

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА”

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СУБІН-КОЖЕВНІКОВА АЛЬОНА СЕРГІЇВНА

УДК 721(477.44-25)"18/19"+
711.4(477.44-25)"18/19"

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК АРХІТЕКТУРИ М. ВІННИЦІ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.**

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам’яток архітектури

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури (доктор філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. С. Субін-Кожевнікова

Науковий керівник –
Смоляк Володимир Вікторович,
кандидат архітектури, доцент

Львів – 2020

АНОТАЦІЯ

Субін-Кожевнікова А. С. Розвиток архітектури м. Вінниці наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. Львів, 2020.

Тема дослідження присвячена проблемі визначення основних етапів та характерних особливостей процесу розвитку розпланувальної структури та архітектури м. Вінниці наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст.

У першому розділі «Історіографія та методика дослідження процесу розвитку архітектури м. Вінниці» розглянуто історіографію, систематизовано джерельну базу, опрацьовано комплексну методику дослідження.

У підрозділі 1.1 «Аналіз стану наукових досліджень та огляд джерельної бази» проаналізовано дослідження у сфері архітектури та суміжних дисциплін, систематизовано архівні джерела. Історіографію вітчизняних та закордонних досліджень умовно поділено за хронологією на три етапи: 1) ХІХ – перша половина ХХ ст.; 2) друга половина ХХ ст.; 3) сучасний етап.

Для вирішення поставлених завдань автором узагальнено дослідження польських та російських науковців, представників духовенства та краєзнавців, що вивчали різноманітні складові культурної спадщини Поділля у ХІХ ст. Систематизовано наукові праці у галузі теорії містобудування українських і російських науковців та праці, присвячені історії і теорії архітектурних стилів ХІХ – ХХ ст. Проаналізовано праці історично-краєзнавчого характеру. Проте основою теоретичної бази стали дослідження присвячені власне архітектурі Вінниці, опрацьовано історіографію від ранніх описових праць до сучасних фахових досліджень.

Основний джерельний базис роботи становлять колекції документів, картографічні та іконографічні матеріали, представлені у фондах державних архівів. Важливим джерелом інформації у дослідженні стали зібрання книг,

періодичних видань, іконографічних матеріалів наукових бібліотек. Окремі графічні матеріали виявлено у зібраннях науково-дослідних інститутів.

У підрозділі 1.2 «Методи та методика дослідження процесу розвитку архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.» опрацьовано комплексну методику дослідження із застосуванням загальнонаукових емпіричних і теоретичних методах та спеціальних методах дослідження (метод натурних досліджень, метод графоаналітичного зіставлення, методів типологічного, композиційного та стильового аналізу).

Основою роботи стало постадійне виконання дослідницьких завдань.

У другому розділі «Загальні тенденції розвитку м. Вінниці» проаналізовано зміни розпланувальної структури міста на різних історичних етапах з урахуванням сукупності факторів та передумов.

У підрозділі 2.1 «Історичні передумови» охарактеризовано головні передумови формування розпланувальної структури Вінниці, серед яких: природно-ландшафтні (гідрографія, рельєф, ґрунти) та кліматичні, політико-адміністративні, соціокультурні, комунікаційні (торгові шляхи).

Встановлено, що формування стійкої планувальної структури Вінниці розпочалося від XVI ст. під впливом політико-адміністративних та комунікаційних факторів, з урахуванням особливостей рельєфу та гідрографії. Розбудова єзуїтського комплексу, домініканського та капуцинського кляшторів протягом XVII – XVIII ст. закріпили правобережну орієнтацію просторового розвитку міста. Також на подальше формування планувальної структури міста вагомий вплив мали політичні та соціально-економічні події XIX ст.

У підрозділі 2.2 «Головні фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.» за результатами аналізу джерельної бази встановлено, що архітектурно-містобудівний розвиток Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. відбувався під впливом таких груп факторів: *політико-адміністративні, соціально-економічні, комунікаційні, природно-ландшафтні, культурно-просвітницькі та нормативні.*

Виявлено, що політико-адміністративні фактори малий найбільший вплив на розвиток Вінниці, зокрема її адміністративний статус повітового центру у складі Російської імперії та статус обласного центру у складі СРСР, що зумовлювали якісні та кількісні зміни в архітектурному просторі міста.

Встановлено, що розвиток зовнішніх транспортних зав'язків міста, зростання обсягів виробництва та відкриття перших банків, сприяли розбудові міста на початку ХХ ст. Результатом містобудівних перетворень стало збільшення кількості та зміна соціального складу населення. Вагомий вплив мала також неоднорідність етнічної структури населення.

З'ясовано, що архітектурний образ міста наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. формувався за дії творчих впливів європейських та російських архітектурних шкіл. Визначальними для архітектурного формотворення стали також нормативи та постанови радянської влади.

Створино історичну періодизацію, визначено головні віхи розвитку – 1871 р., 1900 р., 1917 – 1921-ті рр., 1941 – 1945-ті рр.

У підрозділі 2.3 *«Етапи формування розпланувальної структури м. Вінниці наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст.»* у результаті аналізу просторових змін з урахуванням факторів впливу визначено три основні етапи розвитку Вінниці: Етап I (1871 – 1899-ті рр.); Етап II (1900 – 1919-ті рр.); Етап III (1920 – 1955-ті рр.).

З'ясовано, що наприкінці ХІХ ст. (Етап I) введено в дію нові правила планування та регулювання забудови, що призвело до трансформації і ущільнення забудови середмістя. Промислове освоєння східних територій зумовило формування нових регулярних кварталів на Замості. За планом 1915 р. (Етап II) встановлено поширення регулярної квартальної забудови у західному (район Слов'янка) і північно-східному (район Замостя) напрямках. На цьому етапі відбувся якісний злам характеру забудови середмістя. У 1920 – 1955-х рр. (Етап III) запроваджено зонування територій за поверховістю та функціональним призначенням. Відзначено територіальний розвиток міської забудови у північному та північно-східному напрямках.

У третьому розділі «Архітектура м. Вінниці наприкінці XIX – початку XX ст.» визначено особливості розвитку архітектурно-стильових вирішень об'єктів різних типологічних груп окресленого періоду.

У підрозділ 3.1 «Характеристика типологічних груп будівель кінця XIX ст. – початку XX ст.» визначено планувальні та архітектурно-композиційні вирішення будівель в залежності від їхнього функціонального призначення. Загалом дослідження охоплює 78 будівель.

У підрозділі 3.1.1 «Функціональні та об'ємно-планувальні вирішення будівель» встановлено, що наприкінці XIX ст. (Етап I) дерев'яна одноповерхова забудова поступово замінюється двох-, триповерховими мурованими житловими та громадськими будівлями. На початку XX ст. (Етап II) доповнюються функціонально-типологічні групи будівель, а саме: житлові будівлі (особняки, будинки садибного типу, гарнізонні житлові будівлі, прибуткові будинки, готелі), громадські будівлі та інші типи нежитлових споруд (адміністративні, культурно-освітні, фінансові, медичні, транспортні, комунального господарства, сакральні).

За способами розташування у системі міської забудови (топологічна характеристика) житлові та громадські будівлі умовно класифіковано так: Тип А – будівлі, що формують фронт вулиці; Тип Б – будівлі на перехресті вулиць; Тип В – будівлі в глибині ділянки.

За планувальними характеристиками визначено типові конфігурації планів з урахуванням розміщення на ділянці: Тип 1 – плани, наближені до прямокутної форми; Тип 2 – Г- та Т-подібні плани; Тип 3 – П- та Ш-подібні плани; Тип 4 – плани складної форми.

Встановлено, що найпоширеніші за формою плани, наближені до прямокутної форми (будівлі у рядовій забудові та на перехресті вулиць); менш розповсюджені – Г-подібні плани та плани складної форми. Житлові будинки зазвичай мали коридорну чи анфіладну схему планування. Планувальні вирішення громадських будівель, що формують фронт вулиці, поділяються за типом: коридорна планувальна схема, зальна та змішана.

Архітектурний простір Вінниці формували громадські будівлі на розі головних вулиць, що мали зазвичай прямокутну, Г- та Т-подібну форму плану (Тип 2).

Визначено, що на початку ХХ ст. збільшується вертикальний масштаб забудови: на території середмістя та вздовж головних доріг зводяться двох-, триповерхові будинки громадського та житлового призначення.

У підрозділі 3.1.2 «Архітектурно-композиційні вирішення будівель» виділено та проаналізовано такі типи композиційних схем побудови об'єму: Тип I – рівноакцентна композиція; Тип II – симетрична центрально-осьова; Тип III – симетрична двохосьова; Тип IV – симетрична трьохосьова; Тип V – асиметрична композиція фасаду.

Визначено, що в архітектурі будівель кінця ХІХ ст. переважає рівноакцентна та симетрична центрально-осьова композиція фасаду. На початку ХХ ст. поряд із симетричними центрально-осьовими використовують асиметричні композиції для фасадів прибуткових будинків, готелів та особняків, що поділяється на два підтипи: асиметрія кутових будинків і асиметрія рядових будинків. Також було встановлено, що під впливом естетики модерну у цей період значно підвищується рельєф архітектурних деталей в оздобленні фасадів.

У підрозділі 3.2 «Формування архітектурної стилістики наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.» досліджено стильові особливості архітектури Вінниці в хронологічних межах етапів розвитку міста.

У підрозділі 3.2.1 «Стильові особливості архітектури кінця ХІХ ст. (Етап I)» встановлено, що в архітектурі Вінниці періоду історизму сформувалося три стильові напрями: класичний (неоренесанс, еkleктика), романтичний напрям (неоготика, неороманіка, неоросійський, народний романтизм), раціональний напрям («цегляний стиль»).

Встановлено, що найбільшого поширення отримали синтезовані форми неоренесансної і необарокової архітектури та раціональний напрям. Характерними є нетиньковані фасади з цегляним декором, що пояснюється

практичністю і доцільністю застосування міцного та економічного матеріалу.

Найважливішим критерієм у виборі стильового напрямку було функціональне призначення будівлі та матеріальний стан замовника.

У підрозділі 3.2.2 «*Стильові особливості архітектури початку ХХ ст. (Етап II)*» встановлено, що в архітектурі Вінниці окресленого періоду переважають модернізовані історичні стилі та раціоналізм. Загалом виділено такі стильові напрями: ретроспективний (модернізовані неостилі, еkleктика), національно-романтичний, раціональний напрям, інтернаціональний модерн.

Встановлено, що архітектура Вінниці доби модерну зазнала нашарувань неостилів ХІХ ст. та мала часто характер «фасадного стилю» з довільним використанням архітектурних форм та деталей. Раціональний напрям проявлявся у наслідуванні «канонічних» форм і прийомів, їх адаптації до місцевих традицій будівництва. Зберігається тенденція кінця ХІХ ст. у вирішенні фасадів «цегляного стилю». З'ясовано, що творцем архітектурного образу Вінниці початку ХХ ст. став перший міський архітектор – Г. Артинов.

У четвертому розділі «**Архітектура м. Вінниці 1920 – 1955-х рр.**» визначено особливості розвитку архітектурно-стильових вирішень об'єктів різних типологічних груп (досліджено 32 об'єкти).

У підрозділі 4.1 «*Характеристика типологічних груп будівель 1920 – 1955-х рр.*» встановлено, що у цей період прослідковується збільшення функціонально-типологічних груп об'єктів архітектурної творчості. Проте, незважаючи на широкий спектр об'єктів цього періоду, у типологічному переліку зникають прибуткові будинки, сакральні споруди та особняки.

Встановлено, що для житлових будинків у рядовій забудові характерними є прості планувальні вирішення (Тип 1) та геометризм фасадів (Тип II, Тип IV). Будівлі, розташовані на перехресті вулиць, найчастіше мали Г- та Т-подібні конфігурації планів (Тип 2) та плани складної форми (Тип 4) з різноманітними функціонально-планувальними схемами. У вирішенні наріжних будинків домінує асиметрична композиція фасадів (Тип V).

З'ясовано, що протягом 1920 – 1955-х рр. збільшується вертикальний

масштаб житлових будинків у середмісті. Громадські будівлі зазвичай мали три, чотири або п'ять поверхів з різноманітними планувальними вирішеннями.

У підрозділі 4.2 «Формування архітектурної стилістики у 1920 – 1955-х рр. (Етап III)» досліджено стильові особливості архітектури Вінниці в хронологічних межах окресленого періоду розвитку міста.

У підрозділі 4.2.1 «Стильові особливості архітектури 1920 – 1930-х рр.» встановлено, що у цей період архітектура Вінниці формувалась на загальних засадах будівельної політики в державі. Виділено такі стильові спрямування: неокласицистичні ремінісценції, раціоналістичний напрям, конструктивізм.

Дослідження показали, що у 1920 – 1930-х рр., як і наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., під час проектування житлових будинків активно використовується раціоналістичний метод у процесі формотворення. Також в архітектурі окремих будівель цього періоду відчуваються прояви авангардних впливів, які підпорядковуються функціональним вимогам. Характерним є також застосування класицистичних засобів виразності, особливо при зведенні громадських будівель вздовж головних доріг міста.

Підрозділі 4.2.2 «Стильові особливості архітектури 1945 – 1955-х рр.» встановлено, що післявоєнні ідеологічні умови помітно впливали на динаміку поширення нових підходів до проектування громадських і житлових будівель. Для представлення переможної ідеї в громадському будівництві було обрано синтезовані форми раціоналізму і неокласицистичної архітектури, з декоративними елементами радянської символіки.

Малоповерхова житлова забудова передмість зберігала раціоналістичний характер архітектури.

У п'ятому розділі «Стан та проблеми збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.» проаналізовано стан пам'яткоохоронної справи, визначено головні проблеми та сформовано рекомендації щодо збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці окресленого періоду.

Підрозділ 5.1 «Охорона архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці».

Проаналізовано становлення та основні напрями пам'яткоохоронної діяльності.

У підрозділі 5.1.1 «Становлення засад пам'яткоохоронної роботи у Вінниці» з'ясовано, що пам'яткоохоронна діяльність мала велике значення в культурному будівництві незалежної української держави. Проте ґрунтовні роботи з дослідження історико-архітектурної спадщини Вінниччини було розпочато лише після завершення Другої світової війни.

У підрозділі 5.1.2 «Охорона об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини м. Вінниці на сучасному етапі» встановлено, що специфіка ситуації у незалежній Україні спонукала до прийняття та реалізації таких пам'яткоохоронних концепцій, які репрезентували б справу збереження архітектурно-містобудівної спадщини як невід'ємну складову духовного відродження. Незважаючи на ряд заходів щодо збереження об'єктів культурної спадщини, сьогодні поряд з потребою реставрації та реконструкції пам'яток архітектури постала об'єктивна необхідність відновлення історичної забудови.

У підрозділі 5.2 «Проблеми та рекомендації щодо збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.» виявлено головні проблеми у сфері охорони архітектурно-містобудівної спадщини на різних рівнях.

З'ясовано, що у другій половині XX ст. розпланування центральної частини міста було реорганізовано, що призвело до втрат у забудові. Тому сьогодні існує необхідність розробки та впровадження проектів по відродженню середмістя.

З метою збереження пам'яток архітектури було здійснено натурні дослідження (110 об.) та проаналізовано сучасний стан будівель, що дозволило визначити ступінь збереженості. Визначено головні впливи руйнівного характеру, що призводять до втрати об'єкту. Сформовано перелік рекомендацій щодо збереження архітектурної спадщини м. Вінниці з урахуванням їхньої історико-культурної значущості.

Ключові слова: Вінниця, етапи розвитку, розпланувальна структура, типологічні групи, стильові вирішення, проблеми збереження.

ABSTRACT

Subin-Kozhevnikova A. S. The development of Vinnytsia architecture at the end of the 19th – the first half of the 20th century. – On the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of PhD in Architecture in the specialty 18.00.01 – Theory of Architecture, Restoration of Architectural Monuments. – Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Lviv, 2020.

The dissertation research defines the main stages and reveals the characteristic features of the development process of the planning structure and architecture of Vinnytsia at the end of the 19th - the first half of the 20th centuries.

In the first section "The historiography and research methodology of the development of Vinnytsia architecture" the historiography is considered, the source base is systematized, and the comprehensive research methodology is processed.

Subsection 1.1 "Analysis of the state of scientific research and the source base review" analyzes the research in architecture and related disciplines, systematizes the archival sources. The historiography of the domestic and foreign research is conditionally divided into three stages in chronological order: 1) the 19th - first half of 20th centuries; 2) the second half of 20th century; 3) modern stage.

To solve the tasks, the author has summarized the studies of Polish and Russian scientists, representatives of the clergy and historians who studied various components of the cultural heritage of Podillya in the 19th century. The scientific works have been systematized in the field of urban planning theory of Ukrainian and Russian scientists and the works devoted to the history and theory of architectural styles of the 19th and 20th centuries. The works of a historical and regional character have been analyzed. However, the theoretical basis of the research is dedicated to the architecture of Vinnytsia, it has been processed the historiography from early descriptive works in modern professional studies.

The main source basis of the study is the collections of documents, cartographic and iconographic materials presented in the collections of state archives. An important source of information in the study is the collection of books,

periodicals, and graphic materials from scientific libraries. Separate iconographic materials are found in the collections of the research institutes.

Subsection 1.2 “Methods and techniques for studying architecture development process of Vinnytsia at the end of the 19th – first half of the 20th centuries” has processed a comprehensive research methodology based on the general scientific empirical and theoretical methods and special research methods (the method of full-scale research, the historical genetic and historical factual method, graphoanalytical method, method of stylistic and architectural-typological analysis, comparative analysis).

The basis of the work is the gradual implementation of research tasks.

In the second section “General development trends of Vinnytsia” it is analyzed the changes in the planning structure of the city at different historical stages with regard to the combination of the factors and precondition.

Section 2.1 “The historical preconditions” describes the main preconditions of the formation of planning structure of Vinnytsia, including: natural landscape (hydrography, relief, soils), climatic, political and administrative, socio-cultural and communication (trade routes).

It is found out that in the initial period the features of the relief and hydrography had the greatest influence on the formation of the planning structure of the city. It is established that the formation of a stable planning structure of Vinnytsia began in the 16th century. After the annexation of Bratslav region to the Russian Empire (in 1793), the determining factors were the political and socio-economic events of the first half of the 19th century.

In subsection 2.2 “The main factors affecting the architectural and urban development of Vinnytsia at the end of the 19th – first half of the 20th centuries”, according the analysis of the source base it is determined the main factors of influence: *political and administrative, socio-economic, communication, natural landscape, cultural and educational and normative.*

The political and administrative factors are found to have the greatest impact on the development of Vinnytsia, including its administrative status as a county

center within the Russian Empire and the status of a regional center within the USSR, which led to qualitative and quantitative changes in the architectural space of the city.

It is established that the development of the external transport connections of the city, the growth of production volumes and the opening of the first banks, contributed to the development of the city at the beginning of the 20th century. The result of urban transformations was an increase in the number and change in the social composition of the population. The heterogeneity of the ethnic structure of the population also had a significant impact.

It is figured out that the architectural image of the city in the late 19th - early 20th centuries was formed due to the actions of the creative influences of European and Russian architectural schools. The standards and regulations of the Soviet authorities also became decisive for architectural formation.

In subsection 2.3 “The formation stages of Vinnytsia planning structure at the end of the 19th – first half of the 20th centuries”, as a result of the analysis of spatial changes with regard to the influence factors, three main stages of the development of Vinnytsia are defined: Stage I (1871–1899s) Stage II (1900 – 1919s) Stage III (1920 – 1955s).

It is determined that at the end of the 19th century (Stage I), new rules for planning and regulation of development were adopted, which led to the transformation and compaction of the city centre. Industrial development of the eastern territories led to the formation of new regular blocks in Zamostya district. According to the plan of 1915 (Stage II) it was introduced the distribution of regular quarterly development in the western (Slavyanka district) and northeastern (Zamostya district) directions. At this stage there was a qualitative change in the character of the city centre development. In 1920 - 1955s (Stage III) it was implemented the zoning of territories by number of storeys and functional purpose. It was marked the territorial development of city building in northern and northeastern directions.

The third section “The architecture of Vinnytsia at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries” defines the features of the development of architectural and style decisions for objects of various typological groups of the

outlined period.

Subsection 3.1 "Characteristics of typological groups of buildings at the end of 19th century - the beginning of the 20th centuries" defines the planning and architectural and compositional decisions of buildings in relation to their functional purpose. In total, the study covers 78 buildings.

In subsection 3.1.1 "Functional and space planning decisions of buildings" it is specified that at the end of the 19th century (Stage I) one-storey wooden buildings were gradually replaced by two-, three-storey stone residential and public buildings. At the beginning of the 20th century (Stage II), functional and typological groups of buildings were supplemented, namely: residential buildings (mansions, manor-type houses, garrison residential buildings, revenue houses, hotels), public buildings and other types of non-residential buildings (administrative, cultural, educational, financial, medical transport, public utilities, sacred).

According to the location methods in the urban development system (topological characteristic), residential and public buildings are conditionally classified as follows: Type A - buildings that form the front of the street; Type B - buildings at the street crossing; Type B - buildings in the depths of the area.

In compliance with the planning characteristics, typical configurations of plans are considered with regard to the location in the area: Type 1 - plans close to a rectangular shape; Type 2 – Γ - and T-shaped plans; Type 3 – Π - and III -shaped plans; Type 4 - plans of complex form.

It is discovered that the most popular plans in shape are close to a rectangular (row buildings or at the street crossing) and the less common are Γ -shaped plans and complex plans. Characteristic feature are enfilade, corridor and mixed planning schemes. Planning solutions of public buildings which form the street view are divided by type: corridor planning scheme, hall and mixed. The architectural landscape of Vinnytsia was formed by public buildings on the corner of the main streets, which usually had a rectangular, L- and T-shaped plan (Type 2).

It is determined that at the beginning of the 20th century, the vertical scale of construction is increasing: two- and three- floored public and residential buildings are

being raised on the city centre and along the main roads.

In subsection 3.1.2 “Architectural and compositional decisions of buildings” it is established that the choice of the compositional scheme for building volume was influenced by the size and location of the area in the urban development system, as well as the style affiliation with regard to the functional component. So, the following types are identified and analyzed: Type I - equal accent composition; Type II - symmetric central axial; Type III - symmetrical biaxial; Type IV - symmetric triaxial; Type V - asymmetric facade composition.

It is determined that the architecture of buildings of the late 19th century was dominated by an equally accent and symmetric central-axial composition of the facade. At the beginning of the 20th century, along with symmetrical central-axis ones, it was also used asymmetric compositions for the facades of revenue houses, hotels and cottages. It is also figured out that at this stage the relief of architectural details increased in the decoration of facades and in the composition it was widely applied the angular bay windows, domes, complex by completion configuration.

In subsection 3.2 “Formation of the architectural stylistics at the end of the 19th - beginning of the 20th centuries” the stylistic features of Vinnytsia architecture are analyzed in the chronological framework of the city development stages.

Subsection 3.2.1 “Style features of architecture of the late 19th century (Stage I)” establishes that three styles were formed in the architecture of Vinnytsia during the period of historicism: classical (neo-Renaissance, eclecticism), romantic direction (neo-Gothic, neo-Romanic, neo-Russian, folk romanticism), rational direction ("brick style").

It is found out that the most widespread were the synthesized forms of neo-Renaissance, non-baroque architecture and the rational direction. Typical for them were unplastered facades with brick decor which is explained by the practicability of using strong and economic material.

The most important criterion in choosing the style direction was the functional purpose of the building and the financial situation of the customer.

In subsection 3.2.2 “Style features of the architecture at the beginning of the

19th century (Stage II) ” it is established that the modernized historical styles and the rationalism dominated in the architecture of Vinnytsia of the outlined period. In general, the following styles are distinguished: retrospective (modernized neo-styles, eclecticism), national-romantic, rational, international modern.

It is outlined that the architecture of Vinnytsia during the Art Nouveau era was layered by neo-styles of the 19th century and often had the character of a “facade style” with arbitrary use of architectural forms and details. The rational direction was manifested in the imitation of "canonical" forms and techniques, their adaptation to local traditions of construction. The trend was kept till the end of the 19th century in the decision of the "brick style" facades. It turned out that the creator of the architectural image of Vinnytsia at the beginning of the 20th century was the first city architect - G. Artynov.

The fourth section “The architecture of Vinnytsia in the 1920s – 1955s” identifies the features of the development of architectural and style decisions for objects of various typological groups (32 objects were studied)

In subsection 4.1 “The characteristic of typological groups of buildings of the 1920-1955s” it is determined that during this period an increase in the functional-typological groups of architectural creativity was traceable. However, despite the wide range of objects of this period, revenue houses, sacred structures and mansions disappeared from the typological list.

It is found out that residential buildings constructed in a row were characterized by simple planning decisions (Type1) and by the geometry of the facades (Type II, Type IV).

Analyzing the architectural and planning decisions of the buildings located at the street crossroads, it is found out that the most common among them were $\Gamma(L)$ - and T-shaped configurations of plans (Type 2) and the plans of complex shape (Type 4) with the various functional planning schemes. The decision of the cornerstone houses was dominated by an asymmetric composition of the facades (Type V).

It is determined that in the 1920s - 1955s, the vertical scale of residential construction is increasing. Mainly, these are three-, four-storey houses were built

with a concise volume-spatial decisions.

Subsection 4.2 “Formation of architectural stylistics in the 1920 – 1955s (Stage III)” investigates the stylistic features of the architecture of Vinnytsia in the chronological framework of the outlined period of the city development .

Subsection 4.2.1 “Stylistic features of architecture of the 1920s – 1930s” establishes that during that period the architecture of Vinnytsia was formed on the general basis of the construction policy in the state. The following stylistic directions were distinguished: neoclassic reminiscence, rationalistic direction, constructivism.

The studies have shown that in the 1920-1930s, as well as at the end of the 19th - the beginning of the 20th centuries, the rationalistic method in the process of shaping was actively used in the design of residential buildings. Also, in the architecture of individual buildings of that period there were noticeable some avant-garde influences that complied with the functional requirements. The application of classic expressive means became widespread, especially at constructing public buildings along the main highways of the city.

In subsection 4.2.2 “Stylistic features of architecture of 1945–1955s” it is established that in the architecture of public and residential buildings of that period due the patriotic rise it was widely used the means of displaying victorious moods. One of the main tasks was to focus on objects that were of great social importance, and the basis of the architectural and artistic image of which was entrusted with classic forms of decorative elements of Soviet symbols. The low-rise residential development of the suburbs retained the rational nature of architecture.

In the fifth section “The state and problems of preserving the architectural and urban planning heritage of Vinnytsia at the end of the 19th - first half of the 20th centuries” it is analyzed the state of the monument conservation, the main problems are identified and the recommendations for preserving the architectural and urban planning heritage of Vinnytsia during the defined period are formed.

Subsection 5.1 “Protection of the architectural and urban planning heritage of Vinnytsia”. The formation and main directions of the monument protection activity are analyzed.

In subsection 5.1.1 “Basic formation of the monument protection in Vinnytsia” it is established that the monument protection activity was of great importance in the cultural construction of the independent Ukrainian state. However, a thorough study of the historical and architectural heritage of Vinnytsia began only after the end of the World War II.

In subsection 5.1.2 “Protection of the objects of the architectural and urban planning heritage of Vinnytsia at the present stage” it is determined that during the Ukrainian independent years a number of measures were taken to preserve the objects of cultural heritage in the conservation area. However, in addition to identifying and protecting immovable monuments, nowadays it is necessary to implement practical measures to preserve the traditional character of the city environment.

In subsection 5.2 “The problems and recommendations for the preservation of the architectural and urban planning heritage of Vinnytsia at the end of the 19th – first half of the 20th centuries” the main problems are identified in the field of protection the architectural and urban planning heritage at different levels that require an intersectoral solution approach.

It is established that in the second half of the 20th century, the layout of the central part of the city was reorganized, which led to significant losses in development. Therefore today it is required to develop and implement projects on the city centre revival.

In order to preserve architectural monuments, the field studies are carried out (110 objects) And the current state of buildings is analyzed, which make it possible to determine the degree of preservation. The main destructive influences leading to the loss of the object are determined. A list of recommendations for the preservation of the architectural heritage of Vinnytsia is formed with regard to their historical and cultural significance.

Key words: Vinnytsia, development stages, planning structure, typological groups, style decisions, preservation problems.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. **Субін-Кожевнікова, А.** та Смоляк, В., 2015. Історико-архітектурне дослідження будівлі Вінницької обласної універсальної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва. *Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*, 40, с. 151-162.

2. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2016. Дослідження стилістичних особливостей прибуткових будинків м. Вінниці кінця XIX – початку XX століть. *Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*, 45, с. 117-124.

3. **Субін-Кожевнікова, А.** та Смоляк, В., 2017. Особливості архітектури центральної частини м. Вінниці кінця XIX початку XX століть. *Збірник наукових праць. «Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Архітектура, №878, с. 40-49.

4. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2018. Визначення стильових особливостей будівлі учбового корпусу реального училища м. Вінниці. *Збірник наукових праць ХНУБА. «Науковий вісник будівництва»*, (3)89, с. 29-33.

5. **Subin-Kozhevnikova A.**, Smoliak V., 2018, “The residential architecture of the central part of Vinnytsia in the 20's – 30's of the XX century”. *Architectural Studies*. Volume 4, Number 1, 2018, pp. 105-111.

6. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2019. Архітектурний декор на фасадах будівель м. Вінниці кінця XIX – початку XX ст. *Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*, 53, с. 67-72.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, включених до міжнародних наукометричних баз:

7. **Subin-Kozhevnikova A.**, Smoliak V., 2018, “The impact of natural landscape on historical urban space: the case of Vinnytsia city, Ukraine”, *Architecture civil engineering environment. ACEE: Silesian University of Technology*. Vol. 11 No. 2/2018, pp. 39-47 ISSN:1899-0142 Poland.

Публікації у періодичних наукових виданнях України:

8. Смоляк, В. та **Субін-Кожевнікова, А.**, 2014. Блакитна перлина Вінниці – готель «Савой». *Науковий журнал. СНАУ. Вісник Сумського національного аграрного університету*, №10(8), с. 15-19.

9. Смоляк, В. та **Субін-Кожевнікова, А.**, 2014. Дослідження особливостей пам'яток архітектури м. Вінниці на прикладі будівлі Міської Думи архітектора Г. Г. Артинова. *Науково-технічний збірник. ВНТУ. «Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві»*, 2(17), с. 139-146.

10. **Субін-Кожевнікова, А.** та Смоляк, В., 2016. Вінницький музично-драматичний театр ім. М. Садовського – дослідження архітектурно-планувальних особливостей будівлі на різних історичних етапах. *Збірник наукових праць ХНУБА. «Науковий вісник будівництва»*, (2)84, с. 135-139.

Тези конференцій:

11. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2017. Особливості формування архітектури центральної частини м. Вінниці кінця XIX століття. *Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ–2017) [Електронне мережне наукове видання] : збірник доповідей*. Вінниця, Україна, 22-24 березня 2017.

12. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2017. Фактори впливу на становлення та розвиток архітектури м. Вінниці у 20-30-х роках XX століття. В: Науковий журнал «Молодий вчений», *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук»*. Одеса, Україна, 25-26 серпня 2017. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», с. 18-21.

13. **Subin-Kozhevnikova, A.**, 2017. Educational establishments and their role in the formation of the architectural environment of Vinnytsia at the beginning of the XX century. В: «Львівська Політехніка», *Матеріали. VII Міжнародний молодіжний науковий форум "Litteris et Artibus"*. Львів, Україна, 23-25 листопада 2017. Львів: Видавництво Львівської Політехніки, с. 224-226.

14. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2018. Визначальні чинники формування композиційно-просторової структури центральної частини м. Вінниці. *Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ–2018) [Електронне мережне наукове видання]* : збірник доповідей. Вінниця, Україна, 14-13 березня 2018 року.

ЗМІСТ

ЗМІСТ	20
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	22
ВСТУП	24
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ М. ВІННИЦІ	29
1.1 Аналіз стану наукових досліджень та огляд джерельної бази	29
1.2 Методи та методика дослідження процесу розвитку архітектури м. Вінниці наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст.	41
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	47
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ М. ВІННИЦІ	49
2.1 Історичні передумови	49
2.2 Головні фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст.	56
2.3 Етапи формування розпланувальної структури м. Вінниці наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст.	68
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	78
РОЗДІЛ 3. АРХІТЕКТУРА М. ВІННИЦІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	80
3.1 Характеристика типологічних груп будівель кінця ХІХ – початку ХХ ст.	80
3.1.1 Функціональні та об’ємно-планувальні вирішення будівель....	80
3.1.2 Архітектурно-композиційні вирішення будівель.....	88
3.2 Формування архітектурної стилістики наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.	97
3.2.1 Сильові особливості архітектури кінця ХІХ ст. (Етап І).....	97
3.2.2 Сильові особливості архітектури початку ХХ ст. (Етап ІІ)....	108
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	126
РОЗДІЛ 4. АРХІТЕКТУРА М. ВІННИЦІ 1920 – 1955-Х РР.	129
4.1 Характеристика типологічних груп будівель 1920 – 1955-х рр.	129

4.2 Формування архітектурної стилістики у 1920 – 1955-х рр. (Етап III)	140
4.2.1 Сильові особливості архітектури 1920 – 1930-х рр.	140
4.2.2 Сильові особливості архітектури 1945 – 1955-х рр.	150
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4.....	154
РОЗДІЛ 5. СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНОЇ СПАДЩИНИ ВІННИЦІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.	157
5.1 Охорона архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці	157
5.1.1 Становлення засад пам’яткоохоронної роботи у Вінниці.....	157
5.1.2 Охорона архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці на сучасному етапі.....	165
5.2 Проблеми та рекомендації щодо збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.	169
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 5.....	184
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	190
ДОДАТКИ	219
ДОДАТОК А. Перелік опублікованих праць за темою дисертації	220
ДОДАТОК Б. Акти впровадження результатів дисертаційної роботи	223
ДОДАТОК В. Аналітичні таблиці та ілюстративний матеріал.....	226
ДОДАТОК Г. Термінологічний словник.....	271

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

арх. – архітектор

буд. – будинок

вул. – вулиця

ВУАН – Всеукраїнська академія наук

ВМР – Вінницька міська рада

ВНТУ – Вінницький національний технічний університет

ВОКМ – Вінницький обласний краєзнавчий музей

ГОЕЛРО – Государственная комиссия по электрификации России (російською)

граф. – графічна

губвиконком – губернський виконавчий комітет

ДАВіО – Державний архів Вінницької області

ДАХМО – Державний архів Хмельницької області

ДНАББ ім. В. Г. Заболотного – Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного

ДБН – державні будівельні норми

ІА НАН – Інститут археології Національна академія наук України

ін. – інші

НДІпроектреконструкція – Державне підприємство «Державний науково дослідний та проектно-вишукувальний інститут «НДІпроектреконструкція»

кін. – кінець

м. – місто

НБУВ – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

НЕП – Нова економічна політика

обл. – область

од. – одиниці

пер. – переклад

поч. – початок

пр. – проспект

прибут. – прибутковий

р. – рік

ред. – редактор

рек. – реконструкція

рр. – роки

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республіка

ст. – століття

УкрНДІпроектреставрація – Український державний науково-дослідний та проектний інститут «УкрНДІпроектреставрація»

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України

ICCRROM – Міжнародний центр з дослідження, збереження та реставрації культурних цінностей (англійською)

ICOMOS – Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць (англійською)

UNESCO – Організація Об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури (англійською)

ВСТУП

В останні роки в українському суспільстві відбуваються значні соціокультурні трансформації, що приводять до формування нової ідентичності та переосмислення значення національних цінностей. Важливе місце у матеріально-духовному надбанні займають пам'ятки архітектури та містобудування, які яскраво відображають провідні ідеї свого часу. Особливу культурну цінність в історичній частині Вінниці становлять будівлі та споруди, зведені наприкінці XIX – у першій половині XX ст. у період найактивнішого архітектурно-містобудівного розвитку, протягом якого, під впливом сукупності факторів, відбулись трансформація планувальної структури міста та зміна стильових спрямувань в архітектурі.

Актуальність теми дослідження:

1. Останні десятиліття відзначаються підвищенням рівня зацікавленості широкого кола науковців проблемами збереження культурної спадщини. Відтак актуальність теми цього дослідження визначається необхідністю розширення наукового знання про розвиток архітектури України, включенням у предметне поле архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.

2. Тематика розвитку архітектури Вінниці, незважаючи на численні дослідження як окремих, так і загальних проблем, має певні історико-теоретичні прогалини. Тому наукове дослідження потребує ретельного визначення етапів розвитку розпланувальної структури міста та архітектурно-стильових особливостей забудови Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.

3. У процесі активних архітектурно-містобудівних перетворень у центральній частині Вінниці протягом останніх десятиліть значення культурної спадщини часто нівелювалось, що призвело до руйнування традиційного архітектурно-розпланувального укладу. Тому пріоритетні завдання збереження пам'яток та традиційного характеру середовища передбачають визначення особливостей розвитку архітектури Вінниці окресленого періоду.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи відповідає міській програмі «Програма реставрації об'єктів культурної спадщини на територіях населених пунктів, що входять до складу Вінницької міської об'єднаної територіальної громади на 2018 – 2020 роки» затвердженої рішенням Вінницької міської ради від 22.12.2017 р. № 1020 та змінами до неї внесеними рішенням Вінницької міської ради від 25.01.2019 р. № 1529. Також напрямок дослідження узгоджується з Законом України «Про охорону культурної спадщини» (№ 1805-III, Редакція від 25.01.2019, підстава 2457-VIII).

Мета дослідження: визначити основні етапи та розкрити характерні особливості процесу розвитку розпланувальної структури та архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати результати попередніх досліджень, систематизувати джерельну базу щодо архітектури м. Вінниці, опрацювати комплексну методику дослідження.
2. Встановити передумови та визначити фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.
3. Визначити основні етапи розвитку Вінниці, зокрема формування розпланувальної структури міста, наприкінці XIX – у першій половині XX ст.
4. Визначити та проаналізувати основні типологічні групи будівель за їхніми характерними ознаками на кожному етапі розвитку.
5. Визначити стильові спрямування в архітектурі Вінниці окресленого періоду та розкрити їхні особливості.
6. Охарактеризувати стан і визначити проблеми збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.

Об'єкт дослідження – об'ємно-просторові зміни архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Предмет дослідження – розпланувальна структура міста та стильові особливості архітектури Вінниці.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період кінця XIX – першої половини XX ст. Крайня нижня межа дослідження – 1871 р. – час завершення будівництва залізничної лінії «Київ – Балта – Одеса» поблизу міста та початку найактивнішого архітектурно-містобудівного розвитку Вінниці. Верхня межа – середина 1950-х рр. – початок «боротьби з надмірностями» в архітектурі.

Територіальні межі дослідження визначено відповідно до адміністративної межі м. Вінниці періоду кінця XIX – першої половини XX ст.

Методика дослідження: робота передбачає поетапне виконання дослідницьких завдань із застосуванням загальнонаукових емпіричних і теоретичних методів (аналіз, синтез, історичний аналіз, метод періодизації, узагальнення) та спеціальних методів (натурних досліджень, графоаналітичного зіставлення, методів типологічного, композиційного та стильового аналізу).

Наукова новизна одержаних результатів:

У дисертації вперше:

– визначено основні архітектурно-містобудівні етапи розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.;

– розкрито архітектурно-стильові особливості забудови Вінниці на різних етапах розвитку.

Доповнено:

– джерельну базу за темою дослідження;

– відомості про історичні передумови та визначено фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.;

– типологічні групи будівель Вінниці окресленого періоду за їхніми характерними ознаками;

– характеристику стильових спрямувань в архітектурі Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.;

Отримала подальший розвиток система оцінювання стану та проблем збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці.

Практичне значення роботи. Доповнення джерельної бази та визначення архітектурно-стильових особливостей забудови Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. створюють основу для подальших досліджень з цієї тематики в ширших територіальних та хронологічних межах. Окрім цього, результати дослідження можуть бути використані в пам'яткоохоронній галузі при реставрації цінних об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини.

Окремі положення наукової роботи впроваджено у навчальний процес як доповнення до курсу лекцій дисципліни «Архітектура будівель і споруд» для студентів II курсу навчання, спеціальності 192 – «Будівництво та цивільна інженерія» Вінницького національного технічного університету.

Особистий внесок здобувача в опублікованих працях, написаних у співавторстві із к. арх., доц. В. Смоляком, полягає у: проведенні натурних досліджень, опрацюванні першоджерел, складанні описової частини [1, 3, 5, 7, 8, 9, 10]; аналізі типологічних груп будівель, об'ємно-планувальних та стильових вирішень [1, 5, 7, 8, 9, 10]; визначенні природно-ландшафтних особливостей місцевості [7], визначенні етапів архітектурно-містобудівного розвитку Вінниці [3, 5].

Апробація результатів. Основні положення та висновки дисертації висвітлено на: Міжнародній науково-технічній конференції «Інноваційні технології в будівництві» (Вінниця, 18 – 20 листопада 2014 р.); Міжнародній науково-технічній конференції «Енергоефективність в галузях економіки України» (Вінниця, 17 – 19 листопада 2015 р.); Міжнародній науково-технічній конференції «Інноваційні технології в будівництві» (Вінниця, 5 – 7 жовтня 2016 р.); XLVI Науково-технічній конференції факультету будівництва, теплоенергетики та газопостачання (Вінниця, 22 – 24 березня 2017 р.) [11]; VII

Міжнародному молодіжному науковому форумі “Litteris et Artibus” (Львів, 23 – 25 листопада 2017 р.) [13]; XLVII Науково-технічній конференції факультету будівництва, теплоенергетики та газопостачання (Вінниця, 14 – 23 березня 2018 р.) [14]; V Всеукраїнському науково-теоретичному семінарі з циклу «Повсякденність: візії та смисли» на тему «Образ радянського: конструкція, міфологія, візуальні рамки» (Вінниця, 4 – 5 квітня 2019 р.).

Результати дослідження впроваджено при розробці проектів реставрації пам'яток архітектури місцевого значення (2017 р.¹, 2018 р.²).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 14 наукових праць, серед яких 6 статей – у наукових фахових виданнях України [1, 2, 3, 4, 5, 6]; 1 стаття – у іноземному науковому періодичному виданні [7], згідно міжнародного стандарту ISSN: 1899-0142 та внесеного до наукометричних баз даних й індексованого у: Web of Science, ICI Journals Master List, VazTech, ESCI; 3 статті – в інших наукових виданнях [8, 9, 10]; 4 публікації за матеріалами конференцій та тези доповідей [11, 12, 13, 14].

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та першоджерел і додатків. Обсяг дисертаційної роботи 273 сторінки, з яких: 140 сторінок основного тексту, 28 сторінок з таблицями, 29 сторінок списку використаних джерел та літератури (298 позиції), 4 додатки на 53 сторінках.

---

¹ «Ремонтно-реставраційні роботи (капітальний ремонт, реконструкція та реставрація) на пам'ятці місцевого значення «Готель «Савой» на вул. Козицького/Соборна, буд. 34/48 (Ох. №3-Вн) під Вінницький адміністративний суд», розробник – ТОВ «МУР».

² «Реставрація пам'ятки архітектури місцевого значення «Будинок міської Думи» на вул. Соборній, 67 із пристосуванням під потреби Вінницької міської ради», розробник – Вінницька філія ДП «НДІпроектреконструкція».

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ М. ВІННИЦІ

1.1 Аналіз стану наукових досліджень та огляд джерельної бази

Опрацювання опублікованих наукових праць у галузі історії і теорії архітектури та суміжних дисциплін, ґрунтовне вивчення неопублікованих першоджерел, більшість з яких вперше вводиться автором у науковий обіг, дало змогу комплексно дослідити та виявити етапи архітектурно-містобудівного розвитку Вінниці наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст., як складової загальнодержавного архітектурного процесу (табл. 1.1).

Історіографію вітчизняних та закордонних досліджень умовно можна поділити за хронологією на три етапи: 1) ХІХ – перша половина ХХ ст.; 2) друга половина ХХ ст.; 3) сучасний етап.

Історіографія ХІХ – першої половини ХХ ст. Теоретичну основу роботи складають наукові праці європейських вчених, де у різних аспектах розглядається проблематика розвитку архітектури та містобудування. Зокрема слід виділити дослідження Говарда (Howard, 1902), Флетчера (Бекер, ред., 1914), Т. Гарньє (Garnier, 1917), І. Дрекслера (Drexler, 1921), Р. Парка (Park, 1925), Ле Корбюзьє (Le Corbusier, 1926), З. Гідіона (Giedion, 1941), Е. Саарінен (Saarinen, 1943), Л. Аберкромбі (Abercrombie, 1944) та ін.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. започатковано комплексне дослідження міста у працях російських науковців І. Дітятіна «Устройство и управление городов России» (1875 – 1877), Г. Шрейдера «Город и Городовое положение 1870 г.», М. Рижкова (1902). У дослідженні урбанізаційних процесів варто виділити працю В. Семенов-Тянь-Шанського «Місто і село в Європейській Росії» (1910), що одним з перших звернув увагу на невідповідність офіційного статусу багатьох міст до їхньої значимості у соціально-економічному житті країни (Єсюнін, 2015).

Проблемам стильового розвитку архітектури присвячена значна кількість робіт, зокрема «Архітектурна енциклопедія ХІХ ст.», під редагуванням Г. Барановського (1904), праці Г. Лукомського (1910). Питанням розвитку

української архітектури свої праці присвятили В. Кричевський (Савчук, ред., 2016), Г. Павлуцький (Савчук, ред., 2017).

Серед досліджень радянського періоду першої половини ХХ ст. варто виділити праці М. Анциферова (1925), присвячені проблемі вивчення міста і різних аспектів його функціонування, в тому числі, нового розуміння міста як соціокультурного організму. У дослідженні процесів в архітектурі першої половини ХХ ст. особливе місце посідають роботи Н. Брунова (1937), М. Гінзбурга (1924, 1926), Г. Бархіна (1947).

Закономірно, що у ХІХ ст. історичні поселення Поділля досліджували переважно польські науковці в контексті історії та культури Речі Посполитої, а саме: О. Пшездзецький (Przezdziecki, 1840), Ю. Немцевич (Nemcevich, 1858), Ю. Ролле (Rolle, 1864), О. Яблоновський (Jabłonowski, 1889). Прикладом є тритомне видання В. Марчинського «Статистичний, топографічний та історичний опис Подільської губернії» (Marczynski, 1820), в якому автор подав узагальнюючий нарис про природу, географію, топографію; вперше здійснив спробу систематизувати історико-статистичні дані про всі поселення краю.

Розвитку системних наукових досліджень історико-культурної спадщини у ХІХ ст. значною мірою сприяли також адміністративно-виконавчі структури влади, духовенство та наукові інституції Російської імперії. З метою протистояння польським впливам та пришвидшення русифікації краю, влада намагалась формувати нове суспільство освічених людей опираючись на духовенство (Гальчак, 2011). Так у 1865 р. при Кам'янець-Подільській духовній семінарії було створено «Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет» за головування М. Орловського. У цей час було зроблено описи багатьох міст та містечок Поділля, зокрема Вінниці, що знайшли своє відображення на сторінках «Подольских епархиальных ведомостей» (Трембіцький, ред., 2007).

Варто виділити вагомі напрацювання ректора Подільської духовної семінарії. М. Сімашкевича, зокрема монографію у трьох томах «Историко-этнографический очерк Подолии» (1875 – 1876), етнологічні матеріали у

Джерельна база та історіографія дослідження

ІСТОРИОГРАФІЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАКОРДОННИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗА ХРОНОЛОГІЄЮ:

Історіографія XIX - першої половини XX ст.
Історіографія другої половини XX ст.
Історіографія на сучасному етапі

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ БАЗИС**Аналітичні праці вітчизняних та закордонних науковців**

теорія та історія архітектури і містобудування, дослідження суміжних дисциплін

Нормативно-правові документи

Міжнародні конвенції, рекомендації та хартії, Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, Державні будівельні норми

Наукова періодика**Статистичні джерела****Інтернет джерела****ДЖЕРЕЛЬНИЙ БАЗИС****Проектна документація**

Фонди ДАВіО, ДАХМО, ДНАББ ім. В. Г. Заболотного. Фонди Інституту «УкрНДІпроектреставрація», Департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради, Вінницької філії ДП «НДІпроектреконструкція».

Історично-описові документи

Зібрання ДНАББ ім. В. Г. Заболотного, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

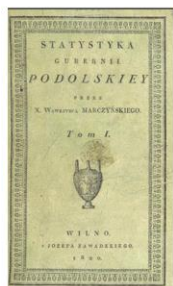
Архівні фото та відео матеріали

Фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею

Вул. Леніна (сучасна вул. Соборна), 1932 р. (ВОКМ, Ф-3302, Кв. 12901)

Вул. Леніна (сучасна вул. Соборна), 1956 р. (ВОКМ, Ф-1298, Кв. 10567)

Матеріали з приватних колекцій**Наукова база дослідження розвитку архітектури м. Вінниці (вибрані матеріали)**

Statystyka gubernii Podolskiej (Marczynski, 1820)

Подолія: историческое описание (Батюшков, 1891)

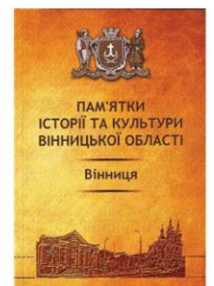
Архитектурна історія Вінниці (Бируля, 1930)

Вінниця в XIV-XVII століттях: історичне дослідження (Отамановський, 1993)

Звезда Григория Артымова – первого городского архитектора (Царенко, Солейко, 2012)

Пам'ятки історії та культури Вінницької області (Зінько, ред., 2016)

статистичному збірнику «Сборник сведений о Подольской губернии» (1880 – 1884 рр.) та інші праці. Також важливим є ґрунтовний історичний нарис П. Батюшкова «Подолія: историческое описание» (1811).

Значно вплинули на розвиток української науки дослідження видатного історика, археолога, етнографа та почесного члена Подільського єпархіального історико-статистичного комітету В. Антоновича. Зокрема у публікаціях «Архив Юго-Западной России» (1859 – 1914), «Монографии по истории Западной и Юго-Западной России» (1885) широко відображена історія Київщини, Поділля та Волині XIV – XIX століть.

У 1903 р. Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет було перетворено на Подільське церковне історико-археологічне товариство, головою якого став протоієрей Ю. Сіцінський. Важливою працею, що включає нариси про поселення, є видання «Приходы и церкви Подольской епархии» (1901). Крім того увага краєзнавця була зосереджена на дослідженні архітектури сакральних споруд: «Исчезающий тип деревянных церквей» (1904), «К вопросу о сохранении памятников старинного церковного зодчества» (1914).

З'ясування специфіки архітектурно-містобудівних процесів на Поділлі неможливе без ознайомлення з дослідженнями В. Гульдмана. Багаторічна робота із створення довідок енциклопедичного характеру про всі поселення Подільської губернії значно розширила наукове знання про культурну спадщину краю. У фундаментальних працях «Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания» (Гульдман, 1889) та «Населенные места Подольской губернии: Алфавитный перечень населенных пунктов губернии с указанием некоторых справочных о них сведений» (Гульдман, 1893) подаються відомості про понад 2600 населених пунктів Поділля, в яких зазначено перші письмові згадки, окремі епізоди історичного розвитку, прізвища власників та інші соціально-економічні та статистичні дані.

Таким чином, розглянувши праці XIX – початку XX ст., можна зробити висновок, що дослідження того часу мали переважно історико-краєзнавчий характер та були направлені здебільшого на вивчення загального стану

поселень Подільської губернії. Також важливими для формування цілісної системи знань про розвиток міст і містечок краю є роботи М. Григор'єв-Наш «Поділля: Географічно-історичний нарис» (1918), І. Шиповича «Летопись Винницкого капуцинского кляштора» (1902), В. Боржковського «Старый город» (1911), Г. Брілінга (Кароєва, ред., 1989), Омїкрона «Муры - какъ источникъ просвещения въ Крае» (1914), Д. Гейдена «Положение земельного вопроса в Винницком уезде и попытка устроить безземельных и малоземельных» (1906).

На початку 1920-х рр. центром краєзнавства в Україні виступила Всеукраїнська академія наук, на базі якої були сформовані культурні осередки Поділля. Так у 1924 р. було створено Кабінет виучування Поділля Вінницької філії Всенародної бібліотеки ВУАН який очолив В. Отамановський. Ним у 1946 р. (перевидана у 1993 р.) була успішно захищена кандидатська дисертація «Вінниця як тип українського міста південного Правобережжя XIV – XVI ст.».

Питання розташування давніх оборонних споруд Вінниці порушив у своїй праці історик, етнограф та краєзнавець М. Білінський (1926), узагальнивши дані ревізії вінницького замку 1545 року та опису 1552 року.

Найвідомішим дослідником початку ХХ ст. історії архітектури Вінниці був О. Бируля, автор праці «Архітектурна історія Вінниці» (1930). У роботі вперше висвітлено тенденції формотворчих прийомів вирішення будівель та стильові спрямування архітектури, а також вперше проаналізовано фактори впливу, дано загальну характеристику архітектурного образу міста, що сформувався впродовж століть.

Особливої уваги заслуговує діяльність вінницького архітектора, автора багатьох проектів (буд. обласних організацій, житлового буд. облвиконкому та ін.) Л. Черленіовського, що одним з перших дав характеристику архітектурно-містобудівної діяльності у Вінниці у 1920 – 1930-х рр.: *«Важко навіть перерахувати величезну кількість будівель, споруджених тут за роки сталінських п'ятирічок. Колишня Миколаївська вулиця з містечковим сквером і одноповерховими будинками-заїздами перетворилася в гарний, широкий,*

заасфальтований проспект ім. Леніна, забудований 4-, 5-ти поверховими будівлями...На місці колишніх пустирів, в центрі міста вирости нові вулиці.» (Черленіовський та Зоря, 1940, с. 4-7).

Історіографія другої половини ХХ ст. налічує значну кількість науково-теоретичних робіт, оскільки питання вивчення і осмислення архітектурно-містобудівних процесів в суспільно-історичному контексті, привертало увагу багатьох європейських дослідників, таких як В. Кох (Koch, 1996), П. Баєр (Bayer, 1992), А. Уїттік (Венедиктов, ред., 1964), Т. Бронєвський (Broniewski, 1980), Н. Певзнер (Pevsner, 1980) та ін. Більшість науковців другої половини ХХ ст. у своїх роботах вивчали різні аспекти міського середовища, намагалися встановити закономірності структурування міського простору, розташування його окремих частин, розселення та взаємодії жителів, проаналізувавши культурний та суспільний образ міста, наприклад: Д. Джейкобс (Jacobs, 1961), А. Лефевр, К. Лінч (Глазычев, ред., 1982) та ін.

Проблеми розвитку містобудування проаналізовано у працях українських та російських науковців, зокрема В. Лаврова (1977), А. Буніна (1979), Н. Баранова (1980), А. Гутнова (1984), З. Яргіної (1984), І. Фоміна (1998) та ін.

Необхідність всебічного дослідження стильових концепцій ХІХ – ХХ ст. зумовлена незаперечним впливом архітектурної спадщини на формування художнього образу більшості історичних міст. Над питанням встановлення специфіки стильового розвитку архітектури працювало багато науковців, зокрема Ю. Асєєв (1961), І. Ігнаткін (1962), В. Хазанова (1970), М. Бархін (1975), Д. Наливайко (1981), А. Каплун (1985), В. Ясієвич (1988), В. Горюнов (1994), В. Чепелик (З. Мойсеєнко-Чепелик, 2000). Важливою є праця російської дослідниці Є. Кіріченко «Архитектурные теории ХІХ века в России» (1986).

Особливості розвитку теорії та реалізації формотворчих концепцій архітектури першої третини ХХ ст. розглянуто російським науковцем С. Хан-Магомедовим у виданні «Архитектура советского авангарда» (1996).

Дослідження культурної спадщини Поділля у другій половині ХХ ст. мало загально ідеологічне підґрунтя та переважно краєзнавчий характер. Варто

виокремити багатотомне видання «Історії міст і сіл Української РСР» (Тронько, ред., 1977), що узагальнило напрацювання попередників. Том «Вінницька область» вийшов у 1972 р., ставши колективною працею десятка місцевих науковців (А. Бабенко, М. Бабій, М. Присяжнюк, Л. Зінченко, В. Воловик та інші). Робота над історією населених пунктів привела до накопичення раніше невідомих документів, спогадів, фотографій (Подолиний, ред., 2007).

Проте, незважаючи на значний інтерес до культурної спадщини Поділля у цей період, дослідження архітектури Вінниці мали фрагментарний характер. Слід відзначити напрацювання Д. Малакова (1982), В. Тимофієнко (1991), Р. Афтаназія (Aftanazy, 1996), О. Пламеницької (1999), які висвітлювали історію архітектури міст і містечок Поділля та Вінниці зокрема. Соціально-історичні передумови, особливості забудови середмістя впродовж XVI – XX ст., на основі опрацювання значного масиву першоджерел, висвітлено у праці А. Секретарьова «Місто над Бугом: 400 років тому і по тому» (1997).

Історіографія на сучасному етапі. Під впливом соціально-політичних та економічних подій останніх років відбувається пробудження національної свідомості українців, спостерігається нове піднесення пам'яткоохоронного руху. Для формування культурної самоідентичності важливим є питання дослідження та збереження пам'яток містобудування та архітектури, в яких закарбовані важливі події історії та етапи самобутнього розвитку українського суспільства. Надзвичайно актуальними сьогодні є наукові праці проблемно-теоретичного змісту у галузі охорони архітектурно-містобудівної спадщини: «Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст (на прикладі Західної України)» (Бевз, 2004); «Охорона культурної спадщини та проблеми забудови центрів сучасних міст» (Тимофієнко, 2004), «До історії формування методики пам'яткоохоронних досліджень старовинних міст в Україні» (Вечерський, 2006); «Історичні архітектурно-містобудівні комплекси: наукові методи дослідження» (Петришин, 2006); «Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект» (Прибега, 2009);

«Формування і ревіталізація середмість історичних міст України» (Рибчинський, 2017) та ін.

Чимало українських науковців долучилось до вивчення історичних урбаністичних утворень, пам'яткових комплексів і ансамблів України. Зокрема, порушено питання розвитку планувально-просторової організації історичних населених пунктів різних регіонів у працях М. Бевза (2001), В. Вечерського (2003), С. Топилко (2003), Б. Колоска, Є. Водзинського (2003), Ю. Ідак (2006), З. Лукомської (2007), О. Михайлишин (2013), Ю. Дибби (2014), М. Каплінської (2015), Б. Посацького (2016), Г. Петришин (2016) та ін.

Для дослідження специфіки стильового розвитку архітектури Вінниці важливими є фундаментальні праці С. Лінди (1999, 2013), А. Іконнікова (2001), В. Вечерський (2003), Л. Поліщук (2003), А. Пучкова (2013), Ю. Івашко (2013), Т. Антощук (2018) та ін. У роботах О. Михайлишин (2013) та С. Смоленської (2017) досліджено творчі концепції і новаторські течії авангардної архітектури, проаналізовано особливості реалізації новітніх містобудівних теорій. Визначенню типів фактур в архітектурі Львова 1870 – 1930-х рр. присвятила свою роботу Т. Казанцева (2004).

Для розуміння закономірностей проявів національної ідентичності в архітектурній діяльності під впливом авторитарної ідеології важливим є дослідження Б. Черкеса (2008).

Фундаментальним виданням є «Історія архітектури України» (Тимофієнко, ред., 2003), в якому на основі фактологічних та архівних матеріалів комплексно проаналізовано та висвітлено розвиток української архітектури від найдавніших часів до середини ХХ ст.

На сьогоднішній день історіографія досліджень Вінниччини налічує значну кількість наукових робіт історично-краєзнавчого характеру, не маючи належного висвітлення проблеми розвитку архітектури міст і містечок. Проте особливості соціально-економічного та етнокультурного розвитку Поділля призвели до формування своєрідного архітектурного середовища міст, тому такі праці також важливі для нашого дослідження. Отже проблемі вивчення

історії Вінниці в соціокультурному контексті епохи присвятили свої роботи історики та краєзнавці М. Мудраченко (2000), А. Подолинний (2007), С. Гальчак (2011), В. Колесник (2011), В. Воловик (2011), О. Логінов (2011), М. Борисенко (2013), С. Єсюнін (2015), О. Федоришин (2015), Ю. Легун (2015), С. Трухманова (2016), О. Коляструк (2017) та ін.

Важливою сучасною роботою по дослідженню факторів та умов розвитку Вінниці на початку ХХ ст. є монографія Тетяни Кароєвої «Історія має право сподіватися від міста Вінниці блискучого майбуття...» (2018). Опираючись на низку архівних документів, автор пояснює можливість швидкого соціально-економічного та культурного розвитку Вінниці через людський ресурс: *«...сутність феномену Вінниці початку 20 ст. – у досягненні комфорту життя за рахунок внутрішніх резервів»*.

У вивченні процесів в архітектурі Вінниці важливими є роботи О. Пламеницької (1999), П. Ричкова (2010), В. Спусканюка (2010), В. Смоляка (2011), Е. Совінського (2016), Ю. Плясовиці (2016), О. Рибчинського (2017), Д. Малакова (2017) та ін.

Незаперечну роль у сфері охорони архітектурних пам'яток відіграли напрацювання С. Царенко (2005), В. Вечерського (2011), М. Потупчика, О. Рекути, Н. Котошук (2016), А. Ізотова. Паспортизацію об'єктів культурної спадщини Вінниці проведено за участі Є. Тимановича (2007), Л. Денисової (2012), А. Литвинова (2006) та ін.

Найвідомішим дослідником історії архітектури Вінниці є к. арх. Сергій Царенко. Результатом багаторічних досліджень науковця стала опублікована праця «Звезда Григория Артынова – первого городского архитектора» (Царенко, и Солейко, 2012), що висвітлює творчий та життєвий шлях архітектора Г. Артинова, його вагомий вклад у розбудову міста, що не втратив своєї актуальності і сьогодні.

Ґрунтовною колективною працею останніх років є видання «Пам'ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця» (Зінько, ред. 2016), що підготовлена дослідницьким колективом науковців та краєзнавців

(А. Войнаровський, С. Гальчак, Л. Денисова, О. Зінько, Т. Кароєва, О. Коляструк, Ю. Легун, А. Подолиний, М. Потупчик, Є. Совінський, Є. Тиманович, О. Федоришен, С. Царенко та ін.) та є результатом реалізації проекту пам'яткоохоронної діяльності в Україні в рамках науково-довідкового видання про нерухомі пам'ятки «Звід пам'яток історії та культури України».

Комплексне дослідження передумов та факторів впливу, визначення особливостей розвитку регіонального планування у містах Подільської губернії здійснено в роботі Марти Вірашки «Просторовий розвиток та забудова міст Подільської губернії за часів Російської імперії» (Wiraszka, 2008).

Нормативно-правова база регулювання суспільних відносин у сфері охорони культурної спадщини визначається у кодексах, законах, постановах, нормативних актах: Закон України «Про охорону культурної спадщини» (Верховна Рада України, 2000), Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» (Верховна Рада України, 2011) та Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Списку історичних населених місць України» від 2001 р. (Верховна Рада України, 2001) та ін. Важливим також є нормативно-правові акти у галузі містобудування: ДБН Б. 2.2-12:2018. «Планування і забудова територій» (Мінрегіонбуд України, 2018); ДБН Б.2.2-3-2012: «Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту» (Мінрегіонбуд України, 2012); ДБН А.2.2-14:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам'яток архітектури та містобудування» (Мінрегіонбуд України, 2016) та ін.

Правове регулювання пам'ятко-охоронної діяльності в Україні визначається також документами міжнародних організацій UNESCO (Організація Об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури), ICOMOS (Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць), ICCROM (Міжнародний центр досліджень в галузі консервації й реставрації культурних цінностей) та ін.

Вагоме значення для дослідження має фахова архітектурно-мистецька періодика: журнали «Зодчий» (1881–1903 рр.), «Современная архитектура»

(1926 – 1930 pp.), «Будівництво» (з 1929 p.), «Архітектура Радянської України» (1938 – 1940 pp.), «Архітектурна спадщина України» (1993 – 2002 pp.), «Пам'ятки України: історія та культура» (з 1989 p.), «Строительство и архитектура» (з 1953 p.); «Науковий вісник будівництва» (з 1997 p.), Вісник Національного університету „Львівська політехніка” (з 1964 p.), «Вісник інституту «УКРЗАХІДПРОЕКТРЕСТАВРАЦЯ» (1997 – 2009 pp.), «Сучасні проблеми архітектури та містобудування» (з 1997 p.), «Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві» (з 2004 p.) та інші.

Отже, у ході дослідження було опрацьовано значну кількість опублікованих наукових праць. Проте, оскільки на сьогоднішній день тема дисертаційної роботи потребує додаткових досліджень, першочерговим став пошук та вивчення архівних матеріалів.

Архівні джерела. Основою джерельної бази даної роботи є першоджерела, а саме текстові та іконографічні матеріали (Додаток В, табл. 1.1 – 1.3). Серед головних є матеріали фондів Центрального державного історичного архіву України, Київ (ЦДІАК України), зокрема Ф. 442 «Канцелярія київського, подільського та волинського генерал-губернатора» та Ф. 492 «Києво-Подільське управління землеробства і державного майна», що містять інформацію про введення «Городового положення» у Вінниці в 1879 p., відомості економічного розвитку губернії, про будівництво шляхів сполучення, стан промисловості, медицини, культури, освіти та інші сфери міського життя.

Важливі данні про діяльність міських органів влади мають фонди Державного архіву Хмельницької області. Дають змогу проаналізувати різні аспекти соціально-економічного та урбаністичного розвитку Вінниці фонди «Подільської губернської креслярні» (ДАХМО, Ф.115), «Подільського губернського правління» (ДАХМО, Ф.227) та «Подільської губернської будівельної комісії» (ДАХМО, Ф. 237), що мають справи про топографічні та камеральні описи населених місць Вінницького уїзду, складання кошторисів на будівництво та ремонт, відведення земель, про ремонт та будівництво шляхів, відомості про чисельність населення та ін.

Найвагоміше значення серед основних джерел за темою дослідження мають фонди Державного архіву Вінницької області (ДАВіО), в яких зберігаються матеріали діловодства державних установ, землеустрою та народного господарства, громадських та наукових організацій, підприємств виробництва, транспорту та зв'язку, справи релігійних установ та закладів охорони здоров'я. Так у фондах «Вінницька міська управа» 1871 – 1920 рр. (ДАВіО, Д. 230) та «Міська дума» 1846 – 1920 рр. (ДАВіО, Д. 262) знаходяться протоколи засідань та постанови щодо міського будівництва та благоустрою, санітарного стану, електрифікації міста. Фонд також містить проектно кошторисні та інші документи на будівництво житлових та адміністративних будинків, лікарень, бібліотек, спорудження мосту через р. Буг, відкриття трамвайної колії у м. Вінниці (Легун, ред, 2015).

Дані щодо громадського і житлового будівництва у Вінниці знаходимо у фонді «Управління окружних інженерів» 1926 – 1930 рр. (ДАВіО, Р-968).

У фонді «Виконавчі комітети міських рад народних депутатів» 1920 – 1993 рр. (ДАВіО, Р-151) знаходяться постанови, розпорядження, протоколи засідань і сесій про виділення комунальних квартир, земельних ділянок під індивідуальне будівництво, плани відбудови та розвитку народного господарства, народної освіти, охорони здоров'я, культури; комплексні плани з благоустрою міст, відомості про хід відбудови житлово-комунального господарства міста (Легун, ред, 2015).

Важливі для нашого дослідження фонди установ комунального господарства (ДАВіО, Р-146, Р-152, Р-2743, Р-6085 та ін.) та будівельних підприємств і організації (ДАВіО. Р-500, Р-481, Р-3872, Р-4833, Р-5170 та ін.) в яких містяться відомості про діяльність комунальних установ міста, про планування будівельних робіт, наведено характеристику житлового фонду.

Також важливими для формування цілісної картини розвитку розпланувальної структури Вінниці є фонди карт та планів ДАВіО: «Карти і плани населених пунктів, земельних ділянок і будівельних об'єктів Вінниччини» (ДАВіО, Ф. 896), що містить план міста Вінниці Брацлавської

губернії 1795 р., карту Вінниці 1915 р.

Комплексне дослідження архітектурно-містобудівного розвитку Вінниці було б неможливим без залучення зібрання стародруків та рідкісних видань, книг, періодичних видань, наукових збірників, графічних матеріалів Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного, м. Київ; Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ; Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва.

Джерельну базу доповнюють цінні іконографічні матеріали (обмірні креслення, матеріали фотофіксації) з фондів ДП «Укрзахідпроектреставрація», м. Львів; ТОВ «Діпроцивільпромбуд», м. Вінниця; Вінницької філії ДП «НДІпроектреконструкція». Матеріали інвентаризації та паспортизації об'єктів культурної спадщини, історико-архітектурний опорний план м. Вінниці (1991 р.) зберігаються у фондах Департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради; Інституту «УкрНДІпроектреставрація», м. Київ.

Окрему колекцію складають фотознімки XIX – XX ст., що знаходяться у фондах Вінницького обласного краєзнавчого музею та відображають окремі події суспільного життя містян. Цікавий краєзнавчий матеріал з історії Вінниці та народонаселення початку XX ст. представлений в особових фондах краєзнавця, колишнього директора краєзнавчого музею Г. Брілінга та головного архітектора Вінницької області у 1945 – 1975-х рр. А. Крейчі. Не менш цінні матеріали приватних колекцій С. Царенко, Л. Денисової, В. Козюка та ін.

1.2 Методи та методика дослідження процесу розвитку архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Відповідно до поставлених мети та завдання дисертаційної роботи побудовано методику дослідження, що складається з послідовного застосування загально-наукових та спеціальних методів дослідження. Проблема визначення основних етапів та розкриття характерних особливостей процесу формування розпланувальної структури та розвитку архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. вимагає комплексного підходу та

базується на застосуванні методів емпіричного та теоретичного дослідження. Основою роботи стало поетапне виконання дослідницьких завдань (табл. 1.2).

Стадія I – накопичення попередньої інформації, визначення теми, встановлення актуальності дослідження, мети та завдання дисертаційної роботи. Автором у дослідженні використано загальнонаукові методи, зокрема *аналіз і систематизація наукової літератури* за темою дослідження: аналітичні праці вітчизняних та закордонних науковців, енциклопедичні видання та термінологічні словники, наукова періодика, путівники та довідники. Також використано *метод першоджерел*, який полягає у вивченні наявних архівних матеріалів, зокрема картографічних та іконографічних матеріалів.

Паралельно з аналізом наукової літератури та першоджерел проведено емпіричні дослідження: *натурне обстеження*, що включає загальне оглядове вивчення і поглиблений аналіз по групах об'єктів. Результатом натурних обстежень стали фотофіксація сучасного стану забудови Вінниці, описи та обмірні креслення окремих будівель. До натурних обстежень входять також соціологічні дослідження (опитування місцевого населення) задля співставлення і доповнення історико-архівних матеріалів.

Стадія II – історичний аналіз. За допомогою історико-генетичного (Михайлишин, 2014) та історико-фактологічного (Ширяєв, 2017), методів визначено передумови та фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Історико-генетичний метод – дав змогу з'ясувати характеристики стану урбаністичного середовища Вінниці першої половини XIX ст., визначити вектори та прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки у розвитку архітектури.

Історико-фактологічний метод застосовано при виявленні історичних процесів та факторів, що вплинули на розвиток архітектури та містобудування Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. До їхнього числа належать такі групи факторів: комунікаційні, соціально-економічні, політико-адміністративні, природно-ландшафтні, культурно-просвітницькі та нормативні фактори.

Методика дисертаційного дослідження

СТАДІЯ I			
Накопичення попередньої інформації			
Аналіз і систематизація наукової літератури	Метод першоджерел	Метод натурних обстежень	
Порівняльний аналіз отриманих результатів			
СТАДІЯ II			
Історичний аналіз			
Історико-генетичний метод Характеристика стану середовища урбаністичного середовища Вінниці першої половини XIX ст.	Історико-фактологічний метод Виявлення історичних процесів та факторів, що вплинули на розвиток архітектури Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. До їхнього числа належать групи факторів: - політико-адміністративні, - соціально-економічні, - комунікаційні, - природно-ландшафтні фактори, - культурно-просвітницькі та нормативні.		
Порівняльно-історичний аналіз			
СТАДІЯ III			
Аналіз просторових змін м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.			
Метод графоаналітичного зіставлення	Метод морфологічного аналізу	Метод порівняльного аналізу	Метод періодизації
Метод узагальнення Етапи формування розпланувальної структури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.: Етап I (1871 – 1899-ті рр.), Етап II (1900 – 1919-ті рр.), Етап III (1920 – 1955-ті рр.). Визначено до опрацювання кількість найбільш знакових будівель (110 об.).			
СТАДІЯ IV			
Комплексний аналіз об'єктів забудови м. Вінниці кінця XIX – першої половині XX ст.			
Метод типологічного аналізу	Метод композиційного аналізу	Метод стильового аналізу	
Визначено основні типологічні групи за: функціональним призначенням, топологічними, планувальними та композиційними вирішеннями. Визначено стильові спрямування в архітектурі Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.			
СТАДІЯ V			
Порівняльний аналіз якісних властивостей архітектурно-розпланувальних змін Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.			
Метод аналізу	Метод синтезу	Метод порівняння	
СТАДІЯ VI			
Узагальнення результатів дослідження, визначення проблем збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці.			

Стадія III – аналіз просторових змін м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. передбачає використання методів графоаналітичного зіставлення, морфологічного та порівняльного аналізу, методу періодизації та узагальнення, що спрямовані на визначення основних етапів архітектурно-містобудівного розвитку Вінниці.

У результаті натурного обстеження виявлено, що забудова Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст. відрізняється щільністю, поверховістю та якістю будівель. У центральній частині міста сформувались квартали з більшою щільністю забудови. Нещільна забудова притаманна територіям більш віддаленим від середмістя: райони малоповерхової індивідуальної забудови на південних (Старе місто), північних (П'ятничани) та західних (Слов'янка) околицях; райони змішаної житлово-виробничої забудови (Замостя). Встановлено також, що забудова Вінниці окресленого періоду має різний ступінь збереженості: найкраще зберегли історичний архітектурно-розпланувальний уклад квартали, обмежені вулицями, прилеглими безпосередньо до центральної частини міста (орім східної частини вул. Соборної та вул. Пушкіна). У результаті проведених досліджень було остаточно ідентифіковано об'єкти в забудові міста та вибрано для аналізу такі вулиці: Архітектора Артинова, Владислава Городецького, Грушевського, Замостянська, Князів Коріатовичів, Коцюбинського, Льва Толстого, Магістратська, Миколи Оводова, Олександра Соловйова, Пушкіна, Соборна, Стрілецька та ін.

Шляхом *графоаналітичного зіставлення*, порівняння та аналізу картографічних матеріалів і сучасної топогеодезичної підоснови, а також іконографічних матеріалів, фотофіксації та результатів натурних обстежень, отримали можливість розробити аналітичні таблиці, діаграми, та схеми, які наочно демонструють окремі аспекти формування розпланувальної структури м. Вінниці (Сергіюк, 2018, Ясінський, 2018).

Метод *морфологічного аналізу* надає можливість визначити основні композиційні тенденції у формуванні структури міста, а також характеристики

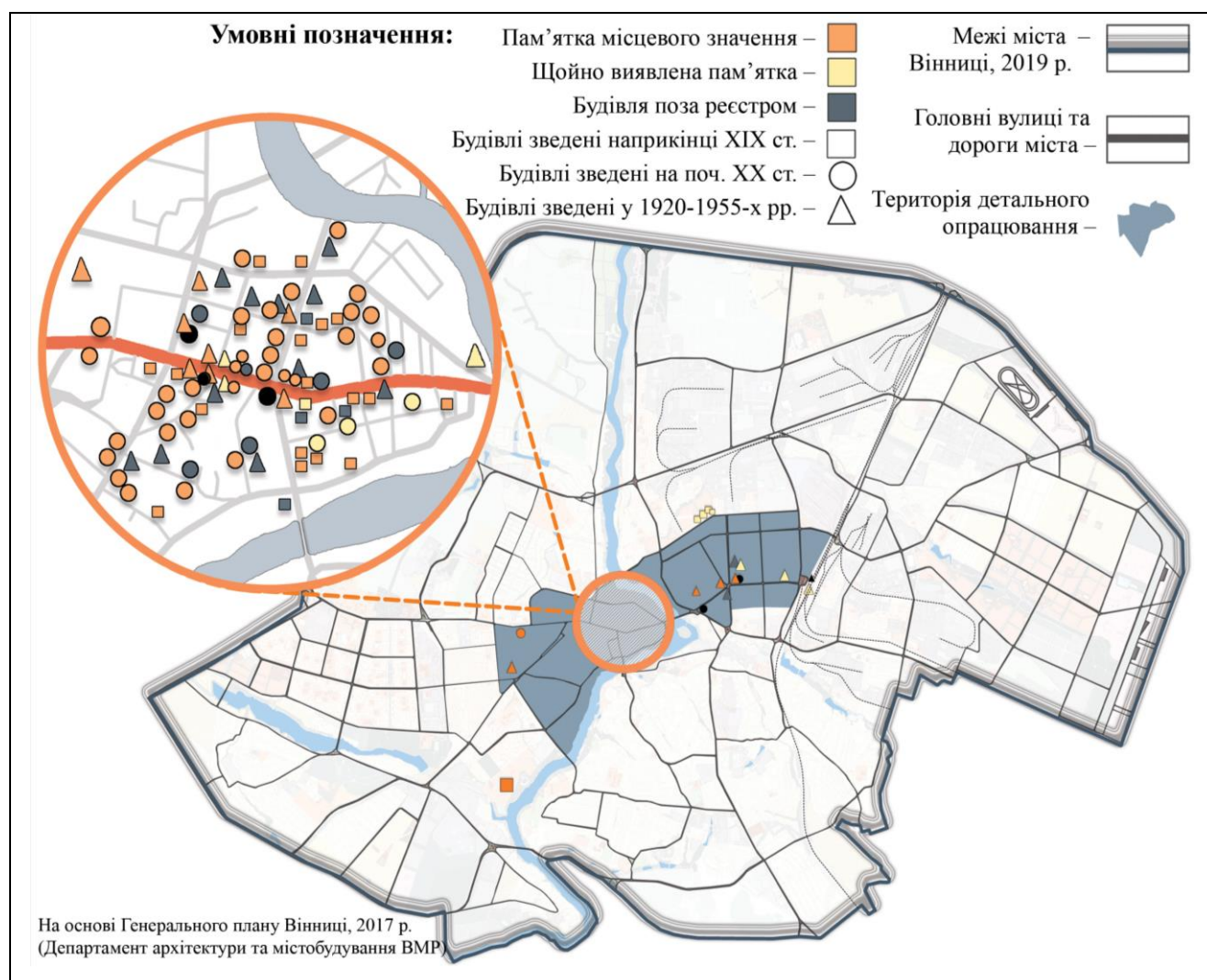
каркасу вулично-дорожньої мережі (Іваночко, 2006, Любицький, 2018).

У підсумку, *методом періодизації та узагальнення* отриманих результатів уточнено закономірності та визначено основні етапи у розвитку міста загалом та формування розпланувальної структури зокрема: *Етап I (1871 – 1899-ті рр.); Етап II (1900 – 1919-ті рр.); Етап III (1920 – 1955-ті рр.)*.

За результатами історичного аналізу та аналізу просторових змін, на основі отриманих висновків, визначено до опрацювання кількість найбільш знакових будівель – всього 110 об'єктів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Схема розташування об'єктів дослідження в сучасних межах м. Вінниці

Стадія IV – комплексний аналіз об'єктів забудови м. Вінниці кінця XIX – першої половині XX ст. На основі методів типологічного, композиційного та стильового аналізу (застосування методів за зразком, викладеним у дисертації

С. Лінди, 1999) проаналізовано якісні характеристики будівель та визначено основні типологічні групи за: функціональним призначенням, топологічними, планувальними та композиційними вирішеннями. Визначено стильові спрямування в архітектурі Вінниці окресленого періоду.

Метод типологічного аналізу застосовано при визначенні особливостей формування типології об'єктів архітектурної творчості. Також типологічний метод використано при аналізі розташування об'єктів на ділянці, що безпосереднім чином впливало на загальну типологічну структуру. *Функціональний аналіз* проведено шляхом опрацювання опублікованих матеріалів та архівних джерел, а також за результатами натурного обстеження. Визначено головні функціонально-типологічні групи громадських та житлових будівель. *Планувальний аналіз* проведено з метою виявлення архітектурно-планувальних тенденцій в архітектурі різних функціонально-обумовлених груп за результатами натурного обстеження та обмірних креслень. Досліджено типологічні характеристики на декількох рівнях: за способом розташування у системі міської забудови (топологічна характеристика) та за конфігурацією плану з урахуванням планувальної структури приміщень. Для формування типології, важливою стала систематизація отриманих результатів.

Композиційний аналіз об'єктів архітектурної творчості ґрунтується на композиційних особливостях побудови фасадів, зумовлених стильовими концепціями періоду проектування та функціональними вимогами. Для визначення принципів фасадних рішень досліджуваних будівель, сформовано типологію за осями та рівнями. Така систематизація є ключовою, їй підпорядковані інші елементи композиційного аналізу (Рибчинський, 2017).

Методом стильового аналізу, шляхом визначення найбільш характерних рис в архітектурі будівель, встановлено стильову приналежність, що дозволяє сформувати загальне бачення стильової спрямованості архітектури Вінниці кінця XIX – першої половині XX ст. На основі отриманих даних визначено особливості побудови фасадів, виявлено характерні декоративні прийоми та елементи оздоблення будівель на кожному етапі розвитку Вінниці.

Стадія V – порівняльний аналіз якісних властивостей архітектурно-розпланувальних змін м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. ґрунтується на основі отриманих результатів та передбачає застосування методів аналізу, синтезу та порівняння. У сукупності проведеного аналізу визначено закономірності та особливості формування розпланувальної структури міста на кожному етапі розвитку. Дані для аналізу розвитку архітектури Вінниці у розгорнутому вигляді представлені в матричній таблиці (див. Додаток В, табл. 4.3). Об'єкти дослідження згруповано за хронологією будівництва. Основними факторами для аналізу є: ідентифікаційна характеристика (інформація про рік проектування і авторство об'єктів дослідження), яка визначається на основі архівних матеріалів; архітектурно-типологічна характеристика та стильова характеристика будівлі (Лінда, 1999).

Стадія VI – узагальнення результатів. На цьому етапі методом *узагальнення* емпіричних та теоретичних результатів дослідження здійснено підсумковий аналіз отриманої інформації. Також визначено проблеми збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст. Оформлено висновки.

Висновки до першого розділу

1. Вивчено історіографію досліджень розвитку архітектури м. Вінниці починаючи від XIX століття до сьогодення. Систематизовано існуючі бібліографічні матеріали за хронологією та характером матеріалів: наукові праці вітчизняних та закордонних дослідників з архітектурної тематики, наукові праці історико-краєзнавчої тематики, наукова періодика, статистичні матеріали та нормативно-правові акти, що регламентують діяльність у сфері охорони культурної спадщини.

Встановлено, що незважаючи на значний інтерес останніх десятиліть до окресленої проблематики, існує необхідність комплексного дослідження, оскільки попередні науково-теоретичні та практичні роботи мають певні історико-теоретичні прогалини.

2. Огляд колекції документів, картографічних та іконографічних матеріалів, представлених у фондах державних архівів, спеціалізованих науково-дослідних установ та бібліотек дає змогу зробити висновок, що кожне зібрання містить значний обсяг фактологічного матеріалу на тему розвитку архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. Аналіз першоджерел разом з опублікованими матеріалами дозволив встановити передумови та визначити фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці та комплексно дослідити об'ємно-просторові зміни архітектури міста окресленого періоду. Також автором віднайдено та введено в науковий обіг неопубліковані проектні матеріали та фотоматеріали, що дозволило більш ґрунтовно проаналізувати об'єктивні процеси розвитку міста.

3. Опрацьовано комплексну методику дослідження, що передбачає поетапне виконання дослідницьких завдань із застосуванням загальнонаукових емпіричних і теоретичних методів (аналіз, синтез, історичний аналіз, метод періодизації, узагальнення) та спеціальних методів (натурних досліджень, графоаналітичного зіставлення, методів типологічного, композиційного та стильового аналізу): Стадія I – накопичення попередньої інформації; Стадія II – історичний аналіз; Стадія III – аналіз просторових змін м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.; Стадія IV – комплексний аналіз об'єктів забудови Вінниці окресленого періоду; Стадія V – порівняльний аналіз якісних властивостей архітектурно-розпланувальних змін Вінниці окресленого періоду. Стадія VI – узагальнення результатів дослідження, визначення проблем збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ М. ВІННИЦІ

2.1 Історичні передумови

Як відомо, місце локації першопочаткових містобудівних осередків і подальший архітектурно-просторовий та планувальний розвиток поселення обумовлено передусім природно-ландшафтними особливостями території. За свідченням пам'яток стародавньої археології, на території, в межах якої знаходиться Вінниця, у VII – XI ст. сформувався поліцентричний осередок розселення. У подальшому, за висновками експедиції ІА НАНУ 2005 – 2006 х рр., Вінниця – невеликий центр розселення з безперервним поселенням від початку XII до кінця XVI ст. на пагорбах і набережних ділянках навколо Замкової гори у межиріччі Південного Бугу – Віннички (Царенко, 2005).

Кожен з періодів формування, розвитку чи занепаду міського поселення пов'язаний із суспільно-політичним життям краю. І хоча, за існуючою історіографічною традицією, дату заснування міста пов'язують з битвою литовсько-руських військ з татарами на р. Сині Води у 1362 р. та з князями Коріатовичами (Зінько ред., 2016), формування стійкої планувальної структури Вінниці почалося лише з XVI ст. після утворення Речі Посполитої (1569 р.). Значною позитивною подією стало перетворення міста у 1598 р. в адміністративний центр Брацлавського воєводства. І зважаючи на прикордонне положення Брацлавщини, зросла потреба в розбудові та модернізації оборонних укріплень. Нове становище міста посприяло також торговельно-економічному, культурному та архітектурно-просторовому розвитку міста.

Для розбудови правобережного Нового міста доклав значних зусиль староста Валентій Олександр Калиновський (пом. 1620 р.). За його сприяння збудовано новий замок на штучному острові Кемпа (1604 р.) на р. Бог (нині р. Південний Буг). Також у 1611 – 1613-х рр. Калиновський зробив вагому пожертву на діяльність ордену єзуїтів, що оселилися у Вінниці.

Відомі збережені проектні документи єзуїтського колегіуму (м. Острог, 1632 р.) дають змогу припустити причетність до розбудови єзуїтського ордену архітектора Джакомо Бріано, проте достеменно наразі автора креслеників не

встановлено. Варто відзначити, що проект не був повністю реалізований, ймовірно через особливості рельєфу, проте локалізація костелу та його композиційна схема збережена у відповідності до проекту (Совінський, 2017, с. 43-55). До сьогодні невизначеним є первісний образ храмової споруди, проте, за припущенням П. Ричкова (2011, с. 7-24), первісний задум костелу був безтрансептною базилікою з високою головною навою та двома нижніми бічними, головний фасад якого був орієнтований на північ (ринкову площу). З відомих сьогодні джерел точно невстановлена дата побудови стін та башт єзуїтського костелу та колегіуму, однак є всі підстави вважати (за твердженням проф. Ричкова, 2011, с. 7-24), що до початку воєнних дій 1648 р. в цілому вони вже існували.

До фортифікаційної системи єзуїтів долучились захисні мури домініканського монастиря (оселилися у Вінниці близько 1624 р.), що утворили фактично двоєдиний оборонний комплекс сакрального призначення (свідченням є «Спеціальна карта України» Г. де Боплана, 1650 р.). Цей комплекс отримав назву «Мури» та зберігся, за суттєвих втрат, до нашого часу.

Кам'яний костел та мурований монастир домініканців, що постав на місці двічі зруйнованих у 1648 – 1657-х рр. та 1702 – 1704-х рр. будівель, споруджено у 1750-х рр. коштом брацлавського земського судді М. Грохольського (1705 – 1768 рр.) за авторства Паоло Антоніо Доменіко Фонтана (1696 – 1765 рр.) (Зінько, ред., 2016). Таким чином архітектурні доміанти Нового міста були розташовані з врахуванням природно-ландшафтною ситуації – використанням природних доміант у вигляді підвищених частин місцевості.

Формування Вінниці як культурного та духовного осередку Поділля підтверджується також існуванням православних монастирів: чоловічого Св.-Вознесенського з колегіумом (з 1616 р.) та жіночого Св.-Преображенського (Св.-Василіанський) (з 1626 р.), розташованих у межах Нового міста.

У 1640 р. Владислав IV королівським привілеєм надав вінницькій громаді магдебурзьке право, що мало, на думку В. Отамановського (1994), формальне юридичне значення в умовах законодавства Речі Посполитої і майже не

вплинуло на урбаністичний уклад міста, оскільки містяни значно залежали від старостівської адміністрації. Також стверджено межі території міста відповідно до втрачених декретів 1530 – 1570-х рр.

Відомо, що у XVII – XVIII ст. Нове місто має нерегулярну планувальну структуру, елементи якої об'єднані сформованими дорогами у західному, південно- та північно-західному напрямках. Єврейський квартал (Єрусалимка) довгий час залишався головним структурним елементом міста та мав невпорядковану забудову. Вінницький штетл наприкінці XVIII ст. складався з кількох частин, у центральній – ринкова площа видовженої трикутної форми з ратушою, що нагадувала заїжджу єврейську корчму. За картою 1873 р. Єрусалимка мала межі: 340 м уздовж р. Південний Буг (вище від мосту), вгору повз кляштор єзуїтів (300 м), із загальною площею 10-11 га (Воловик, 2017, с 7-19). Забудова єврейського кварталу вирізнялась високою компактністю та була переважно одноповерховою дерев'яною на високому кам'яному постаменті з галереями, що виступали спереду або оперізували весь будинок. Окрім торгових рядів та придорожніх трактирів у Новому місті розміщувались садиби міщан-ремісників, що займались також садівництвом та скотарством.

Вагомою подією, що вплинула на подальшу розбудову міста, стало закладання кляштору ордену капуцинів святого Франциска у 1744 р. за сприяння вінницького старости Л. Калиновського. Після завершення будівництва та освячення у 1761 р. новозбудований монастир, до складу якого входили будівля храму та двоповерховий братський корпус (Зінько, ред., 2016), оточений муром, мав виразну архітектурну форму без зайвого оздоблення та став однією з домінант Нового міста, що формує сучасне архітектурне середовище вул. Соборної.

Через складну політичну ситуацію на Вінниччині, до кінця XVIII ст. вінницька міська громада залежала більшою мірою від волі старости. Ринкова площа зберігала невпорядкований характер та об'єднувала торговельну, адміністративну та культурно-освітню функції. Для цього періоду характерний також розподіл значної частини міських ділянок під приватну забудову. Тому

кількісна перевага невеликих садиб над суто міською забудовою, а також розростання єврейського містечка призвели до помітної неупорядкованості Нового міста (Царенко, Рабчук та Денисова, 2004).

Однак, незважаючи на недоліки нерегулярної структури планування, у XVII-XVIII ст. закладено основу подальшого розвитку правобережної містобудівної форми, що являла собою лінійно-орієнтовану структуру, зумовлену ландшафтними особливостями території, наявністю природніх вододілів та функціонально-планувальною традицією, характерною для мисових міських територій Правобережної України (Царенко, Рабчук та Денисова, 2004). У межах Нового міста відомі такі вулиці: Велика (у західному напрямку від ринкової площі), Довга (певний час мала назву Капуцинська), Красносільська (дорога на Черленків), Шляхетська, Міська, Широка (Вечерський, ред., 2011). До центрального осередку міста вели заїзди із заходу з брамами (Летичівська та Якушенецька) (Додаток В, табл. 2.1).

Забудова Старого міста переважно одноповерхова дерев'яна, нерегулярна, що підпорядковується ландшафту та напрямам давнішніх шляхів. Проте наявні українські дерев'яні храми – Св.-Георгіївська церква 1726 р. та Св.-Миколаївська церква з дзвіницею 1746 р., збагачують образ традиційного передмістя Вінниці. За ревізією 1764 р. у Старому місті налічувалось 162 будинки (християнських господарств – 75, єврейських садиб – 87), у Новому – 123 (з них лише 16 християнських, 36 дворів шляхти), також зафіксовано 24 господарства на передмісті Садки (Зінько, ред., 2016). На лівому березі р. Бог (р. Південний Буг) поряд із Старим містом забудовується Слобідка Дубицького (з XVII ст.), над р. Вінничкою – Вінницькі (або Старі) Хутори, поруч – Малі Хутори, Щітки та Телепенки. Навпроти замку за старостування Й. Чосновського з'являється містечко Юзефпіль (пізніше Замостя) (Вечерський, ред., 2011).

Після другого поділу Польщі (у 1793 р.) територія Правобережної України увійшла до складу Російської імперії. За адміністративно-територіальною реформою Павла I у 1796 р., створено з Брацлавського,

Волинського, Подільського намісництва, дві губернії – Подільську та Волинську. Вінниця втратила статус адміністративного центру Брацлавської губернії та була переведена в штат повітового міста Подільської губернії, центром якої ставав Кам'янець (Подоліний, ред., 2007). Урбанізаційні процеси, що відбувались у місті даного періоду залишались довгий час на рівні польської доби. На думку А. Секретарьова (1999) головним чинником гальмування урбанізації було те, що всі зародки міського ладу – регіональна і духовна влада, освіта, судочинство – формувались у Вінниці під впливом польської національної традиції. Тому першочерговою задачею нової влади стало обмеження польських впливів, а загальний розвиток міста мало другорядне значення.

Головним картографічним документом даного періоду є «План города Винницы Брацлавской губернии» (не пізніше 1795 р.). Досить інформаційним є опис м. Вінниці доданий до плану та складений Берхманом: *«Длина оного простирается на две, а ширина на полторы, окружностью на пять верст. Разделяется на две части – старый и новый город. Жителей в нем считается обоого пола до 3249. В городе 896 строений, в том числе каменных 8. Первейшие строения суть: 1) бывший иезуитском кляштор, в котором находится кафедральный костел, гимназия и флигели для жилища учителей; 2) доминиканский кляштор с пристройками; 3) капуцинский кляштор с пристройками при оном сад, обнесен каменною оградю; церквей греко-униатских деревянных три, еврейских синагог две. Река Бог течением своим разделяет новый город от старого... В окружности земля, надлежащая к городу, простирается по длине по реке Виннице до 14, а по ширине – до 13 верст»* (ДАВіО, Ф. Д-896. Оп.1. Спр.164. с. 11).

За даними першого проектного плану Вінниці, що офіційно був затверджений 10 лютого 1839 р., можна встановити початок стратегічного планування просторового розвитку міста на засадах регулярності. Опис до плану складав вінницький повітовий землемір Кроніцький (ймовірний автор плану), погоджував його подільський губернський землемір Чайковський

(Ричков, 2016). Варто згадати, що наприкінці XVIII ст. царським урядом було вжито заходів щодо реконструкції історичних міст (Wiraszka, 2008). Були призначені землеміри в губернські та повітові міста задля геодезичної зйомки, виготовлення фіксаційних планів та розробки проектів реконструкції під головуванням «Комиссии о каменном строении Санкт-Петербурга и Москвы» (заснована у 1762 р.). Метою робіт була адаптація існуючих міст до нових пожежно-санітарних норм. Послідовно втілювались у життя принципи сурового геометризму в плануванні міст, підпорядковуючись ідеї «ідеального міста», що відповідали загальній концепції доби Просвітництва (плани реконструкції Києва, Харкова, Сум, Кременчука та ін.). Проекти розроблялись за участі відомих архітекторів таких, як Д. Кваренгі, Ч. Камерон, Тома де Томон, Ф. Боффо, А. Захаров, П. Ярославський, А. Меленський та ін.

Простежується помітне нехтування топографією місцевості при складанні проектного плану Вінниці, що проявилось у формальному підході до розпланування та проектуванні нових напрямків розширення території міста. Розроблені рішення знайшли своє втілення в реалізації впорядкування вуличної мережі там, де ці рішення (сітка прямокутних кварталів) виявились придатними – насамперед, в західній лівобережній та східній правобережній частині Вінниці, причому центральна частина Нового міста залишилась майже без змін.

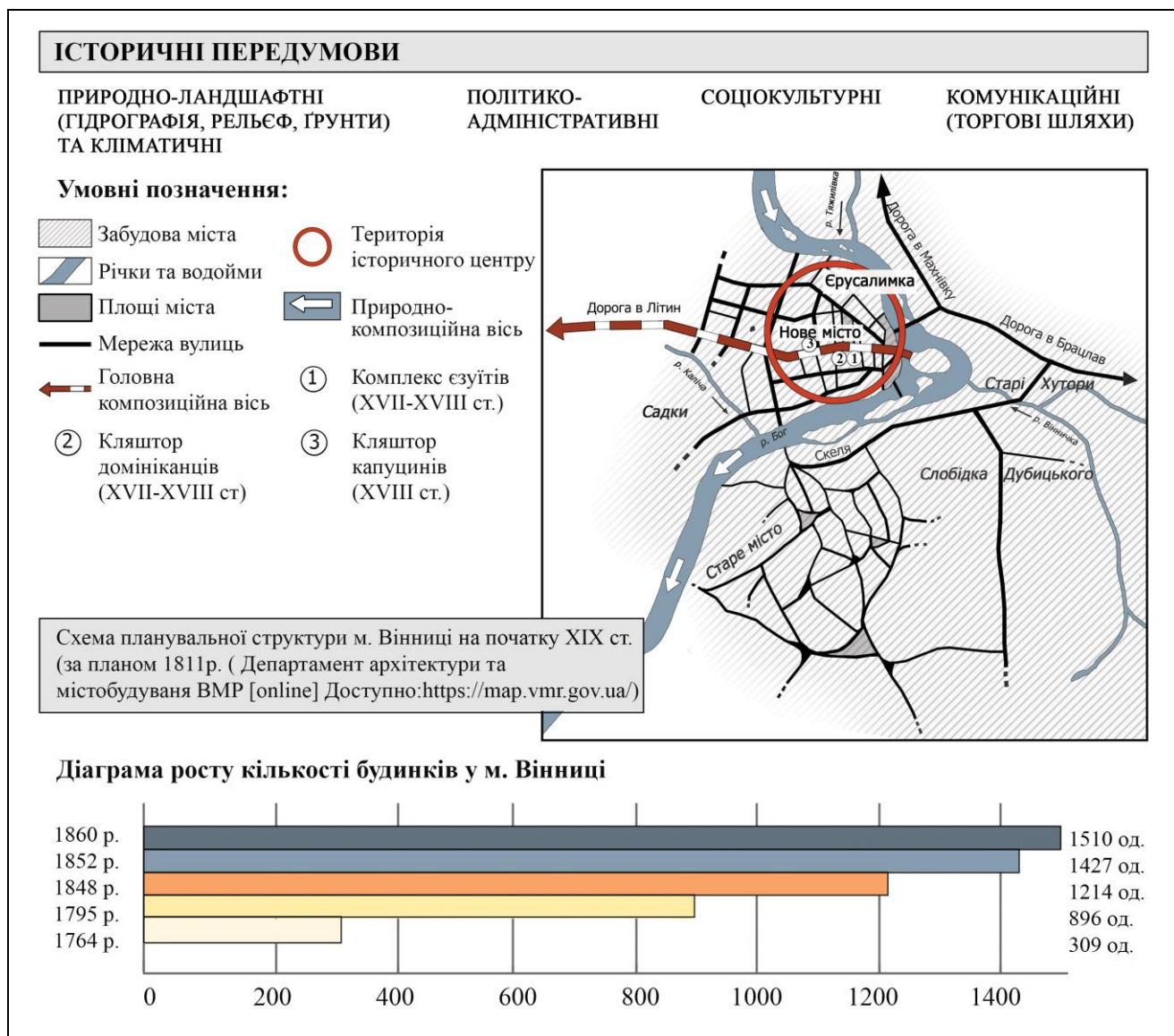
У порівнянні з іншими містами та містечками Подільської губернії, відповідно до статистичного опису «Военно-статистическое обозрение Подольской губернии» (1848), за урбанізаційними показниками Вінниця займала одне з перших місць. Так кількість будинків у Вінниці на той час становила 1214 од., мешканців – 10022 чол., міські доходи складали – 5245 р., наявні фабрики – 3 од. (у губернському місті Кам'янці: буд. 1307, мешканців – 10426 ос., міські доходи складали – 15231 р., фабрики – 18 од.). На 1852 р. кількість будинків у місті збільшилася до 1427, з яких 23 були кам'яними. А в 1860 р. у місті вже налічувалось 1501 будинки, з них 25 кам'яних (Зінько, ред., 2016), що свідчить про початок розширення урбанізованих територій Вінниці.

Середмістя на початку XVIII ст. збільшується у західному та південно-

західному напрямках, проте через специфіку соціально-економічних відносин, що мали торговельно-ремісничий характер з великою долею традиційного сільськогосподарського виробництва, в забудові Нового міста спостерігається нагромадження заїжджих дворів та неохайних дрібних будов. В структурі Старого міста не прослідковується якісних перетворень (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Планувальна структура м. Вінниці на початку XIX ст.

Відсутність елементарного благоустрою міських територій, як-то мощення доріг, створювало непривабливий образ міста. За спогадами учителя вінницької гімназії І. Ролле (1844 р.) можна встановити загальний образ Вінниці того часу: *«Безобразно скученные постоялые двory, крытые черепицей и соломой, улицы кривые, узкие, загаженный навозом и падалью,*

казалось, предназначены были скорее для стойла скотам, чем для сообщения людям; полуразвалившиеся лачуги без дворов и заборов, беспорядочно разбросанные по окраинам...произвели на меня удручающее впечатление» (Омикрон, 1904).

Активний процес урбанізації території Вінниці розпочався лише з другої половини XIX ст., як наслідок загальної індустріалізації та модернізації Російської імперії. Важливий вплив на формування міського середовища мали політичні та соціально-економічні події 60-70-х рр. XIX ст.: проведення селянської реформи у 1861 р. та ряду адміністративних реформ; обмеження впливу поляків після повстань 1830 – 1831-х та 1863 – 1864-х рр.; активізація харчової та переробної галузі (Зінько, ред., 2016). Таким чином, містобудівний склад Вінниці на той час включав у себе динамічну Новоміську та архаїчну Староміську просторову структуру разом з передмістями, які існували одночасно із врахуванням компонентів ландшафту та функціональних потреб.

Таким чином охарактеризовано головні передумови формування розпланувальної структури міста Вінниці, серед яких: природно-ландшафтні (гідрографія, рельєф, ґрунти) та кліматичні, політико-адміністративні, соціокультурні, комунікаційні (торгові шляхи).

2.2 Головні фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Дослідження розвитку Вінниці окресленого періоду, як багатоаспектного процесу, що залежить від низки факторів, вимагає комплексного підходу. Архітектурно-просторові зміни відображають різноманітні характеристики суспільних процесів, економічні, соціально-культурні, правові та інші аспекти їхньої організації (Іваночко, 2006, с. 83-99). Тому у дослідженні виділено п'ять основних груп факторів впливу на архітектурно-містобудівний розвиток Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. (табл. 2.2):

1. Політико-адміністративні: статус повітового міста з 1804 р. у складі Російської імперії; розташування військових частин; затвердження

«Городового положенія» у 1879 – 1880-х рр.; адміністративний центр Вінницької округи у складі УСРР з 1923 р., утворення Вінницької області у 1932 р. у складі УРСР, післявоєнна відбудова 1945 – 1955-х рр. та ін.

2. Соціально-економічні: розвиток промисловості наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.; відкриття перших комерційних та державних банків наприкінці ХІХ ст.; курс радянської влади на індустріалізацію; швидке зростання чисельності населення; соціальна неоднорідність та багатонаціональний склад населення та ін.

3. Комунікаційні: прикордонне розташування Вінниччини у складі Речі Посполитої та Російської імперії; будівництво залізничної лінії «Київ – Балта – Одеса» у 1871р.; активний розвиток зовнішніх транспортних зв'язків у ХХ ст.

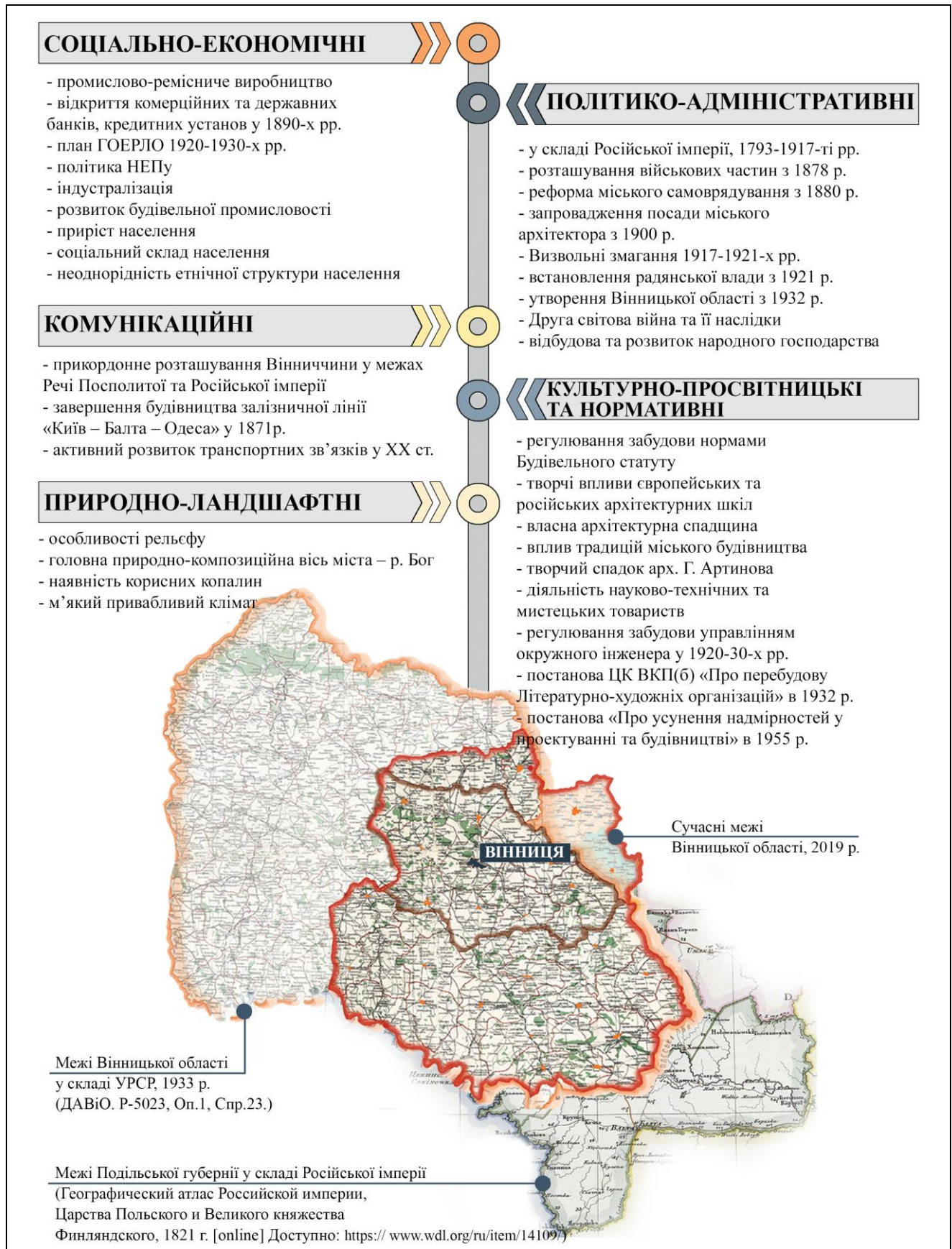
4. Природно-ландшафтні: особливості рельєфу та гідрографії (р. Південний Буг з притоками), що значно вплинули на планувальну структуру міста; родючі ґрунти та корисні копалини для виробництва будівельних матеріалів; м'який привабливий клімат (Додаток В, табл. 2.2).

5. Культурно-просвітницькі та нормативні: регулювання забудови нормами Будівельного статуту; творчі впливи європейських та російських архітектурних шкіл (Додаток В, табл. 2.3); власна архітектурна спадщина; вплив традицій міського будівництва; творчий спадок арх. Г. Артинова; діяльність науково-технічних та мистецьких товариств; регулювання забудови управлінням окружного інженера у 1920 – 1930-х рр.; постанова ЦК ВКП(б) «Про перебудову Літературно-художніх організацій» в 1932 р.; постанова «Про усунення надмірностей у проектуванні та будівництві» в 1955 р. та ін.

З ХVІ ст. на розвиток Вінниці значною мірою впливав її адміністративний статус центру воєводства, повіту, області тощо. Як було зазначено, з 1793 р. м. Вінниця знаходилась у правовому полі Російської імперії. Нових можливостей для розвитку міста надала реформа міського самоврядування за «Городовым положением» 1870 р. Як більшість тодішніх реформ, теж мала половинчастий, обмежений характер, хоча й заклала основи

Фактори впливу в архітектурно-містобудівному розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

майбутнього самоврядування (Кароєва, 2018). На теренах Правобережної України «Городовое положение» запроваджено з 1878 р., зокрема у Вінниці: *«Городовое управление введено 5 февраля 1880 г. Городской голова – к. сов. Александр Карлорвич Щавинский»*. (Гульдман, 1888). Всі найважливіші аспекти міського життя були предметом уваги самоврядування: фінансові питання, розбудова та благоустрій міста, облаштуванням міських закладів та установ, заходи з охорони здоров'я. Контроль за діяльністю органів міського самоврядування здійснював губернатор.

Значну роль у розбудові міста мало розташування військових частин після закінчення російсько-турецької війни у 1877 – 1878-х рр., що слугувало передумовою створення окремого військового містечка та розвитку Вінниці у північно-східному напрямку (вул. Стрілецька). У 1885 р. розпочато будівництво міських казарм (розміщувався 47-й Український піхотний полк). Робочою командою керував інженер і архітектор К. Прусак.

Серед головних факторів впливу окрему групу становлять природно-ландшафтні, що здійснювали безпосередню дію на виникнення і формування архітектурно-просторової та розпланувальної структури поселень. Формування планувальної структури Вінниці було також обумовлено комплексною дією всіх природно-ландшафтних факторів, серед яких домінуючим чинником був гідрографічний. Як відомо, якісна розбудова Нового міста розпочалась із заснування на мисовій частині правого берегу комплексу «Мури» у XVII ст. Особливості рельєфу стали також визначальними при формуванні розпланувальної структури міста наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Переломним у містобудівному розвитку Вінниці став 1871 р. По завершенню будівництва залізничної лінії «Київ – Балта – Одеса» Вінниця опинилась на одній із найважливіших залізничних артерій країни, що з'єднувала Одесу з Москвою, Києвом та іншими великими містами. У 1873 р. відкрито рух на залізниці Козятин – Здолбунів. Це зв'язало Вінницю із західними містами і дало можливість вивозити сільськогосподарську продукцію з Поділля до портів Балтійського моря. За розмірами вантажообігу

Вінниця посіла перше місце в Подільській губернії (Єсюнін, 2015). Розвиток залізниці надав значного поштовху економічному, промислового та містобудівному розвитку Вінниці наприкінці XIX ст. Також побудова вокзалу сприяла розбудові прилеглих територій та зумовила формування нової осі Замостя – вул. Велика Олександрівська (нині вул. Коцюбинського), що стала продовженням вул. Поштової (нині вул. Соборна).

У 1910 р. промислово-ремісничє виробництво Вінниці було найбільшим в губернії та приносило 2 158 тис. руб. У 1912 р. місто опинилось на 3-му місці за обсягом промислового виробництва, пропустивши вперед Гайсин і Проскурів. Хоча на той час переважала харчова промисловість, вінничани прагнули індустріального розвитку, запровадження інновацій у виробництві. Саме у Вінниці працював перший на Поділлі чавуноливарний та машинобудівний завод Б. Львовича «Молот» (у 1880 р. відкрита перша майстерня), що виробляв металеві вироби для сільськогосподарських та міських потреб.

У 1899 р. відкрито перший на українських теренах завод силікатної цегли К. Абази на Замості (Зодчий, №38, с.438-439).

Значний вплив на розвиток будівництва мало кредитування містян, що розгорнулось із заснуванням комерційних банків: у 1890-х рр. відкрито відділення Бессарабсько-Таврійського (Одеса) та Київського земельних банків, згодом петербурзьких Російського торгово-промислового (1902 р.) і Російського для зовнішньої торгівлі (1909 р.) (Кароєва, 2018). У 1911 р. відкрито відділення Державного та Селянського поземельного банків (Вся Вінниця, 1911).

Економічному зростанню міста сприяли також ярмарки: у 1895 р. пройшло 11 одноденних гуртових ярмарків, з 1901 р. започатковано 14-денний ярмарок на Великій Олександрівській вулиці (Кароєва, 2018), що збільшували товарообіг у регіоні та грошові доходи населення, створюючи сприятливі умови для розвитку приватного будівництва. Регулярно проходили одноденні ярмарки три рази на тиждень, де йшла торгівля ремісничими, мануфактурними та сільськогосподарськими товарами. Варто відмітити, що на наприкінці

XIX ст. – початку XX ст. значно зросла стаціонарна як роздрібна, так і гуртова торгівля. З’явилися перші спеціалізовані крамниці.

Усі ці фактори в комплексі сприяли швидкому демографічному росту та стимулювали розвиток будівництва, особливо житлового. Відомо, що у 1861 р. Вінниця налічувала 9,4 тис. мешканців та посідала четверте місце у Подільській губернії за кількістю населення після Кам’янця-Подільського (21,3 тис.), Балти (14,0 тис.) та Могилева-Подільського (10,5 тис.). Проте, згідно з даними Гульдмана (1889), у 1887 р. Вінниця налічувала вже 23,59 тис. населення. Загалом, упродовж 1881 – 1913-х рр. населення міста збільшилось у 2,5 рази (Кароєва, 2018) (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Статистичні відомості про розвиток м. Вінниці
наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Роки	1887 ¹	1897 ²	1919 ³	1920 ⁴	1926 ⁵	1930 ⁶	1940 ⁴	1944 ⁴	1959 ⁷	2019 ⁸
Кількість населення, тис. чол.	23,59	30,56	49,26	37,96	43,15	48,26	100,00	27,00	121,00	369,83
Площа міста, км ²	32,10*	32,10*	43,00*		16,13	17,56	52,70		51,83	113,20
Довжина вулиць, км					64,00	77,60	113,00		184,60	365,50

Складено за такими джерелами: 1. Гульдман, 1889; 2. «Перший Загальний перепис населення Російської імперії в 1897 р.»; 3. Григорєв-Наш, 1919; 4. Подолиний, ред., 2007; 5. ДАВіО. Р-152. Оп.1. Спр. 497; 6. «Звіт Вінницької міської ради робітничих селянських та червоноармійських депутатів з 1 квітня 1929 – 1 квітня 1930 року»; 7. «Винница. Генеральный план. Пояснительная записка», 1962; 8. Вінницька міська рада, доступно: <https://www.vmr.gov.ua/Branches/Lists/ArchitectureAndCityBuilding/ShowContent.aspx?ID=1>

* – На початку XX ст. до складу міських земель входили землі у межах міста (окрім середмістя, землі передмість Замостя, Садки, Завалля, Старе місто, Дубовецька слобідка, Липки) та землі, що розташовувались на околицях (Малі та Великі Хутори, с. Тяжилів, фільварки Медвеже Вушко, Хижинці, Сокиринці, Щітки і Тененки) (Кароєва, 2018).

На розселення мешканців міста значною мірою впливав соціальний, національний та конфесійний склад населення. Згідно з «Первая всеобщая перепись населения Российской империи» (1897 р.) за соціальним походженням найбільше було міщан (64,5%) та селян (26,6%), менше дворян (6,1%), купців

(0,8%) та духівництва (0,4%). Хоча насправді все ще важко відмежувати міський від сільського способу життя, оскільки містяни зазвичай мали присадибне господарство. За національним складом найбільшим відсотком були представлені євреї (37,5 %) та українці (35,2 %), також росіяни (17,0%), поляки (7,3%), що зумовило поділ міста на райони за національною приналежністю та визначило в значній мірі характер забудови. Загалом, такий розподіл окреслює характер суспільних відносин у Вінниці окресленого періоду. Збільшення єврейської громади, внаслідок наданих царським урядом пільг та привілеїв, призвело до монополізації економічної сфери міста. Разом з тим, не менш чисельна українська громада не мала значного впливу в сфері управління міста та зберігала традиційний сільськогосподарський вид діяльності. Найвищі посади у місцевих органах влади займали представники російської та польської громади.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в Російській імперії склалися передумови для формування освіченого громадянського суспільства, як його елементи постали добровільні громадські організації, критично мисляча громадськість, вільна преса і діяльність політичних партій (з 1906 р.). На подальший архітектурно-містобудівний розвиток Вінниці на початку XX ст. суттєво вплинула плідна діяльність міського голови М. Оводова (1864-1941 рр.) та першого міського архітектора Г. Артинова (1860 – 1919 рр.). Часи головування М. Оводова (1899 – 1917-ті рр.) характеризуються значними змінами в інфраструктурі міста: споруджено залізні мости через протоки р. Південний Буг, що омивають о. Кемпу, закладено перші кілометри водогону, споруджено електростанцію, вперше прокладено трамвайну колію, впорядковано чимало вулиць міста. Розвиваються зони відпочинку (парки, бульвари) та спорту (купальні) (Субін-Кожевнікова та Смоляк, 2017).

Якісні зміни відбулись в організації громадських центрів міста: спорудження бібліотеки, театрів, сінематографів, народного дому тощо, що прискорило становлення Вінниці, як культурного центру Поділля. Для вирішення проблеми підготовки технічних кадрів, створено освітні заклади

нового типу – реальні, технічні та комерційні училища, учительські семінарії тощо. У Вінниці, на кінець XIX ст., за відсутності відповідних навчальних закладів, основна кількість дітей не мали змогу отримати освіту (станом на 1899 р. у місті проживало 4027 дітей шкільного віку, а відвідувало навчальні заклади лише 1179 учнів). Тому міська влада доклала значних зусиль для розвитку освіти та сприяла відкриттю реально училища (в 1890 р. до Вінниці за царським указом переведено з Могилів-Подільська) (Зінько, ред., 2016). Тенденція науково-технічного розвитку та становлення капіталістичних відносин на початку XX ст. вимагали дедалі більшої кількості освічених та висококваліфікованих працівників. Даний факт призвів до появи низки навчальних закладів, що набули значення важливого містоутворюючого чинника. Так, станом на 1915 р. у Вінниці діяло 12 початкових училищ, залізнично-шляхове училище, 4 гімназії, реальне та комерційне училище, церковно-учительська школа, учительська семінарія та інститут. Окрім того діяло єврейське чоловіче та жіноче училище (Кароєва, 2018).

Новий етап розвитку міста розпочався у 20-х рр. XX ст. зі встановленням радянської влади. Вінниця, як окружний центр Вінницької округи у складі Подільської губернії з 1923 р., мала правовий статус міста та площу 16,13 км², населення з передмістями (станом на 1 січня 1926р.) – 53587 чоловік. Густота населення складала 144,8 чоловік на 1 км². За постановою малої президії ВУЦВКу у Вінницькій окрузі містами визнано лише Вінницю та Жмеринку, Липовець, Іллінці, Літин, Немирів, Хмільник – селищами міського типу (Самутін та Отамановський, ред., 1926).

Загальна індустріалізація значною мірою впливала на формування планувальної структури Вінниці. У 1920-х рр. промислова галузь міста занепала, як наслідок революційних подій. Проте, до кінця 1930-х рр. було відновлено більшість підприємств промисловості та збудовано нові (державна швейна фабрика, м'ясокомбінат, плодозавод, паротурбінна електростанція, сірчаноокислотний цех суперфосфатного заводу та ін), Вінниця перетворилась на важливий центр легкої та харчової промисловості (Подоліний, ред., 2007).

Перші десятиліття становлення радянської влади на теренах Вінниччини характеризуються загостренням житлової кризи внаслідок нестачі грошових засобів, матеріально-технічних ресурсів та значного приросту населення. Так у 1920 р. чисельність населення Вінниці складала більш ніж 37 тис. чоловік, а в 1923 році – більш ніж 51 тис. чоловік (Трухманова, 2016). Частково вирішити проблему радянській владі вдається завдяки націоналізації, відповідно до декрету 1921 р. «Про скасування приватної власності на нерухомості в містах» (Смоленська, 2017). Робітники, члени профспілок та військовослужбовці, що користувались перевагою при наданні житла, утворили побутові комуни з новим укладом життя. Проте, невідповідність старих форм до нового побуту, змусила архітекторів до пошуку нових типів будівель та створення нових художніх образів. Загальні соціальні вимоги та ідеалістичні погляди перших років міжвоєнного періоду спонукали до впровадження сміливих ідей у проектах соціалістичних міст, будинків-комун, робітничих палаців культури (Тимофієнко, ред., 2003).

Проте, за браком коштів, зрушення у будівельній галузі у Вінниці розпочато лише з початком НЕПу: задля пом'якшення житлової кризи радянська влада дозволила приватне будівництво. У 1924 р. містяни отримали дозвіл будувати приватне житло з угодою на 30-50 років, що негативно позначилося на містобудівній ситуації Вінниці загалом (Бируля, 1930).

Подальше зростання населення безумовно впливало на образ Вінниці. Якщо в 1926 р. у місті проживало 56,9 тис. чоловік, то в 1931 р. вже 60 тис. чоловік, а в 1939 р. – понад 93 тис. чоловік (Більшовицька правда, 1933, с. 8). Зі збільшенням населення міста загострилась проблема забезпечення зростаючої кількості містян житлом. Завдяки новоутвореним будівельним кооперативам протягом 1927 – 1932-х рр. було збудовано понад 30 млн. м² житлової площі (Субін-Кожевнікова, 2017а).

Незважаючи на усвідомлення проблеми, комунальна криза 1920-30-х рр. лише посилювалась (нестача продовольства та палива, погано забезпечувались потреби в електропостачанні, занедбана водогінна мережа міста). За

постановою Вінницької міської ради ІХ-го скликання від 21 березня 1931 р. (по комунальній секції) «Про будівництво на 1931-й рік», зведення нових будинків, надбудова, добудова та капітальна перебудова проводилась лише за дозволом міського інженера. Гостродефіцитними матеріалами було прийнято цемент, залізо дахове, сортове, цвяхи залізні, рури, та дефіцитними – цеглу, ліс, олію. Вимагалось до мінімуму скоротити товщу мурування стін, товщина зовнішніх стін – 0,52 м, внутрішніх – 0,40 м (ДАВіО. Р -151. Оп. 1. Спр. 665. с. 125-128).

Важливим стало рішення утворення Вінницької області в 1932 р. та присвоєння м. Вінниці статусу обласного центру. У цей час активно впорядковується міський простір та перебудовується комунальне господарство: забруковано головні вулиці, побудовано нові магістралі водогону та каналізації, прокладено нові трамвайні колії (Субін-Кожевнікова, 2017а). Проте житлове та комунальне будівництво Вінниці надто відставало від вимог, що незмірно зросли з перетворенням міста на обласний центр та на центр легкої обробної промисловості. Невпинно продовжувала зростати чисельність населення, що поглиблювало житлову кризу. Крім того, із загального житлофонду, у зв'язку з організацією обласного центру, під обласні установи відійшло понад 40 тис. м² існуючих площ. Через що житлова площа на кожного мешканця у 1932 р. становила 2,8 м² (Більшовицька правда, 1933, с.8). Напередодні Другої світової війни у місті нараховано 6002 житлових будинки, проживало близько 100 тис. чоловік (Тронько, 1972).

Проте, вжиті владою заходи до подолання житлової кризи були недостатніми. Серед головних причин нестачі житлових площ було виділено: відсутність новобудов протягом 1917 – 1924-х рр. та зростання кількості населення. Житлове будівництво того часу у Вінниці охарактеризовано такими цифрами: 1924 – 25-ті рр. – 9 будинків, 1925 – 26-ті рр. – 74 буд., 1926 – 27-ті рр. – 517 буд., 1927 – 28-ті рр. – 76 буд., всього – 673 будинків. Таким чином, кількість житлової площі на одну людину становила 3,67 м², що не відповідало санітарним нормам (Робітничка газета, 1929, с. 10).

Лояльне ставлення керівництва країни у 1920-х рр. до міжнародних

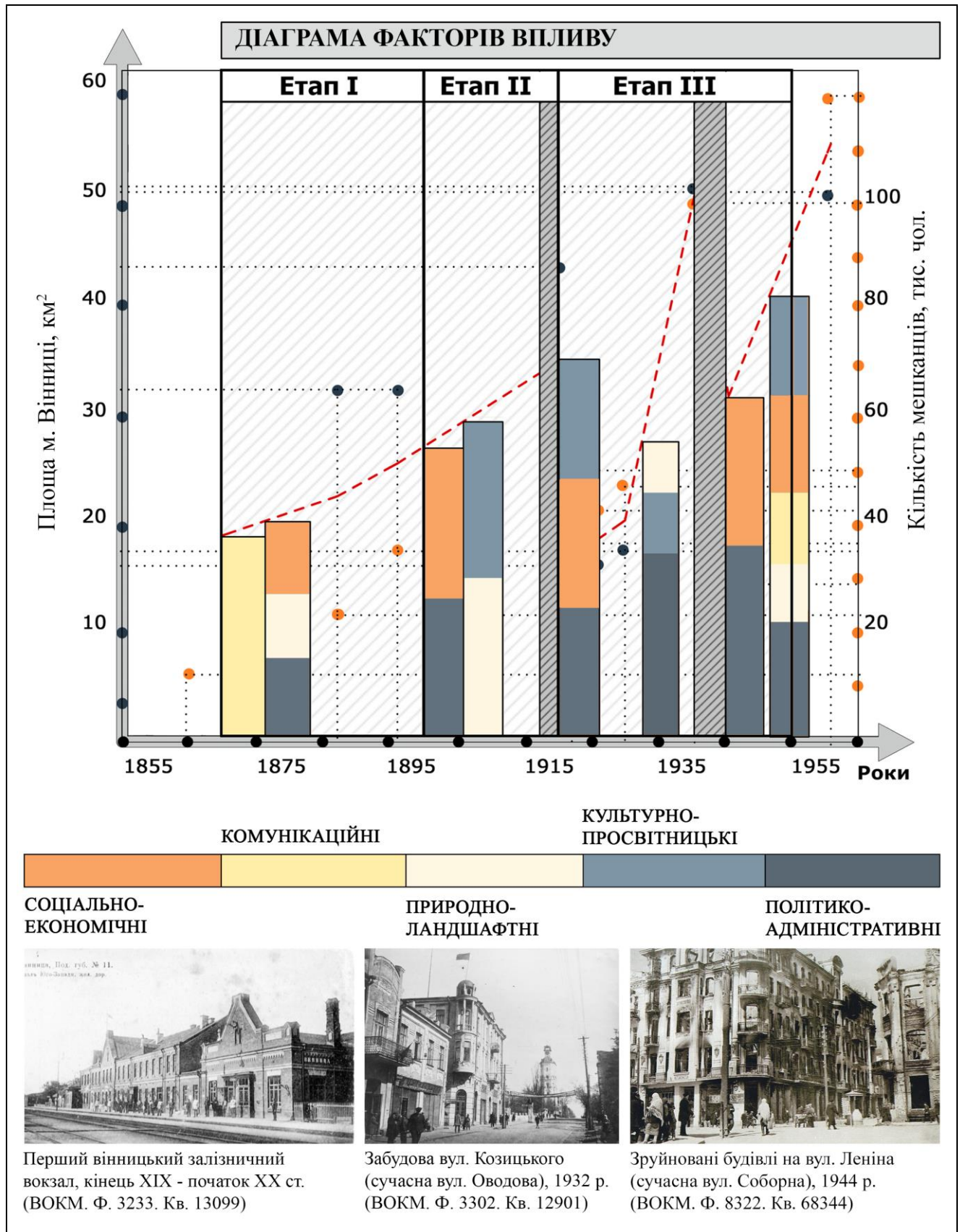
культурних зв'язків, дозволило переймати передові світові досягнення в будівництві та архітектурі, пристосовуючи їх до потреб суспільства. Вирішальною для подальшого розвитку архітектури стала постанова 1932 р. ЦК ВКП(б) «Про перебудову Літературно-художніх організацій». Ідеологи радянської культури відкинули напрацювання авангардистів та пришвидшили перехід до так званого «сталінського неокласицизму», що мав на меті прославлення величі та досягнень соціалістичної ідеї (Леонтьєв, 2010).

Державні плани 1920 – 1930-х років змінила Друга світова війна, за підсумки якої Вінниця зазнала значних матеріальних втрат. З 50 промислових підприємств, що існували до війни, лише 10 вціліло. Було знищено більшість громадських будівель, вокзал, трамвайний парк, багато житлових будинків, пошкоджено водопровід і трамвайні колії (Подоліний, ред., 2007).

Основні напрями програми відбудови країни викладено в «Законі про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства Української РСР на 1946-1950 рр.», прийнятому в серпні 1946 року VIII сесією Верховної Ради УРСР. На кінець 1948 р. майже всі підприємства Вінниці були відроджені. Основний обсяг усіх відбудовчих робіт припав на кін. 1940 – поч. 1950-х рр. (Тронько, ред., 1972).

У перші післявоєнні роки гостро стояло питання про забезпечення населення Вінниці житлом. Загалом було зруйновано 1881 будинок. До того, після війни помітно розвивалась промисловість, на підприємствах невпинно збільшувалась кількість робітників. На початок 1955 р. населення міста досягло 106,1 тис. чоловік. Справа була ускладнена ще й тим, що вцілілі будинки потребували ремонту. Темпи відбудови житлового фонду відставали від зростання чисельності населення. У цей час забудовувались райони Слов'янка, Старе місто, П'ятничани, Хмельницьке і Немирівське шосе одноповерховими будинками за допомоги держави, що надавала грошову позику. В згаданих районах виникли десятки нових вулиць. Однак, значним недоліком була низька якість будівництва.

Етапи розвитку м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

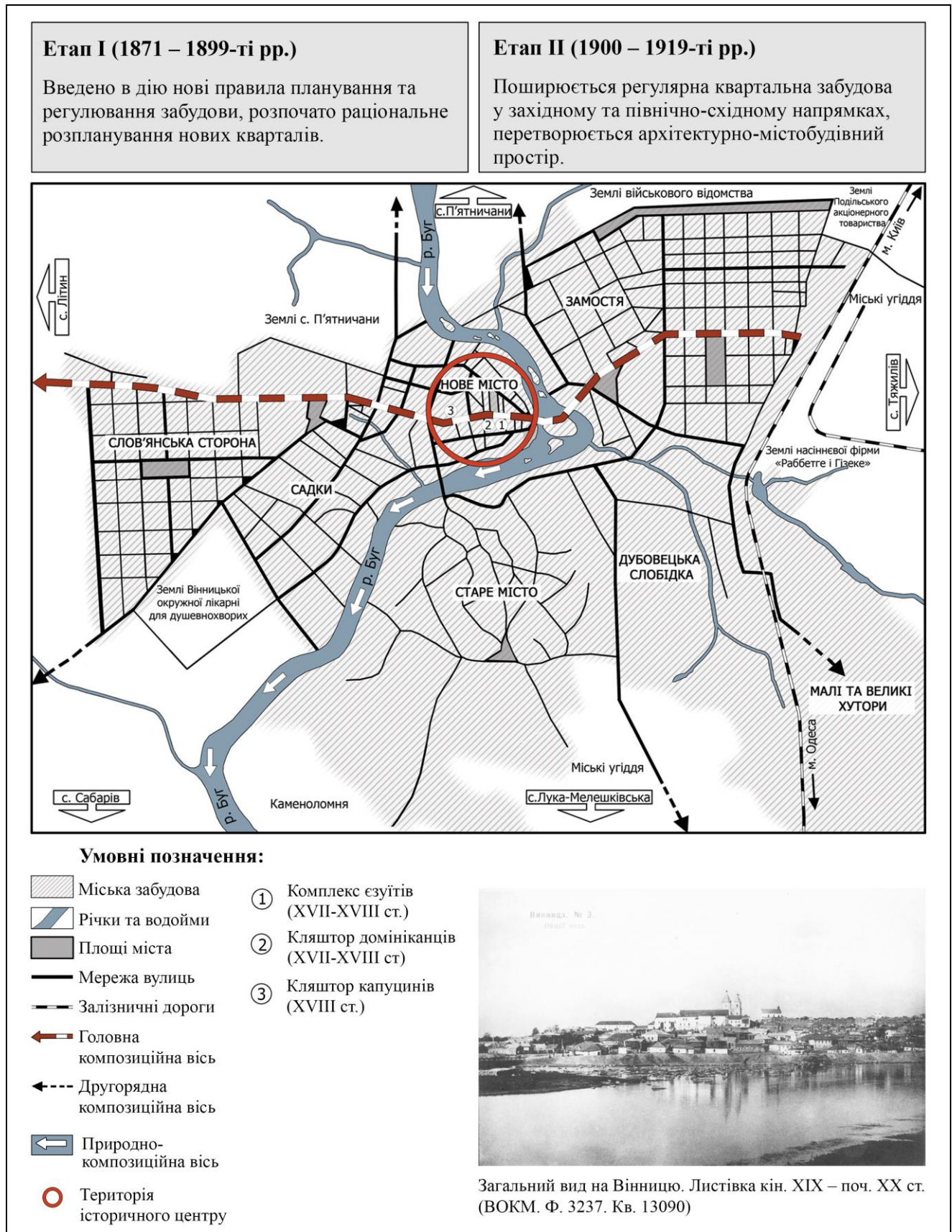
У цих умовах відбувається перегляд теоретичних понять, творчих спрямувань в архітектурі, важливим стало розуміння будівельних процесів та економічних наук. Принципові позиції радянської архітектурної науки у цьому питанні чітко визначені в постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів УРСР «Про усунення надмірностей у проектуванні і будівництві», в якій сказано, що художня виразність споруд повинна досягатися органічним зв'язком архітектурних форм з призначенням будинків, правильними пропорціями, доцільним використанням матеріалів, конструкцій і деталей, а також високою якістю робіт (Асеев, 1961).

Таким чином, розглянувши історичні передумови та охарактеризувавши головні фактори впливу на процес архітектурно-містобудівного розвитку Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст., створено історичну періодизацію. Визначено головні віхи розвитку – 1871 р., 1900 р., 1917 –1921-ті рр., 1941 – 1945-ті рр. (табл. 2.4).

2.3 Етапи формування розпланувальної структури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Розвиток індустріального виробництва, скасування кріпацтва, соціальна перебудова й капіталістичний характер економіки на зламі XIX – XX ст., значно вплинули на архітектурне формотворення того часу. Основні тенденції розвитку суспільства призвели також до зміни містобудівної концепції Вінниці. Провінційне місто поступово перетворювалось в потужний адміністративно-культурний центр Поділля, в архітектурі якого повною мірою відобразилися складнощі взаємодії стилів та містобудівних принципів: від різноманітних інтерпретацій форм історичних стилів до авангарду; регулярне планування нової забудови та хаотичність історичної забудови міста. Таким чином, за наявними картографічними матеріалами зафіксовано та проаналізовано урбаністичний розвиток міста, виділено основні етапи формування планувальної структури з урахуванням всіх факторів впливу: *Етап I (1871 – 1899-ті рр.)*, *Етап II (1900 – 1919-ті рр.)*, *Етап III (1920 – 1955-ті рр.)*.

Зміни розпланувальної структури Вінниці наприкінці XIX – на початку XX ст.
(за планом 1915 р.)

Етап I (1871-1899-ті рр.) розвитку м. Вінниці.

Місто Вінниця у 1870 – 1900-х рр. – затишне повітове містечко з м'яким кліматом та мальовничим ландшафтом, зручним сполученням та зростаючою економікою (Денисова, 2012, с. 15-33). Поряд із соціально-економічними змінами, після завершення будівництва залізничної лінії «Київ – Балта – Одеса» поблизу міста в 1871 р., та управлінськими трансформаціями, після здійснення реформи місцевого самоврядування, розпочались містобудівні зміни.

Згідно з дослідженнями проведеними попередниками вважається, що такі елементи міст, як вулична мережа, поділ на квартали та орієнтація ринкових площ є достатньо стабільними в часі (Ясінський, 2018). Це підтверджують дослідження планувальної структури Вінниці, при чому центральна частина міста (Нове місто) більшою мірою краще зберегла автентичність історичної планувальної структури, аніж передмістя (Старе місто, Вінницькі хутори, Слобідка Дубицького) (табл. 2.5).

Шляхом аналізу наявних картографічних матеріалів (фіксаційний план 1795 р., план 1798 р. та 1810 р., проектний план Вінниці 1839 р.) встановлено, що до середини ХІХ ст. просторовий розвиток Вінниці здійснювався в двох осередках: у межах Старого та Нового міста. Проте подальший динамічний розвиток отримала саме новоміська містобудівна форма (Царенко, 2005). Архітектурне середовище, що сформувалось вздовж центральної магістралі Нового міста – вул. Поштової (нині вул. Соборна), вул. Торгової (вул. Магістратська), Малої Дворянської (вул. Князів Коріатовичів), Театральної (вул. М. Оводова) стало відображенням функціональних та духовних потреб суспільства того часу. Наприкінці ХІХ ст. розпочато зведення чисельних двох-, триповерхових прибуткових будинків, перші поверхи яких займали крамниці та майстерні, що стали головними об'єктам нової забудови. Також вздовж головної осі міста (вул. Соборної), що перетинала середмістя з заходу на схід від Калічі до мостів через р. Південний Буг, будувались основні адміністративні та культурно-освітні заклади.

Об'ємно-просторову основу середмістя складала ринкова площа видовженої неправильної форми, що була поєднана головними домінантами – двоєдиним комплексом «Мури», кляштором капуцинів. За сторонами ринкової площі (у 1877 р. замість старих торгових рядів збудовано муровані двоповерхові), вздовж правого берегу р. Південний Буг розташовувався єврейський квартал нерегулярної забудови – «Єрусалимка». За свідченнями О. Бирулі (1930) лише у другій половині XIX ст. відбулась часткова трансформація забудови кварталу, хоча більша частина будівель – дерев'яні, обкладені цеглою – довгий час зберігали риси характерного будівництва Єрусалимки. Як і для всіх поселень Подільської губернії, типовими для Вінниці стали єврейські житлово-виробничі будинки: «торговельні (для розміщення невеликих крамниць і лавок) та своєрідні корчми «заїзди» (Поліщук, 2002). У Вінниці заїзд – це одночасно готель, заїжджий двір, шинок та крамниця. Дерев'яні будівлі шириною 12-15 м мали проїзд для возів вздовж будинку. З обох боків проїзду збудовано окремі кімнати для найму, приміщення господаря, з головного фасаду – крамниці та шинок (Бируля, 1930).

Інтенсивному розширенню міських територій у східному напрямку сприяло залізничне сполучення Вінниці з іншими містами імперії. Промислове освоєння нових територій також зумовило створення робітничих кварталів Замостянського району для забезпечення житлом численних працівників.

Наприкінці XIX ст., завдяки ряду чинників, розпочато важливі урбаністичні перетворення: запроваджено загальне планувальне поєднання частин міста та поступова заміна дерев'яних будинків мурованими (станом на 1886 р. 160 мурованих та 4120 дерев'яних). Проте, попри спроби реорганізації, в більшій мірі було дотримано стандартних об'ємно-просторових схем міської забудови, розвиток якої відбувався в процесі становлення містобудівного середовища (Додаток В, табл. 2.4).

Етап II (1900-1919-ті рр.) розвитку м. Вінниці.

Попри зростання економічних та технічних можливостей наприкінці XIX ст., значні роботи по інженерному благоустрою та трасуванню вулиць

розпочато лише на початку ХХ ст., завдяки ефективній управлінській політиці міського голови М. Оводова та (1899 – 1917-ті рр.) та головного архітектора Г. Артинова (1900 – 1919-ті рр.).

Територіальні зміни забудови Вінниці можна простежити за планом 1915 р. Виявлено поширення регулярної квартальної забудови у західному (район Слов'янка) і східному (район Замостя) напрямках та ущільнення житлової забудови середмістя та передмістя Садки. Фрагментарна периметральна забудова, з переважним ущільненням однієї сторони, формувалась і поширювалась на передмістя вздовж головних доріг (теперішньої вулиць Пирогова, Коцюбинського та ін.), що розростались і зливались з середмістям. Характерним було також поєднання різних способів забудови в межах одного кварталу. На більш віддалених ділянках передмістя забудова була одноповерхова і мала дисперсний характер (табл. 2.5).

Територіальне розширення центральної частини міста супроводжувалось коригуванням існуючої мережі вулиць. Наприклад у 1885 р. продуктовий ринок з Торгової (згодом Казанської) площі було перенесено на край міста – Калічу (сучасна площа Гагаріна), а в 1911 р. – в кінець вул. Пирогова (Кароєва, 2018).

У цей період вже майже повністю забудовані квартали теперішніх вулиць: Соборної, Оводова, Театральної, Князів Коріатовичів, Магістратської, Коцюбинського, Брацлавської та ін. Загалом у місті у 1911 р. налічувалось 44 вулиці, 11 провулків та 6 майданів, а у 1919 р. – 89 вулиць (18 провулків) (ДАВіО. Ф. Д-230. Оп. 3. Спр. 65. с. 95-103).

На даному етапі відбувся якісний злам характеру забудови середмістя Вінниці. У цей час зведено будівлі головних адміністративних установ, будинки громадських закладів та сакральні споруди. Станом на 1910 р. у місті нараховувалось 5426 будинків, з них мурованих – 2370. Більшість новозведених будівель тієї доби є просторовими акцентами в міському ландшафті, що забезпечується насамперед контрастним поєднанням чітких будівельних форм з формами природного середовища. Будівлі не лише вступали в активну взаємодію з просторовою структурою природного оточення, але й утворювали

свій власний архітектурний простір, наприклад будівля Міської Думи (1911 р.), Міського театру (1910 р.), будівля Жіночої гімназії (1901 р.), водонапірна вежа (1912 р.) та ін. Розвиток системи інженерних мереж сприяв зведенню трьох-, п'ятиповерхових будівель, таких як готель «Савой» (1913 р.).

На початку ХХ ст. староміська містобудівна форма зберігала невпорядкований характер забудови та не зазнала суттєвих змін в планувальній структурі, хоча й розпочались роботи по трасуванню нових вулиць. Про стан доріг Старого міста читаємо у Бржковського (1911): *«Пути сообщения – самое больное место для Старого города. Необходимо заняться систематическим замощением главных улиц, планировкой остальных и прорезыванием новых там, где в этом ощущается особая потребность»*. Головними шляхами у 1910-х рр. вважали дві вулиці, що вели до Царини (нині площа 8-го Березня): вул. 17 Жовтня (нині частково вул. 8 Березня) та вул. Шевченківська (нині частково вул. Северина Наливайка) (Кароєва, 2018).

На початку ХХ ст. головним архітектором Г. Артиновим реалізовано нові планувальні принципи, що проявились у поєднанні прагматичних засад облаштування середовища для комфортного проживання, відпочинку та творенні міста як цілісного архітектурного простору. У цей час відбувся поділ торгових площ за сферами застосування товарів: площі торгівлі продовольчими товарами розташовували ближче до центру (наприклад ринок Каліча), непродовольчими товарами – на околиці міста (у 1910-х рр. близько 14 площ).

На цьому етапі в просторі міста облаштовано перші рекреаційно-відпочинкові зони. Наприклад Тюремна площа на Замості, бульвар М. Оводова по вул. Поштової від жіночої гімназії до готелю «Савой», бульвари на Великій Олександрівській та Вознесенській вулицях (ДАВіО Ф. Д-262. Оп1. Спр. 10. с. 136-145). Діяв єдиний невеликий міський парк – Літній сад (нині Європейська площа). З 1890 р. відкрито приватний сад О. Сафонова, що заклав основу формування сучасного Центрального міського парку (Кароєва, 2018). Природно-кліматичний потенціал та соціокультурні потреби міста, зумовили розташування рекреаційно-спортивної зони вздовж русла р. Південний Буг та

на острові в районі Кумбар. В. Коренєв, викладач малювання в реальному училищі, у 1910 р. на кошти графа Грохольського та інших заможних вінничан заснував перший клуб з водних видів спорту (Колесник, ред., 2013).

Поширення житлової забудови зумовило потребу якісної інфраструктури. У 1880 р. запроваджено вуличне освітлення гасовими світильниками, кількість яких у 1910 р. зростає до 410 шт. Також у 1910 р. прокладено перший водогін, протяжністю лише 1,3 км. Місто все більше потребувало зручного та дешевого транспортного сполучення, тому закономірним є відкриття першої трамвайної лінії на вул. Поштової сполученням «Вокзал – Жіноча гімназія», довжиною 8,6 км. За згадкою О. Брусилова, Вінниця у 1913 р.: *«...дуже гарненьке, затишне містечко, мальовничо розташоване на пагорбах берегів красивої річки, дивовижне поєднання культури та глушини одночасно»* (Колесник, ред., 2013).

Етап III (1920-1955-ті рр.) розвитку м. Вінниці.

Новий етап архітектурно-містобудівного розвитку Вінниці ХХ ст. розпочався зі встановлення радянської влади у 1921 р. Відбудова промислового господарства сприяла збільшенню населення міста, тому найгострішою проблемою того часу стало питання забезпечення робітників житлом та відновлення комунального господарства. За висновком архітектора та краєзнавця О. Бирулі (1930), функціональне зонування простору центральної частини Вінниці, порівняно з дореволюційною добою, стало нерациональним. За відсутності генерального плану міста, кращі ділянки необґрунтовано виділялись під забудову одноповерховими житловими будинками, що призвело до деградації об'ємно-просторової структури середмістя. Площа м. Вінниці у 1926 р. – 16,13 км², загальна довжина вулиць – 64 км, з них забрукованих – 25,65 км, площа зелених насаджень – 1,2 гектар (Отамановський, 1926) (Додаток В, табл. 2.4).

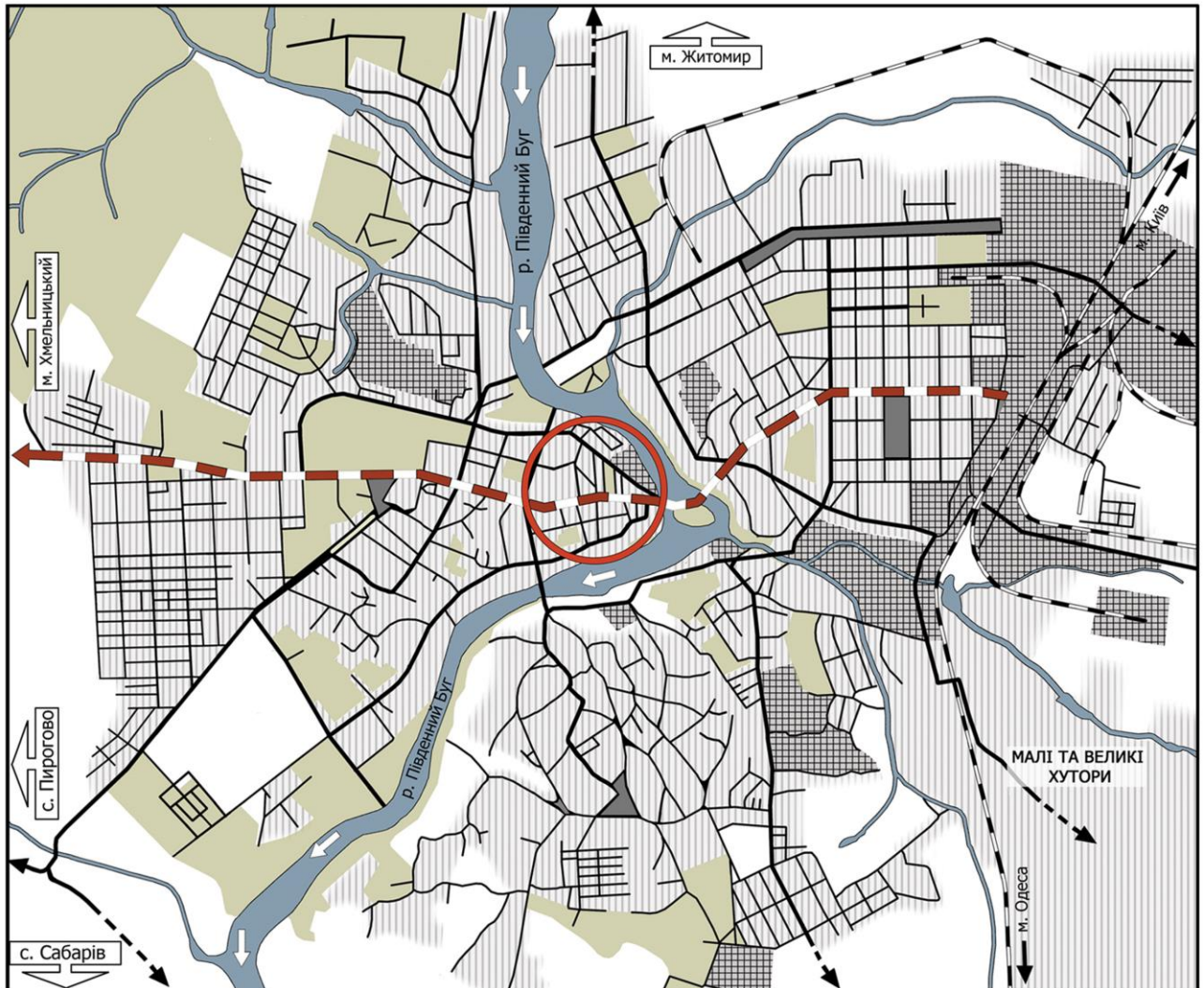
Утворення Вінницької області у 1932 р. та присвоєння Вінниці статусу обласного центру сприяло загальному розвитку міста. У 1934 р. було затверджено проект генерального плану Вінниці (розробник – харківська філія «Діпромісто», під керівництвом арх. А. Гуровича).

Зміни розпланувальної структури Вінниці у 1920 – 1955-х рр.
(за планом 1950-х рр.)

Етап III (1920 – 1955-ті рр.)

Відзначено функціональне зонування територій та поширення міської забудови у північному та північно-східному напрямках.

Умовні позначення:

	Сельбищні території		Природно-композиційна вісь
	Виробничі території		Територія історичного центру
	Ландшафтні та рекреаційні території	①	Комплекс єзуїтів (XVII-XVIII ст.)
	Річки та водойми	②	Кляштор домініканців (XVII-XVIII ст.)
	Площі міста	③	Кляштор капуцинів (XVIII ст.)
	Мережа вулиць		
	Залізничні дороги		
	Головна композиційна вісь		
	Другорядна композиційна вісь		

Вул. Леніна (сучасна вул. Соборна), кін 1950-х рр.
(ВОКМ. Ф. 1298. Кв. 10567)

З огляду на визначальну роль гідрографії місцевості у формуванні просторово-планувального каркасу міста та історичний розвиток територій, нові житлові квартали формувались на західній, північно-східній околиці міста. У 1930-х рр. активно впорядковується міський простір, забудовуються вільні ділянки середмістя. Наприклад вул. Леніна (нині вул. Соборна) втратила пішохідний бульвар та була перетворена на широкий проспект, забудований чотирьох-п'ятиповерховими будівлями (Черленівський та Зоря, 1940, С. 4-7). Проектом генерального плану було також передбачено формування нових рекреаційно-відпочинкових зон. Так у 1936 р. засновано Центральний парк культури і відпочинку ім. Горького, площею у 29 га., а в 1940 р. об'єкти озеленення (міські парки та сквери) займали територію 203,2 га (Зінько, ред., 2016). На околицях міста із активною житловою забудовою прокладено нові бруковані дороги, проведено водопровідні та електричні мережі (Черленівський та Зоря, 1940, С. 4-7). Загалом в 1934 р. у Вінниці нараховано близько 102 вулиць загальною довжиною 77,6 км. У 1941 р. довжина міських вулиць перевищила 113 км (Зінько, ред., 2016).

З приходом нової влади, змінився життєвий простір Вінниці, а також і зовнішнє оформлення. Формування архітектурного образу міста як адміністративного центру Вінницької області відбувалось поступово. Задля регулювання забудови міських територій у 1948 р. було прийнято рішення про порядок відведення земельних ділянок під індивідуальне житлове будівництво. За цим рішенням встановлено розмір ділянок, наданих під будівництво: в центральній частині – 3-5 соток; на Старому місті – 5-6 соток; на Слов'янці – 5-6 соток; на П'ятничанській слобідці – 5-6 соток; на Немировському шосе – 4-5 соток (ДАВіО. Ф. Р-5358. Оп.1. Спр.11. с. 142-149).

Важливим рішенням стала ухвала у 1949 р. функціонального розподілу території, що передбачала розміщення основних промислових підприємств у резервній промисловій зоні у східній та північно-східній частині міста. Також схвалено зонування по поверховості, що передбачало забудову будинками в 3-4 поверхи кварталів прилеглих до основних магістралей середмістя та Замостя, в

2-3 поверхи – решти цих районів, і одноповерхову забудову районів міста Садки, Старе місто, Слов'янка та ін. (ДАВіО. Ф. Р-5352. Оп.1. Спр.19. с. 56-58).

Територіальний розвиток міста встановлено за літературними та архівними джерелами та шляхом аналізу німецької карти 1942 р. (Департамент архітектури та містобудування ВМР), плану Вінниці 1953 р. (ДАВіО. Ф. Р-5358. Оп.1. Спр.34. с.105) та ін., відповідно до яких прослідковується приріст міських територій у західному, північному та північно-східному напрямках (табл. 2.6). Значно розширилась територія житлової забудови районів Слов'янки, Старого міста, П'ятничан, Хмельницького і Немирівського шосе. Проте, відведені під забудову індивідуальними житловими будинками ділянки не мали упорядкованих під'їзних доріг, тротуарів, водопроводу та електроосвітлення (ДАВіО. Ф. Р-5352. Оп.1. Спр.19. с. 72-89).

Після завершення Другої світової війни значні заходи радянської влади були спрямовані на зростання вуличної мережі. Зі змінами містобудівної організації зазнавала перетворень існуюча забудова. В історичному центрі міста багато будинків було відремонтовано та перебудовано на нових засадах формотворення. Висота забудови у середмісті зросла до п'яти поверхів.

Отже, архітектурно-містобудівний розвиток Вінниці у 1920 – 1955-х рр. проявляється у перетворенні та зміні матеріально-просторового середовища життєдіяльності у відповідності до життєвих потреб суспільства. Однак, шляхом аналізу наявних матеріалів визначено характерні особливості та недоліки планування міста у цей період:

- низька та нерівномірна щільність забудови міста по районах;
- недоліки сформованої вулично-дорожньої мережі;
- розташування промислових підприємств в сельбищних зонах без дотримання необхідних санітарних розривів;
- низький рівень благоустрою в окремих районах міста (Слов'янка, Старе місто, Північно-західний район);
- недоліки транспортного та пішохідного зв'язку різних частин міста;
- недостатня площа зелених масивів загального користування,

пристосування простору до потреб містян та надання йому нових функцій, зокрема, р. Південний Буг, інших річок, водойм та їхніх берегових зон як місць для рекреації і відпочинку.

Таким чином встановлено, що розпланувальні перетворення у Вінниці безпосередньо пов'язані із змінами в будівельній галузі міста, яка залежала від економічної та політичної ситуації.

Висновки до другого розділу

1. Охарактеризовано головні передумови формування планувальної структури Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст., серед яких: природно-ландшафтні (гідрографія, рельєф, ґрунти) та кліматичні, політико-адміністративні, соціокультурні, комунікаційні (торгові шляхи). З'ясовано, що на початковому етапі формування міста відбувалось під впливом компонентів природного середовища, серед яких домінуючим чинником є гідрографічний. Встановлено, що формування стійкої планувальної структури Вінниці розпочалось від XVI ст. Розбудова єзуїтського комплексу (XVII – XVIII ст.), домініканського (XVII ст.) та капуцинського кляшторів (XVIII ст.) закріпили правобережну орієнтацію просторового розвитку міста. Після приєднання Брацлавщини до Російської імперії (1793 р.) визначальними факторами постали політичні та соціально-економічні події першої половини XIX ст. Також важливу роль у становленні регулярної композиційно-планувальної структури міста мав перший проектний план Вінниці (1839 р.).

2. Встановлено, що архітектурно-містобудівний розвиток Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. відбувався під впливом традиційних елементів, як то природно-ландшафтне середовище, в поєднанні з принципово новими складовими, зумовленими функціональними та духовними потребами суспільства того часу. За результатами аналізу джерельної бази визначено головні фактори впливу: політико-адміністративні, соціально-економічні, комунікаційні, природно-ландшафтні, культурно-просвітницькі та нормативні, що мали різний ступінь впливу на різних відрізках часу. Створено

історичну періодизацію, визначено головні віхи розвитку – 1871 р., 1900 р., 1917 – 1921-ті рр., 1941 – 1945-ті рр.

3. Співставлення історичних планів та об'ємно-просторових вирішень забудови досліджуваного періоду дало змогу визначити етапи у розвитку міста загалом та формування розпланувальної структури зокрема, з урахуванням усіх факторів впливу: Етап I (1871 – 1899-ті рр.); Етап II (1900 – 1919-ті рр.); Етап III (1920 – 1955-ті рр.).

Етап I – розвиток планувальної структури квартальної забудови відповідно до проектного плану 1839 р. (частково). Формування нових регулярних кварталів житлової забудови на Замості, що зумовлено промисловим освоєнням східних територій. Нерівномірний розвиток будівництва в окремих районах, у середмісті розгорнулось будівництво у всіх сферах: житловому та громадському. У передмісті Старе місто суттєвих змін не відбулося.

Етап II – встановлено поширення регулярної квартальної забудови у західному (район Слов'янка) і північно-східному (район Замостя) напрямках та ущільнення забудови середмістя та передмістя Садки. У центральній частині міста розширення житлового та громадського будівництва, інженерної інфраструктури. Староміська містобудівна форма зберігала нерегулярну структуру планування, хоча й розпочато роботи із трасування нових вулиць. На цьому етапі відбувся якісний злам характеру забудови міста.

Етап III – ущільнення середмістя та формування репрезентативності передмістя. Відбувається реконструкція забудови середмістя та розбудова вздовж головних транспортних магістралей. Забудовуються нові ділянки районів Слов'янка, П'ятничани і Замостя, розвивається комунальне господарство. Функціональне зонування територій, розміщення основних промислових підприємств у резервній промисловій зоні в північній та північно-східній частині міста. Також схвалено зонування забудови міста по поверховості.

РОЗДІЛ 3. АРХІТЕКТУРА М. ВІННИЦІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

3.1 Характеристика типологічних груп будівель кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Комплексний аналіз архітектурно-типологічних та стильових характеристик об'єктів у роботі проведено за матричним принципом (Лінда, 1999). Матрицю побудовано в табличній формі за такими позиціями по кожному об'єкту: ідентифікаційна характеристика, стильова характеристика, функціональне призначення, топологічна характеристика, архітектурно-планувальне рішення, композиційне рішення (Додаток В, табл. 4.3). Загалом дослідження охоплює 78 будівель, зведених протягом 1871 – 1919-х рр.

3.1.1 Функціональні та об'ємно-планувальні вирішення будівель

В архітектурі Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ ст. знайшли своє відображення всі складнощі соціально-економічних процесів та особливості науково-технічної діяльності у сфері будівництва того часу (Додаток В, табл. 3.1, 3.2). Архітектурна спадщина часів Російської імперії у містах і містечках Поділля була достатньо скромною і незрівнянною за типологічною різноманітністю, масштабами та якістю з забудовою губернських центрів імперії. Ще до середини ХІХ ст. в забудові центральної частини Вінниці переважають одно-двоповерхові дерев'яно-валькові будинки. Головними забудовниками виступають дрібні крамарі, службовці та ремісники, що будують свої будинки відповідно до власного смаку та уподобань без залучення архітекторів. За висловом відомого дослідника архітектури Вінниці – О. Бирулі (1930), у місті формується стандартний «дрібно-міщанський стиль». Проте з початком активного соціально-економічного розвитку Вінниці наприкінці ХІХ ст. відбуваються значні зміни в архітектурному просторі: розширюється типологія та зростає якість новобудов. На загальному тлі дерев'яної одноповерхової забудови виділяються нові муровані прибуткові будинки, особняки та громадські будівлі як в центральній частині міста, так і в передмістях.

Таблиця 3.1

Фрагмент матричної таблиці характеристик об'єктів дослідження (Додаток В, табл. 4.3)

№ п/п	Фото об'єкта ^{***} , функціональне призначення, власник	Ідентифікаційна характеристика			Стильова характеристика	Архітектурна характеристика					Джерело інформ.	Охорон. номер та статус
		Рік проектування/побудови, автори	Адреса	Сучасна функція		Характеристика плану ^{3*}	Тип композиції ^{**}	Число поверхів	Характер поверхні	Архітектурні елементи		
ПЕРШИЙ ЕТАП (1871-1899 РР.) РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ М. ВІННИЦІ												
1	 Особняк Топчевського	кін. ХІХ ст.	вул. Архітектора Артинова, 21	Дитяча музична школа №1	Класичний напрям історизму	А 2	Тип II	2 (3)	Тиньк, дворовий фасад нетинькований	Вхідний тамбур з терасою, пілястри коринфського і доричного ордерів	ДАВіО, Ф. Р-968. Оп. 1. Спр.186.	212-М Пам'ятка місцевого значення
2	 Житловий будинок	кін. ХІХ ст.	вул. Архітектора Артинова, 37	Житловий будинок	Класичний напрям історизму	А 1	Тип II	2	Тиньк, дворовий фасад нетинькований	Подвоєні вікна центрального ризаліту	Науково-технічний архів «УкрНДІпроектрест аврація», Ш-705	368-М Пам'ятка місцевого значення

1. * Розташування та планувальні рішення: А. Будівлі, що формують фронт вулиці; Б. Будівлі на перехресті вулиць; В. Будівлі в глибині ділянки; Тип I. Плани, наближені до прямокутної форми; Тип 2. Г та Т – подібні плани; 3. П та Ш – подібні плани; 4. Плани складної форми.

2. ** Тип композиції фасаду: Тип I – рівноакцентна композиція фасаду; Тип II – симетрична центрально-осьова композиція; Тип III – симетрична двохосьова композиція; Тип IV – симетрична трьохосьова композиція; Тип V – асиметричний фасад.

3. *** – фото автора, 2017-2019 рр.

На початку ХХ ст. удосконалюються існуючі та з'являються нові типи споруд (адміністративні, будівлі культурно-освітніх закладів, комунального призначення), що спричиняє художнє розмаїття забудови міста.

Поряд із традиційним житлом садибного типу наприкінці ХІХ ст. поширюються заможні особняки, що є презентацією матеріального статку власника, та прибуткові будинки, як рішення проблеми нестачі житлових площ для зростаючої кількості населення. Саме такі будинки стали основним типом житла для середнього класу у містах України, зокрема Вінниці (Малаков, 2009).

Загалом, у забудові Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ ст., розглянуто такі групи відповідно функціонального призначення: житлові будівлі (особняки, садибного типу, гарнізонні житлові будівлі, прибуткові будинки, готелі), громадські будівлі та інші типи нежитлових споруд (адміністративні, культурно-освітні, фінансові, медичні, транспортні, комунального господарства, сакральні).

З метою виявлення планувальних тенденцій архітектури будівель було досліджено їхні типологічні характеристики на декількох рівнях. Архітектурно-планувальні схеми будівель встановлено за такими типами: анфіладна схема (групування приміщень по одній осі з наскрізним проходом); коридорна схема (групування приміщень вздовж спільної горизонтальної комунікації); зальна схема (єдиний простір); атріумна схема (групування приміщень навколо закритого внутрішнього простору); змішана схема (поєднання декількох схем групування). За способами розташування у системі міської забудови (топологічна характеристика), житлові та громадські будівлі умовно класифіковано наступним чином (табл. 3.2): Тип А – будівлі, що формують фронт вулиці; Тип Б – будівлі на перехресті вулиць; Тип В – будівлі в глибині ділянки.

Тип А. Будівлі, що формують фронт вулиці.

Тип 1. Плани, наближені до прямокутної форми. Розташування будівель вздовж міських вулиць підпорядковано місцевим правилами забудови, що впливало на вибір об'ємно-просторової композиції загалом та композиції плану

зокрема. Для прибуткових будинків та готелів Вінниці кінця XIX – початку XX ст., на відміну від інших великих міст, як-то Київ, Львів, Одеса, де були представлені в повній мірі всі планувальні схеми, найбільш характерними є плани наближені до форми прямокутника анфіладної чи коридорної схеми організації простору. Наприклад прибуткові будинки на вул. Визволення, 10, вул. Театральній, 37, вул. М. Оводова, 41, вул. Пушкіна, 19, вул. Соборній, 28, 49, 53, 56, 58, готель на вул. Соборній, 34.

Прикладом є також прибутковий будинок (готель) на вул. Соборній, 44. Триповерховий будинок, прямокутний в плані (у співвідношенні один до чотирьох), вузькою стороною виходить на головну магістраль міста. Спочатку будівля мала коридорну схему групування приміщень з двома сходовими клітками – головна (парадна) та для господарських потреб з двору. Проте, при прибудові готелю у 1920-х рр., планувальна структура стала 2-х секційною із збереженням існуючих вертикальних комунікацій.

У плануванні особняків, що формують фронт вулиці, переважають симетрія та раціональність, проте часто приміщення групуються з порушенням симетрії плану, що дозволяло покращити міжкімнатний зв'язок та їхнє освітлення (особняки на вул. В. Городецького, 12, вул. Грушевського, 6, вул. Льва Толстого, 4, 11, вул. Магістратській, 64, вул. Театральній, 41, вул. Міліційній, 5, вул. Архітектора Артинова, 37).

Під час проектування казарм для виконання санітарних вимог до розміщення великої кількості людей вирішували два головних питання: забезпечення інсоляції і вентиляції (Сергіюк, 2018). Особливості внутрішнього планування міських казарм 47-го піхотного Українського полку зумовили прямокутну форму плану з коридорною планувальною схемою з двома (вул. Стрілецька, 19, 27) та трьома ризалітами вхідної групи (вул. Стрілецька, 25, 29).

Планувальні вирішення різноманітних громадських будівель, що головним фасадом орієнтовані на головну вулицю, можна поділити за типами: коридорна планувальна схема (буд. гімназії, вул. Монастирська, 4, буд. приватної гімназії, вул. Владислава Городецького, 21 (табл. 3.2, рис. 3.1),

анфіладна (поштово-телеграфна контора. вул. Грушевського, 16), зальна (буд. театру, вул. Театральна, 13, буд. синагоги, вул. Червонохрестівська, 11).

Іншу групу складають будівлі зі складними планами, що розташовані на фронтальних ділянках. До них належать особняки з прибудовами та прибуткові будинки з головним корпусом по червоній лінії забудови та розвиненими бічними крилами (флігелями): *Тип 2. Г та Т-подібні плани.* Наприклад, особняки на вул. Архітектора Артинова, 21, 26, 45, 75, вул. Грушевського, 10, 30, прибутковий будинок на вул. Соборній, 66, будинок товариства споживачів, вул. Соборна, 52.

Тип 3. П та Ш-подібні плани. Наприклад прибуткові будинки на вул. Соборній, 38, вул. О. Соловйова, 2, 13, буд. Міської думи на вул. Соборній, 67 (табл.3.2, рис.3.3), буд. позичково-ощадного товариства, вул. Монастирська, 47.

Тип 4. Плани складної форми. Найбільш характерні для особняків періоду модерну, яким притаманні унікальні планувальних схем та одночасне дотримання основоположного принципу модерну, що зводиться до компактної центричності (Поліщук, 2003) (вул. С. Петлюри, 15 (табл. 3.2, рис. 3.4).

Особливої уваги заслуговує особняк капітана Четкова (1908 р., арх. В. Листовничий), що уособлює головні принципи модерну. Асиметричне внутрішнє планування з центральним, перпендикулярним головному фасаду коридором, відповідає вільній об'ємно-просторовій композиції різноповерхового особняка.

Асиметрія внутрішнього планування також зумовлена особливим функціональним призначенням будівлі. Наприклад, при вирішенні будівлі першої міської бібліотеки (вул. Соборна, 73), архітектор Г. Артинов приділив значну увагу об'ємно-планувальному рішення читального залу (до 40 чоловік) та книгосховищу, що мало в плані круглу форму.

Тип Б. Будівлі на перехресті вулиць.

Аналізуючи житлові та громадські будівлі, що розташовані на перехресті вулиць, встановлено що найбільш поширені конфігурації планів були прямокутні, Г та Т – подібні плани. Вигідне розташування в системі міської

забудови створює можливість для огляду будівлі з двох сторін, перетворює її на виразний просторовий акцент. Прикладом є найвишуканіший готель того часу «Савой» (1913 р.), який збудовано на вузькій земельній ділянці на розі Миколаївського проспекту (нині вул. Соборна) та вул. Богдана Хмельницького (нині вул. М. Оводова). Перша п'ятиповерхова (з мансардою) будівля з ліфтом, що мала електроосвітлення, центральне водопостачання та каналізацію) стала головною окрасою Вінниці початку ХХ ст. (табл. 3.2, рис. 3.5).

Найчастіше на перехресті вулиць (*Тип 1*) розташовувались прибуткові будинки, адже таке розміщення дозволяло мати вигідну орієнтацію на дві-три сторони (вул. Соборна, 37/2, вул. Симона Петлюри, 17, Миколи Оводова, 6, 91, вул. О. Соловійова, 3, вул. Митрополита Петра Могили, 12, вул. Соборна, 95).

Серед наріжних прибуткових будинків з розвиненими бічними крилами (*Тип 2., Тип 3.*) слід виділити будинки на вул. М. Оводова, 22, вул. Соборній, 35, особняк Кумбарі, вул. Магістратська, 44. Значно впливали на формування архітектурного простору Вінниці громадські будівлі на розі головних вулиць міста, що мали яскраво виражене акцентування фасадів. Наприклад будинок окружного суду (вул. Грушевського, 17), адміністративний будинок реального училища (вул. Соборна, 85) (табл. 3.2, рис.3.6), буд. Міської управи (вул. Грушевського, 2), буд. графа Д. Гейдена (дворянська опіка) (вул. Льва Толстого, 2) (табл. 3.2, рис. 3.7).

Встановлено, що план складної форми (*Тип 4*) на перехресті вулиць мала лише будівля Реального училища (вул. Соборна, 87), що сформувався внаслідок добудови до головного об'єму (1888 р., інж.-архітектор Київського навчального округу М. Чекмарьов) лівого крила (1889 р., арх. В. Краузе), задля забезпечення належних умов навчального процесу. Колишня будівля Реального училища (нині буд. Торгово-економічного університету) зі світлими приміщеннями, згрупованими за коридорною архітектурно-планувальною схемою та виразною композицією фасадів, знаходиться в межах історичного ареалу Вінниці та є виразним просторовим акцентом (Субін-Кожевнікова, 2017) (табл. 3.2, рис. 3.8).

Тип В. Будівлі в глибині ділянки.

Такий спосіб розташування в забудові міста із симетричним, наближеним до прямокутної форми планом (*Тип 1*) визначено як для прибуткових будинків так і для будинків садибного типу (провулок Князів Коріатовичів, 5, вул. М. Оводова, 57, 64, вул. Князів Коріатовичів, 44, вул. Ф. Верещагіна, 6) (табл. 3.2, рис. 3.9). Будинок з Г-подібним планом (*Тип 2*) (табл. 3.3, рис. 3.10) – особняк Лазовських (вул. Архітектора Артинова, 39).

У будівництві особняків та будинків садибного типу на початку ХХ ст. повною мірою відтворилась єдність планувальної структури, об'ємно-просторового та фасадного вирішення, що загалом характерно для періоду модерну (Поліщук, 2003). Асиметрія планувальної схеми (*Тип 4*) стала основою для формування мальовничої об'ємно-просторової композиції. Загалом, зовнішнє вирішення будинку підпорядковується організації внутрішнього простору, та відповідає принципу побудови «з середини на зовні» (особняки на вул. М. Оводова, 1, 87, вул. Князів Коріатовичів, 102).

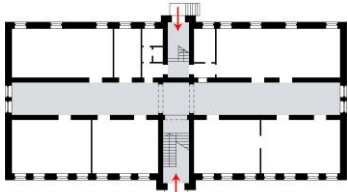
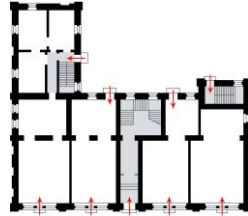
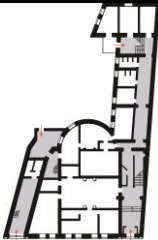
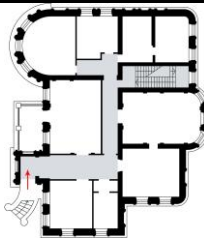
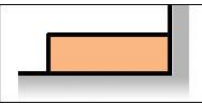
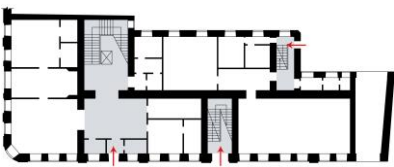
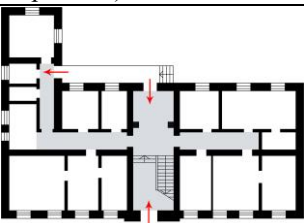
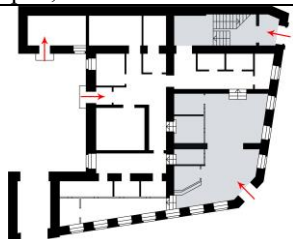
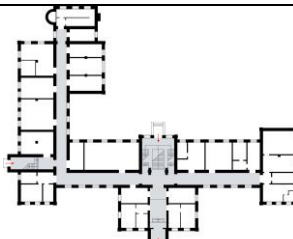
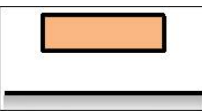
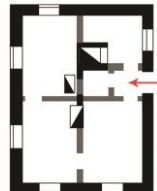
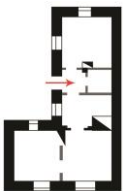
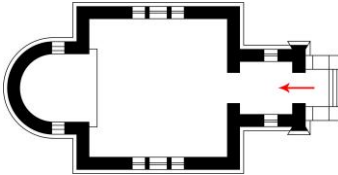
Характерний для архітектури доби модерну асиметричний вигляд, завдяки вільній компоновці мас, отримав особняк Длуголенського (вул. Магістратська, 66) після перебудови у 1909 р.

У 1910 р. на вільній ділянці між двома кладовищами з боку Літинської дороги (сучасне Хмельницьке шосе) було збудовано невеликого масштабу храм на честь Воскресіння Христового (табл. 3.2, рис. 3.11). Архітектурний образ тридольного у плані храму, з напівкруглою абсидою, невеликим прямокутним притвором та з дзвіничкою над притвором, вирішений арх. Г. Артиновим у формах неоросійського стилю (Зінько, ред., 2016).

Варто виокремити комплекс окружної лікарні для душевнохворих (Вінницька обласна клінічна психоневрологічної лікарні ім. Ющенко, вул. Пирогова, 109), що була збудована у 1893 – 1897-х рр. за проектом відомого петербурзького архітектора Д. Пруссака. Лікарня приймала хворих з Волинської, Київської та Подільської губерній (до 1000 пацієнтів) та була найбільшою і найкраще обладнаною на території України.

Таблиця 3.2

Розташування та планувальні рішення будівель кінця XIX – початку XX ст. Приклади

В ЗАБУДОВІ МІСТА	ТИПИ КОНФІГУРАЦІЇ ПЛАНІВ*			
	Тип 1. Плани, наближені до прямокутної форми	Тип 2. Г та Т – подібні плани	Тип 3. П та Ш – подібні плани	Тип 4. Плани складної форми
ТИП А Будівлі, що формують фронт вулиці 	 Рис. 3.1 Приватна гімназія, вул. В. Городецького, 21 План 1-го поверху	 Рис. 3.2 Прибутковий буд. Співака (не збережено). План 1-го пов.	 Рис. 3.3 Міська Дума, вул. Соборна, 67. План 1-го пов.	 Рис. 3.4 Особняк, вул. С Петлюри, 15. План 1-го пов.
ТИП Б Будівлі на перехресті вулиць 	 Рис. 3.5 Готель «Савой», вул. М.Оводова, 36. План 1-го поверху	 Рис. 3.6 Адмін. будинок, вул. Соборна, 85.	 Рис. 3.7 Будинок Гейдена, вул. Льва Толстого, 2. План 1-го пов.	 Рис. 3.8 Реальне училище, вул. Соборна, 87
ТИП В Буд. в глибині ділянки 	 Рис. 3.9 Будинок садибного типу (не збережено)	 Рис. 3.10 Будинок садибного типу (не збережено)		 Рис. 3.11 Церква Воскресіння Христова, Хмельницьке шосе, 5

* – Графічна реконструкція автора за матеріалами: рис. 3.1 – ДАВіО, Р-968. Оп. 1. Спр. 18; рис. 3.2 – ДАВіО, Д-230. Оп. 1. Спр. 1297; рис. 3.3 – ДАВіО, Д-230. Оп. 1. Спр. 1118; рис. 3.4 – «Укрзахідпроектреставрація», 2002; рис. 3.5 – ДНАББ ім. В.Г. Заболотного, 1952; рис. 3.6 – Управління архітектури та містобудування ВМР, 2006; рис. 3.7 – ДАВіО, Д-230. Оп. 1. Спр. 1373; рис. 3.8 – ДАВіО, Д-230. Оп. 1. Спр. 871; рис. 3.9 – ДАВіО, Р-968. Оп. 1. Спр. 15; рис. 3.10 – ДАВіО, Р-968. Оп. 1. Спр. 18; рис. 3.11 – Р-968. Оп. 1. Спр. 15.

Об'ємно-планувальна структура будівлі сформована двома окремими корпусами-павільйонами, з'єднаними між собою в єдину будівлю-комплекс складної конфігурації. Блокування корпусів-павільйонів лікарні виконано таким чином, що кожний корпус з двох-трьох сторін мав гарну інсоляцію та аерацію (Зінько, ред., 2016).

При аналізі поверховості забудови виявлено, що переважали малоповерхові (1-2 поверхи) та середньої поверховості (3 поверхи) будинки. На території середмістя, вздовж сучасних вулиць Соборної, Миколи Оводова, Театральної, Магістратської розміщувались будинки у 2-3 поверхи. Акцентами забудови стали п'ятиповерхова з мансардою будівля готелю «Савой» (1913 р.) та водонапірна вежа (1911 р.). Вигідне розташування ділянок в центральній частині зумовило збільшення кількості прибуткових будинків, для яких попри різні композиційні та стильові вирішення, спільним було вертикальне розмежування та комплексне поєднання різних функцій. Характерним на початку ХХ ст. стало збільшення поверховості прибуткових будинків до 3-х поверхів. Індивідуальним об'ємно-планувальним вирішенням вирізнялись в забудові середмістя одно-двоповерхові особняки, зведені за проектами архітекторів В. Кричевського, В. Листовничого, Г. Артинова, В. Краузе. Громадські будівлі, що переважно також розміщувались у середмісті, проектували одноповерховими (буд. бібліотеки), двоповерховими (буд. навчальних закладів, театру та ін.) та триповерховими (буд. Міської думи). Загалом, з появою нових економічних умов на початку ХХ ст., збільшується вертикальний масштаб забудови центральної частини та районів Замостя, Садки, Слов'янка. У передмістях забудова переважно дерев'яна одноповерхова.

3.1.2 Архітектурно-композиційні вирішення будівель

Аналіз архітектурно-композиційних вирішень будівель було проведено шляхом визначення формотворчих характеристик фасадів з урахуванням функціональної складової (табл. 3.3, 3.4). Оскільки призначення будівлі насамперед впливало на об'ємно-просторове рішення та композицію.

Композиція фасаду будівлі визначається симетрією чи асиметрією архітектурних елементів. Формотворчою характеристикою також є пропорція співвідношення окремих деталей. Розташування домінуючого елемента, що вирізняється серед інших розміром та формою, визначає головну вісь площини фасаду з підпорядкуванням другорядних осей.

Художня виразність загального об'єму посилюється за допомогою структурних елементів, що зумовлюють вертикальне та горизонтальне членування фасадів. Вертикальне членування передусім здійснюється за допомогою ризалітів чи інших акцентованих елементів (аттик, еркер). Для горизонтального членування використовують характерні архітектурні елементи (карнизи, міжповерхові пояски, тяги), рустування, оздоблення і декор, що змінюються поверхово.

Загалом в архітектурі Вінниці окресленого періоду виділено декілька принципових композиційних схем: рівноакцентна, симетрична центрально-осьова, симетрична двохосьова, симетрична трьохосьова, асиметрична.

Тип I – рівноакцентна композиція фасаду притаманна для деяких прибуткових будинків кінця XIX ст. – початку XX ст. Відсутність композиційних акцентів, ритмічне членування фасадів та повторюваність архітектурних деталей створюють враження однорідності та статичності масиву будівлі. Для цього типу притаманне горизонтальне членування фасадів міжповерховими тягами з виділенням цоколю (буд. на вул. М. Оводова, 64, пр. Князів Коріатовичів, 5), повторюваність віконних прорізів однакової геометрії (вул. Соборна, 35, вул. Грушевського, 6), ритмічне чергування пілястр та вікон, прикрашених прямими, трикутними та лучковими сандриками (вул. О. Соловйова, 3, вул. Соборна, 53). Особливістю композиційного вирішення фасадів деяких будівель стало акцентування центральної осі за рахунок збільшення розміру вікна та зміни форми сандрика (вул. Соборна, 28, 66), влаштування балкону (готель «Франція», вул. Соборна, 34) та порталів входів (буд. на вул. О. Соловйова, 13).

Яскравим зразком є прибутковий будинок Вергіліса (вул. Соборна, 56)

(табл. 3.3, рис. 3.12), фасад якого оздоблено елементами у формах історизму: віконні обрамлення спрощеної форми з ліпними вставками над вікнами першого поверху та лучкові сандрики над вікнами другого поверху, тридільні видовжені прорізи вікон центральної сходової клітки, що об'єднані лучковим фронтоном; проте ритмічність фасаду збережена завдяки пілястрам з витонченими гірляндами.

У вирішені композиції громадських будівель прослідковуються ті ж принципи, що і для житлових будинків: підкреслення ритму за допомогою ряду вікон та поділ площини по вертикалі архітектурними елементами (буд. окружного суду, вул. Грушевського, 17, буд. графа Д. Гейдена (дворянська опіка), вул. Льва Толстого, 2) (табл. 3.4, рис. 3.17). У деяких будівлях акцентовано головний вхід зміною форми та розміру вікон (адміністративна буд. на вул. Соборній, 85, буд. синагоги на вул. Червонохрестівській, 11) та введенням пластичних фронтонів, що вінчають вертикаль входу (буд. Міської управи, вул. Грушевського, 2, буд. товариства споживачів, вул. Соборна, 52).

Тип II – симетрична центрально-осьова композиція фасаду.
Визначальним елементом фасадної композиції проголошується центральний ризаліт. У прибуткових будинках та особняках центральним ризалітом акцентовано входи на головному фасаді, що завершуються спрощеними аттиками (вул. Пушкіна, 19, вул. Архітектора Артинова, 21) (табл. 3.3, рис. 3.13), аттиками у вигляді мурованих стовпчиків, поєднаних металевими решітками (вул. Архітектора Артинова, 37), високим трикутним аттиком «цегляного» стилю (вул. С. Петлюри, 17, вул. Архітектора Артинова, 26, вул. В. Городецького, 12), ступінчатим аттиком з пінаклями (вул. Театральна, 41, 37), криволінійним аттиком (вул. Соборна, 85, вул. Арх. Артинова, 75). Іноді, по центру ризаліту, влаштовуються балкони з примхливими завершеннями (вул. Льва Толстого, 4). Також головна вісь акцентується еркером на два поверхи (готель «Франсуа» вул. Соборна, 49).

Значна кількість прибуткових будинків початку ХХ ст. мали симетричне вирішення головного фасаду, бічним фасадам, як правило, була притаманна

асиметрія. Прикладом є прибутковий будинок Шерра – вісь симетрії головного фасаду підтримана масивним прямокутним еркером на консолях прикрашених фігурами атлантів, з чотиригранним купольним завершенням (вул. Соборна, 38) (Зінько, ред., 2016).

Дослідження показали, що архітектурно-художній образ громадських будівель Вінниці окресленого періоду формувалася під впливом європейських та російських стильових прототипів із акцентуванням головної осі, що підкреслювала значимість споруди у міському середовищі. Основним засобом виразності ставав центральний ризаліт (буд. приватної гімназії, вул. Владислава Городецького, 21). Проте, у залежності від стильового спрямування, виявлені різні способи акцентування: головний вхід оформлений модернізованим портиком (буд. позичково-ощадного товариства, вул. Монастирська, 47), класицистична композиція центрального ризаліту з прямокутним аттиком (буд. жіночої гімназії, вул. Соборна, 94), виділення центрального об'єму високим аттиком та напівкруглими вікнами (Народний дім на Тюремній площі) (табл. 3.4, рис. 3.18), акцентування вертикалі куполом з надбудовою-башточкою (водонапірна вежа, вул. Миколи Оводова, 20).

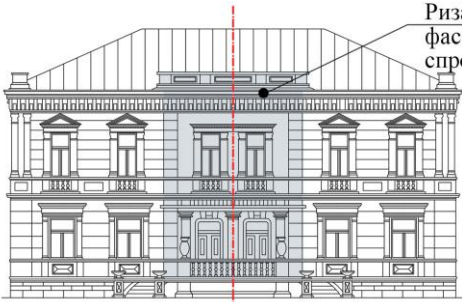
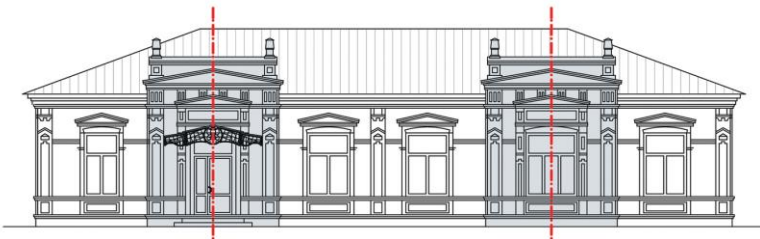
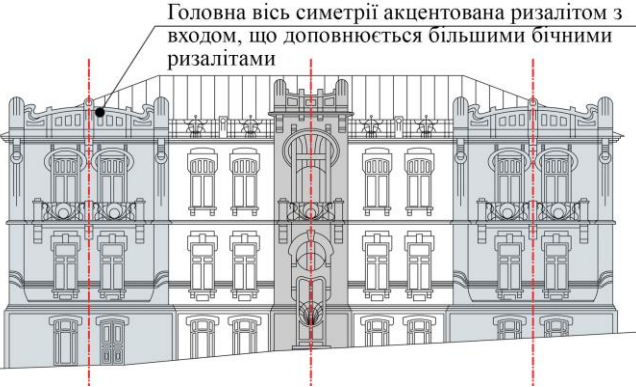

Варто виділити будівлю Міської думи (вул. Соборна, 67), головну вісь якої акцентовано приставним портиком великого ордеру з класичними тричетвертними колонами, що об'єднує верхні два поверхи та завершується стилізованим трикутним фронтоном із явним впливом грецьких традицій, але майже позбавленим оздоблення (Смоляк та Субін-Кожевнікова, 2014).

Дослідженням встановлено, що способом акцентування головної осі були побудовано фасадні композиції храмів, прототипами для яких були російсько-візантійські сакральні споруди, де основні структурні елементи (дзвіниця над притвором, головний купол) були зосереджені по центру споруди (Вознесенська церква, Церква Воскресіння Христового, Хмельницьке шосе, 5).

Тип III – симетрична двохосьова композиція фасаду. Визначається наявністю бічних ризалітів, що створюють ритм вертикального членування площини фасаду (казарми на вул. Стрілецькій, 25, 27, 29).

Характерні типи композиції фасадів житлових будівель. Приклади*

ТИП I Рівноакцентна композиція фасаду	Акцентування центральної вісі за рахунок зміни конфігурації віконних отворів та сандриків Горизонтальне членування фасадів міжповерховими тягами з виділенням цоколю	Рис. 3.12 Прибутковий будинок Віргіліса, (вул. Соборна, 56)
ТИП II Симетрична центрально-осьова композиція	Ризаліт - акцент головного фасаду, який завершується спрощеними аттиком	Рис. 3.13 Особняк Топачевського, вул. Архітектора Артинова, 21
ТИП III Симетрична двохосьова композиція фасаду	Рис. 3.14 Особняк родини Грохольських, вул. Льва Толстого, 11	
ТИП IV Симетрична трьохосьова композиція	Головна вісь симетрії акцентована ризалітом з входом, що доповнюється більшими бічними ризалітами Рис. 3.15 Прибутковий будинок, вул. Олександра Соловйова, 2	
ТИП V Асиметрична композиція фасаду	Асиметрія кутових будинків з виділенням кута еркеру увінчаного башточкою Рис. 3.16 Прибутковий будинок, вул. Соборна, 37	

* – Графічна реконструкція автора за матеріалами: рис. 3.12 – Управління архітектури та містобудування ВМР, 2006; рис. 3.13 – ДАВіО, Р-968. Оп. 1. Спр. 186; рис. 3.14 – Управління архітектури та містобудування ВМР, 2008; рис. 3.15 – НДІпроектреконструкція, 2016; рис. 3.16 – Управління архітектури та містобудування ВМР, 2006.

Акцентування ризалітів здійснено за рахунок зміни розміру віконного чи дверного прорізу (вул. Льва Толстого, 11) (табл. 3.3, рис. 3.14). Задля досягнення більшої виразності ризаліти увінчувались фронтонами чи аттиками різноманітних форм. Наприклад у вирішенні особняку на вул. Міліційній, 5 використано прийом акцентування бічних ризалітів за допомогою модернізованих цегляних фронтонів з ліпним декором. Вертикаль підкреслено пілястрами в площині між вікнами. Фасадні композиції цього типу не набули значного поширення серед громадських будівель (буд. поштово-телеграфної контори, вул. Грушевського, 16 (табл. 3.3, рис. 3.19), буд. гімназії, вул. Монастирська, 4).

Тип IV – симетрична трьохосьова композиція. Розглянуто лише один прибутковий будинок Співака (вул. О. Соловйова, 2) (табл. 3.3, рис. 3.15). Головну вісь симетрії акцентовано ризалітом із входом, що доповнено більшими (у пропорції 1/2) бічними ризалітами, які завершуються широким карнизом на декоративних кронштейнах та вишуканими аттиками, виділені кутовими лопатками та розкріплені міжповерховими профілями у вигляді полиць (Вінницький філіал ДП «НДІпроектреконструкція», 2016). Такий тип композиції властивий для громадських будівель, що мають значну протяжність головного фасаду (буд. Реального училища, вул. Соборна, 87 (табл. 3.4, рис. 3.20), буд. психіатричної лікарні, вул. Пирогова, 109). Як і у випадку двохосьової симетрії, осі визначено наявними ризалітами, проте, на відміну від *Типу III*, спостерігається акцентування центрального ризаліту засобами обраного стильового прототипу.

Окрасою міста на початку ХХ ст. стала будівлі першого міського театру (вул. Театральна, 13), стильовими прототипами для якої були кращі зразки архітектури ренесансу. Горизонтальне членування головного фасаду здійснено за допомогою рустів, вертикаль підкреслена вхідною групою, що оформлено пласким портиком з чотирма напівколонами та стилізованим фронтоном, тимпан якого оздоблено геральдикого міста в обрамленні ліпних гірлянд. Симетричні об'єми бічних ризалітів оздоблено рустами та увінчано аттиками з

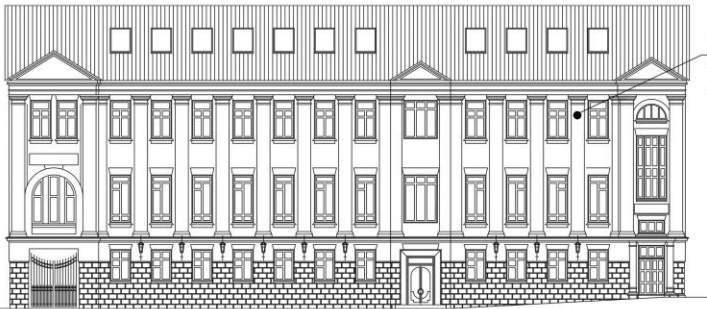
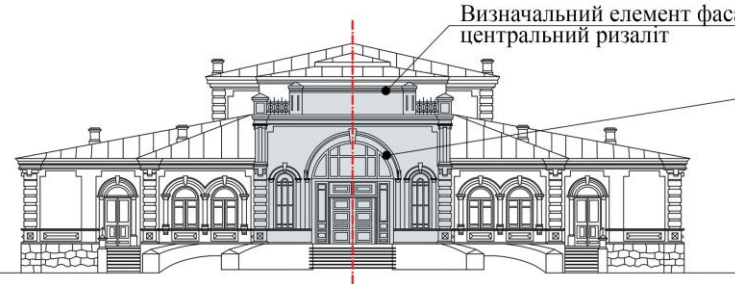
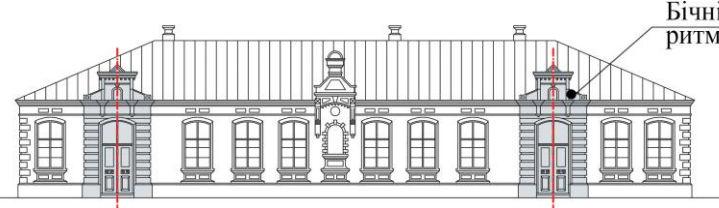
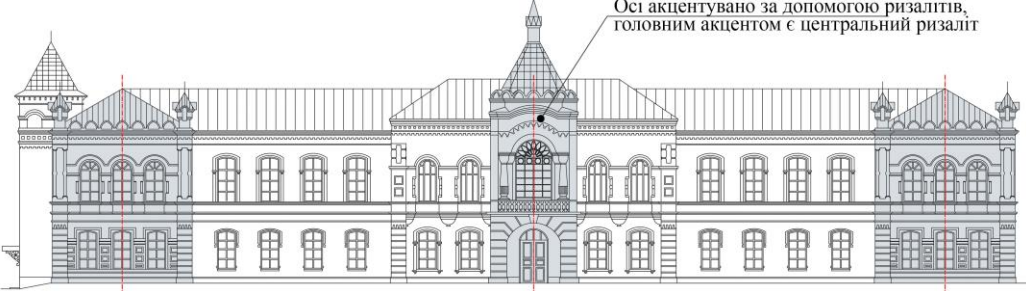

орнаментами та куполами зі шпилем (Субін-Кожевнікова та Смоляк, 2016).

Тип V – асиметрична композиція фасаду. Разом із класичними засобами побудови фасадів на початку XX ст. в архітектурі Вінниці простежуються прагнення зодчих до виразу нових ідей доби модерну. Вільне компонування має зумовило асиметрію композиції фасадів прибуткових будинків та особняків. Загальний образ визначався також розташуванням у системі міської забудови. Кутові будинки зазвичай мали два фасади доступні для огляду, які могли володіти різними типами композиції, проте підпорядковувались спільному кутовому елементу. Асиметрію підкреслено виділенням кута за допомогою ризаліту (М. Оводова, 6), «зрізаного кута» (вул. Грушевського, 10) чи еркеру увінчаного башточкою (вул. Магістратська, 44, вул. М. Оводова, 22, вул. Митрополита Петра Могили, 12). Прикладом є також прибутковий будинок на вул. Соборній, 37/2 (табл. 3.3, рис. 3.16). Враховуючи розташування будинку, акцентом об'ємно-просторової композиції будівлі є кутовий циліндричний еркер, який підтримує рустована масивна колона.

Серед забудови головної вулиці міста виділяється особливою пишністю будівля готелю «Савой» (вул. М. Оводова, 36). Композиція фасадів по вул. Соборній та М. Оводова мають виражене вертикальне членування рядом пілястр і колон коринфського ордеру на три поверхи та ритмом вузьких вікон. Засобами виділення другорядних осей стали еркери та балкони. Головна вісь (кутова) акцентована поєднанням різних архітектурних елементів (балкони еліпсоподібної форми, купольне завершення).

Дослідження показали, що асиметричне вирішення фасадів рядової забудови зумовлено насамперед бажанням збагатити образ будівлі при обмеженій ширині фасаду. Динамічність такого типу композиції досягається загальним підпорядкуванням об'ємів, акцентуванням маси архітектурної форми. Поширений серед прибуткових будинків та особняків, що пояснюється множинністю функцій та індивідуалізмом власників. Здебільшого головна вертикаль – зміщений ризаліт, акцентований об'ємними елементами (вул. М. Оводова, 41, вул. Архітектора Артинова, 45).

Характерні типи композиції фасадів громадських будівель. Приклади*

ТИП I Рівноакцентна композиція фасаду	Ритмічне членування фасадів повторюваність архітектурних деталей
ТИП II симетрична центрально-осьова композиція	Визначальний елемент фасадної композиції - центральний ризаліт Виділення центрального об'єму високим аттиком
ТИП III симетрична двохосьова композиція фасаду	Бічні ризаліти, що задають ритм вертикального членування
ТИП IV симетрична трьохосьова композиція	Осі акцентувано за допомогою ризалітів, головним акцентом є центральний ризаліт
ТИП V асиметрична композиція фасаду	Будівля увінчана аттиком зі струнками обелісками та куполом зі шпилем Рис. 3.21 Гоголівська читальня, вул. Соборна, 73

* – Графічна реконструкція автора за матеріалами: рис. 3.16 – ДАВіО, Д-230. Оп. 1. Спр. 1373; рис. 3.17 – ДАВіО, Р-968. Оп. 1. Спр. 18; рис. 3.18 – ДАВіО, Р-595. Оп. 1. Спр. 223; рис. 3.19 – ДАВіО, Д-230. Оп. 1. Спр. 871; рис. 3.20 – ДАВіО, Д-230. Оп. 1. Спр.1386.

Прикладом є також прибутковий будинок Райхера, що розмістився на головній магістралі міста – Миколаївському проспекті (вул. Соборна, 44). Тому архітектор Г. Артинов вирішує головний фасад асиметрично, використовуючи в оформленні неоренесансні елементи у вигляді прямокутних сандриків на фігурних консолях та левових маскаронів. Характерною особливістю будинку, що надає йому неповторність, є завершення кута полігональним куполом з люкарнами, великі круглі вікна у кутовому об'ємі та півциркульний парапет.

У забудові Вінниці кінця XIX – початку XX ст. є кілька прикладів особняків з виразною асиметричною композицією фасадів, що обумовленою функціонально-планувальною організацією внутрішнього простору (за принципом «з середини – на зовні») та естетичними вподобаннями власника (вул. Князів Коріатовичів, 102, вул. М. Оводова, 83, 87, вул. Ф. Верещагіна, 6, вул. Магістратська, 66, вул. Симона Петлюри, 15, 24, вул. Пушкіна, 38).

Яскравим прикладом взаємозв'язку функціональної організації будівлі з композиційним вирішенням є особняк-лікарня Новінського (вул. Оводова, 1). Архітектор вдало поєднав різноповерхові об'єми будівлі складної конфігурації, домінуючі ризаліти з високим дахом, один з яких увінчаний шпилем, та підкреслив мальовничий образ складною конструкцією вальмового даху.

В обмежених умовах забудови середмістя найбільш поширеною була фронтальна композиція головного фасаду із незначною асиметрією (прибутковий буд на вул. Визволення, 10 – вул. Михайличенка, 10). Зодчі намагалися досягти ефекту об'ємності завдяки впровадженню середньовічних елементів: вежі (вул. М. Оводова, 91) та щипців (вул. Арх. Артинова, 39). Особливу виразність отримано завдяки влаштуванню мансардного поверху (вул. М. Оводова, 57), асиметричних ризалітів (вул. Стрілецька, 19), пластичних фронтонів (вул. Соборна, 58) та аттиків (вул. Соборна, 95).

Серед громадських будівель асиметричне вирішення композиції фасаду мала лише Гоголівська читальня (вул. Соборна, 73). Головний об'єм – ризаліт з центральним входом, увінчаний аттиком з обелісками та куполом – зміщений відносно центральної осі (табл. 3.4, рис. 3.21).

Отже, в основі аналізу композиційної організації фасадів будівель є симетрія чи асиметрія, ритм архітектурних елементів, розмірне співвідношення між ними, домінування вертикальних чи горизонтальних членувань. Архітектурно-композиційне вирішення фасаду будівлі обумовлене розмірами ділянки та місцем в системі міської забудови, функціональним призначенням будівлі, стильовим спрямуванням архітектури, суспільним статусом та фінансовими можливостями власника.

Встановлено закономірності у формуванні композиційного вирішення фасадів в залежності від функціонального призначення: у вирішенні громадських будівель переважає симетрична центрально-осьова композиція, для прибуткових будинків характерними є рівноакцентна з виділенням елементів в площині стіни та асиметрична композиція, для особняків – вільні поєднання архітектурних елементів.

3.2 Формування архітектурної стилістики наприкінці XIX – початку XX ст.

Аналіз розвитку стильових спрямувань проведено в хронологічних межах етапів розвитку м. Вінниці: Етап I (1871 – 1899-ті рр.), Етап II (1900 – 1919-ті рр.); та за стильовою характеристикою обраних будівель. Результати дослідження відображені у матричній таблиці (Додаток В, табл. 4.3).

3.2.1 Сильові особливості архітектури кінця XIX ст. (Етап I)

Наприкінці XIX ст., завдяки ряду чинників, розпочато важливі перетворення архітектурного простору – поступова заміна дерев'яних фронтально вузьких та видовжених у глиб ділянки будинків мурованими. За умов економічного зростання, збільшується кількість будинків, одночасно еволюціонує їхня об'ємно-просторова структура. Поширення та ущільнення забудови центральної частини міста зумовило формування нових вулиць та закріпило статус історичної осі (вул. Соборна) як головної вулиці міста.

Регулювання забудови Вінниці, на підставі Будівельного статуту, здійснювала Міська дума та її виконавчий орган – Міська управа, що була

реформована відповідно до «Городового положенія» від 16 червня 1870 р. (фактично почали діяти з 1879 р.) (Легун, ред., 2015). Міська дума розглядала проектно-кошторисні та інші документи на будівництво житлових та громадських будівель, ухвалювала постанови відносно міського благоустрою. Проте, наприкінці ХІХ ст. ще не було організовано системне зберігання проектної документації, а функції міського архітектора (оскільки такої посади не було у штаті виконавчого органу) виконував землемір О. Волков, що загалом ускладнює дослідження архітектури даного періоду. Також більшість будинків міста на першому етапі розвитку ще не мали таких архітектурних якостей, які б дозволили сконцентрувати на них детальну увагу.

Шляхом дослідження наявних архівних джерел та натурального обстеження встановлено, що в архітектурі Вінниці наприкінці ХІХ ст. проявились загальнодержавні тенденції того часу, що виражались у пошуку естетичного ідеалу шляхом звернення до історичних зразків, не обмежуючись самими лише античними чи ренесансними моделями (Иконников, 2001). Звернення до різних стилів минулого та вільне використання архітектурних форм історичних прототипів для створення нових об'єктів, відповідно до їх функціонального призначення, відображало нові естетичні погляди пореформеного суспільства (Казанцева, 2004). В результаті кожен з новозведених будинків мав свій індивідуальний характер, що формувався також під впливом містобудівних умов та будівельних традицій.

У даному дослідженні, для окреслення архітектури кінця ХІХ ст. використано термін «*історизм*», як такий, що найкраще відповідає сучасному розумінню процесів в архітектурі тієї доби у світовій та українській історії і теорії архітектури (Лінда, 1999, 2013).

На першому етапі архітектурно-містобудівного розвитку Вінниці виокремлено три стильові напрями історизму: *класичний напрям* (неоренесанс, еклектика) (табл. 3.5), *романтичний напрям* (неоготика, неороманіка, неоросійський, народний романтизм) (табл. 3.6), *раціональний напрям* («цегляний стиль») (табл. 3.7). Загалом проаналізовано 29 об'єктів.

Наприкінці ХІХ ст. нової естетики місту надали муровані будинки з фасадними композиціями *класичного напрямку*, вздовж головної осі міста – вул. Поштової (нині вул. Соборна) та вулиць Торгової (вул. Магістратська), Великої Дворянської (вул. Грушевського), Купецької (вул. Миколи Оводова), Великої Садової (вул. Льва Толстого), Поліцейської (вул. Шолом-Алейхема), Малої Дворянської (вул. Князів Коріатовичів), Монастирської та площі Торгової (вул. Визволення). Площини фасадів готелів, житлових та прибуткових будинків оздоблювали декоративними деталями, що стали визначальними.

Для архітектури неоренесансу характерним є використання класичних ордерів. Задля задоволення естетичних потреб нового часу, часто будівлі приміряли художній образ древнього Риму, проте тепер у нових витончених поєднаннях колон, пілястр та інших класичних архітектурних деталей, що створювали нову виразність (Флетчер, 1914). Морфологічне наслідування, у відповідності до прототипів, очевидне як у вирішенні об'єму композиції, так і в окремих елементах: горизонтальне членування за допомогою поясків та карнизів, оздоблення рустами, вертикальне членування пілястрами площини фасаду, лучкові та трикутні сандрики (вул. Соборна, 35, 53 (табл. 3.5, рис. 3.22)). Різні форми та пропорції віконних прорізів: аркові, що оздоблені фігурним архівольтом, прямокутні, обрамлені лиштвами з «вушками» (вул. Соборна, 85 (табл. 3.5, рис. 3.23)). Влаштування кутових циркульних еркерів з баштовим завершенням та трикутних фронтонів (вул. Магістратська, 44 (табл. 3.5, рис. 3.24)), високих аттиків бічних ризалітів з люнетами (вул. Грушевського, 16).

Прикладом також є житловий будинок на вул. Архітектора Артинова, 37. Архітектура фасаду досить аскетична, лише спарені аркові вікна центрального ризаліту та симетрична композиція фасаду, вказують на вплив класичних методів формотворення.

У формах неоренесансу вирішено будинок К. Топачевського (1890-ті рр.), вул. Арх. Артинова, 21 (табл. 3.5, рис. 3.25). Вхідну групу двоповерхового будинку акцентовано тамбуром з терасою. Стіни фасаду рустовано, в наличниках вікон першого і другого поверхів використано пілястри доричного

Класичний напрям в архітектурі Вінниці наприкінці XIX ст. Приклади

У ФОРМАХ НЕОРЕНЕСАНСУ

Рис. 3.22 Прибутковий будинок, вул. Соборна, 53 (1890-ті рр.) Фото автора, 2018 р.

Рис. 3.24 Особняк Кумбарі, вул. Магістратська, 44 (1885-99-ті рр.). Фото автора, 2018 р.

Рис. 3.23 Адмін. буд., вул. Соборна, 85 (1889 р., арх. В. Краузе). Фото автора, 2018 р

Рис. 3.25 Особняк Топачевського, вул. Арх. Артинова, 21 (1890-ті рр.). Фото автора, 2018

ЕКЛЕКТИЧНИЙ МЕТОД ФОРМОТВОРЕННЯ

Рис. 3.26 Прибутковий будинок, вул. Соборна, 37(1890 р., арх. В. Краузе (?). Фото автора, 2018 р.

Рис. 3.27 Готель «Франція», вул. Соборна, 34 (1897 р., землемір О. Волков). Фото автора, 2018 р.

та коринфського ордерів відповідно. Площину фасаду у стилі неоренесансу прикрашають підвіконні та терасні парапети з балюстрадами, карниз з витонченими кронштейнами (Зінько ред., 2016.).

Дослідження показали, що наприкінці ХІХ ст. в архітектурі здобуває поширення еклектичний метод формотворення (поєднання традицій ренесансу, бароко та інших стильових спрямувань). В еклектиці смислова функція архітектурної форми цілком переходить до декору – «стилю будівлі» (Кириченко, 1986). Цікавим прикладом еклектичного поєднання різних архітектурних мотивів є житловий будинок (прибутковий) з еркером на вул. Соборній, 37, збудований у 1890-х рр. (табл. 3.5, рис. 3.26) Будинок невідомого авторства, двоповерховий тинькований. Кутове розташування підкреслено французьким еркером, що підтримується масивною колоною та завершується овальним куполом з люкарнами. Перший поверх фасаду має глибокі русти, другий поверх оздоблено деталями різних архітектурних напрямів: сандрики різної конфігурації, підвіконні парапети прикрашені ліпниною, витончений поясок з гірляндами під карнизом вздовж головних фасадів (Субін-Кожевнікова, А. та Смоляк, 2017. с. 40-49).

Продовження традицій ренесансу та бароко відтворено в архітектурі готелю «Франція», вул. Соборна, 34 (табл. 3.5, рис. 3.27). Споруджено будинок у 1897 р. за проектом міського землеміра, інженера О. Волкова. Фасади мають витончене оздоблення з використанням барельєфів, фігурної скульптури, картушів, з чисельним ліпним декором у вигляді вертикальних гірлянд на фільонках, лиштвах та сандриках. У результаті реконструкції 2015 р., головний фасад будівлі укріплено металевим каркасом, реставровано та доповнено ліпний декор. Будівлі повернене історичне призначення (Зінько ред., 2016).

В архітектурі Вінниці еклектичне поєднання «російсько-візантійського» стилю, що був канонізований та рекомендований до поширення урядовим указом 1841 р. (Моргун, 2010). З елементами ренесансного та барокового напрямів представлений у формах окружної лікарні для душевнохворих (вул. Пирогова, 109). Будівництво завершено у 1897 р. під керівництвом

директора В. Кузнецова. Автором проекту, петербурзьким архітектором Д. Пруссаком, при вирішенні будівлі поєднано елементи різних стильових напрямів: вузькі вікна-бійниці, прямокутні перемички з люнетами у формі кокошника, цегляні зубці, високі шатрові покриття, аттики у формі кокошників, набірні колони, трикутні сандрики, балюстради та русти.

За наявними джерелами встановлено, що класицистичні форми були відтворені в архітектурі громадських та житлових будівель, проте дані об'єкти повністю перебудовані або зруйновані протягом наступних десятиліть.

Наприкінці ХІХ ст. в архітектурі Вінниці проявляється також тенденція звернення до прототипів національної культурної спадщини, що уособлює **романтичний стильовий напрям** (табл. 3.6). В основі неоготичного спрямування – копіювання форм готичної архітектури, що асоціюється з «романтичним середньовіччям». Елементи готичної архітектури можна зустріти на фасадах житлових будинків Одеси та Києва (Асеев, 1989).

Архітектурні елементи стилізації на тему готичної архітектури представлено у вирішенні будинку міського голови М. Оводова (вул. Магістратська, 64 (табл. 3.6, рис. 3.28). Композиційним акцентом є бічні асиметричні ризаліти: лівий має стрілчасті вікна та завершується трикутним фронтоном з мурованими пінаклями, об'єднаними балюстрадою; правий має в завершенні ступінчастий щипець. Над головним входом влаштовано балкон, що опирається на арки з гранчастими колонами.

Використання архітектурних форм середньовіччя дало змогу створити цікавий житловий будинок Б. Лещинського з романськими елементами (вул. М. Оводова, 87 (табл. 3.6, рис. 3.29). Монументальність будівлі підкреслено вежею з грубого каменю та лаконічним цегляним декором. Ознаки даного стилю виявлено також у вирішенні будинку на вул. М. Оводова, 91, що має нетиньковані стіни з бутового каменю, доповнені цегляними «наличниками» вікон, тягою, фронтоном та контрфорсом.

У ХІХ ст. значного поширення в Російській імперії отримав «російський» стиль, що виник у рамках загальноєвропейського підйому інтересу до

національної архітектури та являє собою інтерпретацію та стилізацію російської архітектурної спадщини (Кириченко, 1986).

Таблиця 3.6

Романтичний стильовий напрям в архітектурі Вінниці наприкінці XIX ст.

У ФОРМАХ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	
Рис. 3.28 Особняк Оводова, вул. Магістратська, 64 (кін. XIX ст.) Фото автора, 2019 р.	Рис. 3.29 Особняк Лещинського, вул. Миколи Оводова, 87 (кін. XIX ст.) Фото автора, 2019 р.
НЕОРΟΣІЙСЬКИЙ	НАРОДНИЙ РОМАНТИЗМ
Рис. 3.30 Будівля реального училища, вул. Соборна, 87 (1888-89-ті рр. арх. М. Чекмарьов арх. В. Краузе). Фото автора	Рис. 3.31 Житловий будинок садибного типу, вул. Князів Коріатовичів, 44 (кін. XIX – п. XX ст.). Фото автора, 2019 р.

Завдяки архітектурній виразності офіційно затвердженого російсько-візантійського стилю, будівля реального училища (нині Вінницький торгово-економічний інститут на вул. Соборній, 87 (табл. 3.6, рис. 3.30) помітно вирізнялась серед забудови вулиці. Споруджена до 1888 р. за проектом архітектора М. Чекмарьова, коштом купця Ц. Вайнштейна. Парапети, маленькі башти, «пузаті» колони, фронтони, що оздоблюють чоло, виконані у формах

давньоруського зодчества. Три ризаліти на головному фасаді мають шатрове завершення різного об'єму та прикрашені рядом стилізованих кокошників. Виступаючий об'єм центрального ризаліту оформлено портиком з двома колонами, підкресленими ентазисом та завершеними яйцеподібними капітелями (Зінько ред., 2016). Кутові завершення другого поверху оздоблено об'ємними елементами у формі балясин. Карниз формує ряд дрібних дентикул. Вхідна група акцентувалась ганком з терасою (не збережено). Широке застосування металевих виробів в оздобленні фасадів та інтер'єрів, такі як фігурні стовпчики та арки ганку, ковані парапети, ажурні сходи з рослинним орнаментом, знаменувало перехід від історичного романтизму до модерну (Субін-Кожевнікова, 2017. С.29-33).

Основною ідеєю українського стилю наприкінці ХІХ ст. є оспівування народних традицій. За твердженням В. Чепелика (Мойсеєнко-Чепелик ред., 2000): *«Класове розшарування суспільства знаходило відгос в архітектурі: для панів – ампір, для кріпаків – спрощене самодіяльне будівництво. Та само за тієї доби у мистецтві утверджувався романтизм, а завдяки йому звернули увагу й на архітектурні традиції народу: на архітектуру, але не на ту, що була привезена з-за кордону, а ту, яку народжував сам народ протягом віків стражденного розвитку»*. В архітектурі Вінниці також простежується напрям з ознаками української народної архітектури у вирішенні переважно дрібних житлових будинків у передмістях Садки і Старе місто. Пластику фасадів таких будинків збагачено декоративним різьбленням кронштейнів даху, карнизів, сандриків (вул. Кн. Коріатовичів, 44 (табл. 3.6, рис. 3.31), вул. М.Оводова, 83).

Значного розвитку наприкінці ХІХ ст. у країнах Європи та Російській імперії отримав **раціональний напрям** архітектури (табл. 3.7). Європейський раціоналізм бере початок в творчості голландського архітектора Г. Берлаге (1856–1934), який прагнув використовувати естетичні властивості натуральних матеріалів – цегли з обробленням стін білим каменем. На думку Є. Кириченко (1986) засновником раціоналістичної течії в російській архітектурі є викладач Петербурзького будівельного училища А. Крассовский.

Раціональний напрям в архітектурі Вінниці наприкінці ХІХ ст. Приклади

«ЦЕГЛЯНИЙ СТИЛЬ»

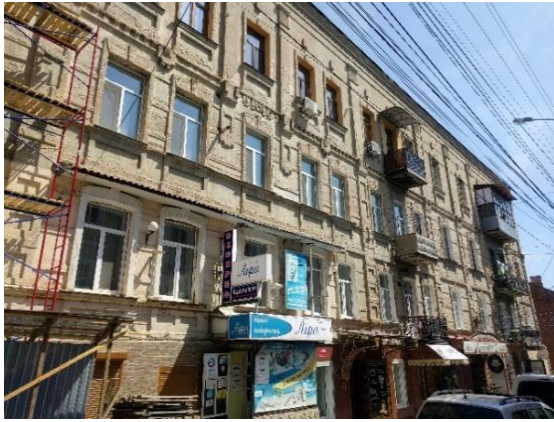

Рис. 3.32 Прибутковий будинок, вул. Олександра Соловйова, 3 (1897р.) Фото автора, 2018 р.

Рис. 3.35 Казарми, вул. Стрілецька, 25 (1887-88 рр., арх. К. Пруссак). Фото автора, 2019 р.

Рис. 3.33 Прибутковий будинок Недельського, вул. М. Оводова, 41 (кінець ХІХ ст.). Фото автора, 2018 р.

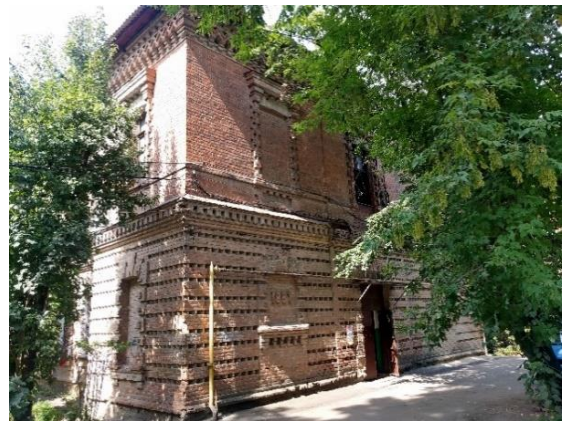

Рис. 3.36 Казарми, вул. Стрілецька, 27 (1887-88 рр., арх. К. Пруссак). Фото автора, 2019

Рис. 3.34 Житловий будинок, вул. Грушевського, 10 (1899 р.). Фото автора, 2018 р.

Рис. 3.37 Казарми, вул. Стрілецька, 19 (1886р., арх. К. Пруссак). Фото автора, 2019 р.

У 1851 р. у виданні «Громадська архітектура. Частини будівель» Крассовский писав: *«Направление архитектуры не должно состоять в исключительном стремлении к одному полезному или к одному изящному: основное правило ее есть преобразование одного в другое, то есть полезного в изящное»* (Кириченко, 1986). Раціоналісти, що виходили з утилітарних факторів – матеріалу, конструкції – це творці «безстильової» архітектури або «цегляного» стилю, який отримав поширення в 1870 – 90-х рр. по всій імперії.

Популяризації «цегляного стилю» у Вінниці сприяло заснування та розвиток цегельних заводів з середини ХІХ ст. За твердженням О. Грабоської (2018), саме у цей час робота підприємств відокремлюється від обслуговування потреб конкретного будівництва, з'являються перші цегельні орієнтовані на масового споживача. Так в 1894 р. у місті діяло вже чотири великих цегельних заводи (два з них на Дубовецькій Слобідці, один на Малих Хуторах та завод родини Грохольських на П'ятничанах).

Для нетинькованих фасадів (переважно житлові та прибуткові будинки) особливо характерні оригінальні рішення та засоби композиції. Використання цегляних архітектурних деталей (арки, тяги, колони, пілястри, профільовані карнизи, руст) створило нові можливості художнього збагачення фасадів, без застосування скульптурного та ліпного декору житлових (вул. Грушевського, 6, 10 (табл. 3.7, рис. 3.34), пров. Князів Коріатовичів, 5, вул. М. Оводова, 57, 64) та прибут. будинків (вул. М. Оводова, 41 (табл. 3.7, рис. 3.33), вул. О. Соловійова, 3 (табл. 3.7, рис. 3.32)). Важливим представником спадку «цегляного стилю» у Вінниці є комплекс військових будівель (казарми 47-го піхотного українського полку, вул. Стрілецька 19, 25, 27, 29 (табл. 3.7, рис. 3.35, 3.36, 3.37)). Будівлі 1885-1890 рр. побудови, під керівництвом арх. К. Пруссака, мають симетричну композицію фасадів, що підкреслено центральним та боковими ризалітами. Тектоніку фасадів казарм №25, 27, 29 виражено за допомогою горизонтальних членувань: русти перших поверхів, смуги бігунців, масивні карнизи з сухариками; та вертикалей вікон у профільованій лиштві. Кути фасадів, ризалітів буд. №19 обрамлено рустованими пілястрами по другому поверху.

Елементи в площині стіни. Приклади*

ОПОРЯДЖЕННЯ ВІКОН

вул. Соборна, 34

вул. Арх. Артинова, 21

вул. Соборна, 37

вул. Пирогова, 109

вул. Соборна, 53

вул. Кн. Коріатовичів, 44

вул. Стрілецька, 25

вул. Стрілецька, 19

ВИРШЕННЯ КАРНИЗІВ ТА МІЖПОВЕРХОВИХ ПОЯСКІВ

ПЛЯСТРИ

вул. Соборна, 34

вул. Арх. Артинова, 21

вул. Пирогова, 109

вул. Стрілецька, 19

вул. Пирогова, 109

вул. Стрілецька, 25

вул. Соборна, 34

вул. Оводова, 41

вул. Арх. Артинова, 21

* – фото автора, 2017-2019 рр.

Карнизи з сухариками, міжповерхові смуги, прикрашені поребриком та рустування першого поверху підкреслюють горизонтальність споруди.

Отже, в архітектурі Вінниці наприкінці ХІХ ст. простежується плюралізм стильових спрямувань доби історизму. Поява нових типологічних груп спонукала до пошуку нових форм, оскільки класичні засоби формотворення поступово втрачали свою змістовну роль. Звернення до прототипу не було буквральним. Проте, використовуючи окремі архітектурні елементи певного стилю, створювались нові об'ємно-просторові структури будівель. Архітектурна деталь стала стилеутворюючою основою (табл. 3.8). В умовах обмежених матеріальних ресурсів наприкінці ХІХ ст. набув поширення «цегляний стиль», позбавлений тинькування, проте з виразним цегляним оздобленням в площині стіни, надавав нових архітектурно-художніх якостей будівлям Вінниці.

3.2.2 Стильові особливості архітектури початку ХХ ст. (Етап ІІ)

Нові суспільно-економічні реалії та технічні можливості на зламі ХІХ – ХХ ст., спонукали до формування новаторських концепцій в архітектурі. Варто зазначити, що в термінології довгий час існували розбіжності в характеристиці самого явища модерну. Перші закордонні дослідники не виділяли модерн, як самостійний стиль серед загального потоку еkleктичної архітектури кінця ХІХ – початку ХХ ст. Наприклад А. Уїттік (Whittick, 1950) вбачав в лініях модерну (L'Art Nouveau) спадщину середньовічного та ранньоренесансного мистецтва. Проте, серед європейських дослідників були прихильники діаметрально протилежного погляду, що розглядали модерн, як самостійний період відмінний від еkleктики та функціоналізму (В. Гофман, В. Певзнер (Pevsner, N., 1980). За твердженням Є. Кириченко (1978) – одна з перших науковців, що змінила негативне ставлення до модерну: *«Термином «модерн» определяют архитектуру, сознательно и резко восставшую против подражания, каноничности, которая выступила с программой обновления зодчества, «современности».* Отже, теоретичною основою стало протистояння

еклектизму. Спростовувалась багатостильовість, при якій символізм форми підмінявся асоціаціями, що виникали з вибором джерела наслідування. На противагу виникала органічна цілісність форми твору архітектури і єдність її стильових характеристик з усіма складовими предметного середовища (Иконников, 2001).

Новаторський погляд на архітектуру відтворено в проектах бельгійських архітекторів В. Орта (1861 – 1947 рр.), автора будинку Тасселя в Бельгії (1893 р.) та А. ван де Велде (1863 – 1957 рр.), автора методу проектування «зсередини назовні»; француза О. Перре (1874 – 1954 рр.), що зосередився на естетиці залізобетонних конструкцій; австрійських архітекторів О. Вагнера (1841 – 1918 рр.), автора книги «Сучасна архітектура» (1895 р.) та Й. Ольбріха (1867 – 1908 рр.), автора виставкової будівлі Віденського Сецессиона (1898 р.) та інших. В Росії послідовником європейського модерну став Ф. Шехтель (1859 – 1926 рр.). Інтернаціональна версія модерну характерна більшою мірою для московської архітектури, звідки стиль розповсюдився у провінційні міста (Иконников, 2001).

В архітектурі українських міст тієї доби простежуються два напрями: модерн, що з'явився в результаті пошуку нових форм виразності з двома лініями розвитку («органічна» і конструктивно-геометрична (Иконников, 2001), та орієнтація на архітектурну спадщину. Взаємозв'язок між двома напрямками втілюється в модернізації класицистичних або ренесансних форм та у використанні майстрами модерну окремих елементів історичних стилів (Тимофієнко ред., 2003). Надзвичайно важливим для розвитку української архітектури тієї доби стало прагнення зодчих до усвідомленого відтворення народних форм, що породило нове суто національне явище в архітектурі.

Отже, у роботі прийнято поняття *«архітектура доби модерну»*, що передбачає одночасне існування одразу кількох стильових напрямів (Горюнов и Тубли, 1992).

Наприкінці XIX ст. в Російській імперії видано ряд законів, що визначали головні засади містобудівної політики. Відповідно до «Городового положення»

від 1892 р. (стаття 96), піклування про розбудову населених пунктів покладено на міські органи управління: *«Право утверждения планов и фасадов частных домов в городском поселении и выдача разрешений на перестройку и капитальные исправления принадлежит...Городской управе, на которую, при содействии полиции, возлагается наблюдение за правильным производством указанных зданий»* (Мыш, 1897).

У своїй практичній діяльності архітектори та забудовники Вінниці поч. ХХ ст. керувалися Будівельним статутом (1881 р.) та обов'язковими постановами Міської думи. Наприклад, відповідно до постанови Подільського губернатора по Губернським по земським і міським справам Присутствієм від 9 вересня 1911 р. мешканці міста, що будували житлові та нежитлові будівлі у два чи більше поверхів, вели будівництво тільки під наглядом техніка, що мав право на здійснення будівельних робіт та брав на себе відповідальність за проведені роботи (ДАВіО. Ф. Д-230. Оп. 1. Спр. 1413. с. 152).

Важливою подією, що якісно вплинула на архітектурно-містобудівний розвиток Вінниці у 1900 – 1910-х рр., стало затвердження посади головного архітектора та запрошення міським головою М. Оводовим (1864 – 1941 рр.) на цю посаду Г. Артинова (1860-1919 рр.) – випускника Санкт-Петербурзького інституту цивільних інженерів. Вплив офіційного консерватизму петербурзької школи проявився в архітектурі міста.

Протягом 1900 – 1917-х рр. за проектами або під керівництвом Г. Артинова споруджено майже всі громадські будівлі Вінниці, зведено перші інженерні споруди, нові житлові будинки (водогін, водонапірна вежа, мости, храми, прибуткові будинки та ін.). Без урахування багатьох приватних замовлень меншого значення (малих особняків, прибудов тощо), Г. Артинов спорудив для Вінниці понад 100 різних важливих об'єктів, що визначили розвиток нашого міста як європейського доби модерну (Царенко, 2012).

Вишукані форми модерну в архітектурі Вінниці, на відміну від головних центрів зосередження стилю (львівський, київський, харківський, одеський (Івашко, 2013), де простежується більша відповідність західноєвропейським

первинним зразкам, не набули розповсюдження. Архітектура міста доби модерну здебільшого має раціоналістичну форму або варіант модернізованих неостилів. Проте продовжуючи традиції історизму, інтерпретуючи та копіюючи форми неостилів в архітектурному вирішенні, прослідковуються формотворчі риси модерну в об'ємно-планувальних структурах будівель та елементах декору.

Особливістю архітектури Вінниці початку ХХ ст. є відсутність циклічності розвитку, що зумовлено віддаленістю міста від мистецьких центрів та відсутністю розмаїття творчих студій. Загалом, в архітектурі доби модерну простежуються чотири напрями: *ретроспективний* (модернізовані неостилі, еkleктика) (табл. 3.9); *національно-романтичний* (табл. 3.10); *раціональний напрям* (табл. 3.11) та власне *модерн (інтернаціональний модерн)* (табл. 3.10).

Архітектура доби модерну у Вінниці зазнала нашарувань неостилів ХІХ ст. та мала часто характер «фасадного стилю» з довільним використанням архітектурних деталей – *ретроспективний напрям*. Так, застосовуючи новітні ідеї в архітектурі, що з'явилися ще на початку ХІХ ст., зодчі, шляхом модернізації деталей класицизму й античності, створювали нову художню виразність за умови, що архітектоніка фасадів будівлі залишалася класицистичною (Смоляк та Субін-Кожевнікова, 2014. с.139-146). У будівлях, переважно громадського призначення, застосовано модернізовані елементи класичного зодчества: членування фасаду ордерними пілястрами, трикутний фронтон, класичний карниз, сандрики (будинок графа Д. Гейдена (дворянська опіка) по вул. Льва Толстого, 2) у поєднанні з витонченим ліпним декором (будівля позичково-ощадного товариства по вул. Монастирська, 47).

На початку ХХ ст. у Вінниці побудовано нові будівлі навчальних закладів, об'ємно-планувальне вирішення яких базувалось на композиційно-просторових принципах і прийомах, притаманних класичним архітектурним стилям. Так, у 1907 р., завдяки зусиллям міського голови М. Оводова у місті було відкрито один із найбільших навчальних закладів – чоловічу гімназію, що розмістилась в головному корпусі комплексу «Мури». А в 1912 р. за проектом

Г. Артинова для гімназії побудовано великий та зручний триповерховий будинок у класицистичних формах у південній частині комплексу (вул. Монастирська, 4). Перший поверх будинку займали службові приміщення, другий – Вінницька друга жіноча гімназія, третій – Вінницька чоловіча гімназія (Омикронъ, 1911).

Класицистичні впливи також бачимо в архітектурному вирішенні будівлі жіночої гімназії (нині школа-гімназія №2, вул. Соборна, 94). Двоповерхова будівля (1901 р.) авторства Г. Артинова, має симетричну об'ємно-планувальну структуру. Разом з елементами класичного зодчества, прямого аттика, що завершує центральний ризаліт, використано модерністичні елементи: велика трьохцентрова арка отвору центрального вікна та ліпні заклепки (Царенко та Солейко, 2012).

В архітектурі Росії 1900 – 1910-х рр. неокласицизм поширився більше, ніж влюбій іншій країні (Иконников, 2001). Продовжуючи ідею єдиного стилю, що об'єднує та звеличує, разом з тим переосмислюючи архітектурну спадщину, формувався новий метод гармонізації середовища. Дотримуючись принципів класичного формотворення, Г. Артинов надав новій естетичній виразності будівлі Міської Думи (нині Вінницька торгово-промислова палата, вул. Соборна, 67 (табл. 3.9, рис. 3.38). Приставний портик великого ордеру з класичними тричетвертними колонами, рустування першого поверху надає будинку монументальності. У декорі площини фасаду акцентованими є герб міста в обрамленні ліпних гірлянд. У будівлі розміщувалися: на першому поверсі – Міський банк, на другому – Міська управа, на третьому – зала для засідань – «Біла Зала» (Смоляк та Субін-Кожевнікова, 2014. С.139-146).

Прикладом ретроспективного напрямку з елементами необароко є будівля готелю «Савой» по вул. Соборна, 48 (1913 р.) (табл. 3.9, рис. 3.40). В оздобленні фасадів гармонійно поєднано напівколони та пілястри коринфського ордеру, пластичні картуші та кронштейни, що підтримують балкони, лучковий аттик з вишуканим декором та підвіконні вставки із жіночими маскаронами. Будівля готелю була окрасою міста, що підтверджує у своїх спогадах видатний

український хоровий диригент, композитор, О. Кошиць: *«Цей готель вразив мене надзвичайно. Такого не можна було знайти навіть у Києві. Чудова нова будова, ліфт, прекрасні просторі кімнати з ваннами й стильовим умеблюванням, чудова тренована прислуга і прекрасний ресторан.»* (Колесник, ред., 2013).

На початку ХХ ст. при вирішенні громадських та прибуткових будинків поширеним залишалось використання архітектурних форм та декоративних елементів неоренесансу: рустовані лопатки та стриманий декор віконних і дверних прорізів (вул. Соборна, 28), різноманітні за формою сандрики та аттики, рустування першого поверху та декор у вигляді баясин під вікнами (вул. Грушевського, 2 (табл. 3.9, рис. 3.39), згруповані та подвоєні арочні вікна (Народний дім на Тюремній площі), модернове декорування пілястр, у поєднанні з симетричною композицією фасаду за класицистичною схемою (буд. приватної гімназії, вул. Владислава Городецького, 21).

Архітектурне вирішення будівлі міського театру (нині Музично-драматичний театр ім. М.К. Садовського, вул. Театральна, 13) є зразком вдалої інтерпретації та модернізації історичних стилів. Будівля запроектована арх. Г. Артиновим (1910р.) для потреб Міської управи із залом для глядачів на 1000 місць та сценою. Даний факт пояснює нетипове розміщення театру в забудові міста, головний фасад якого спрямовано на другорядну вулицю. Значну увагу зодчий приділив внутрішньому оздобленню будівлі. У пояснювальній записці до проекту він описував парадні сходи з чорного граніту, вилиті з чавуну перила з елементами геральдики Міської управи та дубовими поручнями (ДАВіО. Ф. Д-230. Оп.1. Спр.1255. с. 132).

Відомо будівлі в архітектурній композиції яких проявились модернізовані форми Середньовіччя, наприклад особняк родини Лазовських (вул. Архітектора Артинова, 39). Будинок має асиметричну композицію фасаду зі зміщеним ризалітом, що завершується високим трикутним щипцем, у полі якого під параболічним арочним виступом влаштована біфора з ліпним рослинним орнаментом (Зінько, ред., 2016).

Ретроспективний напрям в архітектурі Вінниці початку ХХ ст. Приклади

МОДЕРНІЗОВАНІ НЕОСТИЛІ

Рис. 3.38 Буд. Міської думи, вул. Соборна, 67 (1911 р., арх. Г.Артинов) Фото автора, 2017 р

Рис. 3.39 Будинок міської управи, вул. Грушевського, 2 (п. ХХ ст.) Фото автора

Рис. 3.40 Готель «Савой», вул. Соборна, 48 (1913 р.). Фото автора, 2019 р.

Рис. 3.41 Будівля синагоги, вул. Червонохрестівська, 11 (1903 р., арх. Г. Артинов). Фото автора, 2018

ЕКЛЕКТИКА

Рис. 3.42 Прибутковий будинок Мар'янчика, вул. М. Оводова, 22 (1912 р., арх. Г. Артинов). Фото автора, 2018

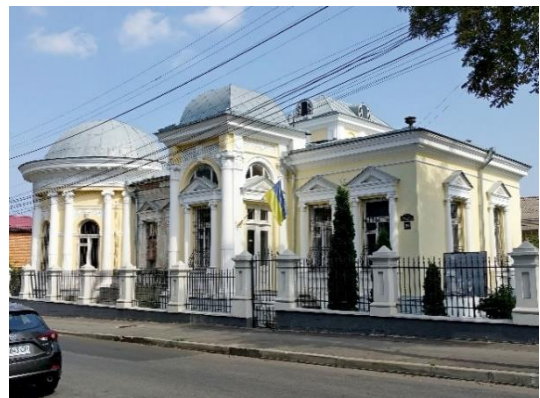

Рис. 3.43 Особняк Львовича, вул. Симона Петлюри, 15 (1903 р.) Фото автора, 2018 р.

Вільна інтерпретація форм Середньовіччя дала змогу створити цікаві споруди з готичними елементами: декоративними пінаклями та баштами, біфорами та трифорами, витонченими металевими деталями, ступінчатими щипцями, стрілчатими віконними та дверними отворами (вул. Театральна, 37, 41, вул. Червонохрестівська, 11 (табл. 3.9, рис. 3.41).

Тенденція еклектичного поєднання неостилів мала продовження в архітектурі громадських та житлових будівель середмістя Вінниці. За визначенням архітектора О. Бирулі, архітектура Вінниці на початку ХХ ст. зберігала риси «міщанської архітектури» з невиразними формами. Проте копіювання старих форм у цей час робиться більш усвідомлено, оздоблення головних фасадів виконується системно, для задоволення естетичних потреб нових мешканців міста (Бируля, 1930).

Використовуючи еклектичний метод формотворення побудовано більшість прибуткових будинків по головній магістралі міста (вул. Соборна). Виразний акцент у будівлях еклектичної за змістом архітектури ґрунтується на вільному трактуванні історичних форм та деталей із залученням елементів модерну. Помітні також мотиви архітектурного декору, для яких важко віднайти історичні прототипи. Прикладом є прибутковий будинок Райхера (вул. Соборна, 44), побудований за проектом архітектора Г. Артинова (1910 р.) та готель «Франсуа» (вул. Соборна, 49).

Еклектичне поєднання елементів візуалізовано в образі прибуткового будинку з рестораном купця та мецената А. Марьянчика на вул. М. Оводова, 22 (табл. 3.9, рис. 3.42). Проте дана будівля, авторства архітектора Г. Артинова (1912 р.), вигідно відрізняється композиційно від інших будівель вулиці – кутовий головний вхід акцентовано напівциркульним еркером, що завершується купольним дахом з ліхтариком, фактура фасадів першого поверху збагачена рустом і гірляндами, над вікнами трикутні сандрики на кронштейнах.

Виразним прикладом формотворення еклектичним методом є прибутковий будинок Шерра, вул. Соборна, 38 (арх. Г. Артинов, 1901 р.). На площині фасаду вдало поєднані елементи архітектурних прототипів ренесансу

та бароко. Основним акцентом фасадної частини є еркер, який підтримують міфічні атланти. Головний фронтон має невиразний портик, що завершується витонченим щипцем з люкарнею, та опирається на подвійні симетричні колони. Завершальною прикрасою центральної частини будівлі є купол зі шпилем. Прибутковий будинок вражає своєю неповторністю, яка досягається шляхом композиційного поєднання форм різних стильових напрямів: консольні сандрики, парні напівкруглі пілястри, арочні завершення вікон, ліпний декор та металеві парапети (Субін-Кожевнікова, 2016. С.117-124).

У вирішенні житлових будинків з'являються риси, характерні для необароко: пластичні портали та аттики, криволінійні сандрики, карнизи з витонченими маскаронами, куполи різних форм та балюстради (прибутковий будинок Віргіліса на вул. Соборній, 56). Однак, вільне трактування стилю дозволило використати елементи інших історичних прототипів: вікна, що акцентовані едікулами порталів, термальні вікна, фітоморфний фриз, колони прикрашені пальметками та ажурні ковані балюстради (особняк Б. Львовича на вул. С. Петлюри, 15, 1903 р. (табл. 3.9, рис. 3.43).

Серед будівель громадського призначення варто виділити будівлю Вінницького окружного суду на вул. Грушевського, 17 (арх. В. Пруссаков та арх. Г. Артинов). Еклектичне поєднання елементів різних стилів проявилось в симетричній композиції фасадів, подвоєних колонах ризаліту, трикутних сандриках, кронштейнах з маскаронами, в розірваному лучковому фронтоні та пірамідальному шатровому завершенні центрального ризаліту.

Серед будівель громадського призначення, які відігравали значну роль в суспільному житті, знаковою є будівля Вінницької міської публічної Гоголівської бібліотеки на вул. Соборній, 73 (перебудована), в архітектурі якої також прослідковується образ історичних стилів. Це проявляється на прикладі композиції віконного ритму, який об'єднав у собі класичні архітектурні форми з арочними трьохстулковими вікнами, з дрібною розбивкою фрамуг. Центральний ризаліт, оздоблено рустами та увінчано аттиком з обелісками та куполом зі шпилем. Також над головним входом у круглому отворі

розміщувався годинник. Велику увагу архітектор приділив об'ємно-планувальному рішенню читального залу (до 40 чоловік) та книгосховищу, що мало в плані круглу форму (Субін-Кожевнікова та Смоляк, 2015. С.151-162).

На зламі XIX-XX ст. *модерн* («чистий модерн» за Асеєвим, 1989, «інтернаціональний модерн» за Іконніковим, 2001) стає надзвичайно модним в Європі та Росії. Проте, витонченість, камерність орнаментальної форми модерну робить його непридатним для масштабних будівель державних установ та сакральних споруд. У результаті один із найбільш оригінальних та цінних стилів доби втілювався переважно в архітектурі житлових будинків та приватних установ – банків, прибуткових будинків, готелів (Леонт'єв, 2010).

Синтез мистецтв, дизайнерський підхід до деталей, винахід нових форм, фактур та прийомів в різних матеріалах – метали, дереві, камені, бетони, склі, кераміці – характерні риси модерну (Івашко, 2013), головні центри – Київ, Харків, Львів, Станіславів, Чернівці. Орнаментальна форма модерну матеріалізує потребу суспільства в естетизації побуту (Поліщук, 2002).

Вишукана форма модерну знайшла своє відображення в архітектурному вирішенні особняка капітана О. Четкова (вул. Пушкіна, 38) (табл. 3.10, рис. 3.44). Автор проекту будівлі – відомий архітектор В. Листовничий. Будинок складної об'ємно-планувальної схеми, з домінуванням в оформленні фасадів архітектурних елементів типових для модерну: великі арокні та круглі вікна, увінчані динамічними фітоморфним декором; чисельні живописні рельєфи із зображенням стилізованих квітів; витончений карниз з складними кронштейнами; химерні металеві та бетонні огорожі балконів. Нині в будівлі розміщується Департамент архітектури та містобудування Вінницької міської ради (Субін-Кожевнікова та Смоляк, 2017. С.40-49).

Не менш вишуканим є особняк лікаря Вілінського (вул. Грушевського, 30). Будинок має асиметричну композицію, сформовану двома ризалітами з високими аттиками у вигляді мурованих стовпчиків, поєднаних металевими ажурними решітками. Головний вхід у лівому ризаліті акцентовано портиком з чотирма спареними колонами на постаментах та пластичним обрамленням

згрупованих у трифорій вікнами. В декорі фасаду використано скульптурний рельєф (сцена полювання Діани, під карнизом на правому ризаліті (Зінько, ред., 2016) та орнаментальний рельєф (над вікнами декор із зображенням стилізованих рослинних мотивів та під вікнами – меандрові орнаменти). Також фасад прикрашають керамічні панно «в шахівницю» під вінцевим карнизом.

Формотворчі принципи модерну проявились у вирішенні особняка Л. Длуголенського, (вул. Магістратська, 66, 1909 р.), художній образ якого ґрунтується на прихованому символізмі. Одноповерхова цегляна будівля має асиметричну композицію фасаду. Своєрідність авторської архітектури проявляється у вільному компонуванні об'ємів: ліворуч центрального входу з усіченим еліпсоподібним вікном – еркер складної форми, праворуч – архітектурний об'єм, завершений конусовидним куполом та пергола, що здіймається над дахом. Фасади прикрашають керамічні панно фризоподібної форми та металеві декоративні елементи.

Наприкінці XIX – початку XX ст. значного розвитку в архітектурі країн Центральної та Східної Європи, Скандинавії та Росії набув пошук національної своєрідності (Антощук, 2018.). За твердженням В. Чепелика (Мойсеєнко-Чепелик ред., 2000): *«Коли духовна еліта і народ дозріває до пори, в котру починається процес активізації етнічної самосвідомості, тоді закінчується передуюча доба несвідомого існування, розпочинається епоха усвідомленого творення. Далі настає пора органічного злиття свого питомого із запозиченим, що породжує нове національне явище»*. Серед будинків Вінниці тієї доби вирізняються мальовничістю форм нечисельні особняки, в архітектурі яких також прослідковується відгомін романтизму з елементами історичних стилів (елементи українського народного теслярства та різьбярства, півциркульні обрамлення вікон, високий мансардний дах, балюстради терас, контрфорси, спарені вікна, рустовані кутові пілястри). Наприклад особняк-лікарня Новінського на вул. М. Оводова, 1 (1907-1912 рр.) (табл. 3.10, рис. 3.45) та особняк на вул. Князів Коріатовичів, 102 (кінець XIX – початок XX ст.).

Вагомий внесок у розробку теорії УАМ зробив О. Сластіон (1855-1933),

що чудово знаючи і розуміючи народні традиції, відстоює їх самобутність, виступає проти бездумного запозичення з чужих культур. О. Сластіон також формулює шість основних морфологічних ознак української архітектури: 1) шестикутні трапеційні прорізи дверей і вікон; 2) прорізи з напівеліптичними перемичками; 3) чотирихилі (вальмові) або наметового типу дахи; 4) влаштування заломів на дахах; 5) галереї на стовпчиках, опасання чи піддашся; 6) колонки крученої форми (Мойсеєнко-Чепелик ред., 2000).

Колишня садиба з лікарським кабінетом («Ушна лікаря») М. Стаховського за адресою вул. Ф. Верещагіна, 6 – єдиний збережений (зі значними змінами) будинок у Вінниці, де автором, арх. В. Кричевським (1903 р.), творчо використано форми українського народного зодчества (Савчук ред., 2016.). Загальну композицію будинку підкреслено високим дахом, ризалітом сходової клітки, завершеним вальмовим дахом, та тамбуром головного входу з трапецієвидним дверним прорізом. Площина головного фасаду членується трьома рядами спарених трапецієвидних вікон. Фасади оздоблено українським орнаментом (табл. 3.10, рис. 3.47).

Окрім житлових будинків, ідея відродження національної самобутності проявилась в архітектурі православних храмів, у формах яких абсолютно вільно трактована давньоруська архітектура. Проект витонченого Свято-Воскресенського храму (Хмельницьке шосе, 5), розробив у 1902 р. архітектор Г. Артинов за погодженням академіка О. Померанцева – провідного спеціаліста в Технічно-будівельному комітеті Святійшого правлячого синоду (табл. 3.10, рис. 3.46). Гранітний ярус маленького одnobанного об'єму пластичного, на «гнучких» стінових абрисах, виростає з цоколя до цегляного ярусу. Скеровані у вись кілі порталу, фасадних кіотів, коробової арки дзвіниці, все в обрамленні російських колон (Царенко та Солейко, 2012).

З елементами російського стилю в архітектурі також було запроектовано Вознесенський храм (незбережена) авторства Артинова. Проект погоджено Технічно-будівельним комітетом Святійшого правлячого синоду у 1903 р.

Архітектура Вінниці доби модерну. Приклади

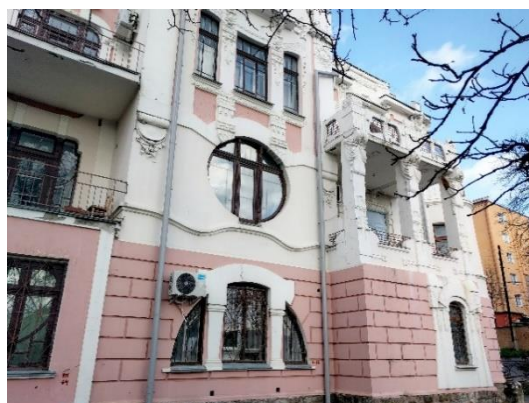
МОДЕРН

Рис. 3.44 Особняк Четкова, вул. Пушкіна, 38 (1908 р., арх. В. Листовничий).
Фото автора, 2017 р.

**НАЦІОНАЛЬНО-РОМАНТИЧНИЙ НАПРЯМ
(з елементами історичних стилів)****НАЦІОНАЛЬНО-РОМАНТИЧНИЙ НАПРЯМ**

Рис. 3.45 Особняк-лікарня Новинського, вул. М. Оводова, 1 (1907-1912 рр.). Фото автора, 2017 р.

Рис. 3.46 Церква Воскресіння Христового, Хмельницьке шосе, 5 (1910 р., арх. Г.Артинов). Фото автора, 2017 р.

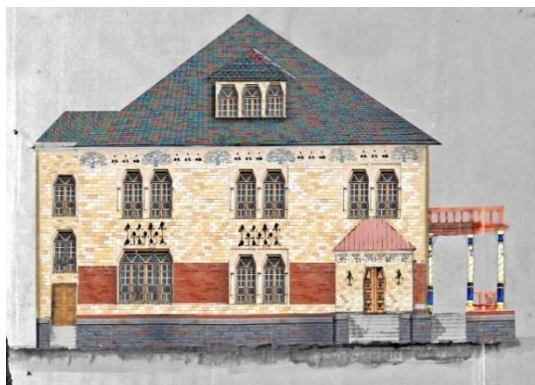
УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МОДЕРН

Рис. 3.47 Особняк-лікарня Стаховського, вул. Ф. Верещагіна, 6 (1914-1915 рр. арх. В. Кричевський). Фото автора, 2019 р. (Савчук ред., 2016).

Розміщувалась церква на розі вул. Олександрійської (нині вул. Коцюбинського) та вул. Вознесенській (вул. Замостянська). Важливе розміщення п'ятиглавого храму в забудові міста зумовило автора надати будівлі монументального вигляду, дотримуючись синодальних зразків: могутня дзвіниця під російським шатром формувала простір перехрестя (Царенко та Солейко, 2012).

Дослідження показали, що традиції раціоналістів XIX ст., знаходять своє продовження в архітектурі доби модерну. На думку Є. Кириченко (1978), на початку XX ст. продовжується творчий пошук спеціальних прийомів, які б дали змогу відчутти красу матеріалу, дозволили б поверхні стіни, а не декору на її поверхні стати носієм естетичних якостей.

Раціональний напрям доби модерну у вінницькій архітектурі проявився більшою мірою у вирішенні житлових будинків та характеризувався взаємною відповідністю функціонально-зумовлених планів та об'ємів будівлі; досить стриманим пластичним вирішенням фасадів, вишуканими металевими огорожами та оздоблення керамічними панно.

У кращих зразках раціонального напрямку риси модерну мають доволі стриманий характер. В архітектурі ряду особняків та прибуткових будинків (вул. Соборна, 95, вул. Архітектора Артинова, 75, вул. Льва Толстого, 4, вул. О. Соловйова, 2 (табл 3.11, рис. 3.49) зодчі відмовляються від декоративної надмірності та впливу історичних стилів, натомість намагаються надати композиції художньої виразності, враховуючи призначення споруди. Лише окремі елементи, як-то криволінійні аттики та вікна у формі підкови, або «омеги», вказують на приналежність до естетики модерну.

Характерними для будівель доби модерну є варіації кутових вирішень у вигляді ризалітів та еркерів. Еркери, що здіймаються над першим поверхом і виступають за межі основного об'єму, переважно у вигляді напівкруглого балкону з овальним куполом зі шпилем (вул. Митрополита Петра Могили, 12). Кутові ризаліти з балконом значно збагачували пластику фасадів (прибуткові будинки по вул. М. Оводова, 6 та С. Петлюри, 24 (табл 3.11, рис. 3.48).

Раціональний напрям в архітектурі Вінниці на початку ХХ ст. Приклади

РАЦІОНАЛЬНИЙ НАПРЯМ

Рис. 3.48 Житловий будинок (Пошта), вул. Симона Петлюри, 24 (1914-15-ті рр.). Фото автора, 2017 р.

Рис. 3.49 Прибутковий будинок Співака, вул. О. Соловйова, 2 (1910 р., арх. Г. Артинов). Фото автора, 2019

«ЦЕГЛЯНИЙ СТИЛЬ»

Рис. 3.50 Прибутковий будинок Барера, вул. Симона Петлюри, 17 (1905 р., арх. Г. Артинов). Фото автора, 2019

Рис. 3.51 Особняк родини Грохольських, вул. Льва Толстого, 11 (1903 р.). Фото автора, 2017 р.

Рис. 3.52 Водонапірна вежа. вул. Миколи Оводова, 20 (1912 р., арх. Г. Артинов). Фото автора, 2019 р.

Рис. 3.53 Прибутковий будинок, вул. Соборна, 58 (1910-ті рр.). Фото автора

Елементи в площині стіни. Приклади*

ОПОРЯДЖЕННЯ ВІКОН

вул. Пушкіна, 38

вул. М. Овдова, 20

вул. С. Петлюри, 15

вул. Соборна, 38

вул. М. Овдова, 22

АРХІТЕКТУРНИЙ ДЕКОР ПОЧАТКУ ХХ СТ.

вул. Соборна, 56

вул. С. Петлюри, 15

вул. Соборна, 44

вул. Соборна, 67

вул. Соборна, 34

вул. Овдова, 41

вул. Арх.Артинова, 21

вул. Овдова, 36

вул. Грушевського, 17

вул. Овдова, 36

* – фото автора, 2017-2019 рр.

Раціоналізм «цегляного стилю» мав продовження в архітектурі Вінниці доби модерну. За прикладом Києва, де на початку ХХ ст. сформувався своєрідний «цегляний стиль», завдяки славнозвісній київській світло-жовтій цеглі, Вінниця також у цей час активно розвиває цегельну галузь. Так, станом на 1913 р. у Вінниці налічується шість великих заводів (Грабовська, 2019).

З кінця ХІХ ст. зберігається стійкість раціональних тенденцій в архітектурному вирішенні будівель «цегляного стилю»: симетрично-осьова композиція фасадів, фронтальність, використання фактури цегли та кольору як засобу виділення окремого мотиву. Важливими елементами декорування фасадів залишаються міжповерхові тяги, рустовані пілястри, масивні карнизи з сухариками, профільовані лиштви вікон та дверей, карнизи з сухариками (житлові буд. на вул. Пушкіна, 19, вул. В. Городецького, 12); смуги поребриків, профільовані архівольти, високі аттики, аркатурний фриз (прибутковий буд. на вул. С. Петлюри, 17 (табл 3.11, рис. 3.50). Іноді цегляну пластику фасадів доповнено ліпним декором (особняк на вул. Міліційній, 5). Досить часто лиштви вікон та дверей, пілястри, сандрики та аттики виділялися фарбуванням цегляних поверхонь (прибутковий буд. на вул. О. Соловйова, 13).

«Цегляний стиль» було відтворено в архітектурі інженерних споруд Вінниці. Водонапірна вежа (вул. М. Оводова, 20), споруджена архітектором Г. Артиновим у 1911 р. має фундамент та перший поверх з гранітного каменю на цементному розчині, а інші поверхи – червона цегла на вапняному розчині. Будівля шестиповерхова, увінчана «ліхтариком», в якому з чотирьох сторін розміщувались циферблати годинника. По формі плану – витягнутий восьмигранник. Триярусний об'єм вежі оброблено в техніці лицьового цегельного мурування. В середньому ярусі вежа оформлена арочними нішами, між лопатками яких розміщені вікна (Зінько ред., 2016). Сьогодні вінницька вежа є одним із символів міста (табл 3.11, рис. 3.52).

Нові архітектурно-художні якості отримали будівлі облицьовані силікатною цеглою, поширенню якої сприяло відкриття у 1899 р. силікатно-цегляного та черепичного заводу на Замості (акціонерне товариство Абази

Костянтина Володимировича і Ко (Грабовська, 2018). Зі свідчень інженера Логачевського (1902), опублікованих у журналі «Зодчий» №38 за 1902 р.: *«В Винниці построен В.В. Крауссом силикатный завод, первый и единственный в России, который, кроме кирпича, производит черепицу и тротуарные плиты. На посетителя города производит приятное впечатление вид здания, облицованный белым силикатным кирпичом с белыми крышами, крытыми силикатной черепицей»*.

Використання силікатної цегли в оформленні будівель простежуються на прикладі переважно особняків та прибуткових будинків. Особняки повністю облицьовані силікатною цеглою, що зустрічались досить рідко, мали риси класичних засобів виразності: ризаліт входу завершено трикутним фронтоном з аттиком, трикутні сандрики вікон, що узгоджено з пропорціями самих будівель (вул. Соборна, 58 (табл 3.11, рис. 3.53), вул. Архітектора Артинова, 45, вул. Льва Толстого, 11 (табл 3.11, рис. 3.51).

Через високу вартість силікатної цегли зазвичай облицьовувались лише головні фасади. Іноді силікатна цегла комбінується з керамічною, застосовується цегла рожевого кольору (вул. Архітектора Артинова, 26). Прикладом є прибутковий будинок на вул. Соборній, 58, новий архітектурний образ якого створено завдяки використанню форм, що походили з класичних стильових прототипів (табл. 3. 11, рис. 3.53). Проте, пластика значно спрощена та модернізована: пласкі карнизи, ледве помітні пілястри, строгі віконні обрамлення на чолі будинку. Незважаючи на скупість прикрас головного фасаду, будівля виглядає вишукано завдяки цегляним арочним фронтам, струнким вікнам та металевим парапетам химерної форми (Субін-Кожевнікова, 2016, С.117-124).

Визначальним у формуванні архітектурного образу Вінниці початку ХХ ст. став творчий спадок Г. Артинова. Розроблені ним прийоми в архітектурі надали нової виразності житловим та громадським будівлям: виділення кутових чи флангових частин будівель еркерами з купольним завершенням, застосування недорогих але виразних фактурних тинькувань, використання

художнього металу, загальне поєднання симетрії та асиметрії. Загалом архітектура Вінниці доби модерну віддзеркалює загальнодержавні тенденції та стилістику часу, враховуючи рівень технічного прогресу, адаптована під замовника та його можливості. Як писав український і російський мистецтвознавець, художник, дослідник пам'яток архітектури Г. Лукомский (1912): *«Провинциализм неизбежен, так как неизбежна разница в костюмах, в жестах, в слоге и ударениях... Может быть к лучшему: таким образом провинция сохраняет свои обычаи, свои вкусы, свои формы.»* Отже, архітектура міста формувалась під впливом історичних стильових прототипів, синтезуючи всі найкращі здобутки творчої спадщини та модернізуючи архітектурні форми (табл. 3.12), створювала новий художньо-естетичний образ міста.

Висновки до третього розділу

1. З'ясовано, що соціально-економічні процеси та науково-технічний розвиток наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. зумовив появу нових та розширення існуючих функціонально-типологічних груп будівель, а саме: житлові будівлі (особняки, садибного типу, гарнізонні житлові будівлі, прибуткові будинки, готелі), громадські будівлі та інші типи нежитлових споруд (адміністративні, культурно-освітні, фінансові, медичні, транспортні, комунального господарства, сакральні).

За способом розташування у системі міської забудови (топологічна характеристика) житлові та громадські будівлі умовно класифіковано так: Тип А – будівлі, що формують фронт вулиці (47 об.); Тип Б – будівлі на перехресті вулиць (14 об.); Тип В – будівлі в глибині ділянки (17 об.).

За планувальними характеристиками визначено типові конфігурації планів з урахуванням розміщення в системі міської забудови: Тип 1 – плани, наближені до прямокутної форми (43 об.), Тип 2 – Г- та Т-подібні плани (18 об.), Тип 3 – П- та Ш-подібні плани (4 об.), Тип 4 – плани складної форми (13 об.). Найпоширеніші за формою були плани, наближені до прямокутної форми (Тип 1), що зазвичай мали коридорну чи анфіладну схему планування

(житлові будинки). Планувальні вирішення громадських будівель, що формують фронт вулиці, поділяються за типом: коридорна планувальна схема, зальна та змішана.

Встановлено, що розташовані на перехресті вулиць найпоширеніші конфігурації планів житлових будинків були: прямокутні (Тип 1), Г- та Т-подібні плани (Тип 2). Архітектурний простір Вінниці формували громадські будівлі на розі головних вулиць, що мали також прямокутну (Тип 1), Г- та Т-подібну форму плану (Тип 2).

Асиметрія планувальної схеми (Тип 4) стала основою формування мальовничої об'ємно-просторової композиції житлових будинків доби модерну.

Визначено, що на початку ХХ ст. збільшується вертикальний масштаб забудови: на території середмістя та вздовж головних доріг зводяться двох-, триповерхові будинки громадського та житлового призначення.

2. Встановлено, що на вибір композиційної схеми побудови об'єму впливали розмір та розташування ділянки в системі міської забудови, а також стильова приналежність з урахуванням функціональної складової. Отже виділено та проаналізовано такі типи: Тип I – рівноакцентна композиція (19 об.); Тип II – симетрична центрально-осьова (19 об.); Тип III – симетрична двохосьова (7 об.); Тип IV – симетрична трьохосьова (5 об.); Тип V – асиметрична композиція фасаду (28 об.).

У встановлених хронологічних межах набувають розвитку декілька основних архітектурно-композиційних схем: наприкінці ХІХ ст. переважає рівноакцентна (Тип I) (притаманна стриманість у використанні структурних елементів) та симетрична центрально-осьова (Тип II) (головна вісь акцентована ризалітом) композиція фасаду. Для початку ХХ ст. актуальними залишаються рівноакцентна (Тип I) та симетрична центрально-осьова (Тип II) композиція, проте під впливом естетики модерну значного поширення набуває асиметрична композиція фасаду (Тип V). Асиметрія домінує у вирішенні фасадів прибуткових будинків та особняків, поділяючись на два підтипи: асиметрія кутових будинків і асиметрія рядових будинків.

Нові прийоми формотворення доби модерну надали нової виразності архітектурним об'єктам, набула розвитку композиційна побудова площини стіни в будинках, що мали три і більше поверхів. Висота будівель, як правило, узгоджувалася з оточенням, і тим самим зберігала єдність силуету забудови вулиці.

3. Визначено стильові напрями в архітектурі Вінниці доби історизму (*Етап I*): класичний напрям (неоренесанс, еkleктика, цитати класицизму) (14 об.), романтичний напрям (неоготика, неороманіка, неоросійський, народний романтизм) (6 об.), раціональний напрям («цегляний стиль») (8 об.). З'ясовано, що найбільшого поширення отримали композиції фасадів, побудованих на основі ренесансної структури, що часто доповнювалась архітектурними деталями інших історичних стилів. Наприкінці ХІХ ст. набув поширення «цегляний стиль», що став символом практичних прагнень епохи. Найважливішим критерієм у виборі стильового напрямку було функціональне призначення будівлі та матеріальний статок замовника.

4. В архітектурі Вінниці доби модерну простежуються чотири стильові спрямування: ретроспективний (модернізовані неостилі, еkleктика) (24 об.); національно-романтичний (4 об.); раціональний напрям (15 об.) та інтернаціональний модерн (6 об.).

Архітектура Вінниці доби модерну зазнала нашарувань неостилів ХІХ ст. та мала часто характер «фасадного стилю» з довільним використанням архітектурних деталей. Особливістю будівель еkleктичного спрямування є вільне трактування історичних форм із залученням елементів модерну. Раціональний напрям проявився більшою мірою у вирішенні житлових будинків та характеризувався взаємозалежністю функціональних планів та об'ємів будівлі. Зберігається тенденція кінця ХІХ ст. у вирішенні фасадів «цегляного стилю»: використання фактури цегли та кольору як засобу виділення окремого мотиву.

Головним творцем архітектурного образу Вінниці початку ХХ ст. став перший міський архітектор – Г. Артинов (1900-1919 рр.).

РОЗДІЛ 4. АРХІТЕКТУРА М. ВІННИЦІ 1920 – 1955-Х РР.

4.1 Характеристика типологічних груп будівель 1920 – 1955-х рр.

Результати комплексного аналізу функціонально-типологічних груп, топологічних характеристик, архітектурно-планувальних та композиційних рішень будівель окресленого періоду зафіксовано в матричній таблиці (Додаток В, табл. 4.3). Загалом дослідження охоплює 32 будівлі.

Як відомо, у перші повоєнні роки головною проблемою стало забезпечення містян житлом. Постійна нестача житлових площ та неспланована розбудова міста спонукали до створення будівельних кооперативів, з пайовою участю членів у фінансуванні будівництва та подальшому обслуговуванні. У 1920 – 1930-х рр. у місті діяли такі кооперативи: Об'єднання друкарів та млинарів, Об'єднання суперфосфатників, Об'єднання цукровиків, Об'єднання службовців держбанку та «Єднання» (Бируля, 1930). Майже всі кооперативи будували двох-, триповерхові будинки на вісім квартир. Ідея створення нового радянського побуту вимагала нових рішень у забезпеченні належних умов праці та відпочинку робітників. Тому більшість нових житлових будинків Вінниці того часу мала вбиральні, ванни при окремих помешканнях та опалення звичайними грубами. Об'ємну структуру будівель, композицію фасаду підпорядковано організації внутрішнього простору. Впродовж окресленого періоду кооперативами зведено будинки на вулицях Архітектора Артинова, Миколи Оводова, Льва Толстого, Магістратській, Замостянській та ін. (Субін-Кожевнікова та Смоляк, 2017).

Із запровадженням на Вінниччині нової економічної політики (НЕП) радянська влада задля пом'якшення житлової кризи підтримала індивідуальне будівництво (з 1924 р. протягом 3-4-х років було зведено 600 – 800 житлових будинків), що призвело до змін у функціональній організації міського простору. Як зазначав відомий дослідник архітектури Вінниці, О. Бируля (1930 р.): *«Кращі ділянки майбутнього міста віддавалися під забудову та вкривалися дрібненькими будиночками, що нагадують міщанське будівництво другої половини XIX ст. Плану забудови міста не було, ділянки землі роздавалися без*

системи, де було лише вільне місце; вальковані хати виникали майже в центрі міста». Одноповерхова забудова садибного типу переважала в районах Слов'янка, Єрусалимка, Садки, Замостя, Старе місто.

Ключовою подією у розвитку міста стало рішення про утворення Вінницької області в 1932 р. та присвоєння Вінниці статусу обласного центру. Зі всіх областей УСРС Вінницька була найвідсталішою у справі комунального господарства та не відповідала вимогам обласного центру (Тронько, ред., 1977). Задля збільшення обсягів будівництва влада планувала збільшити кредитування та перевірити існуючий житловий фонд, з метою виявлення можливості надбудови. Проте, незважаючи на вжиті заходи, у 1932 р. приріст житлових площ в новобудовах міста склав лише 20 тис. м², а площа надбудованих приміщень існуючих будівель – 8 тис. м² (Трухманова, 2016).

Зміни торкнулись і єврейського кварталу «Єрусалимка». У плані соціалістичної реконструкції міста 1930-х рр. було передбачено заміну дерев'яної одноповерхової забудови двох-, триповерховими житловими будинками.

Дослідження показали, що у середмісті та вздовж головних доріг протягом 1920 – 1955-х рр. зводились переважно чотири-, п'ятиповерхові житлові блоковані секційні будинки з лаконічним об'ємно-просторовим вирішенням, що мали стати символом ідеологічних змін у суспільстві. На даному етапі прослідковується урізноманітнення типології громадських будівель, що є головною репрезентативною групою. Активного розвитку за радянських часів набули культурно-видовищні будинки: клуби та палаци культури, театри, кінотеатри, що формувались як центри пропаганди і агітації тоталітарної держави. Також вони стали головними осередками суспільства, що реалізовували навчально-виховну функцію. Варто зазначити, що в складних економічних умовах 1920 – 1930-х рр., більшість громадських будівель цієї групи – це перебудовані чи пристосовані для нових потреб існуючі будинки. Наприклад, «Клуб кустарів» розмістився в будинку синагоги на вул. Соборній, «Клуб Ілліча» – колишній Народний дім на Тюремній площі, а для потреб

кінотеатру із залом на 328 місць перебудували Вознесенський храм на Замості.

Протягом кресленого періоду значні кошти було спрямовано на зведення будівель управлінських установ (будинки організацій, будинки управління Південно-західної залізниці та ін.), освітніх закладів (комплекс споруд медичного університету та ін.). Найбільше значення для розвитку країни, та Вінниці зокрема, мала енергетика. Тому завершення будівництва електростанції за проектом київського архітектора О. Кобелева, стало видатною подією 30-х років ХХ ст. у житті міста.

Загалом, у забудові Вінниці 1920 – 1955-х рр. розглянуто такі групи відповідно функціонального призначення: житлові будівлі (багатоквартирні будинки, садибного типу, гуртожитки), громадські будівлі та інші типи нежитлових споруд (адміністративні, культурно-освітні, фінансові, медичні, готелі, транспортні, комунального господарства). Рамки дисертаційного дослідження не дозволяють охопити всі існуючі на той час типологічні групи, проте на прикладах головуючих типів встановлено особливості розвитку архітектури. Незважаючи на широкий спектр об'єктів цього періоду, у типологічному переліку за нових ідеологічних умов зникають прибуткові будинки, сакральні споруди та особняки.

У результаті натурного обстеження будівель та аналізу архівних матеріалів, встановлено, що основою формування архітектури стала єдність поєднання образної складової з раціоналістичними проявами. Комплексна методика дослідження зумовлює виділення трьох груп об'ємно-композиційних прийомів в архітектурі будівель на декількох рівнях:

1. Топологічна характеристика: Тип А – будівлі, що формують фронт вулиці; Тип Б – будівлі на перехресті вулиць; Тип В – будівлі в глибині ділянки.
2. За формою плану: Тип 1 – плани, наближені до прямокутної форми; Тип 2 – «Г» та «Т»-подібні плани; Тип 3 – «П» та «Ш»-подібні плани; Тип 4 – плани складної форми (табл. 4.1).
3. В залежності від вирішення фасадів: Тип I – рівноакцентна композиція фасаду; Тип II – симетрична центрально-осьова композиція фасаду;

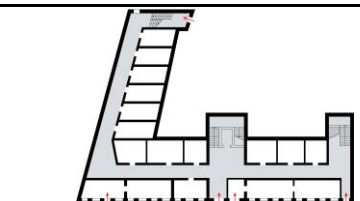
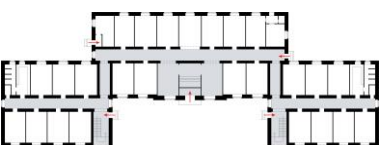
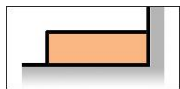
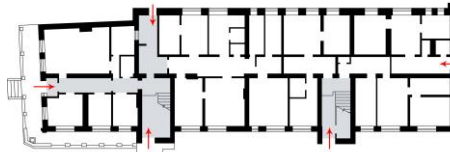
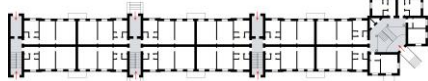
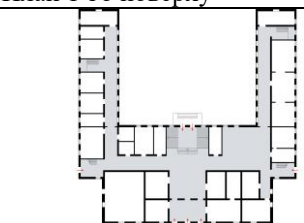
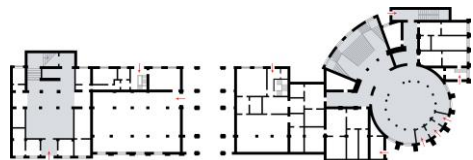
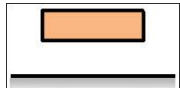
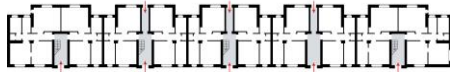
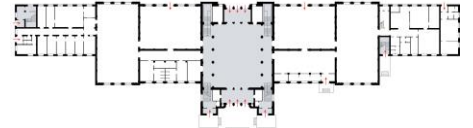
Тип III – симетрична двохосьова композиція фасаду; Тип IV – симетрична трьохосьова композиція; Тип V – асиметрична композиція фасаду (табл. 4.2).

Тип А. Будівлі, що формують фронт вулиці. Житлові будинки за індивідуальними проектами цього типу вирізняються з-поміж рядової забудови кінця XIX ст. крупнішим масштабом та збільшенням довжини (кількість секцій). Найбільшого застосування мали плани наближені до прямокутної форми (**Тип I**) з лінійним блокуванням секцій та центральним розміщенням сходових кліток (двосекційний будинок «Цукровик», вул. Магістратська, 42), а також з віддзеркаленим розміщенням сходових кліток (трисекційні будинки на вул. Соборній, 81 (табл. 4.1, рис. 4.1, табл. 4.3, рис. 4.17), вул. Театральній, 7). Прикладом є також житловий будинок «Спиртотрест», вул. Магістратська, 59 (1932 р., арх. Біндер) (табл. 4.3, рис. 4.16). В організації внутрішнього простору чітко прослідковується розмежування функцій (однокімнатні квартири площею 26,07 м² мали лише житлову кімнату, кухню, туалет та душову; двокімнатні – 55,49 м² та трикімнатні квартири з площею – 75,91 м² мали житлові кімнати, кухню, комору, туалет та ванну кімнату).

Наслідування традицій житлового будівництва прослідковується у вирішенні будинку спілки мисливців та рибалів вінокруги (вул. М.Оводова, 27). Помітним залишалось функціональне зонування по вертикалі внутрішнього простору: на першому поверсі розміщено заклади торгівлі, житлові приміщення – на другому (вул. М. Оводова, 18 (табл. 4.1, рис. 4.4). Проте вже прослідковується розширення функціональної номенклатури приміщень, з'являються санітарно-гігієнічні приміщення, кухні-столові, читальні, більйардні кімнати, тощо (буд. будкооперативу «Єднання», вул. Грушевського, 28). Для таких будинків характерною є центрально-осьова (**Тип II**), двохосьова (**Тип III**) та трьохосьова (**Тип IV**) композиція фасаду. Прикладом є також житловий будинок обласного виконкому, вул. Владислава Городецького, 7 (табл. 4.1, рис. 4.8). У багатоквартирних житлових будинках, як і в прибуткових будинках кінця XIX ст. – початку XX ст., центральними ризалітами акцентовано входи на головному фасаді.

Таблиця 4.1

Розташування та планувальні рішення архітектури будівель 1920 – 1955-х рр. Приклади*

В ЗАБУДОВІ МІСТА	ТИПИ КОНФІГУРАЦІЇ ПЛАНІВ*			
	Тип 1. Плани, наближені до прямокутної форми	Тип 2. Г та Т – подібні плани	Тип 3. П та Ш – подібні плани	Тип 4. Плани складної форми
ТИП А Будівлі, що формують фронт вулиці 	 Рис. 4.1 Житловий будинок Облвиконкому, вул. Соборна, 81. План 2-го поверху	 Рис. 4.2 Готель «Червона Вінниця», вул. Соборна, 69. План 1-го поверху	 Рис. 4.3 Гуртожиток для студентів, вул. Замостянська, 23. План 1-го поверху	
ТИП Б Будівлі на перехресті вулиць 	 Рис. 4.4 Житловий будинок, вул. М.Оводова, 18. План 1-го поверху	 Рис. 4.5 Житловий будинок кооп. працівників, вул. Владислава Городецького, 2. План 1-го поверху	 Рис. 4.6 Будинок Червоної Армії (проспект Коцюбинського, 37) План 1-го поверху	 Рис. 4.7 Будинок організацій, вул.Соборна,70/18. План 1-го поверху
ТИП В Буд. в глибині ділянки 	 Рис. 4.8 Житловий будинок обласного виконкому, вул. Владислава Городецького, 7. План 1-го поверху			 Рис. 4.9 Залізничний вокзал, вул. Привокзальна, 1. План 1-го поверху.

* – Графічна реконструкція автора за матеріалами: рис. 4.1 – НДПроектреконструкція, 2007; рис. 4.2 – НДПроектреконструкція, 2008; рис. 4.3 – ДАВіО, Р-968. Оп. 1. Спр. 48; рис. 4.4 – НДПроектреконструкція, 1994; рис. 4.5 – ДАВіО, Р-968. Оп. 1. Спр. 48.; рис. 4.6 – Департамент архітектури та містобудування ВМР, 2003; рис. 4.7 – ДАББ ім. В. Г. Заболотного, 1952; рис. 4.8 – ДАВіО, Р-3872. Оп. 1. Спр. 119; рис. 4.9 – ДАББ ім. В. Г. Заболотного, 1951.

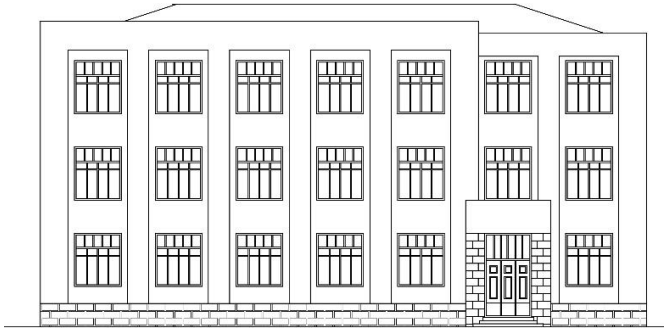
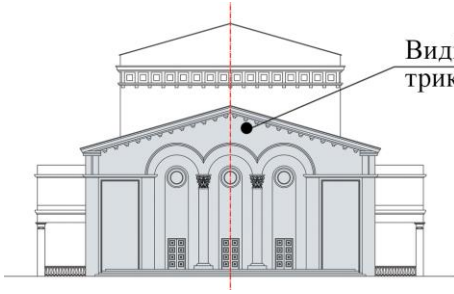
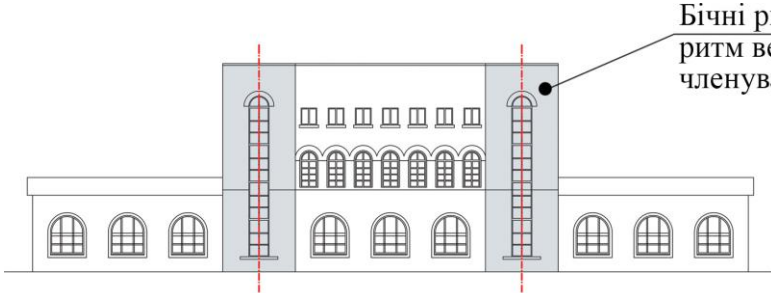
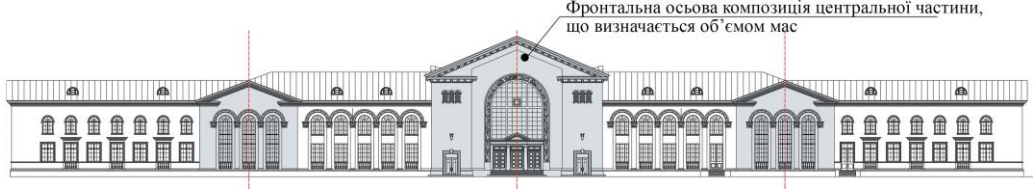
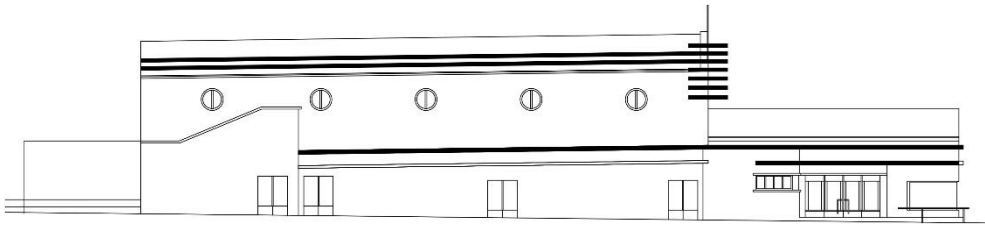
З розвитком професійної освіти у Вінниці збільшується кількість навчальних закладів. У 1930-х рр. діяли педагогічний інститут, Обласний інститут удосконалення вчителів, Вінницький медичний інститут, Вінницький сільськогосподарський технікум та ін. (загалом 9 середніх спеціальних навчальних закладів). Тому, окрім навчальних корпусів, передбачалось будівництво гуртожитків, що мали зазвичай загальні кухні та буфети, санвузли, а також додатково приміщення читальні, гардеробної, ізолятора для хворих та інші підсобні приміщення (вул. Замостянська, 23) (табл. 4.1, рис. 4.3).

За якістю об'ємно-планувальних вирішень громадські будівлі займають чільне місце. Відповідно до образно-стильових засад авангарду запроектовано будівлю Державного банку (вул. Соборна, 36 (табл. 4.2, рис. 4.10) з глибинно-просторовою формою (*Tun 2*) та рівноакцентною композицією фасаду (*Tun 1*). Особливістю композиційного вирішення фасаду стало акцентування головної осі за рахунок виділення порталу головного входу.

Виконана у формах неокласицизму будівля готелю «Червона Вінниця» (вул. Соборна, 69) (табл. 4.1, рис. 4.2) також має «Г»-подібну форму плану та рівноакцентну композицію фасаду (*Tun 1*), яку побудовано за тими ж принципами, що і в попередній період. Ритмічну побудову фасадних композицій здійснено лише за допомогою відповідної розстановки вікон і балконів. Повторювані по горизонталі і вертикалі структурні елементи будівлі становили основу метричної побудови композиції.

Tun Б. Будівлі на перехресті вулиць. Аналізуючи громадські будівлі, що розташовані на перехресті вулиць, встановлено що найбільш поширені були асиметричні конфігурації планів (*Tun 4*). Менше поширені – прямокутні (*Tun 1*) (лише будівля кінотеатру ім. Коцюбинського, вул. Соборна, 68 і відбудована будівля музично-драматичного театру ім. М. К. Садовського, вул. Театральна, 13); «Г»-подібні (*Tun 2*) (адміністративний будинок агрегатного заводу, вул. Коцюбинського, 4/16) та «П»-подібні (*Tun 3*) (будинок Червоної Армії, Проспект Коцюбинського, 37 (табл. 4.1, рис. 4.6).

Характерні типи композиції фасадів громадських будівель. Приклади*

ТИП I Рівноакцентна композиція фасаду		Рис. 4.10 Державний банк, вул. Соборна, 36
ТИП II симетрична центрально-осьова композиція	Виділення центрального об'єму трикутним фронтоном	Рис. 4.11 Літній театр, вул. Хлібна, 1
ТИП III симетрична двохосьова композиція фасаду	Бічні ризаліти, що задають ритм вертикального членування фасаду	Рис. 4.12 «Дез-банно-пральний корпус Дезстанції», вул. І. Бевза, 34
ТИП IV симетрична трьохосьова композиція	Фронтальна осьова композиція центральної частини, що визначається об'ємом мас	Рис. 4.13 Залізничний вокзал, вул. Привокзальна, 1
ТИП V асиметрична композиція фасаду		Рис. 4.14 Кінотеатр ім. М. Коцюбинського, вул. Соборна, 68

* – Графічна реконструкція автора за матеріалами: рис. 4.10 – ДАВіО Р-595. Оп. 1. Спр. 223; рис. 4.11 – Департамент архітектури та містобудування, 2016; рис. 4.12 – ДАВіО, Р-3872. Оп. 1. Спр. 39; рис. 4.13 – ДАББ ім. В. Г. Заболотного, 1951; рис. 4.14 – ДАВіО, Р-968. Оп. 1. Спр.18.

Дослідженням встановлено, що у вирішенні наріжних будинків житлового та громадського призначення домінуюче місце займає асиметрична композиція (*Tun V*). Асиметричне вирішення громадських будівель на розі вулиць зумовлено наявністю двох доступних для огляду фасадів, що могли володіти різними типами композиції з різним об'ємом мас і підпорядковуються кутовому акцентному елементу (вул. Соборна, 68 (табл. 4.2, рис. 4.14).

Один з варіантів об'ємно-планувальних вирішень громадських будівель окресленого періоду побудовано на ідеї опрацювання класицистичних методів архітектурного формотворення. Композиційні вирішення ґрунтуються на засадах ієрархічності та симетрії, проте загальна асиметрія таких будівель зумовлена кутовим розташуванням в забудові (будинок організацій, вул. Соборна, 70/18 (табл. 4.1, рис. 4.7), адмінбудинок агрегатного заводу, вул. Коцюбинського, 4/16, буд. управління Південно-західної залізниці, вул. Острозького, 32/24). Прикладом асиметричної організації архітектурної форми є також перебудована будівля бібліотеки ім. К. Тімірязєва (вул. Соборна, 73).

Асиметрія головного фасаду багатоквартирних житлових будинків, характерна для багатьох прибуткових будинків Вінниці початку ХХ ст., була найбільш «зручною» для застосування в умовах розмірів кутової ділянки (вул. В. Городецького, 2, вул. Соборна, 43 (табл. 4.3, рис. 4.18). Асиметричне вирішення фасаду підкреслено також виділенням кутового об'єму, і відповідно розташованим вхідним вузлом (вул. Замостянська, 27, вул. М. Оводова, 18).

Tun II – симетрична центрально-осьова композиція фасаду займає домінуюче місце у композиційних вирішеннях фасадів житлових (табл. 4.3, рис. 4.15) та громадських будівель. Акцентована головна вісь виконувала не лише організуючу роль у композиції фасаду, але й була важливим засобом для підкреслення значимості споруди у системі міської забудови (буд. Червоної Армії, просп. Коцюбинського, 37, літній театр, вул. Хлібна, 1 (табл. 4.2, рис. 4.11). Основним об'ємним акцентом будівлі театру (вул. Театральна, 13) зі сторони головного фасаду є широкий центральний ризаліт, який завершено портиком з трикутним фронтоном та колонами іонічного ордеру.

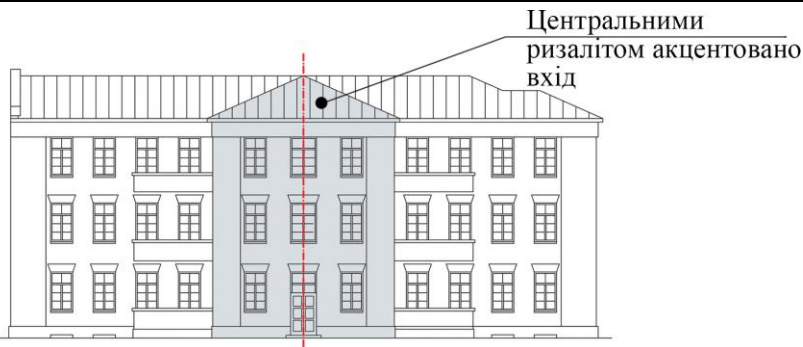

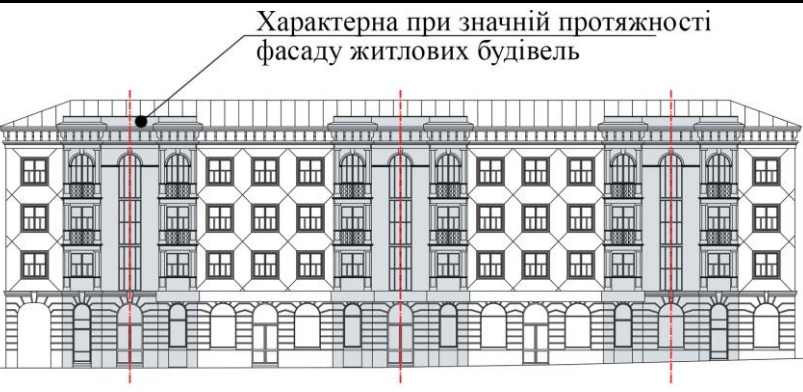

Тун III – симетрична двохосьова композиція фасаду. Фасадні композиції даного типу не набули значного поширення. Як і у попередні часи, композиція фасаду визначається наявністю бічних ризалітів, що задають ритм вертикального членування площини фасаду (будинок лазні, вул. І.Бевза, 34 (табл.4.2, рис.4.11), житловий буд. «Спиртотрест», вул. Магістратська, 59).

Тун IV – симетрична трьохосьова композиція фасаду. Різноманітні версії провінційного неокласицизму в архітектурі Вінниці ілюструють проекти громадських будівель. В основі архітектурного образу цієї групи – система добре пізнаваних знаків класицистичної архітектури – фронтальна осьова композиція центральної частини, що визначалась об'ємом мас (буд. залізничного вокзалу, вул. Привокзальна, 1 (табл. 4.2, рис. 4.13). Причому масивність будівель часто тотожна “монументальності”, а значить суспільної значущості (Медуніверситет (головний корпус), вул. Пирогова, 56).

Трьохосьова (багатоосьова) композиційна схема використовувалась при значній протяжності фасаду житлових будівель (жит. буд. на вул. Владислава Городецького, вул. Замостянській, 23, вул. Пушкіна, 25, вул. Соборній, 81). Осі акцентовано зазвичай за допомогою ризалітів.

Естетичні пошуки в архітектурі будівель 1920 – 1950-х рр., особливо у 1920 – 1930-ті рр., продиктовано, передусім, міркуваннями економії, що відобразилось на композиційних та планувальних вирішеннях: прості геометричні форми із зсувом мас, виділення сходових кліток вертикальним стрічковим застосуванням, великі віконні прорізи, що підкреслюють горизонтальне членування фасадів. Композиційну виразність посилюють лоджії та балкони. При проектуванні більшості житлових будинків застосовано еклектичний метод формотворення. Загальний підхід до побудови об'єму базувався на композиційно-просторових принципах і прийомах, притаманних класичним архітектурним стилям при оперуванні архітектурними елементами і деталями «цегляного стилю». Консерватизм архітектурного мислення проєктантів та архітектурно-будівельна традиція попередніх десятиліть зумовлювали загалом інерцію розвитку архітектури Вінниці (табл. 4.4).

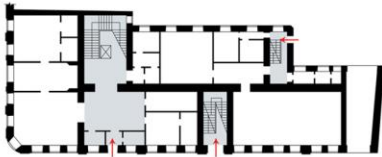
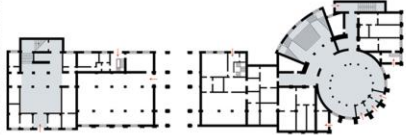

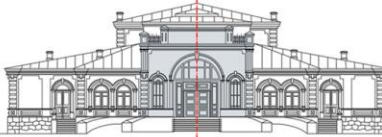

Характерні типи композиції фасадів житлових будівель. Приклади*

ТИП II симетрична центрально- осьова композиція	Центральними ризалітом акцентовано ВХІД Рис. 4.15 Житловий будинок, вул. Грушевського, 50/Арх. Артинова, 9
ТИП III симетрична двохосьова композиція фасаду	Рис. 4.16 Житловий будинок «Спиртотрест», вул. Магістратська, 59
ТИП IV симетрична трьохосьова композиція	Характерна при значній протяжності фасаду житлових будівель Рис. 4.17 Житловий будинок Облвиконкому, вул. Соборна, 81
ТИП V асиметрична композиція фасаду	Рис. 4.18 Житловий будинок вчителя, вул. Соборна, 43

* – Графічна реконструкція автора за матеріалами: рис. 4.15 – ДАВіО, Р-968. Оп. 1. Спр. 33; рис. 4.16 – ДАВіО, Р-3872. Оп. 1. Спр. 93; рис. 4.17 – НДІпроектреконструкція, 2007; рис. 4.18 – ДАББ ім. В. Г. Заболотного, 1951.

Розвиток архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Етап I (1871-1899-ті рр.)		Етап II (1900-1919-ті рр.)		Етап III (1920-1955-ті рр.)	
ТИПОЛОГІЧНІ ГРУПИ БУДІВЕЛЬ					
За основною функцією	Житлові будівлі: особняки, будинки садибного типу, гарнізонні житлові будівлі, прибуткові будинки, готелі.	Громадські будівлі та інші типи нежитлових споруд: адміністративні, культурно-освітні, фінансові, медичні, транспортні, комунального господарства, сакральні.	Збільшення функціонально-типологічних груп об'єктів архітектурної творчості. »»» Зникають з типологічного переліку сакральні споруди, прибуткові будинки та особняки.		
За топологічною характеристикою	Тип А (64 об'єкта)	Тип Б (29 об'єктів)	Тип В (17 об'єктів)		
За планувальним вирішенням	Прості конфігурації планів (Тип 1). Коридорна, анфіладна, змішана схема планування. Особняк, вул. Арх.Артинова, 21. План 1-го поверху (креслення автора ДАВіО, Ф. Р-968, Оп. 1. Спр.186).	Ускладнюється конфігурація плану (Тип 2, Тип 3). Характерними є плани складної форми (Тип 4). Готель «Савой», вул. М. Оводова, 36. План 1-го поверху (креслення автора, ДНАББ ім. В. Г. Заболотного, м. Київ)	Житлові будинки - прості конфігурації планів (Тип 1). Громадські будівлі - плани складної форми (Тип 2, Тип 4). Будинок організацій, вул.Соборна, 70/18. План 1-го поверху (креслення автора, ТОВ «Діпроцивільпромбуд», м.Вінниця)		
За поверховістю					
За композиційним вирішенням	Рівноакцентна (Тип I), центральньо-осьова (Тип II) композиція фасаду. Асиметрія кутових будівель (Тип V). Прибутковий буд., вул. Соборна, 37/2 (креслення автора, Департамент архітектури та містобудування ВМР)	Симетрична центральньо-осьова (Тип II) та асиметрична (Тип V) композиція фасаду. Народний дім, Тюремна площа (креслення автора, ДАВіО, Ф. Р-968, Оп. 1. Спр.18)	Симетрична центральньо-осьова (Тип II), трьохосьова (Тип IV) композиція фасаду. Асиметрія кутових будівель (Тип V). Житловий будинок, вул. Соборна, 81 (креслення автора, Вінницька філія ДП «НДПроектреконструкція»)		
СТИЛЬОВІ СПРЯМУВАННЯ В АРХІТЕКТУРІ					
Неоренесанс	Ретроспективний напрям		Неокласицистичні ремінісценції		
Еклектика	 1		 2		
Неоготика	Національно-романтичний напрям				
Неороманіка	«Цегляний стиль»		Раціоналістичний напрям		
Неоросійський	Раціональний напрям				
Народний романтизм	Інтернаціональний модерн		Конструктивізм		
1	Колишня будівля Міської думи вул. Соборна, 67 (Фото автора)				
2	Колишній будинок організацій вул. Соборна, 70/18 (Фото автора)				

4.2 Формування архітектурної стилістики у 1920 - 1955-х рр. (Етап III)

4.2.1 Стильові особливості архітектури 1920 – 1930-х рр.

Особливість архітектури у межах сучасної України 1920 – 1930-х рр. виражалась стильовим плюралізмом. Швидкі зміни політичних та економічних умов, глобальні соціальні перетворення та перебудова всього життєвого укладу спонукали до пошуку нових художніх форм та засобів відображення нової дійсності, що ознаменувало зародження архітектури модернізму. Проте, у цей період все ще зберігається тенденція кінця XIX – перших десятиліть XX ст. осмислення новаторської архітектури через призму історизму та традиціоналізму (Тимофієнко ред., 2003).

На думку С. Смоленської (2017), авангардну архітектуру України 1920–1930-х рр. слід розглядати в контексті європейської архітектури, як гілку загальноєвропейського «Модернізму». У чисельних працях таких видатних авторів, як Е. Говард (1902), В. Гропіус (1971), Ле Корбюзьє (1977), Ф. Л. Райт підкреслюється захоплення новими технологіями та матеріалами; нівелюється значення орнаменту; проголошується диктат функції над формою. Також у закордонних працях надзвичайно високо оцінено «радянський авангард» в мистецтві та архітектурі, який визнано унікальним явищем світової культури. Він ближчий і зрозуміліший європейцям, ніж будь-який інший напрямок, тому що зароджувався й розвивався в загальному руслі передового для свого часу європейського модернізму (Смоленська, 2017).

Грандіозні перспективи розвитку нового суспільства та революційний підйом населення надали особливий динамізм розвитку архітектури радянського авангарду на початку 20-х рр. XX ст. (Хан-Магомедов, 1996). Велику роль в активізації архітектурного життя зіграли творчі конкурси та дискусії, в яких брали участь широке коло науковців: архітектори, художники та літератори. Такі дискусії були ареною боротьби різних поглядів на подальший розвиток радянського зодчества.

Вирішення проблеми створення нової радянської архітектури супроводжувалось боротьбою думок, бурхливою взаємною критикою, та

спонукало до створення різних творчих груп архітекторів. Першими за часом заснування та найвпливовішими серед об'єднань стали МАО (Московське архітектурне товариство, О. Щусєв), Ленінградське Товариство архітекторів-художників (Л. Бенуа), АСНОВА (Асоціація нових архітекторів, М. Ладовський) та ОСА (Об'єднання сучасних архітекторів, О. та В. Весніни, М. Гінзбург) (Баранов, ред., 1975).

За твердженням О. Михайлишин (2014), певний час, як і в радянській архітектурі, авангард в польській архітектурі розвивався винятково на теоретичному рівні, що дало змогу поступово інтегрувати в суспільну свідомість елементи нового мислення та адаптувати в середовище нові архітектурні форми. Основні творчі об'єднання міжвоєнного періоду: група польських художників-авангардистів “Blok” (1924 – 1926-ті рр., М. Щука) та “Praesens” (1925 – 1930-ті рр., Ш. Сиркус).

У цей час формуються та активізуються українські художні об'єднання, найвпливовіші з яких: ОСАУ (Об'єднання сучасних архітекторів України, П. Альошин, Д. Дяченко, В. Тороценко), ВУОПРА (Всеукраїнське об'єднання пролетарських архітекторів, О. Тацій, А. Коренчук, І. Ігнаткин), ТСАУ (Товариство сучасних архітекторів України, І. Малоземов, Я. Штейнберг) (Тимофієнко ред., 2003).

Таким чином, своєрідність архітектури м. Вінниці 1920 – 1930-х рр. проявилась у стильовому плюралізмі, що формувалась під впливом загальнодержавних тенденцій розвитку архітектури та уособлював варіативність характерних на той час методів формотворення: **конструктивізм** (відтворення творчих пошуків у виразі нової естетики простору і форми), **раціоналістичний напрям** (створення нових форм на основі функції та конструкції), **неокласицистичні ремінісценції** (звернення до класицистичних архітектурних засобів) (табл. 4.5), (Додаток В, табл. 4.1, 4.2, 4.3).

Концепція **конструктивізму** була сформована кількома творчими групами, серед яких найбільшу роль зіграла школа «Баухаус» у Німеччині й «Об'єднання сучасних архітекторів» у СРСР (Леонтєв, 2010). Як зазначав

Баранов (1975): *«У створенні об'ємно-просторової структури вирішальне значення приділялося функціональній організації простору у відповідності до потреб виробництва, побуту або культурних процесів, а також – до конструкцій та будівельних матеріалів».*

В архітектурі м. Вінниці наприкінці 1920-х рр. все суттєвішим стає вплив загальнодержавних тенденцій до пошуку нових пластичних форм та планування, в залежності від призначення будівлі – головна ідейно-теоретична основа конструктивізму. Авангардні методи формотворення проявились в архітектурі першого вінницького звукового кінотеатру ім. М. Коцюбинського (вул. Соборна, 68) (табл. 4.5, рис. 4.19), якому були притаманні характерні риси конструктивізму: строгість, лаконічність та геометризм. Об'ємно-просторова композиція будівлі за проектом В. Рикова та М. Ваксмана (1930-31 рр.) вирішена з урахуванням функціональної складової, основою якої є зала на 700 чоловік. Також експлікація приміщень включає вестибюль, фойє, буфет, читальню, приміщення адміністрації, вбиральні, приміщення для паління та інші допоміжні приміщення (ДАВіО. Ф. Р-968. Оп.1. Спр.39. с. 32-45). У повоєнні роки реконструйований та розширений із повною зміною рішення на неокласичне (Субін-Кожевнікова та Смоляк, 2017).

Будівлі колишньої «Дез-банно-прального корпусу Дезстанції» на вул. І. Бевза, 34 (1936 р., арх. Торубаров, інж. Добротворський) та будівлі Відділення Державного банку на вул. Соборній, 36 (1930 р., інж. Бодунген) є яскравими прикладами естетики конструктивізму. Художній образ вирішено у поєднанні функціональних та технічних елементів архітектури, що підпорядковано ритму та пропорції.

Засоби нової архітектури знаходили найкраще втілення в архітектурі інженерних та виробничих споруд. У 1920 – 1930-х рр. у формах конструктивізму також збудовано сірчаноокислотний цех суперфосфатного заводу, м'ясокомбінат, державна швейна фабрика, кондитерська фабрика, плодозавод, та ін. (Субін-Кожевнікова та Смоляк, 2017). Функціональний метод використано в проекті Вінницької міської електростанції авторства київського

архітектора О. Кобелева (вул. Магістратська, 1). У 1934 р. здано в експлуатацію високий цегляний двоповерховий об'єм з котельнею, машинною залою, розподільчим обладнанням. Функціональна схема будівлі чітко відображена у плані та об'ємі, що є композицією різних за розміром архітектурних елементів (ДАВіО. Ф. Р-967. Оп.1. Спр.113. с. 56-62) (табл. 4.5, рис. 4.20).

Протягом 1920 – 1930-х рр. в архітектурі багатоквартирних житлових будинків Вінниці відчутними стали прояви авангардних впливів, зовнішній вигляд яких відповідає функціональним вимогам (будівля гуртожитку на вул. Замостянській, 23, 1930 р., інж.-арх. Осінський; житловий будинок на вул. М. Оводова, 18, 1930-ті рр.). Розробка проектів кооперативних житлових будинків дала початок типовому проектуванню, проте все ще зберігається значний відсоток індивідуальності.

Прикладом є п'ятиповерховий житловий будинок на вул. Театральній, 7, зведений у 1930-х рр. із застосуванням конструктивно-функціональних форм. Архітектурна композиція фасаду центрально-осьова, метричної побудови. Вертикальне спрямування об'єму будівлі підкреслено віссю центральної сходової кліки, що являє собою світлопрозорі скляні конструкції з легким конструктивом самого каркасу. У даному випадку вони виконані у вигляді півкруглого еркеру на всю висоту будинку.

Найбільшим багатоквартирним житловим будинком того часу був триповерховий будинок кооперативників на 56 квартир, зведений на розі вулиць Коцюбинського – Льва Толстого (нині вул. В. Городецького, 2 – Льва Толстого). Зовнішній вигляд будівлі відповідає функціональним вимогам, позбавлений прикрас, лише невеликі вікна прорізають пласке чоло будинку. Бетонні перемички підкреслюють прості лінії та прямі кути композиції фасаду. Організація внутрішнього простору отримала нові риси колективізації побуту: в нижньому поверсі спільні печі та пральні; вбиральні та ванни влаштовано спільні на декілька помешкань по окремих поверхах. Також наявні спільні кімнати для дітей та «червоні кутки» (Бируля, 1930).

Дослідження показали, що у 1920 – 1930-х рр., як і наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. при проектуванні багатоквартирних житлових будинків вінницькі архітектори та інженери також активно використовували раціоналістичний метод у процесі формотворення, основа якого проголошена ще у 1851 р. А. Красовським: *«Наше гасло – перетворення корисного у витончене»* (Ясевич, 1988). **Раціоналістичний** напрям радянської архітектури, проявляється у функціональному об'ємно-планувальному вирішенні та в економічно-доцільному використанні будівельних матеріалів, причому важливою умовою залишається сприйняття людиною художнього образу. М. Ладовский, ідейний та творчий лідер організації АСНОВА, відкрито і безумовно пов'язував архітектуру з категорією мистецтва: *«Архитектура - искусство оперирующее пространством»* (Иконников, 2001).

Творчий пошук нової форми та змісту знайшли своє відображення в архітектурі двоповерхових будинків на вул. М. Оводова, 27 (1928, арх. Бодунген) та на вул. Грушевського, 28 (1929 р., арх. Біндер). Фасади майже позбавлені декору, вирішені лаконічно, але в той же час простежуються класицистичні риси: центрально-осьова симетрія ризалітів сходових кліток, фланкуючі пілястри, міжповерхові тяги та прямокутний аттик над входом. Як зазначив О. Бируля (1930): *«в архітектурі новозбудованих житлових приміщень, ще не можна знайти нових сміливих форм, які відрізняли б ці будинки від старої доби. Стіни з червоної цегли мають звичні оздобы, але дрібні прикраси відсутні, чоло звільняється від зайвих складних форм»*.

Вільне komponування мас будинку, нівельований акцент вертикалі по сходовій клітці, відкриті бетонні перемички вікон (буд. по вул. Грушевського, 50/Архітектора Артинова, 9, 1929 р., інж.-арх. Морамонов) (табл. 4.5, рис. 4.21), суцільне застосування вікон сходових кліток (вул. Магістратська, 59, 1934 р., арх. Біндер) знаменувало відхід від класицистичного трактування композиції фасаду. Раціоналістичний напрям проявляється також у формах нетинькованих будинків (вул. Магістратська, 42, 1934 р., арх. Біндер).

Секційний чотириповерховий житловий будинок Виконкому на 40

квартир на вул. В. Городецького, 7 (1934 р., інж. Пирог) (табл. 4.5, рис. 4.22), вирізняється монументальністю ризалітів сходових кліток з великими вікнами, фланкуючими пілястрами та високими прямокутними аттиками. Раціоналістичні риси підкреслено пропорційним поділом площини стін за допомогою ризалітів та встановленого ритму вікон. Значно розширена номенклатура приміщень, що включає: 28 двокімнатних та 12 трикімнатних квартир з окремими кухнями та вбиральнями, приміщення сторожа, канцелярія управляючого будинком, «червоний куток», котельня та комори (ДАВіО. Ф. Р-3872. Оп.1. Спр.119. с. 134-139).

Архітектура приватних будинків садибного типу не мала яскраво виражених форм, проте використовувала спрощені класицистичні прийоми та прагнула до виразу самобутності. Через брак технічних та матеріальних ресурсів при зведенні будинків частіше використовували місцеві природні матеріали та традиційні елементи оздоблення.

Дослідження показали, що в 1920 – 1930-х рр. поряд із авангардними об'ємно-планувальними та композиційними рішеннями часто застосовуються класицистичні принципи формотворення. Послідовником історизму у цей період залишався І. Жолтовський. Визначеність творчого кредо, чудове знання класики і його велика мистецька майстерність привернули увагу багатьох архітекторів того часу. Як писав І. Жолтовський: *«Ми всі в однаковій мірі несемо відповідальність за створення нового, радянського стилю в архітектурі нової, радянської класики»* (Бархин, 1975).

На противагу І. Жолтовському, що дотримувався «чистої» ретроспективної, більшість архітекторів намагались поєднати прийоми та засоби неокласицизму з новими принципами формотворення. Концепцію «пролетарської класики» запропонував І. Фомін, в основі якої ордер, як знакова система архітектури, поєднаний з такими постулатами раціоналістичної естетики того часу, як економічність та аскетизм архітектурних форм відповідно до властивостей нових конструкції (Иконников, 2001).

Стильові спрямування в архітектурі Вінниці 1920 – 1930-х рр. Приклади

КОНСТРУКТИВІЗМ

Рис. 4.19 Кінотеатр ім. Коцюбинського,
вул. Соборна, 68 (1929 р.)
ДАВіО Оп. 9616

Рис. 4.20 Електростанція,
вул. Магістратська, 44 (1932 р.).
Фото автора, 2018 р.

РАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ НАПРЯМ

Рис. 4.21 Житловий будинок,
вул. Грушевського, 50/Архітектора
Артинова, 9 (1929 р.). Фото автора, 2018 р.

Рис. 4.22 Житловий будинок виконкому,
вул. В. Городецького, 7 (1934 р.).
Фото автора, 2019 р.

НЕОКЛАСИСТИЧНІ РЕМІНІСЦЕНЦІЇ

Рис. 4.23 Житловий будинок Облвиконкому,
вул. Соборна, 81 (1936 р.). Фото автора, 2018

Рис. 4.24 Будинок організацій,
вул. Соборна, 70/18 (1935-41 рр.). Фото автора

Звернення в радянській архітектурі до неокласицистичних принципів та способів побудови архітектурної форми, до відповідних морфологічних засобів була частиною процесів, які відбувались тоді в архітектурі Другої Польської Республіки та країн центральної Європи (Чехії, Словаччини).

Для подальшого розвитку архітектурної діяльності вирішальною стала постанова ЦК ВКП(б) прийнята 23 квітня 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій», яка суттєво обмежила прояви «інакодумства» в архітектурі та поклала початок жорсткої централізації архітектурної діяльності. Усі товариства та угруповання були ліквідовані, а зодчі – об'єднані в єдиний Союз архітекторів (заснований у 1933 р.) (Смоленська, 2017).

Бажання влади контролювати архітектурну думку, призвело до зникнення творчих спілок та утворення ідеологічно спрямованих об'єднань (Вінницька Спілка пролетарських архітекторів). Як наслідок, в архітектурі Вінниці 1930-х рр. відчутніші впливи *неокласицистичних ремінісценцій*. Архітектурі адміністративних та житлових будівель вздовж головних магістралей міста – проспекту Леніна (сучасна Соборна) та проспекту Коцюбинського, що формували обличчя міста, притаманна урочистість, фасадам – симетричність та використання класицистичних ордерних систем і деталей в оздобленні (Субін-Кожевнікова та Смоляк, 2018). Прикладом є будинок організацій (1936 – 1941, 1946 – 1949-ті рр., вул. Соборна, 70) (табл. 4.5, рис. 4.24). Адміністративний будинок, що став однією з доміант правобережного міста, побудовано за проектом та консультацією П. Альошина архітекторами С. Рабіним, Л. Черленіовським. Модернізований «великий» іонічний ордер, у якому вирішено архітектоніку фасадів, являє шість колон на три поверхи півкруглого ризаліту і ритм відповідних пілястр бічних прямокутних ризалітів, фланкуючих кутову форму та півкруглий ганок. Великий кутовий об'єм завершено напівсферичним куполом півкруглого ризаліту із головним входом, має чотири основні поверхи, п'ять рівнів (Зінько, ред., 2016).

Прикладом кутового вирішення громадської будівлі у класицистичних формах є будинок управління Південно-західної залізниці (нині головний

корпус ВДПУ ім. М. Коцюбинського) на вул. Острозького, 32/24 (1936р., арх. І. Слободянюк). Чотириповерховий кутовий об'єм, де розміщується головний вхід у напівкруглій частині, оформлено рядом безордерних колон, що підтримують балкон другого поверху. Другий та третій поверхи напівкруглої центральної частини об'єднано модернізованими напівколонами, що завершуються балконом на пластичних кронштейнах.

Також неокласицистичне вирішення мають будівлі медмістечка на вул. Пирогова, 56: терапевтичний корпус (арх. В. Юрих) та морфологічний корпус (арх. Р. Балабан, 1936 р.) (Черленіовський та Зоря, 1940, С. 4-7).

Окремо слід відзначити будівлю обласної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва (колишня Гоголівська читальня) на вул. Соборній, 73. У 1933 – 1936-х рр. за проектом архітектора-художника Л. Черленіовського виконано розширення приміщень бібліотеки, яке полягало в прибудові двоповерхового об'єму до наявної одноповерхової читальні та надбудові другого поверху. При цьому рішенні автор отримав кутове завершення периметральної забудови вулиць 9 Січня та Леніна (нині вул. Соборної та Архітектора Артинова). Архітектура нової будівлі бібліотеки цілком відповідає духу того часу. Фасади будинку відрізняються монументальною строгістю та логічною ясністю композиції. Рустований перший поверх, оздоблена пілястрами площа фасаду, строгий ритм прямокутних вікон, застосування ордерної системи віщував перехід до наступної фази стилістичного розвитку – неокласицизму сталінської пори (Субін-Кожевнікова та Смоляк, 2015).

В культурному житті населення міста 1930-х рр. важливу роль відіграли кінотеатри, музеї та клуби. Популярним став будинок Червоної Армії, проспект Коцюбинського, 37 (1935 р.).

Вінниця у ХХ ст. стає важливим вузловим центром південно-західної залізниці, тому будівництво нового вокзалу (вул. Привокзальна, 1, арх. М. Шехонін, 1934 р.), на зміну зруйнованому підчас революційних подій початку ХХ ст., було закономірним. Виділення функціонально зумовлених основних об'ємів будівлі, дозволило автору сформувати особливу виразність

головного фасаду з Привокзальної площі. Винесений далеко вперед центральний ризаліт прикрашали шість безордерних колон квадратного перетину. Над ними вивищувався прямокутний об'єм з великим півциркульним вікном другого світла центральної зали. Вікно поділено по вертикалі на три частини у дусі засад класицизму (Малаков, 2017).

Неокласицистичні засоби виразності знайшли своє втілення в житловій архітектурі. Вони проявляються в композиції об'єму і в оформленні фасадів: вертикальне членування фасадів ризалітами сходових кліток, що завершуються високими фронтонами, рустування поверхів, оформлення вікон трикутними сандриками (житловий будинок ІТР, вул. Пушкіна, 25, 1935 р., арх. М. Біндер).

Яскравим прикладом неокласицистичної стилістики, є чотириповерховий житловий будинок облвиконкому на вул. Соборній, 81, побудований у 1936 р. за проектом архітектора Л. Черленіовського (табл. 4.5, рис. 4.23). Симетрично-осьова композиція головного фасаду сформована ритмом сходових кліток та вертикаллю балконів з балюстрадами та круглими колонами по обидві сторони, основою для яких є рустовані ризаліти першого поверху. Вітражі сходових кліток з півциркульним завершенням – результат симбіозу авангардних ідей та класичних принципів. Горизонталь будівлі підкреслено тягою між першим поверхом з магазинами і верхніми житловими поверхами та рядом консолей, що підтримують виступаючий вінцевий карниз (Subin-Kozhevnikova, Smoliak, 2018).

Усі вище зазначені будівлі повною мірою репрезентують розмаїття формотворчих концепцій архітектури Вінниці тієї доби. Відкинувши напрацювання авангардистів 1920-х рр., першочерговим в архітектурі 1930-х рр. постає змістовний образ величі держави, що формувався на основі традицій історизму. У розбудові Вінниці 1920 – 1930-х рр. приймали участь архітектори М. Шехонін, Р. Балабан, В. Фельдман, В. Юрих, М. Ваксман, М. Біндер, С. Рабін та ін. (Черленіовський та Зоря, 1940, С.4-7).

4.2.2 Сильові особливості архітектури 1945 – 1955-х рр.

У ході Другої світової війни Вінниця зазнала значних матеріальних втрат. Було зруйновано 1881 житловий будинок та більшість споруд громадського призначення (будівлі медичного інституту, театру, залізничного вокзалу, обласної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва, та ін.), суттєво пошкоджені інженерні мережі (Подоліний ред., 2007).

Одразу після розгрому ворога розпочалась відбудова міст (Київ, Запоріжжя, Харків, Чернігів, Севастопіль, Тернопіль, Полтава та ін.) і сіл України. До Києва приїжджають відомі майстри архітектури: О. Щусєв, К. Алабян, Л. Руднєв та ін. На хвилі патріотичного підйому, архітектори та містобудівники шукали найліпших засобів відображення переможних настроїв. Використовуючи монументальні форми та прийоми минулих епох, архітектура післявоєнних років стала відображенням прагнень радянської влади до величі, що часто призводило до декоративного перевантаження композицій громадських будівель (Баранов ред., 1975).

Розвиток архітектури України у 1945 – 1955-х рр. відбувався в умовах індустріалізації та колективізації, відновлення зруйнованих війною міст і сіл. Цей період характеризується використанням форм класичної архітектури та показною величчю, яка була притаманна тоталітарному режиму. Споруджуючи помпезні архітектурні ансамблі, ідеологи комунізму намагалися створити ілюзію неіснуючого багатства країни та щасливого життя її громадян (Тимофієнко ред, 2003). Поняття, що склались про красу архітектури гуртувались на основі засвоєння традицій світової і національної культури. Досягнення архітектурної науки в цей період були значними, але, на думку Асєєва (1962) багато архітекторів неправильно зрозуміли завдання освоєння архітектурної спадщини, що виразилось у непродуманому перенесенні форм архітектури минулих епох.

Загальнодержавні тенденції стильової спрямованості того часу більшою мірою проявились в архітектурі громадських будівель, що завжди були й лишаються композиційними акцентами забудови. Громадські будівлі Вінниці

також прийняли форми історичних стилів, що проявились в симетричній композиції фасадів, оздоблені неокласицистичним архітектурним декором, трактуванні вхідних груп у вигляді ордерної аркади (літній театр, вул. Хлібна, 1, 1947 р., арх. Бірюков (табл. 4.6, рис. 4.26) чи акцентуванні центральних об'ємів монументальним фронтоном (відбудована будівля залізничного вокзалу, вул. Привокзальна, 1, 1949 р., арх. В. Сідамонідзе (табл. 4.6, рис. 4.27).

У 1946 р. за проектом архітектора Д. Чорновола та за участі інженера-спеціаліста з театральної техніки М. Рязанцева, розпочалась відбудова театру ім. М. К. Садовського (вул. Театральна, 13) (табл. 4.6, рис. 4.25), яке завершилось лише в 1948 р. Композиція головного фасаду підпорядкована симетрії, а загальне об'ємно-планувальне вирішення відрізняється досконалою гармонією пропорцій в межах класицизму. Основним акцентом головного фасаду є центральний портик, що складається з восьми колон іонічного ордеру та завершується трикутним фронтоном з барельєфом «Народна творчість» авторства Я. Ряжби. Ансамбль вінчає статуя дівчини з лірою «Мистецтво належить народові» (ДНАББ ім. В. Г. Заболотного, 1949). Після перебудови споруда отримала нову функціонально-планувальну структуру.

Одним з акцентів Привокзальної площі є триповерхова будівля адмін. корпусу агрегатного заводу (вул. Коцюбинського, 4/16). Об'ємно-планувальна композиція будівлі вирішена арх. Калиниченко (1954 р.) у характерних для того часу ретроспективних формах. В плані будівля має два триповерхові прямокутні корпуси, що об'єднані в кутовій частині вежею зі шпилем на п'ять рівнів. Вертикальне членування фасадів здійснено за допомогою ряду прямокутних по першому та другому поверхах та аркових вікон по третьому поверху, об'єднаних декоративними лиштвами (табл. 4.6, рис. 4.28).

У повоєнні роки закінчується будівництво готелю «Червона Вінниця» (вул. Соборна, 69, арх. С. Рабін), будівля якого гармонійно вписана в загальну забудову вул. Соборної. Некласицистичний напрям архітектури виражений в сусідній будівлі «Міської Думи», має продовження в деталях фасаду готелю.

Стильові спрямування в архітектурі Вінниці 1945-55-х рр. Приклади

Рис. 4.25 Театр ім. М.К. Садовського,
вул. Театральна, 13 (1949 р.)
Фото автора, 2019 р.

Рис. 4.26 Літній театр, вул. Хлібна, 1 (1946-
1947-ті рр. арх. Бірюков). Фото автора, 2018

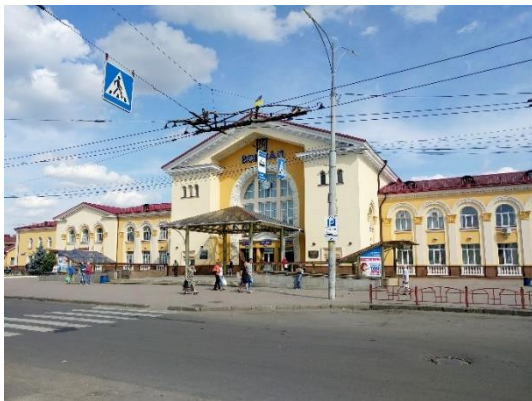

Рис. 4.27 Залізничний вокзал, вул.
Привокзальна, 1 (1949 р.)
Фото автора, 2019 р.

Рис. 4.28 Адмінбудинок агрегатного заводу,
вул. Коцюбинського, 4/16 (1954 р.)
Фото автора, 2019 р.

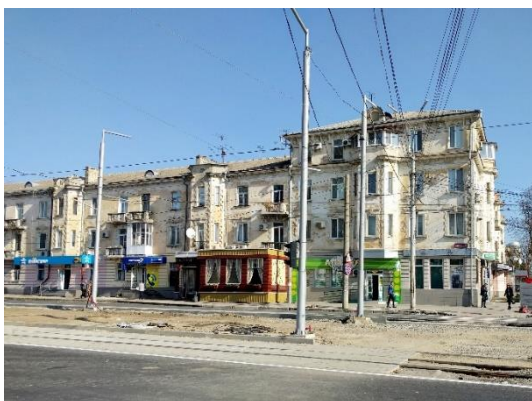

Рис. 4.29 Житловий будинок залізничників,
вул. Замостянська, 27 (1946-47-ті рр.).
Фото автора, 2018 р.

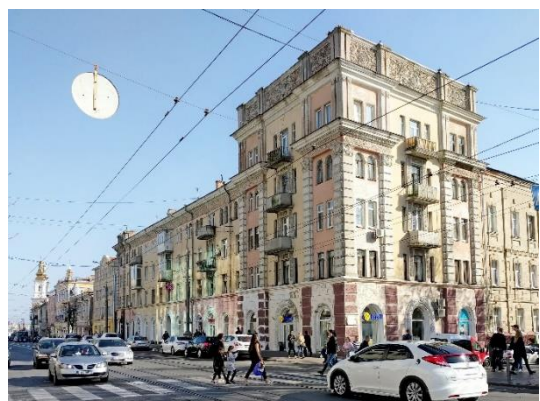

Рис. 4.30 Житловий будинок вчителів,
вул.Соборна, 43 (1951р.).
Фото автора, 2018 р.

Композиція фасаду чотириповерхової будівлі рівноакцентна, з акцентованою вхідною групою. Прямокутні вікна першого поверху чергуються з циркульними, наступні поверхи відокремлені широким пояском. Вертикаль головного фасаду підкреслено ритмом балконів з балюстрадаю.

У післявоєнні роки нової актуальності набула проблема забезпечення містян житлом. Нестача житлових площ зумовлена матеріальними втратами в ході бойових дій та значним механічним приростом населення (на початок 1955 року населення міста досягло 106,1 тис. чоловік) (Подоліний ред., 2007). Тому закономірним стало зростання житлових кварталів в передмістях. В районах Слов'янка, Старе місто, П'ятничани, Хмельницьке та Немирівське шосе виникли десятки нових вулиць. Проте садибна забудова впродовж 1920–1955-х рр. зберігала риси традиційного будівництва. З огляду на низький рівень життя населення повоєнного періоду, відбулась консервація існуючого стану в будівництві. Тому немає підстав говорити про стильову еволюцію в архітектурі садибного житла в контексті загальнодержавних тенденцій.

Дослідженням встановлено, що для цього періоду характерним є вибіркоче житлове будівництво у центральній частині Вінниці. Архітектурний простір головних вулиць міста формували нові житлові будинки, зведені за індивідуальними проектами. Вдало вписані в середовище, вони позначались високим професіоналізмом у композиції фасадів. Прикладом є житловий будинок вчителів (вул. Соборна, 43, арх. Бірюков, 1951 р.) (табл. 4.6, рис. 4.30). Автори проекту вдало використали кутове розташування будівлі. Прикрасою будинку є геометрично закомпонований рослинний орнамент на масивному аттику, що розділений на сегменти за допомогою пілонів, яким завершена будівля на розі вулиць. Великі аркові вікна та портали входу магазинів першого поверху уніфіковані та прикрашені барельєфом «Урожай», центральною композицією якого виступає п'ятикутна зірка (ДНАББ ім. В. Г. Заболотного, 1951). Прикладом наріжного будинку у класицистичних формах також є житловий будинок залізничників (вул. Замостянська, 27, 1947 р., арх. А. Крейчі) (табл. 4.6, рис. 4.29). Будівля збагачує архітектурне обличчя вулиці,

підкреслюючи об'ємно-просторову композицію чотирьохповерховим кутовим об'ємом. Вертикальне членування здійснено рядом еркерів на рівні другого-третього поверхів.

Загалом, в архітектурному формотворенні переважають засоби, що відтворюють ідеологічно-політичні умови, репрезентують велич та силу тоталітарної держави у класицистичній традиції (табл. 4.7).

Значний обсяг будівництва з кінця 1950-х рр., в умовах переходу до повної індустріалізації будівельних процесів та масове будівництво по типових проектах, обумовили виникнення нових проблем економічного, технічного, функціонально-естетичного характеру. В цих умовах відбувається перегляд творчих і теоретичних методів формотворення. Принципові позиції радянської думки в цьому питанні чітко визначені в постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів УРСР «Про усунення надмірностей в проектуванні і будівництві» 1955 р., в якій «викрито» недоліки і «помилки» у справі будівництва. За твердженням Асеева (1962): *«Художня виразність споруд повинна досягатися органічним зв'язком архітектурних форм з функціональним призначенням; правильні пропорції – доцільним використанням матеріалів, конструкцій і деталей, а також високою якістю робіт. На цих позиція базується концепція соціалістичного реалізму як творчого методу радянських архітекторів»*. Офіційна постанова ознаменувала новий етап розвитку архітектури: затверджується утилітаризм, підпорядкований уніфікованим формам, заперечується мистецька складова.

Висновки до четвертого розділу

1. Встановлено, що у цей період прослідковується урізноманітнення типології громадських будівель, які є головною репрезентативною групою. Незважаючи на широкий спектр об'єктів цього періоду, у типологічному переліку за нових ідеологічних умов зникають прибуткові будинки, сакральні споруди та особняки.

Виділено і проаналізовано окремі групи об'ємно-планувальних вирішень: за топологічною характеристикою (Тип А – 13 об.; Тип Б – 14 об.; Тип В –

5 об.), за формою плану (Тип 1 – 11 об.; Тип 2 – 9 об.; Тип 3 – 3 об.; Тип 4 – 9 об.), за композиційним вирішенням фасаду (Тип I – 2 об.; Тип II – 7 об.; Тип III – 2 об.; Тип IV – 8 об.; Тип V – 13 об.).

Визначено, що у рядовій житловій забудові найпоширеніші конфігурації планів, наближені до прямокутної форми (Тип 1) із лінійним блокуванням секцій, характерними є симетричний одноосьовий фасад (Тип II) та симетричний трьохосьовий фасад (Тип IV). Будівлі на розі вулиць зазвичай мали Г- та Т-подібні конфігурації планів (Тип 2) та плани складної форми (Тип 4) з різноманітними функціонально-планувальними схемами. У вирішенні наріжних будинків житлового та громадського призначення домінує асиметрична композиція фасадів (Тип V).

2. Дослідження показали, що особливість архітектури м. Вінниці 1920 – 1930-х рр. виражалась стильовим плюралізмом, виділено такі стильові спрямування: конструктивізм (8 об.), раціоналістичний напрям (7 об.), неокласицистичні ремінісценції (9 об.). В архітектурі житлових та громадських будівель окресленого періоду відчуються прояви авангардних впливів, які підпорядковуються функціональним вимогам. Проте, все ще зберігається тенденція кінця XIX – перших десятиліть XX ст. осмислення новаторської архітектури через призму історизму та традиціоналізму.

3. Встановлено, що в архітектурі 1945 – 1955-х рр. широко застосовуються засоби відображення переможних настроїв. Одне з чільних завдань, яке вирішувалось шляхом «монументалізації» архітектурних форм – акцентування уваги на об'єктах, що мали важливе суспільне значення, в основу архітектурно-художнього образу яких лягли класицистичні форми з декоративними елементами радянської символіки. Цей період характеризується вибіркоvim житловим будівництвом у центральному районі та плановою житловою забудовою нових районів. В образі житлових будівель переважають раціоналізовані класицистичні риси.

Архітектурні елементи будівель 1920 – 1955-х рр. Приклади*

ОФОРМЛЕННЯ ВЕРТИКАЛІ СХОДОВИХ КЛІТОК

вул. Театральна, 7

вул. М. Оводова, 18

вул. В. Городецького, 7

вул. Соборна, 81

ПОРТИК ГОЛОВНОГО ВХОДУ

вул. Театральна, 13

вул. Пирогова, 56

ОЗДОБЛЕННЯ В ПЛОЩИНІ СТІНИ

вул. Соборна 70/18

вул. Соборна, 43

вул. Привокзальна, 1

* – фото автора, 2017-2019 рр.

РОЗДІЛ 5. СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНОЇ СПАДЩИНИ ВІННИЦІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

5.1 Охорона архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці

5.1.1 Становлення засад пам'яткоохоронної роботи у Вінниці

Сьогодні Вінниця є одним із найбільших міст Правобережної України, найбільшим містом Центральної України, адміністративним, територіальним та культурним центром Вінницької області. У сучасних умовах ідентичність українських міст визначається умілим використанням культурного надбання, яке створює неповторний образ міста. Суспільне визнання ролі та значення спадщини в культурному будівництві вимагає осмислення сутності пам'яткоохоронної справи, її становлення та розвитку (табл. 5.1).

Формування основних засад охорони та практичних прийомів збереження об'єктів культурної спадщини Вінниччини відбувалось впродовж 1920-30-х рр. При цьому не можна оминати увагою напрацювання попередніх поколінь науковців (істориків, краєзнавців, архітекторів), виконані на межі ХІХ – ХХ ст. Необхідність всебічних досліджень матеріальної спадщини минулого усвідомлено ще наприкінці ХІХ ст., коли на загальній хвилі зацікавленості минулим було започатковано збір відповідної інформації. Так, у 1887 р., на вимогу Імператорської Академії наук, у м. Вінниці виокремлено шість пам'яток старовини: комплекс будівель «Мури», колишні домініканський та капуцинський кляштори, підземні ходи, залишки замку, Свято-Миколаївська церква на Старому місті (Зінько ред., 2016).

У 1917 – 1920-х рр. відбулись найбільші зміни у поглядах на символічне значення пам'яток архітектури. Українська національно-демократична революція сприяла культурному піднесенню в регіонах, контрольованих органами української влади, в тому числі і на Східному Поділлі. У той час були створені перші комітети охорони пам'яток старовини й мистецтва в Україні, серед головних завдань – реєстрація пам'яток, здійснення заходів по збереженню, вивченню й популяризації (Гальчак, 2011).

Мінлива політична ситуація на теренах Вінниччини не дала можливості налагодити пам'яткоохоронну діяльність у сучасному її розумінні. Проте, в нових політичних умовах, громадська увага до пам'яток старовини не послабилась. У 1924 р., за участі вінницьких краєзнавців В. Отамановського та Г. Брілінга, Подільський губвиконком затвердив головні засади у сфері збереження культурної спадщини постановою «Про охорону пам'яток революційного минулого, старовини, мистецтва і природи» (Гальчак, 2011).

Із заснуванням у 1924 р. Кабінету виучування Поділля Вінницької філії Всенародної бібліотеки ВУАН розпочато комплексне дослідження краю та поширення знань про нього. Загалом, за час функціонування кабінету, було видано 26 праць краєзнавчого характеру, які склали своєрідну енциклопедію поділлязнавства. Актив кабінету створив плакат «Опис Вінницької округи», що містив карту округи, коротку історичну довідку, відомості про територію, населення, природу, клімат, водні ресурси і т.д. Редакційний колектив очолювали В. Отамановський та В. Самутін. В описі історії міста зазначені такі пам'ятки: *«Орім «Мурів», історичні будівлі Вінниці є такі: будинок, де народився М. Коцюбинський, костюл колишніх капуцинів (збуд. 1745 р.), оригінальної будови (1746 р.) в західно-українському стилі церква на Старому місті, колишній домініканський монастир (збуд. 1779 р.) – тепер Собор. У Вінниці поховано українського письменника Д. Марковича (1920 р.), а недалеко Вінниці (3 км) поховано відомого лікаря-хірурга й педагога М. Пирогова (с. Вишня-Шереметка)»* (Самутін, Отамановський, 1926).

Незаперечну роль у становленні пам'яткоохоронної діяльності відіграло дослідження О. Бирулі (1930), що присвятив свою роботу «Архітектурна історія Вінниці» питанням розвитку архітектури та містобудування від заснування до кінця 1920-х рр. : *«Тільки висвітлюючи архітектуру на тлі історичному, можна надати їй яскравих певних рисів. Виконати добре таке завдання важко: – історію міста висвітлено до цього часу погано...»*.

Дослідження архітектурно-містобудівної спадщини в широкому контексті культури відбувалось у відповідності до політично-ідеологічних міркувань, що

негативно впливало на розвиток пам'яткоохоронної діяльності. Як наслідок, до середини 1930-х рр. було ліквідовано майже всі регіональні пам'яткоохоронні установи та осередки.

Після завершення Другої світової війни ініційовано створення спеціальної комісії, з метою уточнення і виявлення архітектурних, художніх та історичних пам'яток. 31 серпня 1946 р. Вінницький облвиконком постановою «Про стан благоустрою і охорони пам'яток культури і старовини, видатних історичних місць на території Вінницької області» затвердив перший список пам'яток республіканського значення. Також зобов'язав відповідні органи посилити контроль за станом пам'яток, попередив про неприпустимість їхнього використання не за призначенням, затвердив нові реєстри пам'яток історії, архітектури і мистецтва (188 об'єктів, серед яких 133 республіканського і 55 пам'яток місцевого значення). Серед 14 пам'яток історії, включених у республіканський реєстр, в межах Вінниці знаходилась лише садиба М. Коцюбинського (Зінько ред., 2016).

Зі збільшенням питомої ваги пам'яток воєнної історії періоду Другої світової війни та історико-революційних пам'яток помітним було значне скорочення пам'яток стародавньої і середньовічної історії України. Поряд з виявленням, обліком, відбудовою і реставрацією пам'яток, проведенням заходів по збереженню в перші повоєнні роки система охорони пам'яток історії та культури зазнає ідеологічного тиску з боку офіційної влади, що не могло не позначитися на концептуальних підходах до визначення критеріїв оцінки, виявлення та обліку пам'яток (Горбик, Денисенко, 2012).

Грунтовна робота з обліку та паспортизації пам'яток, що базувалась на вивченні архівних джерел і детальних натурних обстеженнях, розпочалась у 1950-х рр. Так, у 1954 р. Вінницьким обласним управлінням культури взято на облік 418 пам'яток історії, археології і мистецтва. З них пам'яток історії – 190, археології – 203, мистецтва – 25 (ДАВіО, Ф. Р-4971. Оп.1. Спр.10. с. 14-26). Справою вивчення пам'яток у той час займалось обласне управління культури та наукові працівники краєзнавчих музеїв області. Однак, традиційні

інструменти та засоби просторового розвитку радянського періоду відповідали в основному ідеології індустріальної епохи з нівелюванням значення історичної забудови. Саме тому при розробці проекту детального планування районів Центрального і Слов'янки у 1962 р. не було враховано існування історико-архітектурної спадщини Вінниці та не передбачалось заходів щодо охорони об'єктів культурної спадщини. Натомість у проекті перепланування вул. Леніна (нині вул. Соборна), що була визначена центральною та потребувала особливого вирішення, йшлося про влаштування головної площі міста шляхом знищення аварійних будинків між вул. Пушкіна та Козицького з будівництвом багатоповерхового адміністративного будинку (буд. Вінницької міської ради), яке мало стати новою домінантою вулиці (ДАВіО, Р-5358. Оп.1. Спр.74. с. 68).

При проектуванні розпланування першої черги забудови м. Вінниці у 1965 р., що включала мікрорайони та їхні частини, розташовані вздовж головних магістралей міста (вул. Соборна, Пирогова, Князів Коріатовичів, Театральної, Блока, Коцюбинського, Київської, Замостянської, Островського, Хмельницького шосе) зберігалась тенденція нехтування об'єктами забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. Було заплановано знищення історичних будинків задля зведення будівель підвищеної поверховості та влаштування площ (площа Героїв Чорнобиля, площа Героїв Майдану, площа кінотеатру «Росія», площа Перемоги та ін.) (ДАВіО, Р-5358. Оп.1. Спр.74. С. 68-72).

У повоєнний час центральна частина міста забудовувалась переважно чотири-, п'ятиповерховими будинками (вул. Леніна, Коцюбинського, Свердлова, Київська). Реконструкційні заходи проводились в Центральному планувальному районі в незначних об'ємах, переважно для розміщення установ і підприємств обслуговування суспільного значення. Більшість проектів реконструкції зруйнованих війною будівель Вінниці розроблялись до середини 1950-х, коли «соціалістичний реалізм» був офіційним стилем. Реалізація цих проектів тривала до кінця 1950-х рр., тому чимало історичних будівель у той час набули класицистичних форм (бібліотека ім. Тімірязєва, Музично-драматичний театр ім. М. К. Садовського та ін.).

Пам'яткоохоронна діяльність на різних історичних етапах

КІНЕЦЬ XIX СТ. РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ

Імператорська Академія наук. Пам'ятки старовини м. Вінниці (1887 р.): комплекс будівель «Мури», колишні домініканський та капуцинський кляштори, підземні ходи, залишки замку, Свято-Миколаївська церква.

1917-20-ТІ РР. УНР

Комітети охорони пам'яток старовини й мистецтва в Україні. Головні завдання – реєстрація пам'яток, формування банку даних про них, здійснення заходів по збереженню, вивченню й популяризації

1920-30-ТІ РР. УСРР

Кабінет виучування Поділля. Постанова «Про охорону пам'ятників революційного минулого, старовини, мистецтва і природи». Початок систематичного комплексного дослідження та популяризації спадщини краю.

1945-80-ТІ РР. УРСР

1946 р. Постанова «Про стан благоустрою і охорони пам'яток культури і старовини, видатних історичних місць на території Вінницької області» – перший список пам'яток республіканського значення.

1954 р. Взято на облік 418 пам'ятки історії (190), археології (203) і мистецтва (25).

Розпочато роботу з паспортизації пам'яток.

1977 - 1978- ті рр. Набули чинності всесоюзний і республіканський закони про охорону та використання пам'яток історії й культури.

1989-1990-ті рр. Розроблено Історико-архітектурний опорний план центральної частини міста Вінниці (інститут «Укрпроектреставрація»). Розпочато складання паспортів на реєстрові та нововиявлені пам'ятки.

1. Вид на Преображенський Собор. Поч. XX ст. («Срібна мить», 1998). 2. Вид на Мури з вул. Поштової. Поч. XX ст. («Срібна мить», 1998). Капуцинський монастир вул. Поштової. Поч. XX ст. («Срібна мить», 1998). 5. Вид на Старе місто. Кін. XIX ст. («Срібна мить», 1998). 6. Проект плану центральної частини м. Вінниці (Генеральний план, 1967 р.)

Післявоєнна реконструкція Вінниці передбачала трансформацію зовнішнього вигляду будівель відповідно до нових вимог: перебудова (переважно головних фасадів та інтер'єрів) у формах «соцреалізму» та зміна функціонального призначення деяких із них. Значних змін зазнав також перший звуковий кінотеатр ім. М. Коцюбинського, збудований у 1930 – 1931-х рр. за проектом В. Рикова та М. Ваксмана, якому були притаманні характерні риси конструктивізму. В повоєнні роки реконструйований та розширений, із повною зміною рішення на неокласичне (Додаток В, табл. 5.2).

Потрібно зазначити, що генеральний план м. Вінниці, затверджений у 1967 р., також повністю відповідав новим тенденціям в радянському містобудуванні, коли директивно проголошувалась перевага «нового» над «старим», що на практиці означало нехтування об'єктами історичної забудови.

У 1960-х рр. розпочато новий етап обліку і охорони пам'яток, пов'язаний з діяльністю обласної організації Товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПК), що була створена у 1966 р. на чолі з академіком П. Троньком. Вінницьку обласну організацію Товариства очолив професор Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. Островського В. Борщевський (Гальчак, 2011). У 1971 р. на облік взято найцінніші пам'ятки археології, історії та мистецтва м. Вінниці: пам'ятки союзного значення – 5 об., пам'ятки республіканського значення – 6 об., пам'ятки місцевого значення – 20 об. Пам'ятки архітектури Української РСР: Єзуїтський монастир (косяол 1617 р., колегіум XVII ст., келії XVIII ст.), Домініканський монастир (косяол 1760 р., келії XVII ст., башта та мури XVII ст.), Миколаївська церква (1746 р.) (ДАВіО, Ф. Р-5330. Оп.1. Спр.51. с. 8-62).

У Законі Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», прийнятому в 1978 р., пам'ятки історії та культури поділялись на п'ять видів: історії, археології, архітектури та містобудування, монументального мистецтва і документальні (Горбик, Денисенко, 2012). Відповідно до даного закону у Вінницькій області під охороною держави у 1979 р. знаходилось 29 архітектурних об'єктів, з яких 6 – цивільних, 17 –

сакральних (15 храмів і 2 дзвіниці), 2 парки та 4 ін. об'єкта. Також у додатковий список пам'яток архітектури було внесено 47 об'єктів. Проте, як зазначав у доповідній записці Є. Тиманович, стан охорони та збереження пам'яток архітектури Вінницької області не відповідав чинному законодавству (ДАВіО, Ф. Р-5330. Оп.1. Спр.132.с. 23-27). Зокрема не виконувались зобов'язання охоронно-орендних угод, не проводились поточні ремонтні роботи. Близько 80 % об'єктів вимагали ґрунтовної реставрації.

Важливими для розвитку пам'яток охоронної справи стали напрацювання Науково-дослідного інституту теорії, історії та перспективних проблем радянської архітектури (КиївНДІТІ). За результатами експедиції 1976 р. встановлено, що найбільш важлива в композиційному відношенні територія зайнята історичним ядром міста, що сформувалось вздовж вул. Леніна (сучасна вул. Соборна). До появи периметральної, в основному триповерхової забудови, архітектурні домінанти і оборонні споруди історичного ядра міста виявляли і підкреслювали найважливіші просторові комбінаційні вузли місцевості. Проте, забудова другої половини ХХ ст. знівельовала ці акценти, позбавила також пам'ятки архітектури відповідного середовища і порушила зв'язок з природним оточенням (Колосок, Мардер, Моисеєнко, 1976) (Додаток В, табл. 5.1).

За результатами наукової експедиції 1980 р. сектору науково-технічних проблем архітектури (Ясієвич, Кондель, 1980) у Вінницькій області було виявлено ряд цінних об'єктів, що згодом мали увійти до науково-довідкового видання енциклопедичного характеру (готель «Савой», водонапірна вежа, особняк Четкова, особняк Новінського, особняк Длугуленського та ін.). Під час експедиції було проведено натурне обстеження будівель кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., здійснено фотофіксацію задля можливості взяття їх на державний облік у майбутньому.

Важливу роль в охороні і збереженні історико-культурної спадщини України відіграла розпочата в 1972 р. робота над «Зводом пам'ятників історії та культури народів СРСР» по Українській РСР», що передбачала формування методичних вказівок та створення організаційних структур на першому етапі;

збір даних про пам'ятки, проведення натурного обстеження з необхідними обмірами та фотофіксацією на другому етапі; та на заключному етапі – написання загальних розділів про дослідження історико-культурної спадщини кожного регіону (Горбик, Денисенко, 2012). Проте реалізувати даний проект в повній мірі не вдалося через складнощі виконання і недостатнє фінансування.

Наприкінці ХХ ст. розроблена і запроваджена система обліково-охоронної та регулятивно-охоронної документації. Це історико-архітектурні опорні плани та зони охорони пам'яток історії та культури, які виготовляли на основі детальних комплексних досліджень історичних міст. Їх розробляли за «Інструкцією до складання історико-архітектурних опорних планів населених місць України» (1991) та «Инструкции по разработке проектов зон охраны недвижимых памятников истории и культуры» (1986). Історико-архітектурні опорні плани стали складовою генпланів населених місць (Водзинський, 1996).

Услід за опрацюванням КиївНДІТІ науково-дослідних робіт, інститут «Укрпроектреставрація» протягом 1989 – 1990-х рр. розробив Історико-архітектурний опорний план центральної частини міста Вінниці, опрацювавши документацію у повному обсязі, куди увійшли розділи аналізу історичного розвитку, ландшафтний та візуально-просторовий аналіз, оцінка та інвентаризація забудови Вінниці. На підставі проведених досліджень складено перелік будівель, що заслуговують статусу пам'яток містобудування та архітектури. Розпочато складання паспортів на реєстрові та нововиявлені, більша частина з яких пам'ятки архітектури кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Саме у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. діяльність у сфері законодавчого та нормативно-методичного забезпечення досягла найбільших успіхів. Було прийнято кілька фундаментальних документів (Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 р., Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини від 16.01.1992 р., Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи 03.10.1985 р. та інші), документів стосовно термінологічного визначення понять об'єктів і предметів охорони нерухомої культурної спадщини.

5.1.2 Охорона об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці на сучасному етапі

За роки незалежності в пам'яткоохоронній сфері України здійснено низку заходів щодо поліпшення державного управління пам'яткоохоронною діяльністю. Для сучасної організації діяльності в сфері виявлення і обліку пам'яток основними правовими документами є Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.), який діє зі змінами і доповненнями (останні 2018 р.) та Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» (2006 р.). Разом з тим, окрім охорони нерухомих пам'яток, потребує додаткового розгляду питання охорони історично сформованого середовища. З огляду на це, на думку В. Мещерякова (2016), необхідно ввести в чинне законодавство окремі міжнародні норми задля підвищення рівня збереження та використання культурної спадщини України.

Переважна більшість історичних міст, серед яких Вінниця (Список затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. N 878) – це міста, що розвиваються. Вони поступово змінюються, формуючи нові райони і перетворюючи ті, що вже склались. Як відомо, реалії сучасного розвитку центрів великих міст виразно відрізняються від тих ідеалізованих умов, на які були розраховані проекти регенерації середовища у радянський час. Тому за останні десятиліття виникла принципово нова ситуація у відношенні до історичної забудови міста, що потребує регулювання державними програмами зі сприяння відновлення архітектурного середовища історичних міст.

У 1997 р. у складі Генерального плану міста Вінниці були визначені й затверджені межі центрального історичного ареалу; враховані зони охорони пам'яток архітектури та містобудування національного і місцевого значення (№ 248 від 25.07.1997 р.).

У 2008 – 2009-х рр. НДІ пам'яткоохоронних досліджень на замовлення Управління містобудування і архітектури ВМР виконана «Розробка Правил

охорони та використання територій історичних ареалів м. Вінниці» (здійснено під науковим керівництвом кандидата архітектури В. Вечерського авторським колективом у складі істориків О. Сердюк, О. Зливкової, О. Бігій.). Графічна частина роботи представлена кресленням Центрального історичного ареалу Вінниці (виконавець О. Бігій) (Додаток В, табл. 5.3). Практичне значення зазначеного дослідження полягає у призначенні його для використання при доповненні Правил забудови міста Вінниці розділом, який визначає містобудівні обмеження та обтяження у Центральному історичному ареалі. Дана робота не була першим дослідженням на цю тему. Відповідно до нормативно-правових актів, у 2007 р. визначено й затверджено межі Центрального історичного ареалу у складі Генерального плану м. Вінниці (інститут Діпромiсто, 2007 р.). Також у 2007 р. Управління містобудування і архітектури Вінницької міськради та МКП «Мiсто» розробили план зонування Вінниці та визначили структуру правил забудови. У 2009 р. розроблено «Правила забудови та використання територій міста Вінниці», затверджені рішенням міськради від 26.06.2009 р. № 2427 (Вечерський, ред., 2011).

Межі й режими використання Центрального історичного ареалу, територій та зон охорони пам'яток національного значення Вінниці затверджено наказом Міністерства культури і туризму України від 26.02.2010 №90/0/16-10. Також Вінницькою міською радою прийняте рішення від 19.02.2010 № 2684 про затвердження «Правил охорони та використання територій історичних ареалів м. Вінниці (2 розділ частини II Правил забудови та використання територій міста Вінниці)».

Замостянський історичний ареал, визначено науково-проектною документацією, розробленою у 2007 р. (канд. арх. С. Царенко), як такий, що характеризує архітектурно-просторові зміни з часів Російської імперії зі збереженою розпланувальною структурою та окремими об'єктами культурної спадщини.

Додатково до тих зон охорони пам'яток, які були визначені й затверджені в складі Генерального плану міста Вінниці у 2007 р. (інститут Діпромiсто,

2007 р.), були визначені території пам'яток культурної спадщини національного значення, їх охоронні зони, зони регулювання забудови, а також зона охорони археологічного культурного шару .

Сьогодні на державному обліку перебуває 178 об'єктів культурної спадщини м. Вінниці, в тому числі 5 – археології, 120 – архітектури та містобудування, 44 – історії, 9 – монументального мистецтва, а також 12 об'єктів природно-заповідного фонду. До переліку пам'яток архітектури та містобудування нерухомих пам'яток м. Вінниці включено об'єкти національного значення: Єзуїтський монастир (костел, колегіум, келії), Домініканський монастир (костьол, келії, башта та мури), Миколаївська церква (дер.) (дзвіниця Миколаївської церкви), Садиба у П'ятничанах (палац, флігель палацу, павільйон (руїни); та 110 об'єктів місцевого значення (Вінницька міська рада, 2019). Проте, в архітектурному просторі міста є певна кількість об'єктів поза переліком, що мають історичну, містобудівну та архітектурно-естетичну цінність. За результатами дослідження також було встановлено, що саме спадщина кінця XIX – першої половини XX ст. має значну історико-архітектурну цінність, проте архітектурно-містобудівна спадщина 1930 –1950-х рр. досі не викликала серйозного зацікавлення в наукових колах.

Облік об'єктів культурної спадщини, проведення науково-дослідних і вишукувальних робіт, паспортизація, виготовлення містобудівної та науково-проектної документації впродовж 1990 – 2000-х рр. здійснено за безпосередньої участі таких фахівців, як: арх. Є. Тиманович, арх. Л. Денисова, арх. М. Кушнір, к. арх. А. Литвинов, к. арх С. Царенко, арх. Н. Котошук, М. Потупчик.

Дбайливе ставлення до культурної спадщини, відродження кращого з втраченого все більше стає ознакою сучасного містобудування в Україні. Це є запорукою збереження своєрідності й краси Вінниці, гармонійного поєднання старовинного і нового у спадкоємному розвитку. На даний час у місті визначено близько 60 пам'яток архітектури, які потребують ремонтно-реставраційних робіт у першу чергу, в т. ч. 5 об'єктів культурної спадщини національного значення (постанова ВМР від 25.01.2019 Про внесення змін до

рішення міської ради від 22.12.2017 р. № 1020 «Про затвердження Програми реставрації об'єктів культурної спадщини на території м. Вінниці на 2018-2020 роки» зі змінами). Упродовж останнього десятиліття заходи Програми охорони культурної спадщини виконано виконавчими органами міської ради в межах наявного фінансування за рахунок коштів міського бюджету та інших джерел відповідно до форм власності об'єктів та обов'язків користувачів.

Наприкінці 2018 р. завершено ремонтно-реставраційні роботи на пам'ятці архітектури місцевого значення «Готель «Савой» на вул. М. Оводова/Соборній, буд. № 34/48 з пристосуванням під Вінницький апеляційний адміністративний суд. Силами інвесторів, – суб'єктів середнього бізнесу, – виконано ремонтно-реставраційні роботи пам'яток архітектури місцевого значення «Готель «Франція» на вул. Соборній, 34 (2012 – 2013-ті рр.) та «Особняк» (Кумбарі) на вул. Магістратській, 44а (2014 – 2017-ті рр.). Це приклади вирішення проблеми «повернення до життя» об'єктів комунальної власності, які перебували в аварійному технічному стані. Проте треба об'єктивно зазначити, що цих заходів недостатньо, аби значно поліпшити стан охорони і збереження пам'яток архітектури і містобудування, що знаходяться під охороною держави. Недостатнє державне фінансування на утримання чисельних об'єктів, що потребують негайного втручання, справляє негативний вплив на стан пам'яткоохоронної діяльності загалом.

Розв'язання функціонально-планувальних, архітектурно-художніх та інших проблем реконструкції історичних міст України надзвичайно важливе для визначення способів існування і розвитку міст України в цілому. На сьогодні, органами місцевої влади та громадою Вінниці вжиті значні заходи щодо створення нового образу прогресивного, комфортного міста. Так, Вінницькою міською радою від 27.06.2018 № 1222 затверджена Міська програма «Маркетингова стратегія міста Вінниці – 2020», що направлена на формування позитивного іміджу міста, створення сприятливого клімату для зовнішніх інвесторів і місцевого бізнесу, в тому числі туристичного та формування унікального іміджу міста через позиціонування його історичних,

архітектурних, культурних ресурсів у вигляді системи «брендових продуктів». Положення програми «Вінниця – місто культури» передбачає інвестиції в інфраструктуру, в тому числі збереження об'єктів культурної спадщини; «Збалансований просторовий розвиток» м. Вінниці орієнтований на поліпшення якості життя через створення міського середовища вищої якості. Окремим положенням є розвиток туристичної інфраструктури, ключовими складовими якої є пам'ятки архітектури. Варто зазначити, що збереження архітектурної спадщини має не лише туристичний ефект, але й сприяє загальній соціально-економічній активізації історичного середовища.

Сьогодні перед Вінницею постає завдання визначення шляхів переходу від пострадянського до сучасного європейського міста. Це є основною причиною для пошуку нового стратегічного бачення розвитку міста, що відтворено у нещодавно затвердженій концепції інтегрованого розвитку міста до 2030 року (Рішення ВМР від 01.08.2019 р. № 1910. Про затвердження Плану реалізації та каталогу стратегічних проєктів «Концепції інтегрованого розвитку м. Вінниці 2030»). Дана концепція визначає просторові та змістові пріоритети розвитку Вінниці на найближче десятиліття і стане рамковим документом для розробки нового Генерального плану розвитку міста. Ухвалений документ має п'ять візій, які визначають основні напрямки трансформації міста. Окрім того, як йдеться у V1 візії «Комфортне, культурне та соціально відповідальне місто», у проєкті передбачається розробка концепції збереження та відновлення історичного центру Вінниці для розвитку культури, туризму і підприємництва.

5.2 Проблеми та рекомендації щодо збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.

Підчас дослідження встановлено, що архітектура м. Вінниці має свою неповторну виразність та яскраво відображає провідні загальнодержавні та європейські ідеї свого часу. Пам'ятки архітектури та містобудування становлять значний соціально-економічний потенціал держави, є основою розвитку туристичної галузі. Але, щоб скористатися цим потенціалом,

необхідно передусім забезпечити належну охорону пам'яток – це комплекс заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), захисту, збереження, належного утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, реабілітації та музеєфікації об'єктів культурної спадщини (Закон України «Про охорону культурної спадщини», 2000).

Оскільки, в сучасних умовах ідентичність українських міст визначається умілим використанням культурного надбання, вкрай важливою є архітектурно-містобудівна спадщина м. Вінниці кінця XIX – початку XX ст. Проте все ще малодослідженою залишається спадщина 1920 – 50-х рр. Традиційні інструменти та засоби просторового розвитку XX ст., що відповідали в основному ідеології індустріальної епохи з нівелюванням значення історичної забудови, призвели не лише до знищення значного пласту культурно-історичних цінностей (матеріальних та духовних), але і до створення нової особливої категорії – архітектури радянської доби XX ст., що також потребує ідентифікації та категоризації.

Історична міська забудова, до якої входять будівлі різних типологічних груп, формує образ міста і впливає на його естетику. Проте в реаліях сьогодення питання забезпечення реалізації сучасних потреб та збереження архітектурної спадщини, з урахуванням суспільних та приватних інтересів, є питанням дискусійним та суперечливим, що вимагає міжгалузевої взаємодії у вирішенні. Не зважаючи на значні зусилля останніх років по формуванню Вінниці, як потужного і самодостатнього регіонального центру, з яскравими урбаністичними ознаками та особливою культурною ідентичністю, існує ряд вагомих проблем у сфері охорони архітектурно-містобудівної спадщини на різних рівнях (Рибчинський, 2017) (Додаток В, табл. 5.4):

- відсутність сформованої програми збереження та відродження культурної спадщини у місті стає приводом для руйнації об'єктів архітектурної спадщини внаслідок здійснення несанкціонованих будівельних робіт;
- недостатнє фінансування пам'яткоохоронної діяльності;

- недостатня координація у діяльності органів державної влади із збереження історико-культурної спадщини;
- неякісний контроль за виконанням чинних законів та правових актів з боку пам'яткоохоронних органів;
- відсутність сприятливого клімату та юридичної основи для залучення приватних коштів у відновлення культурної спадщини;
- втрата своєрідності художньо-естетичного образу і унікального природного ландшафту у зв'язку з інтенсивним господарським освоєнням історичних територій;
- високий ступінь фізичного руйнування значного числа об'єктів архітектурної спадщини, що призводить до виникнення реальної загрози втрати частини пам'яток;
- невідповідність умов утримання і використання історичних будівель сучасним санітарно-гігієнічним та експлуатаційним вимогам;
- низький рівень поінформованості жителів міста про культурну спадщину, сучасний стан та перспективу відродження пам'яток, що певним чином спричиняє руйнацію культурно-історичного потенціалу міста.

Своєрідність історичного міста, що за визначенням В. Вечерського (2003) може розглядатися як художній твір, а саме – витвір містобудівного мистецтва. При такому підході основними детермінантами своєрідності виступають природа і культура у взаємодії. Природна підоснова є об'єктивною даністю, статичним компонентом, а архітектурне середовище, створюване людиною, є динамічним компонентом. Отже, своєрідність міста є невинним динамічним процесом, а не статичним, застиглим результатом, вона не може бути раз і назавжди встановлена чи задана. Тому, аналізуючи проведені дослідження, сформовано підхід, який декларує інтеграцію цілей збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст. та соціально-економічного розвитку міста і ґрунтується на збалансованому і стійкому взаємозв'язку між минулим, сьогоденням та майбутнім.

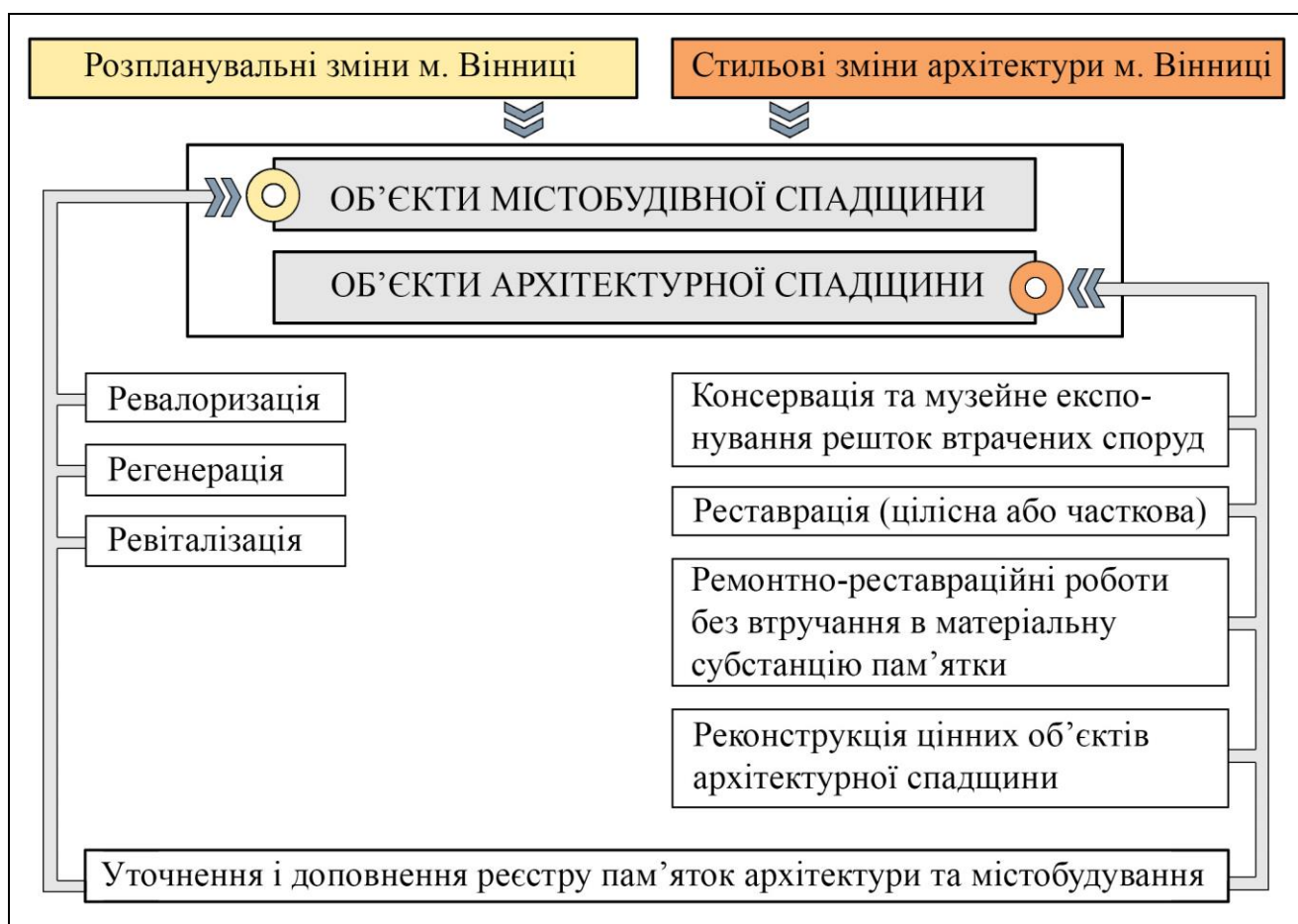
На думку професора М. Бевза (2004) зміст об'єкту охорони протягом

останнього часу еволюціонує в бік охоплення всіх елементів міського середовища, що містить цінний та різносторонній культурний потенціал. Просторову основу історичного середовища визначають такі складові елементи: природний ландшафт, монументальні споруди й забудова та планувальна організація вулиць і площ (Прибега, 2015).

У нашому дослідженні ми зосередили увагу на проблемах збереження як окремих об'єктів – пам'яток архітектури, так і на збереженні ландшафтного, розпланувального устрою міста, що в комплексі забезпечує збереження традиційного характеру історичного середовища (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Модель збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.

Специфіка виявлення пам'яток архітектури полягає як у встановленні нового, раніше нікому не відомого об'єкта, так і в переоцінці якісних характеристик раніше відомого об'єкта, що дозволяє уточнити його значущість. Виявлення об'єктів містобудівної спадщини вимагає дослідження історичних

матеріальних утворень, що займають певну територію та формуються з ландшафтних та розпланувальних елементів, будівель та споруд. До таких відносять історичні населені місця та їх окремі частини, вулиці, майдани, квартали забудови, садибні, монастирські, оборонні чи виробничі комплекси (Вечерський, 2003).

Отже, відповідно до визначення Л. Прибеги (2015), приймаємо класифікацію об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини за трьома типами: осібні, або окремі пам'ятки; пам'яткові ансамблі й комплекси; пам'яткові територіальні, або урбаністичні утворення.

Сьогодні проблема збереження культурної спадщини включає такі види комплексної реконструкції в історичних населених місцях (Рибчинський, 2017): ревалоризація (збереження і виявлення історичних та мистецьких якостей історично успадкованого просторового устрою містобудівного утворення (Прибега, 2009), регенерація (відновлення історичного просторового устрою пам'яткового містобудівного утворення та його функціональне й естетичне включення в життя міста чи іншого поселення (Прибега, 2009) та ревіталізація (підвищення функціональної значущості комплексу, фрагменту середовища, середмістя шляхом відтворення втрачених ними громадських функцій або надання їм нових, що не порушують традиційний характер середовища (Вечерський, 2003).

Відносно питань забудови та містобудівної діяльності Вінниці, що має статус «історичного» міста, діє система спеціальних обмежень та регулювальних заходів. Відповідно до нормативно-правових актів, було визначено Центральний історичний ареал. Замостянський історичний ареал, розроблений у 2007 р. (к. арх. С. Царенко) визначений не у відповідності до вимог нормативних документів, тому для забезпечення збереження пам'яток, достатньо затвердити зони охорони цих пам'яток (Вечерський, ред., 2011).

Режим використання Центрального історичного ареалу встановлює загальні обмеження господарської діяльності на його території і конкретні регламенти, які визначаються його історико-культурним потенціалом, а також

установленими зонами охорони пам'яток («Правила охорони та використання територій історичних ареалів м. Вінниці, 2010).

У межах Центрального історичного ареалу виділено: території пам'яток національного значення, території пам'яток археології, зона охорони археологічного культурного шару, охоронні зони, зони регулювання забудови. На території Центрального історичного ареалу забезпечується збереження, консервація, реставрація, реабілітація, музеєфікація, ремонт, пристосування пам'яток культурної спадщини («Правила охорони та використання територій історичних ареалів м. Вінниці, 2010).

Історичне середовище за цінністю поділяють на три категорії: до першої відносять історичне середовище в межах територій пам'яток і заповідників, до другої – історичне середовище в межах охоронних зон пам'яток, до третьої – середовище в межах зон регулювання забудови (Прибега, 2009).

На території пам'яток національного значення Центрального історичного ареалу (Миколаївська церква та дзвіниця, Єзуїтський монастир, Домініканський монастир, пам'ятник хірургу, анатому і педагогу М. Пирогову, Центральний міський парк) заборонено нове будівництво, допускається лише реставрація, реставраційний ремонт, функціональна реабілітація пам'яток та реконструкція інших будівель та споруд без збільшення їх висотних параметрів. Втручання в матеріальну структуру самої пам'ятки обмежуються оптимальними обсягами розкриття і застосуванням переважно конструктивно-технічних заходів, спрямованих на усунення руйнувань та ушкоджень (Ясінський, 2018).

Режим використання територій охоронних зон пам'яток національного та місцевого значення спрямований на забезпечення збереження історичного середовища пам'яток і можливість відтворення його втрачених цінних елементів (Вечерський, ред., 2011). На архітектурно-просторовий каркас історичного середовища другої категорії значимості теж поширюються такі пам'яткоохоронні заходи, як реставраційний ремонт, консервація та реставрація, за погодженням з відповідними органами охорони культурної спадщини і місцевими органами управління. Також дозволяється нове

будівництво у параметрах історично усталеного просторового каркаса відповідного середовища.

Режим зон регулювання забудови визначає ступінь допустимих перетворень на територіях зон. Комплекс заходів обмежується модернізацією і реновацією існуючої забудови та спорудженням об'єктів сучасної архітектури і спрямовується на структурне і функціональне оновлення відповідних утворень у параметрах, адекватних їх традиційному устрою (Ясінський, 2018). Нове будівництво та реконструкція в зонах регулювання забудови регламентують за розташуванням, функціональним призначенням, висотою, прийомами забудови, масштабом, масштабністю членувань, матеріалом, кольором (Вечерський, 2011).

Аналіз розвитку архітектури та містобудування Вінниці показав, що протягом XVII – XX ст. вул. Соборна сформувалась, як осередок якісних змін забудови міста і стала відображенням поетапних архітектурно-стильових перетворень міського середовища. Встановлено, що до середини XIX ст. вул. Соборна забудовувалась повільно і загальний характер забудови відповідав традиціям провінційного будівництва, проте з 1870-х рр. забудова почала набувати нової архітектурної образності із збереженням традиційності та тяжінням до імплементації засад і принципів нової архітектури.

Аналізуючи архівні джерела встановлено, що сформована на початку XX ст. забудова вул. Соборної стала прикладом якісних змін традицій архітектури Вінниці та уособлювала нову концепцію вуличного ансамблю, що проявилась у відповідності силуету забудови ландшафтним особливостям місцевості та у фасадному характері забудови, що поширилась на прилеглі вулиці.

У 1920 – 1930-х рр. середмістя Вінниці зазнало фрагментарної регуляції та впорядкування. Незважаючи на проблеми планувального розвитку міста, що пов'язані з безсистемною забудовою вільних ділянок, передбачалось подальше формування вул. Соборної, як адміністративного центру міста, та повна реконструкція дерев'яної забудови прилеглого єврейського кварталу. Зміни пов'язані також з будівництвом центральної паротурбінної електростанції на

«Єрусалимці». В пояснювальній записці архітектор проекту О. Кобелєв зазначив: *«Для возведения новой станции выбрано еще в 1928 г. место близко центра города, на правом берегу р. Южный Буг, недалеко от городского моста, в одной из самых старых частей города «Иерусалимка», густо заселенной мелкими владельцами отдельных хат и домов, разбросанных без всякой системы, без улиц и законных разрывов между строениями, с проходами и проездами местами шириною не более двух метров. Население – сплошь беднота, какую Городской совет Винницы предлагает переселить в новые городские участки и затем снести все существующие строения, как очаги заразы»* (ДАВіО, Ф. Р-967. Оп.1. Спр.113. с. 47-53).

У другій половині ХХ ст. східні квартали центральної частини міста зазнали нових змін у розплануванні, коли у 1950-х рр. було зведено залізо-бетонний центральний міст через р. Південний Буг зі зміною напрямку вул. Соборної. При чому була частково збережена історична забудова старого напрямку вулиці від колишнього єзуїтського монастиря до зруйнованого залізного мосту через річку на острів Кемпу. Також у 1968 р., на місці ринкової площі (XVII–XVIII ст.), було зведено кінотеатр «Росія», в наслідок чого втрачено давнішу забудову та історичний планувальний уклад ділянки.

Окремою проблемою радянського періоду постало питання планувального рішення центру міста. Особливістю Вінниці кінця 1960-х рр. стала відсутність центральної площі міста. Формування нової площі було зумовлено необхідністю спорудження пам'ятника В. Леніну. Місце для головної міської площі було обрано в межах вул. Козицького та вул. Пушкіна вздовж вул. Соборної, за основу взято недобудований інженерний корпус (згодом будівля Міської Ради). Відповідно до проекту (автор арх. В. Спусканюк) задля вивільнення додаткової території проведено демонтаж будинків попередніх епох (готель «Бель-Вю», будинок медичного інституту та ін.). Наприкінці жовтня 1971 р. було відкрито пам'ятник Леніну (Спусканюк, 2010) на новій площі Вінниці, що стала осередком офіційних масових дійств.

Отже, у другій половині ХХ ст., періоду тоталітарної ідеології, історичне місто втрачає свою текстову ідентичність, а середмістя зазнає змін. Нові просторові доміанти відвернули увагу від історико-архітектурної спадщини, позбавивши таким чином художній образ міста рис індивідуальності та своєрідності. Через непродуману містобудівну політику простір історичного ядра не лише змінив свою розпланувальну структуру, але й висотний масштаб. Як приклади такої дисгармонійності в забудові, можна згадати будівлі «Укртелекому», Міської ради, Адміністративного суду та ін., зведених протягом 1960 – 1980-х рр.

Сьогодні в історичному середовища Вінниці, поряд з цінними об'єктами, є значна кількість малоцінної забудови, що дисонує, присутні нові дисгармонійні споруди, а також відзначається втрата у забудові кварталів. Тому актуальною є проблема відновлення гармонійного архітектурно-композиційного образу міста Вінниці, шляхом виявлення та нівелювання дисгармонійних об'єктів архітектури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та створення нових акцентів.

Отже, в історичному ядрі м. Вінниці зберігаються різночасові планувальні організації, що доповнені сучасною забудовою. Найбільших розпланувальних змін зазнали східні та північно-східні ділянки історичного центру в межах вулиць Визволення, Магістратської, Шолом-Алейхема, Князів Коріатовичів, що потребують практичної реалізації регенераційних заходів (табл. 5.3). Задля успішної інтеграції містобудівного утворення в сучасне життя міста мають проводитися роботи, спрямовані на функціональну реабілітацію і адаптацію існуючої забудови, її реновацію, а також допускається модернізація маловиразних споруд, що не належать до пам'яток. Загальна мета ревіталізації фрагменту історичного середовища з частково ліквідованої структурою полягає в охороні збережених пам'яток, відбудові втрачених, символічному ознакуванні первинної композиційної структури, з метою створення умов для перспективної відбудови цілого простору середмістя та розвитку туризму (Рибчинський, 2017).

Приклад впорядкування середмістя Вінниці (вул. Соборна, історичний напрям)

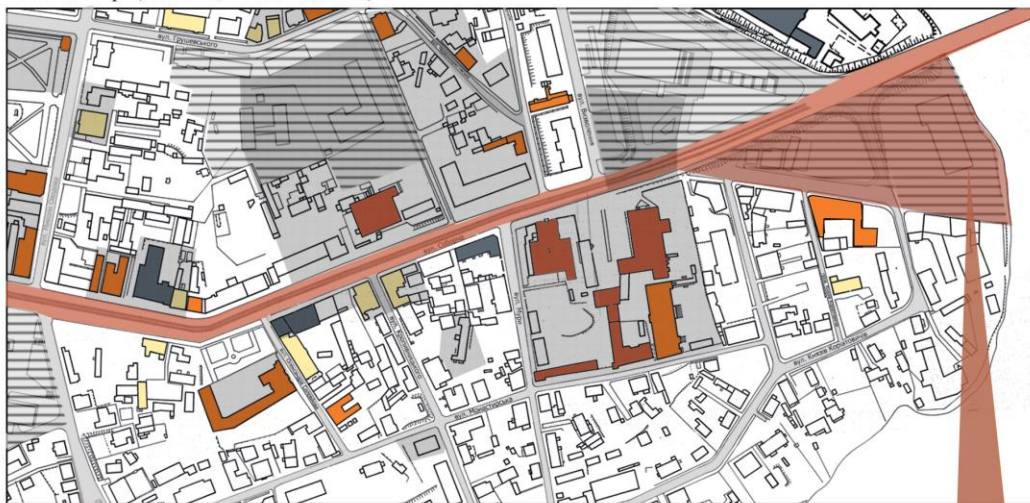

Вул. Соборна (історичний напрям). Фото 1917 р. (Логінов, Семенко, 2011)

Умовні позначення:

- Досліджувані будівлі кін. XIX ст.
- Досліджувані будівлі поч. XX ст.
- Досліджувані будівлі 1920-1955-ті рр.
- Пам'ятка архітектури національного значення

- Охоронна зона пам'ятки архітектури
- Трансформована структура забудови в д.п. XX ст.
- Головна композиційна вісь вул. Соборна
- Ділянка втраченої забудови, що потребує практичної реалізації регенераційних заходів

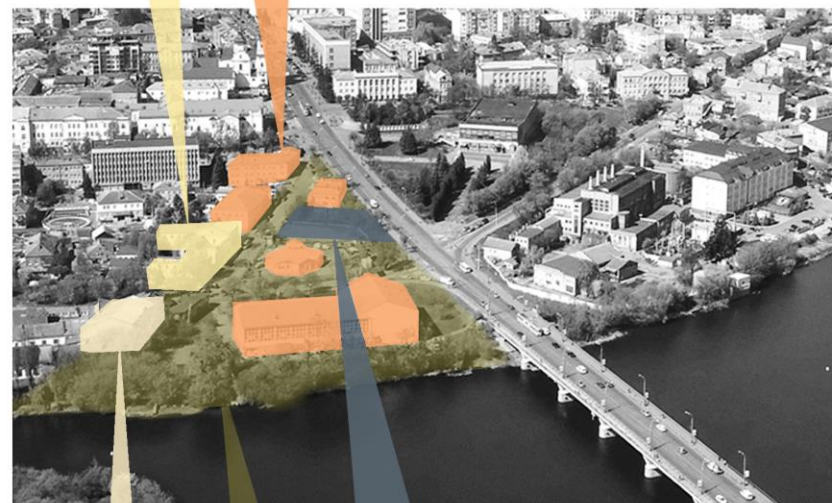

Вул. Соборна (історичний напрям), сучасний вигляд. Фото автора, 2018 р.

Фрагмент ситуційного плану, 1906 р. (ДАВіО. Ф.Д-230. Оп.1. Спр.1194)

Вул. Соборна (історичний напрям)
Вид з висоти пташиного польоту
Фото автора, 2018 р.

ДЕМОНТУВАТИ ДИСГАРМОНІЙНІ СПОРУДИ

ВІЗУАЛЬНО АДАПТУВАТИ ІСНУЮЧУ ЗАБУДОВУ

ЗАБЕЗПЕЧИТИ ЗВЕДЕННЯ НОВИХ ВІДПОВІДНИХ БУДІВЕЛЬ

ПРОВЕСТИ ОРГАНІЗАЦІЮ НЕЗАБУДОВАНОГО ПРОСТОРУ

ПРОВЕСТИ РЕМОНТНО-РЕСТАВРАЦІЙНІ ТА РЕСТАВРАЦІЙНІ РОБОТИ НА ОБ'ЄКТАХ

Динаміка процесів розвитку міста визначає потребу формування його історичних частин з урахуванням нових вимог. Нова забудова, яка зводиться по сусідству з історичними територіями, часто переймає знакові функції, докорінно змінює сприйняття історичного міста та його середовища. Тому проблема збереження автентичності архітектурного образу міста є сьогодні вкрай актуальною.

З огляду на важливість вертикальної композиції, потрібно звернути увагу на необхідність збереження історичного силуету центральної частини міста та краєвидів, які пов'язані з нею візуальними зв'язками (Водзинський, 1995): архітектурні доміанти правобережної частини (архітектурно-історичний комплекс «Мури» та костел капуцинів-францисканців), акцентні споруди в забудові вул. Соборної (буд. реального училища, готель «Савой», буд. жіночої гімназії, буд. організацій, житловий будинок вчителів), співвідношення фонові забудови з системою доміант (силует міста), панорами і види, які сприймаються з набережних р. Південний Буг.

Сьогодні, незважаючи на пам'ятко-охоронну документацію, в центральному історичному ареалі Вінниці проводиться непродумане нове будівництво, що руйнує сформований масштаб та архітектурно-художній образ забудови (багатопверхові житлові будинки на вул. Мури, Монастирській, Князів Коріатовичів). Такі будинки не лише руйнують об'ємно-просторову композицію історичного міста, а й ускладнюють успішність ревіталізації середмістя (Рибчинський, 2017).

У сучасних умовах розвитку історичного середовища постає необхідність не лише у збереженні історичної забудови міста, адаптуючи її під потреби суспільства, їх побут та ритм життя, але й виникає потреба гармонійного включення в традиційну міську тканину об'єктів сучасної архітектури. Пошук оптимального поєднання нових будівель з сформованим архітектурним простором є дискусійним, суперечливим завданням, що потребує окремого розгляду. Проте забудовник повинен дотримуватись вимог, окреслених в історико-архітектурному опорному плані та охоронних зонах, згідно з яким

накладаються певні обмеження в господарській діяльності. Особливо важливим є дотримання вимог щодо висотності забудови та основних об'ємно-просторових характеристик, таких як габарити будівлі та ін.

Задля збереження окремих об'єктів архітектури, в першу чергу необхідно уточнити список пам'яток архітектури (малодослідженим залишається спадок 1920 – 1950-х рр.); провести їх інвентаризацію, зібравши всю необхідну інформацію про пам'ятки, включаючи архівні та історичні дані; здійснити натурні дослідження і архітектурні обміри; провести аналіз нинішнього стану пам'яток і можливостей збереження. Важливо визначити ступінь першочерговості проведення заходів щодо збереження певної пам'ятки.

Відсутність сформованої програми збереження культурної спадщини у місті стає приводом для руйнації об'єктів архітектурної спадщини внаслідок здійснення несанкціонованих будівельних робіт. Задля збереження та можливості відродження окремих об'єктів забудови, було проведено їх інвентаризацію, здійснено натурні дослідження та проведено аналіз сучасного стану будівель, що дозволило визначити ступінь збереженості та класифікувати наступним чином (Додаток В, рис. 5.4):

- 1) втрачена пам'ятка (буд. Народного дому, Вознесенський храм, прибутковий будинок Співака – 3 об.);
- 2) повністю перебудовані, в яких збережено лише окремі елементи планувальної структури, або декору (буд. поштово-телеграфної контори, особняк Стаховського та ін. – 10 об.);
- 3) незадовільний стан: гостро необхідна реставрація важливих конструктивних елементів та захист архітектурних деталей (Особняк А. Кармазіна, житловий будинок Облвиконкому та ін. – 24 об.);
- 4) задовільний стан: потрібна реставрація окремих частин або ліквідація дефектної реставрації (буд. жіночої гімназії, житловий будинок вчителів та ін. – 25 об.);

5) хороший стан: потрібні окремі реставраційні роботи по підтриманню збереження пам'ятки (будинки окружного суду, будинки організацій та ін. – 38 об.);

б) нещодавно виконані (виконуються нині) ремонтно-реставраційні роботи (готель «Франція», готель «Савой» та ін. – 10 об.).

Серед головних впливів руйнівного характеру (Додаток В, табл. 5.5), що призводять до втрати історичного об'єкту можна виділити:

- самовільна добудова чи перебудова будівлі (вул. М. Оводова, 87, вул. Ф. Верещагіна, 6, вул. Грушевського, 28 та ін.);
- неналежна експлуатація будівлі (вул. Митрополита Петра Могили, 12, вул. С. Петлюри, 24, вул. Соборна, 95 та ін.);
- функціональна адаптація без врахування історико-архітектурної цінності будівлі (вул. Ф. Верещагіна, вул. Магістратська, 64 та ін.);
- знищення автентичних архітектурних елементів (вул. Грушевського, 16);
- застосування нових деталей, що не відповідають історичному образу будівлі (вул. Соборна, 28, 52 та ін.).

На основі узагальнення українського та закордонного досвіду, відповідно до вимог чинного законодавства, сформовано перелік рекомендацій щодо збереження архітектурної спадщини Вінниці кінця XIX – п. половини XX ст. залежно від стану збереженості та історико-архітектурної цінності (табл. 5.4):

1) Забезпечення консервації та музейне експонування решток втрачених споруд середмістя без втручання в матеріальну структуру об'єкта, обмежуючись лише застосуванням конструктивно-технічних заходів, спрямованих на усунення руйнувань і ушкоджень.

2) Виконання необхідних реставраційних робіт: здійснення цілісної реставрації, спрямованої на відновлення стилістично цілісної, композиційно довершеної системи пам'ятки, або часткової реставрації, з метою забезпечення збереження автентичної матеріальної субстанції об'єкта й виявлення її історичної та архітектурної значущості, зміцнення її матеріальної структури та адаптації її до нових експлуатаційних умов.

Рекомендації щодо збереження архітектурної спадщини м. Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст. (Приклади)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСЕРВАЦІЇ
ТА МУЗЕЙНЕ ЕКСПОНУВАННЯ
РЕШТОК ВТРАЧЕНИХ
СПОРУД СЕРЕДМІСТЯ

ВИКОНАННЯ НЕОБХІДНИХ
РЕСТАВРАЦІЙНИХ РОБІТ

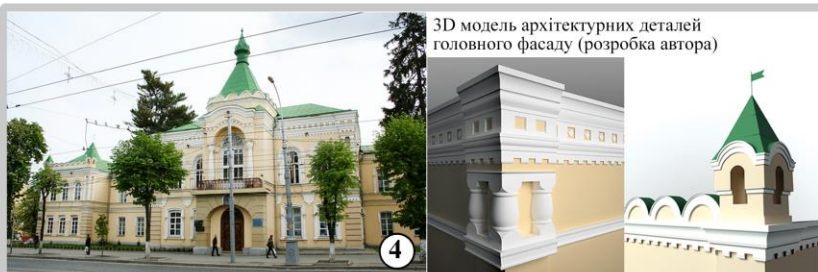

Будівля Миської думи, вул. Соборна, 67. 1911 р., арх. Г. Артинов. Фото автора, 2018 р.

Особняк О. Четкова, вул. Пушкіна, 38. (1909 р., арх. Листовничий). Фото автора, 2018 р.

ЗБЕРЕЖЕННЯ БЕЗ
ВТРУЧАННЯ В
МАТЕРІАЛЬНУ
СУБСТАНЦІЮ
ПАМ'ЯТКИ

Будівля Вінницького реального училища, вул. Соборна, 87. (1880 р., арх. М. Чекмарьов, В. Краузе) Фото автора, 2018 р.

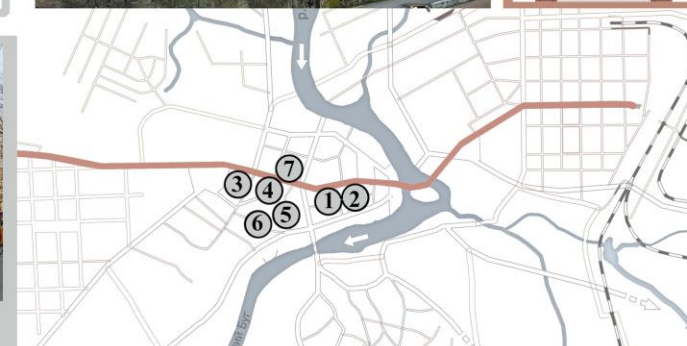

РЕКОНСТРУКЦІЯ ЦІННИХ
ОБ'ЄКТІВ АРХІТЕКТУРНОЇ
СПАДЩИНИ

Школа-ліцей №7, вул. В. Городецького, 21. Фото автора

Житловий будинок, вул. Грушевського, 50/ Архітектора Артинова, 9. Фото автора

3) Збереження без втручання в матеріальну субстанцію пам'ятки, проведення ремонтно-реставраційних робіт з метою фізичного збереження пам'ятки та утримання в належному експлуатаційному стані.

4) Здійснення реконструкції цінних об'єктів архітектурної спадщини, з метою збереження та поліпшення експлуатаційних характеристик будівель, а також їх функціональної адаптації.

Також при збереженні архітектурно-містобудівної спадщини в процесі сучасного використання необхідно забезпечити відповідний правовий охоронний статус пам'яток. Внесення до переліку Державного реєстру нерухомих пам'яток України передбачає виявлення об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини, паспортизацію, складання облікової документації, реєстрацію та присвоєння охоронного номеру відповідно національного або місцевого значення.

За результатами досвіду європейських країн встановлено, що збереження та включення об'єктів культурної спадщини в суспільне життя може мати багатосторонній позитивний вплив на успішний розвиток сучасного міста. Аналіз джерельної бази дозволив розмежувати п'ять основних категорій соціально-економічного потенціалу збереження культурної спадщини (дослідження проводили наукові інститути Норвегії, Швеція, Великої Британії, США) (Indrė Gražulevičiūtė–Vileniškė, 2011. Mason, 2005):

1) Вплив на добробут місцевої громади: створення нових робочих місць, збільшення прибутків домоволодінь, спонукання до саморозвитку, посилення конкурентоспроможності громади.

2) Вплив на бізнес-клімат як на місцевому рівні так і на державному рівні. На думку Р. Мейсона (2005) відновлення історичних будівель сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, що базується на активі місцевих громад.

3) Розвиток туризму та модернізація культурної інфраструктури міста.

4) Формування сучасних громадських просторів. В останні десятиліття програми орієнтовані на активізацію історичних центрів та районів реалізована в багатьох країнах. Наприклад, політика оновлення міст у Великій Британії,

заохочення до поєднання житлових, комерційних, розважальних та культурних заходів сприяли розвитку соціальної сфери, відродженню та реабілітації історичного середовища міст різного розміру (Лондон, Манчестер, Брістоль тощо).

5) Вплив на екологічну ситуацію та раціональне використання ресурсів. Можливість запобігти розширенню міських територій, завдяки доцільному використанню існуючої забудови міста; сприяння сталому компактному розвитку міських районів.

Внаслідок історичних подій, руйнівних сил часу, знецінення об'єктів архітектури у певні періоди, а також через перебудови, переобладнання під відповідні установи, організації тощо, збережені історичні об'єкти міста змінили свої функції та первісний вигляд. Залежно від потреб сучасного міста змінюється просторова організація та архітектурна форма історичного міста. Саме проблема збереження традиційного міського середовища ставить сьогодні перед науковцями та користувачами завдання забезпечення життєздатності історичного середовища міста.

Висновки до п'ятого розділу

1. Підчас дослідження було встановлено, що усвідомлення необхідності збереження культурної спадщини відбулось ще наприкінці XIX ст. Проте складна політична ситуація на початку XX ст. не дала можливості налагодити систематичну пам'яткоохоронну діяльність у сучасному її розумінні. У 1920 – 1930-х рр. розширенню інформаційного поля щодо культурної спадщини Вінниччини сприяла діяльність Кабінету виучування Поділля.

Встановлено, що у другій половині XX ст. розпочато ґрунтовні роботи з дослідження історико-архітектурної спадщини Вінниці, затверджено перший список пам'яток історії, археології та мистецтва, Незважаючи на зростаючі обсяги реставраційних і пам'яткоохоронних робіт у 1960 – 1970-х рр., засоби та

методи просторового перетворення міста знівеливали значення історичної забудови.

Важливими для розвитку пам'ятоохоронної справи стали напрацювання Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПК), інститутів «Укрпроектреставрація» та КиївНДІТІ. У 1989 – 90-ті рр. розроблено історико-архітектурний опорний план центральної частини Вінниці, складено перелік об'єктів, що заслуговують на статус пам'яток архітектури.

2. У роки незалежності України в пам'ятоохоронній галузі здійснено низку правових, організаційних і адміністративних заходів щодо збереження об'єктів культурної спадщини. Сьогодні на державному обліку перебуває 178 об'єктів культурної спадщини Вінниці, в тому числі 120 – архітектури та містобудування. Проте існує необхідність, окрім виявлення та охорони нерухомих пам'яток, у збереженні самобутності історичного середовища міста.

3. Виявлено проблеми збереження та використання культурного надбання: відсутність сформованої програми збереження та відродження культурної спадщини, недостатнє фінансування пам'ятко-охоронної діяльності, недостатня регуляторна діяльність та неналежний контроль з боку органів державної влади, відсутність сприятливого інвестиційного клімату, непродумана нова забудова, високий ступінь фізичного руйнування пам'яток, проблема залучення місцевої громади до пам'ятоохоронної діяльності.

Аналіз розвитку архітектури та містобудування Вінниці показав, що вул. Соборна стала прикладом якісних змін традицій архітектури, відображенням поетапних архітектурно-стильових перетворень міського простору. Однак сьогодні історична забудова Вінниці порушена новобудовами, які часто не пов'язані з оточенням ні масштабно, ні стилістично. Таким чином, неоднорідність забудови середмістя обумовлює необхідність диференційованого підходу до питань можливих реконструкцій.

Сучасні процеси трансформації та розвитку архітектурно-містобудівної структури центральної частини Вінниці вимагають усвідомлення значущості історичного середовища міста, збереження та реставрації пам'яток,

гармонійного включення до історично сформованої забудови об'єктів нового будівництва. З метою збереження пам'яток архітектури було здійснено натурні дослідження (110 об.) та проаналізовано сучасний стан будівель, що дозволило визначити ступінь збереженості: 1) втрачена пам'ятка (3 об.); 2) повністю перебудована будівля (10 об.); 3) незадовільний стан (24 об.); 4) задовільний стан (25 об.); 5) хороший стан (38 об.); 6) нещодавно виконані ремонтно-реставраційні роботи (10 об.).

Визначено головні впливи руйнівного характеру, що призводять до втрати об'єкту: самовільна добудова чи перебудова будівлі; неналежна експлуатація будівлі; функціональна адаптація без врахування історико-архітектурної цінності будівлі; знищення автентичних архітектурних елементів; застосування нових деталей, що не відповідають історичному образу будівлі.

Сформовано перелік рекомендацій щодо збереження архітектурної спадщини м. Вінниці: 1) забезпечення консервації та музейне експонування решток втрачених споруд середмістя, 2) виконання необхідних реставраційних робіт (цілісна або часткова реставрація), 3) проведення ремонтно-реставраційних робіт без втручання в матеріальну субстанцію пам'ятки, 4) реконструкція цінних об'єктів архітектурної спадщини. Потребує також уточнення і доповнення реєстр пам'яток архітектури та містобудування.

За результатами досвіду європейських країн встановлено, що зазначені заходи по збереженню та реставрації історико-культурного надбання сприяють соціально-економічному розвитку міста, впливають на добробут місцевої громади, поліпшують бізнес-клімат, сприяють розвитку туризму, формують сучасні громадські простори, позитивно впливають на екологічну ситуацію та раціональне використання ресурсів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено науково-прикладне завдання: визначено основні етапи та розкрито характерні особливості процесу розвитку розпланувальної структури та архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. За результатами дослідження сформульовано наступні висновки:

1. Встановлено, що попередні дослідження розвитку архітектури м. Вінниці, незважаючи на зацікавлення цією темою широкого кола науковців, має певні історико-теоретичні прогалини. Тому задля вирішення поставлених задач, насамперед було систематизовано існуючі бібліографічні матеріали та сформовано джерельну базу дослідження.

Комплексна методика дослідження передбачає поетапне виконання дослідницьких завдань із застосуванням загальнонаукових і спеціальних методів емпіричного та теоретичного рівнів.

2. Виявлено та проаналізовано головні передумови розвитку Вінниці, серед яких: ландшафтні та кліматичні, політико-адміністративні, комунікаційні. Встановлено, що об'ємно-просторові зміни архітектури Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. відбувалися за дії природно-ландшафтних, політико-адміністративних, соціально-економічних, комунікаційних, культурно-просвітницьких та нормативних факторів, що мали різний ступінь впливу на різних відрізках часу.

3. У результаті аналізу просторових змін з урахуванням факторів впливу визначено три основні етапи розвитку Вінниці: Етап I (1871 – 1899-ті рр.); Етап II (1900 – 1919-ті рр.); Етап III (1920 – 1955-ті рр.).

З'ясовано, що наприкінці XIX ст. (Етап I) введено в дію нові правила планування та регулювання забудови, розпочато раціональне розпланування нових кварталів; на початку XX ст. (Етап II) поширюється регулярна квартальна забудова у західному та північно-східному напрямках, перетворюється архітектурно-містобудівний простір середмістя; у 1920 – 1955-х рр. (Етап III) відзначено функціональне зонування територій та поширення міської забудови у північному та північно-східному напрямках.

4. Визначено та проаналізовано основні типологічні групи досліджуваних будівель за їхніми характерними ознаками на кожному етапі розвитку міста.

Встановлено, що наприкінці XIX ст. (Етап I) дерев'яна одноповерхова забудова поступово замінюється двоповерховими мурованими житловими та громадськими будівлями. На початку XX ст. (Етап II) доповнюються функціонально-типологічні групи, з'являються нові будівлі культурно-освітніх закладів та адміністративних установ. Збільшується поверховість забудови. Найпоширеніші за формою плани, наближені до прямокутної форми (будівлі у рядовій забудові та на перехресті вулиць); менш розповсюджені – Г-подібні плани та плани складної форми. Характерним є анфіладні, коридорні та змішані планувальні схеми.

Визначено, що в архітектурі будівель кінця XIX ст. переважає рівноакцентна та симетрична центрально-осьова композиція фасаду. На початку XX ст. поряд із симетричними центрально-осьовими використовують асиметричні композиції для фасадів прибуткових будинків, готелів та особняків. Особливого значення набувають виділення кутових частин та завершень головних фасадів.

З'ясовано, що у 1920 – 1955-х рр. (Етап III) прослідковується збільшення функціонально-типологічних груп об'єктів архітектурної творчості. Проте у цей період зникають з типологічного переліку сакральні споруди, прибуткові будинки та особняки. Встановлено, що для житлових будинків характерними є прості планувальні вирішення та геометризм фасадів. Удосконалюється функціонально-планувальна організація, прослідковується розширення номенклатури приміщень. Проте яскравішу об'ємно-просторову будову мають будівлі адміністративних установ та освітніх закладів на перехресті вулиць зі складною формою плану та асиметрією фасадів.

5. Визначено особливості стильових спрямувань в архітектурі Вінниці в хронологічних межах етапів розвитку.

В архітектурі періоду історизму (Етап I) виділено такі стильові

спрямування: класичний напрям, романтичний напрям, раціональний напрям. Найбільшого поширення отримали синтезовані форми неоренесансної і необарокової архітектури. Характерним для цього періоду є також «цегляний стиль». Найважливішим критерієм у виборі стильового напрямку було функціональне призначення будівлі та матеріальний стан замовника.

В архітектурі доби модерну (Етап II) переважають модернізовані історичні стилі та раціоналізм. Загалом виділено чотири стильові напрями: ретроспективний, національно-романтичний, раціональний напрям та інтернаціональний модерн. Творцем архітектурного образу Вінниці на початку ХХ ст. став перший міський архітектор – Г. Артинов.

Впродовж 1920 – 30-х рр. (Етап III) архітектура Вінниці формувалась на загальних засадах будівельної політики в державі. Визначено такі стильові спрямування: неокласицистичні ремінісценції, раціоналістичний напрям, конструктивізм. У вирішенні житлових будівель більшою мірою проявився раціоналістичний метод формотворення, архітектурно-стилістичний образ громадських будівель формувався відповідно до класицистичних засад. У 1945-55-ті рр. в архітектурі будівель поширюються засоби вираження переможних настроїв за допомогою класицистичних форм.

6. Дослідження показали, що пам'яткоохоронна діяльність мала велике значення в культурному будівництві незалежної української держави. Проте сьогодні існують вагомі проблеми у сфері охорони архітектурно-містобудівної спадщини на різних рівнях, що потребують міжгалузевого підходу у вирішенні.

З'ясовано, що у другій половині ХХ ст. розпланування центральної частини міста було реорганізовано, що призвело до значних втрат у забудові. Тому сьогодні існує необхідність розробки та впровадження проектів по відродженню середмістя.

Виявлено причини руйнування цінних об'єктів архітектури, сформовано перелік рекомендацій щодо збереження архітектурної спадщини Вінниці з урахуванням їхньої історико-культурної значущості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ДОКУМЕНТАЦІЯ

1. *ДБН В.3.2-1-2004 Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятках культурної спадщини*, 2004. Державний комітет України у справах містобудування і архітектури Київ. [online] Доступно: <https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-388> [Дата звернення 10 вересня 2019].
2. *ДБН Б.2.2-3-2012 Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту*, 2012. ДП «Укрархбудінформ»: Мінрегіонбуд України. [online] Доступно: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=65083 [Дата звернення 10 вересня 2019].
3. *ДБН Б.2.2-12:2019 Планування та забудова територій*. Київ: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. [online] Доступно: <http://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/07/DBN-B22-12-2019.pdf?fbclid=IwAR1xrdrwtfLAMOvvhk13hZ5bqJL-R2MNPic6tBIf7Ota6VA5ImpkqhLkoN4> [Дата звернення 10 вересня 2019].
4. *ДСТУ Б Б.2.2-10:2016 Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж і режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування*, 2016. Науково-дослідний і проектний інститут містобудування. [online] Доступно: <http://ndpi.com.ua/articles/28.pdf> [Дата звернення 10 вересня 2019].
5. *Закон України Про охорону культурної спадщини*, 2000 (ред. 25.01.2019). Верховна Рада України. [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> [Дата звернення 10 вересня 2019].
6. *Закон України Про регулювання містобудівної діяльності*, 2011 (ред. 20.10.2019). Верховна Рада України. [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> [Дата звернення 10 вересня 2019].
7. *Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеційська хартія)*, 1964. [online] Доступно:

- https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757/sp:max25 [Дата звернення 10 вересня 2019].
8. *Постанова від 26 липня 2001 р. N 878 Про затвердження Списку історичних населених місць України*. Кабінет Міністрів України. [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF> [Дата звернення 10 вересня 2019].
  9. *Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини*, 2000. [online] Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/998_260 [Дата звернення 10 вересня 2019].

ЛІТЕРАТУРА

10. Асеев, Ю, 1961. Про формування стилю в архітектурі. Ігнатов, О., Коломієць, М., Нельговський, Ю., ред. *Формування стилю соціалістичної архітектури*. Київ: Друкарня Держбудвидаву УСРС.
11. Асеев, Ю., 1989. *Стили в архитектуре Украины*. Київ: Будівельник.
12. Антонович, В., 1885. *Монографии по истории Западной и Юго-Западной России*. Т. 1 Киев: Тип. Е. Я. Федорова. [online]. Доступно: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/35305> [Дата звернення 10 вересня 2019].
13. Антощук, Т., 2018. *Еволюція семантичних ознак архітектурних форм українського романтизму (кінець XIX - початку XX століття)*. Дисертація кандидата архітектури. Національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова.
14. Анциферов, Н., 1925. *Пути изучения города, как социального организма: Опыт комплекс. подхода*. Ленинград: «Сеятель» Е. В. Высоцкого.
15. Баранов, Н. ред., 1975. *Всеобщая история архитектуры. В 12 томах. Архитектура СССР. Т. XII, Кн. I*. М.–Ленинград: Стройиздат.
16. Баранов, Н., 1980, *Силуэт города*. Москва.
17. Барановский, Г., 1904. *Архитектурная энциклопедия второй половины XIX века*. Санкт-Петербург: Строитель.

18. Бархин, М., 1975. *Мастера советской архитектуры об архитектуре: Избранные отрывки из писем, статей, выступлений и трактатов: В 2-х томах.* Москва: Искусство.
19. Батюшков, П., 1891. *Подолія: историческое описание.* Санкт-Петербург: Типогр. «Обществ. польза».
20. Бевз, М., 2004. *Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст.* Дисертація доктора архітектури. Харківський державний технічний університет.
21. Білінський, М., 1926. *Вінницький замок: історичний нарис з доби XV–XVIII ст.* Вінниця.
22. Бируля, О., 1930. *Архітектурна історія Вінниці.* Вінниця: Державна друкарня ім. Леніна.
23. Бойко, Х., 2015. *Типи будинків та архітектурні конструкції: навч. посібник.* Львів: Видавництво Львівської політехніки.
24. Боржковский, В., 1911. *Старый город.* Винница.
25. Борисенко, М., 2013. *Житло та побут міського населення України у 20-30-х роках ХХ століття.* Монографія. Київ: ВД «Стилос».
26. Брунов, Н., 1937. *Альбом архитектурных стилей.* Москва: ОГИЗ.
27. Бунин, А, Саваренская, Т., 1979. *История градостроительного искусства.* В 2-х т. Т. 2: Градостроительство ХХ в. Москва: Стройиздат.
28. Вебер, М., 1900. *Город. Избранные произведения.* Перевод с немецкого и общая редакция: Ю. Н. Давыдов. Москва: Прогресс. [online]. Доступно: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/3597> [Дата звернення 10 вересня 2019].
29. Вечерський, В., 1988. Історичні міста України: збережене майбутнє. *Пам'ятки України.* № 2, с. 47-48.
30. Вечерський, В., 2003. *Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць.* Ч. 2. Київ: Науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури й містобудування.

31. Вечерський, В., 2006. До історії формування методики пам'яткоохоронних досліджень старовинних міст в Україні. *Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень*. Випуск 2., с. 214-242.
32. Вечерський, В., ред., 2011. *Історико-містобудівні дослідження: Васильків, Вінниця, Горлівка, Ізмаїл*. Київ: Науководослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень.
33. Водзинський, Є., 1996. Історичні міста України: дослідження та охорона спадщини. Тимофієнко, ред. *Архітектурна спадщина України. Вип. 3. Част. 1: Питання історіографії та джерелознавства української архітектури*. Київ: Українознавство.
34. Воловик, В., 2017. Етнокультурні ландшафти Вінниці. О. Коляструк, ред. *Культурний ландшафт Вінниці: від минулого до майбутнього : зб. ст. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД»*.
35. Габрель, М, Моркляник, О. *Деякі проблеми оцінки унікальних пам'яток архітектури на підставі методу «відстані до ідеалу»*. Національний університет «Львівська політехніка».
36. Гальчак, С., 2011. *Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: ХІХ - поч. ХХІ ст.* Монографія. Вінниця : Меркьюрі-Поділля.
37. Гейден, Д., 1906. *Положение земельного вопроса в Винницком уезде и попытка устроить безземельных и малоземельных*. Немиров.
38. Гинзбург, А., 1926. Новые методы архитектурного мышления. *Советская архитектура*, №1, с.1-4.
39. Гинзбург, А., 1924. *Стиль и эпоха*. Москва: Госиздат.
40. Горбик, В., Денисенко, Г., Скрипник, П., 1994. *Пам'ятки України: проблеми збереження і дослідження*. Київ: Інститут історії України НАН України.
41. Горбик, В., Денисенко, Г., 2012. *«Звід пам'яток історії та культури України» у дослідженні і охороні культурної спадщини: досвід, проблеми, перспективи*. Інститут історії України НАН України.

42. Горюнов, В. и Тубли, М., 1992. *Архитектура эпохи модерна*. Санкт-Петербург: Стройиздат.
43. Григор'єв-Наш, М., 1918. *Поділля: Географічно-історичний нарис*. Кам'янець-Подільський. [online]. Доступно: <https://library.vn.ua/e-library/katalog/grigorev-nash.-podillya> [Дата звернення 10 вересня 2019].
44. Гропиус, В., 1971. *Границы архитектуры (серия: Проблемы материально-художественной культуры)*. В. Тасалов ред. Москва: Искусство.
45. Гульдман, В., 1893. *Населенные места Подольской губернии: (алфавитный перечень населенных пунктов губернии, с указанием некоторых справочных о них сведений)*. Каменец-Подольский: Тип. Подольского губ. Правления.
46. Гульдман, В., 1889. *Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания*. Подольский губерн. стат. Комитет. Каменец-Подольский: Тип. Подольского губернского правления.
47. Гутнов, А., 1984. *Эволюция градостроительства*. Москва.
48. Денисова, Л., 2012. Місто зі скромною принадністю. Л. Загородня, ред., *Архітектурна Вінниця: час, простір, особистості*. Альманах. Вінниця: ПП «ПРАДА АРТ», с. 15-33.
49. Диба, Ю., 2014. Закономірності формування архітектури Русі (за джерельною базою X–XIV ст.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».
50. Дитятин, И., 1875-1877. *Устройство и управление городов России*. т. 1, 2 – СПб. –Ярославль.
51. Дьомін, М., 2005. Актуальні проблеми пам'яткоохоронної діяльності в Україні. *Мистецькі обрії*. Вип. 7, с. 263-268.
52. Єсюнін, С., 2015. *Міста Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст.* Монографія. Хмельницький: ФОП Мельник А. А.
53. Зінько, Ю. ред., 2016. *Пам'ятки історії та культури Вінницької області*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД».

54. Игнаткин, И., 1962. *История планировки и застройки Киева в начале XIX века*: Дисертация кандидата архитектуры. Киев.
55. Иконников, А., 2001. *Архитектура XX века. Утопии и реальность. Том I*. М.: Прогрес-Традиция.
56. Іваночко, У., 2006. Загальна методика й основні методи дослідження розвитку архітектурно-розпланувальної структури міст в умовах урбанізаційного процесу. Петришин, Г. ред. *Історичні містобудівні комплекси: наукові методи дослідження: Навч. посібник*. Львів: Видавництво національного університету «Львівська Політехніка».
57. Івашко, Ю., 2013. *Основи стилеутворення модерну в архітектурі України (кінець XIX - початок XX століття)*. Дисертація доктора архітектури. Національний університет будівництва і архітектури.
58. Ідак, Ю., 2006. *Композиційні аспекти формування квартальної забудови Львова (кінця XVIII - початку XX століть)*. Дисертація кандидата архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».
59. Казанцева, Т., 2004. *Типи фактур в архітектурі Львова 1870 x – 1930 x рр. та принципи їх сучасного збереження*. Дисертація кандидата архітектури. Державний університет «Львівська політехніка».
60. Каплінська, М., 2015. *Архітектурно-містобудівні принципи регенерації ринкових площ історичних міст західного регіону України*. Автореферат дисертації кандидата архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».
61. Каплун, А., 1985. *Стили и архитектура*. Москва: Стройиздат.
62. Кароєва, Л., Брілінг, Г., 1989. *Г.В. Брілінг – засновник Вінницького музею*. Тези доп. 7-ї Вінниц. обл. історико-краєзн. конф. Вінниця.
63. Кароєва, Л., Лиса, Л., Філін, О., 1998. *Срібна мить (поштові листівки та фотографії з музейної колекції)*. Вінниця: РВВ ВАТ «Віноблдрукарня».
64. Кароєва, Т., 2018. *«Історія має право сподіватися від міста Вінниці блискучого майбуття...»*. Монографія. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

65. Кириченко, Е., 1978. *Русская архитектура 1830 – 1910-х годов*. Москва.
66. Кириченко, Е., 1986. *Архитектурные теории XIX века в России*. Москва: Искусство.
67. Клименко, И, Скибицкая, Т, Шалаев, В. и др, 1999. *Памятники архитектуры как объект оценки: справ. Пособие*. Киев.
68. Климентюк, Т., Проскураков, В. та Ковальчук, Х., 2014. *Ілюстрований словник архітектурних термінів: навч. посібник*. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
69. Колесник, В. ред., 2013. *Вінниця у спогадах: у 3 т. Т. I XIX – початок XX ст.* Кіровоград : Імекс-ЛТД.
70. Криворучко, О., 2008. *Сучасна архітектура: Термінологічний словник*. Львів: Видавництво національного університету «Львівська політехніка».
71. Лавров, В., 1977, *Развитие планировочной структуры исторически сложившихся городов*. Москва: Стройиздат.
72. Ле Корбюзье, 1977. *Архитектура XX века*. Перевод Зайцева, В. и Фрязинова, В. Москва: Издательство «Прогресс».
73. Лесик, О., 2013. Принципи реставрації пам'яток архітектури. Традиції та новаторство. *Дослідницькі та науково-методичні праці*. Вип. 21, с. 97-104.
74. Леонтьев, Д., 2010. *Архитектура Украины. Велика ілюстрована енциклопедія*. Харків: Веста.
75. Линч, К., 1982. *Образ города*. Пер. с англ. В.Л. Глазычева; сост. и ред. А.В. Иконников. Москва: Стройиздат.
76. Литвинов, А., 2003. *Архитектура. Будівництво. Короткий термінологічний словник*. навч. посібник для студ. буд. спец. 2-е изд. - Вінниця: ВДТУ.
77. Лінда, С., 1999. *Стилістичні та архітектурно- композиційні аспекти розвитку архітектури Львова періоду історизму у XIX- поч. XX ст.* Дисертація кандидата архітектури. Державний університет «Львівська політехніка».

78. Лінда, С., 2013. *Історизм у розвитку архітектури*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».
79. Лукомська, З., 2007. *Розвиток розпланувально-композиційної структури середмістя Івано-Франківська у XVII - XX ст.* Дисертація кандидата архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».
80. Лукомский, Г., 1910. Мысли о художественности городов. *Зодчий*. №3., с. 17-19.
81. Любицький, Р., 2018. *Формування мережі об'єктів паркування індивідуального автотранспорту в історично сформованих містах (на прикладі м. Львова)*. Дисертація кандидата архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».
82. Логачевский, 1902. Кирпич XX ст. *Зодчий*. №38, с. 438-439.
83. Малаков, Д. 1982. *По Брацлавщине (от Винницы до Тульчина)*. Москва: Искусство.
84. Малаков, Д., 2009. *Прибуткові будинки Києва*. Київ: Видавничий дім «КІЙ».
85. Малаков, Д., 2017. *Архітектор Шехонін. Три епохи*. Київ: Видавничий дім «КІЙ».
86. Мамфорд, Л. 1937. «Що таке місто» в: *Architectural Record*. [online]. Доступно: <https://www.scribd.com/document/6960307/What-s-a-City-Lewis-Mumford>. [Дата звернення 10 вересня 2019].
87. Мещеряков, В., 2016. *Механізми державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах*. Дисертація кандидата наук з державного управління. Національна академія державного управління при Президентові України.
88. Михайлишин, О., 2014. *Розвиток архітектури міжвоєнної Волині в умовах соціокультурних трансформацій ХХ століття*. Дисертація доктора архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».

89. Моргун, О., 2010. *Історизм в архітектурі Одеси другої половини XIX - початку XX ст. (стильові та композиційні аспекти)*. Дисертація кандидата архітектури. Одеська державна академія будівництва та архітектури.
90. Мудраченко, К., 2000. *Ілюзіон у Вінниці : історико-докум. нарис*. Вінниця.
91. Мыш, М., 1897. *Городовое положение 11 июня 1892 года с относящимися к нему узаконениями, судебными и правительственными разъяснениями*. СПб.
92. Наливайко, Д., 1981. *Искусство: направления, течения, стили*. Київ: Мистецтво.
93. Омикронъ. *Муры - какъ источникъ просвещения въ Крае*. Винницкая старина.
94. Опалько, Ю., 2007. Збереження культурно-історичної спадщини в Сучасній Україні: проблеми та перспективи. *Стратегічні пріоритети*. Київ. № 1(2), с. 83-88.
95. Отамановський, В., 1993. *Вінниця в XIV–XVII століттях: історичне дослідження*. Вінниця: Континент.
96. Петришин, Г., Посацький, Б., Ідак, Ю., ред., 2016. *Містобудівне проектування. Частина I: Місто як об'єкт проектування: навч. посібник*. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
97. Посацький, Б., 2016. Формування міського культурного ландшафту (на прикладі міст Західної України на зламі XX – XXI ст.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Архітектура. № 856, с. 97-105.
98. Посацький, Б., Король, Є., Кознарська, Г., 2019. *Архітектурний образ міста: навч. посібник*. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
99. Прибега, Л., 2001. Історичні ареали поселень: сутність та методологічні засади охорони. *Українська академія мистецтва*. Вип. 8., с. 113-130.
100. Прибега, Л., 2002. Міжнародна охорона культурної спадщини. *Охорона культурної спадщини: Збірник міжнародних документів*. Київ: АртЕк.

101. Прибега, Л., 2009. *Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України: Методологічний аспект*. Київ: Мистецтво.
102. Прибега, Л., 2015. *Архітектурна спадщина України: пам'яткоохоронний аспект: монографія*. Київ: Інститут культурології НАМ України.
103. Прокопчук, В., 1995. *Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність*. Монографія. НАН України, Інститут історії України; Всеукраїнська спілка краєзнавців. Київ: Рідний край.
104. Плясовица, Ю., 2016. *Городские откровения. Записки винницкого архитектора*. Вінниця: ПП «ПРАДА АРТ».
105. Подолинний, А. ред., 2007. *Вінниця: історичний нарис*. Вінниця: Книга-Вега.
106. Петренко, О., Верховлюк, В. та Легун, Ю. ред., 2015. *Державний архів Вінницької області: Путівник*. Вінниця: Т. П. Барановська.
107. Пляменицька, О., 1999. Про Подільську архітектурно-урбаністичну школу з погляду історичної географії. *Теорія та історія архітектури і містобудування: Зб. наук. пр.* Вип. 4. На честь Євгена Васильовича Тимановича. Київ, с. 145–155.
108. Поліщук, М., 2002. *Архітектурно-просторова організація єврейських містобудівних комплексів XV поч. XX ст. у структурі історичних поселень Поділля*. Дисертація кандидата архітектури. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури.
109. Поліщук, Л. 2003. *Сецесія в архітектурі Станіславова кінця XIX - початку XX століття*. Дисертація кандидата архітектури. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури.
110. Пучков, А., 2013. *Нарис історії архітектурознавства*. Київ: Фенікс.
111. Рычков П., 1993. *Градостроительное искусство Западной Украины XV-XIX веков*. Автореферат дисертации доктора архитектуры. Москва: Российский НИИ теории архитектуры и градостроительства.

112. Ричков. П., 2011. Архітектурний комплекс Товариства Ісуса у Вінниці. Колесник, В., ред. *Вінницькі Мури. Погляд крізь віки : матеріали міжнар. наук. конф. «Єзуїтський комплекс у Вінниці крізь призму століть» 9-10 верес. 2010 р.* Вінниця : Розвиток.
113. Рибчинський, О., 2017. *Формування та ревіталізація середмість історичних міст України.* Дисертація доктора архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».
114. Савчук, О. ред., 2016. *Василь Григорович Кричевський: хрестоматія: в 2 т.* Харків: Видавець Савчук О. О.
115. Секретарьов, А., 1997. *Нариси про місцеву топоніміку. Історико-архітектурний опорний план центральної частини міста Вінниці.* О. Коротких, Г. Бакун, Л. Денисова, А. Секретарьов, С. Царенко. Вінниця.
116. Секретарьов, А., 1999. *Місто над Бугом: 400 років тому і по тому.* Вінниця: Антекс.
117. Семенов-Тянь-Шанський, В., 1910. *Город и деревня Европейской России.* СПб.
118. Сергіюк, І., 2018. *Архітектура військових гарнізонів Волинської губернії XIX- початку XX століття (формування, спадщина, принципи реабілітації).* Дисертація кандидата архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».
119. Сецинский, Е., ред., 1901. Историко-статистическое описание приходов и церквей Подольской епархии. *Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета.* Вып. IX. Каменец-Подольский.
120. Смоленська, С., 2017. *Архітектура авангардного Модернізму в Україні: генеза та спадщина.* Дисертація доктора архітектури. Харківський національний університет будівництва та архітектури.
121. Смоляк, 2011. *Розвиток народного житла на східному Поділлі в період кінця XIX - середини XX ст.* Монографія. Вінниця: Вінницький національний технічний університет.

122. Смоляк, В. та Субін-Кожевнікова, А., 2014. *Дослідження особливостей пам'яток архітектури м. Вінниці на прикладі будівлі Міської Думи архітектора Г.Г. Артинова*. Науково-технічний збірник. ВНТУ. «Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві», 2(17), с.139-146.
123. Совінський, Є., 2017. Ансамбль «Мури» як містобудівна домінанта. упоряд. Коляструк, О., Кароєва, Т. *Культурний ландшафт Вінниці: від минулого до майбутнього: зб. ст.* Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», с.43-55.
124. Спусканюк, В., 2010. *Спогади архітектора*. Вінниця: Власюк.
125. Стрельбицький, 1927. Про житлову кризу та житлове будівництво. *Робітнича газета*, 8 вересня, с. 4.
126. Субін-Кожевнікова, А. та Смоляк, В., 2015. Історико-архітектурне дослідження будівлі Вінницької обласної універсальної бібліотеки ім. К.А. Тімірязєва. *Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*, 40, с.151-162.
127. Субін-Кожевнікова, А. та Смоляк, В., 2016. Вінницький музично-драматичний театр ім. М. Садовського – дослідження архітектурно-планувальних особливостей будівлі на різних історичних етапах. *Збірник наукових праць ХНУБА. «Науковий вісник будівництва»*, (2)84, с.135-139.
128. Субін-Кожевнікова, А., 2016. Дослідження стилістичних особливостей прибуткових будинків м. Вінниці кінця XIX – початку XX століть. *Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*, 45, с. 117-124.
129. Субін-Кожевнікова, А., 2017а. Фактори впливу на становлення та розвиток архітектури м. Вінниці у 20-30-х роках XX століття. В: Науковий журнал «Молодий вчений», *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук»*. Одеса, Україна, 25-26 серпня 2017. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», с. 18-21.
130. Субін-Кожевнікова, А. та Смоляк, В., 2017. Особливості архітектури центральної частини м. Вінниці кінця XIX початку XX століть. *Збірник*

- наукових праць. «Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Архітектура, №878, с. 40-49.
131. Субін-Кожевнікова, А., 2017b. Визначення стильових особливостей будівлі учбового корпусу реального училища м. Вінниці. *Збірник наукових праць ХНУБА. «Науковий вісник будівництва»*, (3)89, с. 29-33.
132. Subin-Kozhevnikova A., Smoliak V., 2018, «The residential architecture of the central part of Vinnytsia in the 20's – 30's of the XX century». *Architectural Studies*. Volume 4, Number 1, 2018, pp. 105-111.
133. Субін-Кожевнікова, А., 2019. Архітектурний декор на фасадах будівель м. Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Наук-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*, 53, с. 67-72.
134. Топилко, С., 2003. *Архітектурно-планувальна структура містечок Галичини, закладених у другій половині ХVІ-ХVІІ століттях*. Автореферат дисертації кандидата архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».
135. Трембіцький, А., Єсюнін, С., 2007. *Орловський Михайло Якимович: вибрані праці*. Кам'янець-Подільський: Сисин О. В.
136. Тронько, П. ред., 1977. *Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Вінницька область*. Київ Голов. ред. УРЕ АН УРСР.
137. Трухманова, С., 2016. *Соціокультурні та політичні процеси у містах Східного Поділля у 1920-х – на початку 1930-х рр. Монографія*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля».
138. Тимофієнко, В., 1999. *Зодчі України кінця ХVІІІ - початку ХХ століть: Біографічний довідник*. Київ: НДІТІАМ.
139. Тимофієнко, В. ред., Асєєв, Ю., Вечерський, В., Годованюк, О. та ін., 2003. *Історія української архітектури*. Київ: Техніка.
140. Тимофієнко, В., 2004, Охорона культурної спадщини та проблеми забудови центрів сучасних міст. *Художня культура. Актуальні проблеми*. Вип. 1, Муз. Україна, Київ, с. 91-106.

141. Федоришен, О. 2015. *Вінниця. Історія іншого часу : історичний хроноскоп*. Київ: Майстер Книг.
142. Фомин, И., 1998. Периодизация развития теории градостроительства в Украине (1920-1990 гг.). *Теорія та історія архітектури та містобудування: Зб. Наук. Пр. Державного науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування*. Київ: НБІТІАМ, «Архитектура и престиж» Ltd.
143. Флетчер, Б. и Флетчер, Б. Ф., 1914. *История архитектуры, составленная по сравнительному методу: с 5-го англ. изд. перевел, с разрешения авт. Р. Бекер*. Вып. 3: Архитектура возрождения в Западной Европе и архитектурные стили востока. С.-Петербург.
144. Хохонь, М. 2018. *Формування оборонних споруд монастирів Західної України у XVII- XVIII століттях*. Дисертація кандидата архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».
145. Хан-Магомедов, С., 1996. *Архитектура советского авангарда: В 2-х книгах*. Кн.1: Проблемы формообразования. Мастера и течения. Москва: Стройиздат.
146. Хазанова, В., 1970. *Советская архитектура первых лет Октября 1917-1925 гг.* Москва: Наука.
147. Харчук, Х., 2005. *Формування архітектури Трускавця у XIX - першій половині XX ст. (на прикладі курортної забудови)*. Дисертація кандидата архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».
148. Царенко, С. и Солейко, Е., 2012. *Звезда Григория Артынова – первого городского архитектора*. Винница: Нова Книга.
149. Царенко, С., 2012. Невідомий Артинов (нові й уточнені відомості про першого зодчого Вінниці). ред. Л. Загородня. *Архітектурна Вінниця: час, простір, особистості. Альманах*. Вінниця: ПП «ПРАДА АРТ», с. 66-72.
150. Царенко, С., 2005. Містобудівна еволюція Вінниці за середньовіччя. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. пр. з мистецтвознавства, архітектурознавства і*

- культурології *Ин-ту проблем сучас. мистецтва АМ України*. Вин. 2. К.: «А+С».
151. Царенко, С., Рабчук, Л. та Денисова, Л., 2004. *Генеральний план м. Вінниці. Історична довідка*. Вінниця: Міське комунальне підприємство «Місто».
152. Царенко, С., 2000. *Принципы и методы управления развитием исторических городов на примере Подолья*. Автореферат дисертации кандидата архітектури. Київ.
153. Черленіовський, Л. та Зоря, Ю., 1940. Реконструкція обласних центрів України. Вінниця. *Архітектура радянської України*. Липень №7, с. 4-7.
154. Чепелик, В. та Мойсеєнко-Чепелик, З. ред., 2000. *Український архітектурний модерн*. Київський національний університет будівництва і архітектури.
155. Черкес, Б., 2008. *Національна ідентичність в архітектурі міста*. Монографія. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка».
156. Шрейдер, Г., 1870. *Город и Городовое положение. История России в XIX веке*. Т.4.- СПб.
157. Шипович, И. 1902. *Летопись Винницкого капуцинского кляштора*. Каменец-Подольский.
158. Ширяєв, Т., 2017. *Архітектура київських готелів підвищеного комфорту другої половини XIX - початку XX ст.* Дисертація кандидата архітектури. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури.
159. Ясєвич, В., 1988. *Архитектура Украины на рубеже 19—20 веков*. Київ: Будівельник.
160. Ясінський, М. 2018. *Відтворення кварталів житлової забудови центральних частин малих історичних міст*. Дисертація кандидата архітектури. Національний університет «Львівська політехніка».
161. Яргина, З., 1984. *Градостроительный анализ*. Москва: Стройиздат.
162. Яргина, З., 1986. *Основы теории градостроительства*. Москва: Стройиздат.

163. Abercrombie P., 1944. *Town and country planning* 2-d. ed. London, New-York, Toronto.
164. Aftanazy, R., 1996. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. T. 10. Wojewodstwo Braclawskie. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolinskich.
165. Bayer, P., 1992. *Art Deco Architecture*. L.: Thames and Hudson.
166. Blasco, J., 2015. La visión del «New Urbanism»: mirar al pasado y mirar al futuro. [online] Available at: [http://urban-networks.blogspot.com/2015/04/ la-vision-del-new-urbanism-mirar-al.html](http://urban-networks.blogspot.com/2015/04/la-vision-del-new-urbanism-mirar-al.html) [Accessed 20 June 2019].
167. Broniewski, T., 1980. *Historia architektury dla wszystkich*. Wyd. II. Wrocław - Warszawa -Kraków-Gdańsk: Wyd-wo Zakadu narodowego im. Ossolińskich.
168. Chicago Housing Authority, 2000. *The plan for transformation an update on relocation*. [online] Available at: [http://www.thecha.org/assets/1/22/4_14_11_Report_FINAL_appendices_\(1\).pdf](http://www.thecha.org/assets/1/22/4_14_11_Report_FINAL_appendices_(1).pdf) [Accessed 20 June 2019].
169. Drexler, I., 1921. *Odbudowanie wsi i miast na ziemi naszej: Wydanie wtóre: Rycin*. [online] Available at: <https://docplayer.pl/21759048-Odbudowanie-wsi-i-miast.html> [Accessed 20 June 2019].
170. Garnier, T., 1917. *Une Cite Industrielle*. [online] Available at: https://prezi.com/rd_nfmlikx3p/copy-of-copy-of-tony-garnier-une-cite-industrielle/ [Accessed 20 June 2019].
171. Getty Conservation Institute, 2009. *Historic Urban Environment Conservation Challenges and Priorities for Action*. Experts Meeting, March 12–14. [online] Available at: http://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/historic_urban_environment.html [Accessed 20 June 2019].
172. Giedion, S., 1941. *Space, Time & Architecture: the growth of a new tradition*. The Harvard University Press.
173. Howard, E., 1902. *Garden Cities of Tomorrow*. London: Faber and Faber. [online] Available at: <https://archive.org/details/gardencitiestom00howagoog> [Accessed 20 June 2019].
174. Jabłonowski, A., 1889. *Ziemie ruskie. Wołyń i Podole*. Warszawa: Gebethner i Wolff. [online] Available at: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/>

- docmetadata?id=1792 [Accessed 20 June 2019].
175. Jacobs, J., 1961. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House. [online] Available at: https://www.buurtwajs.nl/sites/default/files/buurtwajs/bestanden/jane_jacobs_the_death_and_life_of_great_american.pdf
176. Jones, W., 2017. *How to read modern buildings*. London: Herbert press.
177. Kalinowski, W., 1966. *Zarys historii budowy miast w Polsce do połowy XIX wieku*. Toruń: Wydawnictwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
178. Koch, W., 1996. *Style w architekturze*. Warszawa: Bertelsman Publishing.
179. Marczynski, W., 1820. *Statystyczne, topograficzne i historyczne opisanie gubernii Podolskiej: w 3 t.* Wilno. [online] Available at: <https://fbc.pionier.net.pl/details/nn31x61> [Accessed 20 June 2019].
180. Matares, L., 2015. *Contemporary Architecture in the Historic Environment An Annotated Bibliography*. The Getty Conservation institute [online] Available at: https://www.academia.edu/14725303/Contemporary_Architecture_in_the_Historic_Environment_An_Annotated_Bibliography?auto=download [Accessed 20 June 2019].
181. Mason, R., 2005. *Economics and Historic Preservation: A Guide and Review of the Literature*. Washington: The Brookings Institution. [online] Available at: <http://pikehistoric.pbworks.com/f/Economics%20and%20Historic%20Preservation.pdf> [Accessed 20 June 2019].
182. Mumford, L., 1961. *The City in History*/ New York: Harcourt, Brace and World. [online] Available at: <https://www.scribd.com/doc/224699041/the-city-in-history-lewis-mumford-pdf> [Accessed 20 June 2019].
183. Naruszcwicz. A. *Ilistoria narodu polskicgo od poczatku chrzcscianstwa.- T. 6.- W., 1785.- S. 241-243, 253-254.*
184. Nemcewich, J., 1858. *Podróże historyczne po ziemiach polskich między rokiem 1811 a 1828 odbyte*. Paryż: A. Francke
185. Park, R., Burgess, E. and McKenzi, M., 1925. *The city*. University of Chicago Press, Chicago.

186. Pevsner, N., 1980. *Historia architektury europejskiej*. - Т. 2. - Warszawa: Arkady.
187. Przewdziecki, A., 1840. *Podole, Wolyn, Ukraina. Obrazy mejst i czasow*. Wilno: Naklad i druk Teofila Glugksberga.
188. Rolle, A., 1864. *Zameczki Podolskie na kresach multańskich*. Krakov: Druk. WL.L. Anczyca I Sp.
189. Saarinen, E., 1943. *The City. Its growth, its decay, its future*. New York. [online] Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/ncr.4110320815> [Accessed 20 June 2019].
190. R. Stephen Sennott, editor, 2005. *Encyclopedia of 20th-Century Architecture*. Vol.1 (A-F). New York, London: Taylor & Francis e-Library.
191. Urbański, A., 1928. *Podzwonne na zgliszczach Litwy i Rusi*. Warszawa: Nakladem autora.
192. Whittick, A., 1950. *European Architecture in the 20th Century, Vol I*. London: Published by Crosby, Lockwood and Sons.
193. *Rozwój przestrzenny i zabudowa miast Guberni podolskiej w czasach imperium rosyjskiego*. Polska: Neriton.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

194. *Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе, 1859-1914*. В 37 т. [online] Доступно: <https://www.runivers.ru/lib/book3030/> [Дата звернення: 09 серпня 2019].
195. *Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. 10., Ч. 2. Подольская губерния, 1848*. СПб., [online] Доступно: <https://search.rsl.ru/ru/record/01003509217> [Дата звернення: 09 серпня 2019].
196. *Первая Всеобщая перепись населения Российской империи в 1897 г., 1897-1905*. Под ред. Н. Д. Тройницкого. Подольская губерния. Т. 33. СПб. [online] Доступно: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/12632-pervaya-vseobschaya>

perepis-naseleniya-rossiyskoy-imperii-1897-goda-spb-1897-1905 [Дата звернення: 09 серпня 2019].

197. *Устав строительный, измененный по продолжениям 1876 и 1879 г.г., с разъяснениями по решениям Уголовного кассационного департамента Правительствующего Сената и приложением циркуляров Министерства внутренних дел и позднейших узаконений. Издание третье, 1881. С.-Петербург: Типография придв. книгопр. К. К. Ретгера. [online] Доступно: <https://www.prlib.ru/item/460091> [Дата звернення: 09 серпня 2019].*

Центральний державний історичний архів України, м. Київ

198. *Статистические сведения о Подольской губернии за 1860 г., Ф. 442. Оп.367. Спр.83. Київ: Центральний державний історичний архів України.*
199. *О введении городского положения 1870 года в городах Винница, Проскуров и Могилев подольской губернии, 1881. Ф. 442. Оп.548. Спр.21. Київ: Центральний державний історичний архів України.*
200. *Об открытии в г. Виннице городского общественного банка, 1904. Ф. 442. Оп.655. Спр.141. Київ: Центральний державний історичний архів України.*
201. *План города Винницы. 1913. Ф. 492. Оп.34. Спр.1059. Київ: Центральний державний історичний архів України.*

Державний архів Хмельницької області

202. *Копии ведомостей о числе зданий, числе ремесленников в городах, жителей, фабрик и заводов, и выданных торговых свидетельств в Подольской губернии за 1866 г. Ф. 244. Оп.1. Спр.2. Державний архів Хмельницької області.*
203. *Об изменении плана города Винницы, 1905. Ф. 227. Оп.1. Т.5. Спр.1089. Державний архів Хмельницької області.*
204. *О сообщении Винницкой, Могилевской, Проскуровской, Литинской и Каменецкой управам планов городов, 1882. Ф. 227. Оп.1. Т.1. Спр.71. Державний архів Хмельницької області.*

Державний архів Вінницької області

205. *Адміністративна карта Вінницької округи, 1932.* Р-5023, Оп.1, Спр.23. Державний архів Вінницької області.
206. *Документи про роботу секції пам'ятників архітектури (протоколи, плани, звіти), 1982.* Р-5330, Оп.1, Спр.132. Державний архів Вінницької області.
207. *Материалы о постройке здания городской управы, 1910.* Ф. Д-230. Оп.1. Спр.1297. Державний архів Вінницької області.
208. *Материалы переписки с министерством просвещения, с Подольским губернатором об открытии параллельных классов при реальном училище в г. Виннице. План реального училища, 1908.* Ф. Д-230. Оп.1. Спр.870. Державний архів Вінницької області.
209. *Материалы по ремонту 4-й советской больницы в г. Виннице, 1923.* Ф. 3300. Оп.1. Спр.60. Державний архів Вінницької області.
210. *Материалы постройки государственных и индивидуальных сооружений (проекты, сметы, акты, та пояснительные записки), 1930.* Ф. Р-968. Оп.1. Спр.47. Державний архів Вінницької області.
211. *Материалы о строительстве жилого дома областного исполкома по переулку Коцюбинского в г. Виннице, 1934.* Ф. Р-3872. Оп.1. Спр.119. Державний архів Вінницької області.
212. *Материали будівництва 3-х поверхового житлового будинку «Спиртотресту» по вул. 1-го Травня у м. Вінниці, 1934.* Ф. Р-3872. Оп.1.Спр. 93. Державний архів Вінницької області.
213. *Материалы строительства Винницкой паротурбинной электростанции (акты, чертежи, сметы), 1933.* Ф. Р-967. Оп.1. Спр.113. Державний архів Вінницької області.
214. *Материалы о состоянии о охране исторических и археологических памятников на территории области.* Ф. Р-4971. Оп.1. Спр.10. Державний архів Вінницької області.

215. *Материалы о строительстве банно-прачечного корпуса дезстанции в г. Виннице (чертежи, сметы), 1932г. Ф. Р-3872, Оп.1, Спр.7. Державний архів Вінницької області.*
216. *Обов'язкова постанова № 12 Вінницької міської ради 8-го скликання Травня «ІЗ» дня 1929 року. «Про заходи боротьби з житловою кризою та про утворення спеціального житлового фонду в м. Вінниці», 1929. Ф. Р - 151. Оп.1. Спр.194. Державний архів Вінницької області.*
217. *Обов'язкова постанова вінницької міської ради ІХ-го скликання з 21 березня 1931 року (по комунальній секції) «Про будівництво на 1931-й рік», 1929. Ф. Р -151. Оп.1. Спр.665. Державний архів Вінницької області.*
218. *Планъ уезднаго города Винницы Подольской губернии, 1915 г. Ф. 896. Оп.1. Спр.24. Державний архів Вінницької області.*
219. *Планъ города Винницы Брацлавской губернии, 1795 г. Ф. 896. Оп.1. Спр.164. Державний архів Вінницької області.*
220. *Плани будівництва м. Вінниці: житлового будівництва, каналізаційного, трамвайного, зовнішнього впорядкування з протоколу засідання економічної наради УСРР і п'ятирічний план робіт по пожежній охороні в м. Вінниці, 1929. Ф. Р-152. Оп.1. Спр.497. Державний архів Вінницької області.*
221. *Паспорт пам'ятки архітектури ХІХ ст. приміщення реального училища в м. Вінниці по вул. Соборній, 87 (торгово-економічний інститут), 1999. Ф. Р-4510. Оп.1. Спр.767. Державний архів Вінницької області.*
222. *Проект 3-х этажного жилого дома 1-го городского объединённого рабочего кооператива и кооператива кооператива работников, 1929. Проекты, планы, схемы строительства жилых зданий государственных и сельскохозяйственных сооружений. Ф. Р-968, Оп.1, Спр.15. Державний архів Вінницької області*
223. *Проекты, планы, пояснительные записки по строительству жилых зданий государственных и сельскохозяйственных сооружений, 1929. Ф. Р-968. Оп.1. Спр.33. Державний архів Вінницької області.*

224. *Проекты, планы, пояснительные записки по строительству жилых зданий государственных и сельскохозяйственных сооружений*, 1929. Ф. Р-968. Оп.1. Спр.18. Державний архів Вінницької області.
225. *Проекты, планы, пояснительные записки по строительству жилых зданий государственных и сельскохозяйственных сооружений*, 1929. Ф. Р-968. Оп.1. Спр.39. Державний архів Вінницької області.
226. *Прошение граждан г. Винницы о разрешении на постройку лавок, жилых домов. Планы и проекты лавок и жилых домов*, 1905. Ф. Д-230. Оп.1. Спр.1072. Державний архів Вінницької області.
227. *Проекты, сметы строительства здания городского театра в г. Виннице*, 1909. Ф. Д-230. Оп.1. Спр.1255. Державний архів Вінницької області.
228. *Проекты строительства школ, других зданий по Винницкому округу*, 1930. Ф. Р-595. Оп.1. Спр.1171. Державний архів Вінницької області.
229. *Проекты, прошения лиц о разрешении разного рода построек и ремонта домов, сараев*, 1903. Ф. Д-230, Оп.1, Спр.1194. Державний архів Вінницької області.
230. *Проект на постройку каменного дома доктором Моисеем Оксенгорном*, 1906. Ф. Д-230, Оп.1, Спр.1145. Державний архів Вінницької області.
231. *Проекты, планы, пояснительные записки по строительству жилых зданий государственных и сельскохозяйственных сооружений*, 1928. Ф. Р-968. Оп.1. Спр.186. Державний архів Вінницької області.
232. *Протоколы заседаний, планы домов в г. Виннице*, 1927. Ф. Р-595. Оп.1. Спр.223. Державний архів Вінницької області.
233. *Устройство Винницкого городского водопровода*, 1904. Ф. Д-230. Оп.1. Спр.1063. Державний архів Вінницької області.
234. *Проекты, планы, пояснительные записки по строительству зданий в г. Виннице*, 1911. Ф. Д-230. Оп.1. Спр.1413. Державний архів Вінницької області.
235. *Протоколы Управы*, 1907. Ф. Д-230. Оп.1. Спр.1217. Державний архів Вінницької області.

236. *Проекты, планы, пояснительные записки по строительству жилых зданий государственных и сельскохозяйственных сооружений*, 1927. Ф. Р-968. Оп.1. Спр.28. Державний архів Вінницької області.
237. *Проекты, кошторис будівництва міського театру в м. Вінниці*, 1909. Ф. Д-230. Оп.1. Спр.1255. Державний архів Вінницької області.
238. *Протоколы Управы. Переписка з Подольским губернским управлением*, 1910. Ф. Д-230. Оп.1. Спр.1267. Державний архів Вінницької області.
239. *Проект кинотеатра в Виннице на 700 чел.*, 1929. Ф. Р-968, Оп.1, Спр.36. Державний архів Вінницької області.
240. *Приказы и распоряжения Госстроя СССР, УССР и облисполкома*, 1965. Ф. Р-5358. Оп.1. Спр.74. Державний архів Вінницької області.
241. *Постановы ВУЦВК та РКК УССР про квартирну плату і заходи до врегулювання користування житлом у містах і селищах міського типу*, 1926. Ф. Р -151. Оп.1. Спр.35. Державний архів Вінницької області.
242. *Решение №16/434 Исполкома Винницкого городского совета депутатов трудящихся от 3/9-1948 года «О порядке отвода земельных участков под индивидуальное жилищное строительство в городе Виннице»*, 1948. Ф. Р-5358 Оп.1 Спр.11. Державний архів Вінницької області.
243. *Решение №6/95 Исполкома Винницкого городского совета депутатов трудящихся от 3/03-1949 года. «Об благоустройстве районов индивидуального строительства в гор. Виннице»*, 1949. Ф. Р-5352. Оп.1. Спр.19. Державний архів Вінницької області.
244. *Списки пам'ятників археології, історії та мистецтва області з анотаціями складені в 1971 році*, 1971. Ф. Р-5330. Оп.1. Спр.51. Державний архів Вінницької області.

Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені

В. Г. Заболотного, м. Київ

245. *Вокзал на станції Вінниця Вінницької залізниці: техн. проект відновлення*, 1946. 72(084.94), Г 11226/1-12. Київ: Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного.

246. *Готель «Савой» в м Вінниця: проект відновлення: представлений. на конкурс, 1952.* 72(084.94), Г 11468/1-16. Київ: Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного.
247. *Житловий будинок з магазинами по вул. Леніна, 45 в м Вінниця: проект представлений. на конкурс, 1951.* 72(084.94), Г 11467/1-8. Київ: Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного.
248. Колосок, Б., Мардер, А, Моисеєнко, В., 1976. *Отчет об экспедиции в Винницкую и хмельницкую области 25 августа-3 сентября 1976 г.* Научно-исследовательский институт теории, истории и перспективных проблем советской архитектуры в Киеве. Київ: Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного.
249. *Обласний музично-драматичний театр у м Вінниця: план, розріз, фасади, 1949.* 72(084.94), Г 11206/1-12. Київ: Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного.
250. Ясєвич, В., Кондель, Н., 1980. *Отчет о научной экспедиции сектора научно-технических проблем архитектуры в Киевскую, Житомирскую, Винницкую и Черкасскую области. 24 июня-5 июля, 1980 г.* Научно-исследовательский институт теории, истории и перспективных проблем советской архитектуры в Киеве. Київ: Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, м. Київ

251. Самутін, Ф. та Отамановський, В. ред., 1926. *Опис Вінницької округи.* Вінницька філія всенародної бібліотеки України при українській академії наук. Кабінет виучування Поділля. Київ: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва

252. *Вся Вінниця, 1911.* Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва.

253. Пленум вінницького міськпаркому. Повернутись лицем до комунального і житлового будівництва Вінниці, 1933. *Більшовицька правда*. 29 січня 1933 р. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва.
254. Про житлову кризу та житлове будівництво, 1929. *Робітнича газета*, 18 січня 1929 № 14(161). Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва.
255. Темп будівних робіт по області зовсім незадовільний, 1932. *Більшовицька правда*. 23 червня 1932 р. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва.

Вінницький обласний краєзнавчий музей

256. *Башня*, 1932. Ф-3299. Кв.12901. Вінницький обласний краєзнавчий музей.
257. *Будинок телеграфу*, 1918. Ф-3302. Кв.12901. Вінницький обласний краєзнавчий музей.
258. *Винниця*, 1932. Ф-3303. Кв.12901. Вінницький обласний краєзнавчий музей.
259. *Винниця*, 1915. Ф-3818. Кв.23501. Вінницький обласний краєзнавчий музей.
260. *Вокзал, г. Винниця*, кн. ХІХ – нач. ХХ ст. Ф-3233. Кв.13099. Вінницький обласний краєзнавчий музей.
261. *Вулиця Поштова*, 1905. Ф-2575. Кв.13153. Вінницький обласний краєзнавчий музей.
262. *Відбудований в післявоєнні роки готель «Україна»*, кін 1950-х рр. Ф-1298. Кв.10567. Вінницький обласний краєзнавчий музей.
263. *Дом на Ерусалимке*, 1927. Ф-7524. Кв.62423. Вінницький обласний краєзнавчий музей.
264. *Дом на ул. Ленина*, 1927. Ф-7527. Кв.62426. Вінницький обласний краєзнавчий музей.
265. *Загальний вид на Вінницю*, кн. ХІХ – нач. ХХ ст. Ф-3237. Кв.13090. Вінницький обласний краєзнавчий музей.

266. *Купальни на Бугу*, 1905. Ф-3237. Кв.13090. Вінницький обласний краєзнавчий музей.
267. *Сторожевая башня против муров*, 1927. Ф-5893. Кв.9773. Вінницький обласний краєзнавчий музей.
268. *Улица Козицкого*, 1932. Ф-3302. Кв.12901. Вінницький обласний краєзнавчий музей.
269. *Улица Ленина*, 1944. Ф-8322. Кв.68344. Вінницький обласний краєзнавчий музей.

Департамент архітектури та містобудування Вінницької міської ради

270. Денисова Л., 2008. *Паспорт об'єкта культурної спадщини «Адміністративний будинок, аптека №1, кафе ВКП «Ма-Кі»*. Вінниця: Департамент архітектури та містобудування ВМР.
271. Денисова Л., 2011. *Паспорт об'єкта культурної спадщини «Особняк лікаря К.Р. Новінського(особняк-лікарня (палац, Вінницька міська клінічна лікарня №1, перша міська лікарня)»*. Вінниця: Департамент архітектури та містобудування ВМР.
272. Денисова Л., 2012. *Паспорт об'єкта культурної спадщини «Житловий будинок»*. Вінниця: Департамент архітектури та містобудування ВМР.
273. Литвинов А. та Денисова Л., 2007. *Паспорт об'єкта культурної спадщини «Готель «Франція»*. Вінниця: Департамент архітектури та містобудування ВМР.
274. *Винница. Генеральный план. Пояснительная записка*. 1967. Вінниця: Департамент архітектури та містобудування ВМР.

Інститут «УкрНДПроектреставрація», м. Київ

275. Дерев'яно, 1999. *Прибудова книгосховища до будівлі Вінницької обласної науково-медичної бібліотеки по вул. Льва Толстого, 11*. Вінниця: Вінницький філіал ДП «НДПроектреставрація».
276. Усова, Н., Черемис, А. та Нагай К., 1990. *Паспорт історико-архітектурного об'єкту по вул. 1-го травня, 64*. Шифр 705. Київ: «УкрНДПроектреставрація».

277. Усова, Н., Черемис, А. та Сабатюк Н., 1990. *Паспорт історико-архітектурного об'єкту по вул. Свердлова, 44*. Шифр 705. Київ: «УкрНДІпроектреставрація».
278. Фрасинюк, М., Корбін, С. та Нагай, К., 1990. *Паспорт історико-архітектурного об'єкту по вул. Козицького, 41*. Шифр 705. Київ: «УкрНДІпроектреставрація».
279. Фрасинюк, М., Корбін, С. та Нагай, К., 1990. *Паспорт історико-архітектурного об'єкту по вул. Свердлова, 102*. Шифр 705. Київ: «УкрНДІпроектреставрація».
280. Фрасинюк, М., Корбін, С. та Нагай, К., 1990. *Паспорт історико-архітектурного об'єкту по вул. Леніна, 35*. Шифр 705. Київ: «УкрНДІпроектреставрація».

ДП «Укрзахідпроектреставрація», м. Львів

281. Рогозов, В., 2002. *Пам'ятка архітектури 1913 р./ох. №6 – Вн/. Садиба по вул. Чкалова, 15 у м. Вінниці*. Львів: ДП «Укрзахідпроектреставрація».
282. Рогозов, В., 2003. *Пам'ятка архітектури початку ХХ ст. (ох. №24 – М). Житловий будинок капітана Четкова м. Вінниці*. Львів: ДП «Укрзахідпроектреставрація».

Вінницький філіал ДП «НДІпроектреконтрукція»

283. Котошук, Н., 2015. *Паспорт об'єкта культурної спадщини «Будинок Л. Длугуленського» ох. 23-М по вул. Першотравневій, 66 в м. Вінниці*. Вінниця: Вінницький філіал ДП «НДІпроектреконтрукція».
284. Чаплюцька, В., 2007. *Ремонтно-реставраційні роботи на фасаді будинку №81 по вул. Соборній в м. Вінниці – пам'ятки містобудування та архітектури (охорон. 354-М)*. Вінниця: Вінницький філіал ДП «НДІпроектреконтрукція».

ТОВ «Діпроцивільпромбуд», м. Вінниця

285. Крейчі А., 1946. *Відновлення будівлі обкома КП(б)У*. Вінниця: ТОВ «Діпроцивільпромбуд».

ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА

286. Вінницька міська рада, 2017. *Генеральний план м. Вінниці (основне креслення)*. [online] Доступно: <https://www.vmr.gov.ua/Branches/Lists/ArchitectureAndCityBuilding/ShowContent.aspx?ID=1> [Дата звернення: 10 листопада 2019].
287. Вінницька міська рада, 2019. *Перелік пам'яток архітектури і містобудування, нерухомих пам'яток м. Вінниці*. [online] Доступно: <https://www.vmr.gov.ua/Branches/Lists/ArchitectureAndCityBuilding/ShowContent.aspx?ID=6> [Дата звернення: 09 серпня 2019].
288. Вінницька міська рада, 19.02.2010. *Про затвердження «Правил охорони та використання територій історичних ареалів м. Вінниці (2 розділ частини II Правил забудови та використання територій міста Вінниці)»* [online] Доступно: <https://www.vmr.gov.ua/Branches/ContentLibrary/01531b25-84fa-4d1a-ae75-b5a11ec0d0f8/4/№2684%2019-02-2010%20Про%20затвердження%20Правил%20охорони%20та%20використання%20історичних%20ареалів%20м%20Вінниці.pdf> [Дата звернення: 09 серпня 2019].
289. Вінницька міська рада, 25.01.2019. *Про затвердження Програми реставрації об'єктів культурної спадщини на території м. Вінниці на 2018-2020 роки»* [online] Доступно: <https://www.vmr.gov.ua/Docs/CityCouncilDecisions/2019/%E2%84%961529%2025-01-2019.pdf> [Дата звернення: 09 серпня 2019].
290. Вінницька міська рада, 01.08.2019. *Про затвердження Плану реалізації та каталогу стратегічних проектів «Концепції інтегрованого розвитку м. Вінниці 2030*. [online] Доступно: <https://www.vmr.gov.ua/Branches/ContentLibrary/792eccf1-4802-4756-ae13-b2280969f6cf/314/Рішення%20%20Вінниці%202030.pdf> [Дата звернення: 09 серпня 2019].
291. *Географический атлас Российской империи, Царства Польского и Великого княжества Финляндского, 1821 г.* [online] Доступно: <https://www.wdl.org/ru/item/14109/> [Дата звернення: 25 жовтня 2019].

292. *Геометричний план Подільської губернії міста Вінниці, 1811 з.* [online] Доступно: <https://map.vmr.gov.ua/> [Дата звернення: 25 жовтня 2019].
293. *Маркетингова стратегія міста Вінниці – 2020.* [online] Доступно: <http://www.vmr.gov.ua/Docs/CityCouncilDecisions/2018/%E2%84%961222%2027-06-2018.pdf> [Дата звернення: 09 серпня 2019].
294. Рибчинський, О., 2017. *Аналіз програм збереження культурної спадщини України.* [online] Доступно: <http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/Heritage.pdf> [Дата звернення: 09 серпня 2019].
295. Царенко, О., 2005. *Місто Вінниця: Історичний путівник-посібник з архітектурної спадщини (чернетка для популярного видання Частина I 2015).* [online] Доступно: <https://ru.calameo.com/read/004798737901a1f806d3c> [Дата звернення: 09 серпня 2019].
296. Ginzarly, M., Teller, J., Houbart, C., 2018. *The Historic Urban Landscape approach to urban management: a systematic review.* [online] Available at: https://www.researchgate.net/publication/329312269_The_Historic_Urban_Landscape_approach_to_urban_management_a_systematic_review [Accessed 20 June 2019].
297. Indrē Gražulevičiūtė–Vilenišķė, 2011. *Scientific Journal of Riga Technical University Architecture and Urban Planning* [online] Доступно: <https://issuu.com/apf.lv/docs/2011journal/38> [Дата звернення: 09.09.2019].
298. Macdonald, S., 2011. *Contemporary architecture in historic urban environments.* The Getty Conservation institute [online] Available at: https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/newsletters/26_2/contemporary.html [Accessed 20 June 2019].

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А. Перелік опублікованих праць за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. **Субін-Кожевнікова, А.** та Смоляк, В., 2015. Історико-архітектурне дослідження будівлі Вінницької обласної універсальної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва. *Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*, 40, с. 151-162.

2. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2016. Дослідження стилістичних особливостей прибуткових будинків м. Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ століть. *Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*, 45, с. 117-124.

3. **Субін-Кожевнікова, А.** та Смоляк, В., 2017. Особливості архітектури центральної частини м. Вінниці кінця ХІХ початку ХХ століть. *Збірник наукових праць. «Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Архітектура, №878, с. 40-49.

4. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2018. Визначення стильових особливостей будівлі учбового корпусу реального училища м. Вінниці. *Збірник наукових праць ХНУБА. «Науковий вісник будівництва»*, (3)89, с. 29-33.

5. **Subin-Kozhevnikova A.**, Smoliak V., 2018, “The residential architecture of the central part of Vinnytsia in the 20's – 30's of the XX century”. *Architectural Studies*. Volume 4, Number 1, 2018, pp. 105-111.

6. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2019. Архітектурний декор на фасадах будівель м. Вінниці кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*, 53, с. 67-72.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, включених до міжнародних наукометричних баз:

7. **Subin-Kozhevnikova A.**, Smoliak V., 2018, “The impact of natural landscape on historical urban space: the case of Vinnytsia city, Ukraine”, *Architecture civil engineering environment. ACEE: Silesian University of Technology*. Vol. 11 No. 2/2018, pp. 39-47 ISSN:1899-0142 Poland.

Публікації у періодичних наукових виданнях України:

8. Смоляк, В. та **Субін-Кожевнікова, А.**, 2014. Блакитна перлина Вінниці – готель «Савой». *Науковий журнал. СНАУ. Вісник Сумського національного аграрного університету*, №10(8), с. 15-19.

9. Смоляк, В. та **Субін-Кожевнікова, А.**, 2014. Дослідження особливостей пам'яток архітектури м. Вінниці на прикладі будівлі Міської Думи архітектора Г. Г. Артинова. *Науково-технічний збірник. ВНТУ. «Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві»*, 2(17), с. 139-146.

10. **Субін-Кожевнікова, А.** та Смоляк, В., 2016. Вінницький музично-драматичний театр ім. М. Садовського – дослідження архітектурно-планувальних особливостей будівлі на різних історичних етапах. *Збірник наукових праць ХНУБА. «Науковий вісник будівництва»*, (2)84, с. 135-139.

Тези конференцій:

11. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2017. Особливості формування архітектури центральної частини м. Вінниці кінця XIX століття. *Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ–2017) [Електронне мережне наукове видання] : збірник доповідей*. Вінниця, Україна, 22-24 березня 2017.

12. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2017. Фактори впливу на становлення та розвиток архітектури м. Вінниці у 20-30-х роках XX століття. В: Науковий журнал «Молодий вчений», *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук»*. Одеса, Україна, 25-26 серпня 2017. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», с. 18-21.

13. **Subin-Kozhevnikova, A.**, 2017. Educational establishments and their role in the formation of the architectural environment of Vinnytsia at the beginning of the XX century. В: «Львівська Політехніка», *Матеріали. VII Міжнародний молодіжний науковий форум "Litteris et Artibus"*. Львів, Україна, 23-25 листопада 2017. Львів: Видавництво Львівської Політехніки, с. 224-226.

14. **Субін-Кожевнікова, А.**, 2018. Визначальні чинники формування композиційно-просторової структури центральної частини м. Вінниці. *Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ–2018) [Електронне мережне наукове видання]* : збірник доповідей. Вінниця, Україна, 14-13 березня 2018 року.

ДОДАТОК Б. Акти впровадження результатів дисертаційної роботи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95
Тел.: (0432) 56-08-48 Факс: (0432) 46-57-72 Ел. пошта: vntu@vntu.edu.ua

№ _____
на № _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор з науково-педагогічної роботи по організації навчального процесу та його науково-методичного забезпечення Вінницького національного технічного університету

д.т.н., проф. О. М. Васілевський
“ ” _____ р.

АКТ про впровадження результатів дисертаційної роботи Субін-Кожевнікової Альони Сергіївни у навчальний процес

Комісія у складі голови – директора головного центру організаційного та методичного забезпечення навчання, професора Лисенка Г.Л. та членів: заступника декана з навчально-методичної роботи факультету будівництва, теплоенергетики та газопостачання, доцента Очеретного В.П., завідувача кафедри будівництва міського господарства та архітектури, професора Моргун А.С. і кандидата архітектури, доцента кафедри будівництва, міського господарства та архітектури Смоляка В.В. склали цей акт про те, що у Вінницькому національному технічному університеті при вивченні дисципліни «Архітектура будівель і споруд» для студентів II курсу навчання, спеціальності 192 – «Будівництво та цивільна інженерія» впроваджено такі результати роботи Субін-Кожевнікової А.С. :

- формування містобудівної структури та тенденції розвитку об'ємно-планувальних та стилевих рішень будівель м. Вінниці періоду кінця XIX початку XX століть
- зміна соціально-політичних умов та їх вплив на архітектурно-містобудівні процеси м. Вінниці у XX столітті.
- архітектурно-містобудівна спадщина в сучасному міському середовищі м. Вінниці.

Впровадження результатів дисертаційної роботи Субін-Кожевнікової А.С. у навчальний процес дозволило покращити якість підготовки студентів.

Голова комісії:

Директор ГЦОМЗН, к.т.н., професор

Г. Л. Лисенко

Члени комісії:

Заступник декана ФБТЕГП з НМР, к.т.н., доцент

В. П. Очеретний

Завідувач кафедри БМГА, д.т.н., професор

А. С. Моргун

Доцент кафедри БМГА, к.арх., доцент

В.В. Смоляк

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово - комунального господарства України

Державний науково - дослідний та проектно - вишукувальний інститут "НДІПРОЕКТРЕКОНСТРУКЦІЯ"

ВІННИЦЬКА ФІЛІЯ

The Ministry of Regional, Development, Construction Housing and Communal Services of Ukraine

State Research, Planning and Surveying Institute "NDIPROECTREKONSTRUKTSIA"

VINNITSA BRANCH

18.10.2018р № 43

На № _____ від _____

В спеціалізовану вчену раду

№ Д 35.052.11

При Національному університеті

«Львівська політехніка»

Довідка

про впровадження результатів

Вінницька філія підприємства "Державний науково-дослідний та проектно-вишукувальний інститут "НДІпроектреконструкція" підтверджує, що розроблені аспірантом кафедри БМГА Вінницького національного технічного університету Субін-Кожевніковою Альоною Сергіївною в її дисертації на тему «Особливості розвитку архітектури міста Вінниці періоду кінця ХІХ - ХХ століть» результати та рекомендації прийняті для проведення реставраційних робіт пам'ятки архітектури:

- Проекту "Реставрація пам'ятки архітектури місцевого значення «Будинок міської Думи» по вул. Соборній, 67 з пристосуванням під потреби Вінницької міської ради"

Директор
Вінницької філії підприємства
"Державний науково-дослідний
та проектно-вишукувальний інститут
"НДІпроектреконструкція"

Котошук Н.О.

р/р 26006055326349, МФО 302689 ПАТ «ПРИАТБАНК», ІПН 046531926554, свідоцтво № 200048160, ЄДРПОУ 04653176

Театральна, 29 м. Вінниця, 21100 Україна
тел./ф.: +38(0432) 67-12-09, бухг. 67-12-69
e-mail: vinrecon@i.ua

29 Teatralna Vinnitsa, 21100, Ukraine
tel/fax: +38(0432) 67-12-09
e-mail: vinrecon@i.ua

В спеціалізовану вчену раду
№ Д 35.052.11
При Національному університеті
«Львівська політехніка»

Довідка

про впровадження результатів

ТОВ «МУР» підтверджує, що розроблені аспірантом кафедри БМГА Вінницького національного технічного університету Субін-Кожевніковою Альоною Сергіївною в її дисертації на тему «Особливості розвитку архітектури міста Вінниці періоду XIX–XX століть» результати, рекомендації та певні положення прийняті для проведення реставраційних робіт пам'яток архітектури, а саме:

- Проекту “Ремонтно-реставраційні роботи (капітальний ремонт, реконструкція та реставрація) на пам’ятці місцевого значення “ГОТЕЛЬ “САВОЙ”” по вул. Козицького / Соборна, буд. № 34/48 (Ох.№3-Вн) під Вінницький апеляційний адміністративний суд”

Директор ТОВ «МУР»

Козловський І.С.

ДОДАТОК В. Аналітичні таблиці та ілюстративний матеріал

Таблиця 1.1

Картографічні джерела дослідження

Рис. 1.1 Мапа фортифікації Вінниці на Спеціальній карті України Г.Л. де Боплана, опуб. 1650 р. (Нова просвіта [online] Доступно: <https://novaprosvita.wordpress.com>)

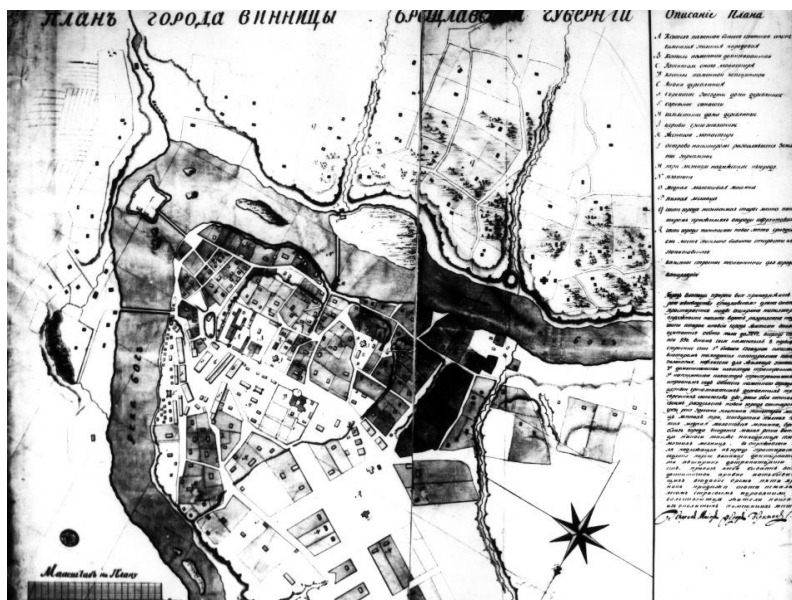

Рис. 1.2 Фрагмент фіксаційного плану Вінниці 1795 р. (ДАВіО, Д-896, Оп.1 Спр. 164)

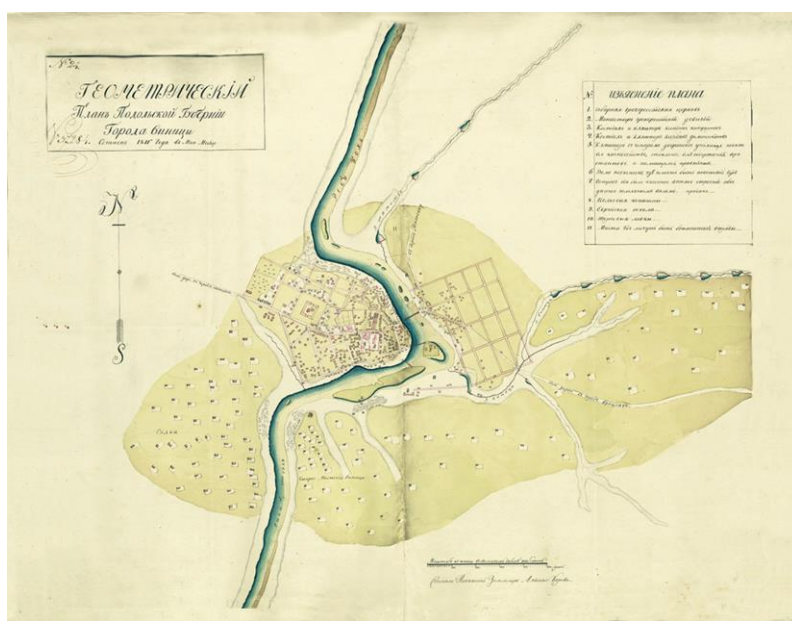

Рис. 1.3 Геометричний план Подільської губернії міста Вінниці, 1811 р. (ВМР [online] Доступно: <https://map.vmr.gov.ua/>)

Продовження таблиці 1.1

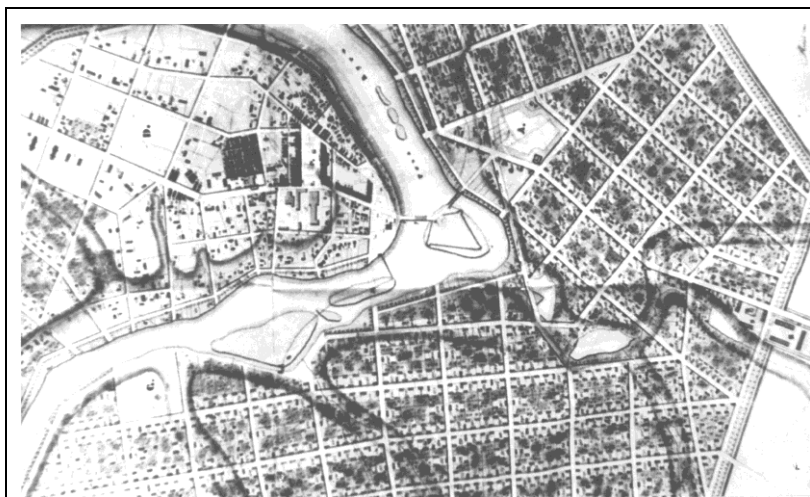

Рис. 1.4 Фрагмент генерального плану Вінниці 1839 р. (Царенко, С., Рабчук, Л. та Денисова, Л., 2004)

Рис. 1.5 План м. Вінниці 1926 р. (Самутін, Ф. та Отамановський, В. ред., 1926)

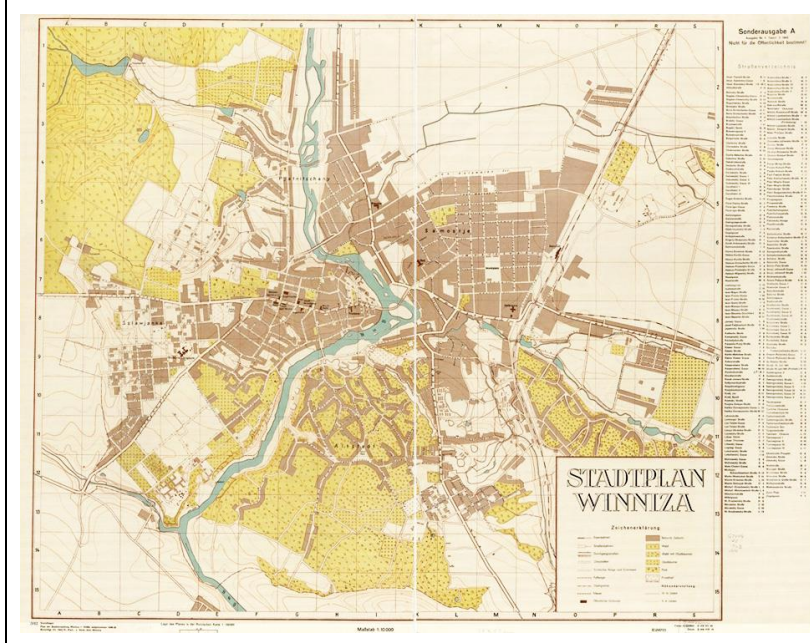

Рис. 1.6 Німецька карта м. Вінниці, 1942 р. (BMP [online] Доступно: <https://map.vmr.gov.ua/>)

Вінниця наприкінці XIX – початку XX ст. Ілюстративний матеріал

Краєвиди Вінниці на листівках початку XX ст. (Кароєва, Лиса, Філін, 1998. Срібна мить (поштові листівки та фотографії з музейної колекції): 1. Вул. Поштова; 2. Вознесенська церква; 3. Вид на Нове Місто; 4. Вул. Поштова; 5. Жіноча гімназія; 6. Окружний суд; 7. Міська Дума; 8. Гоголівська читальня; 9. Міський театр

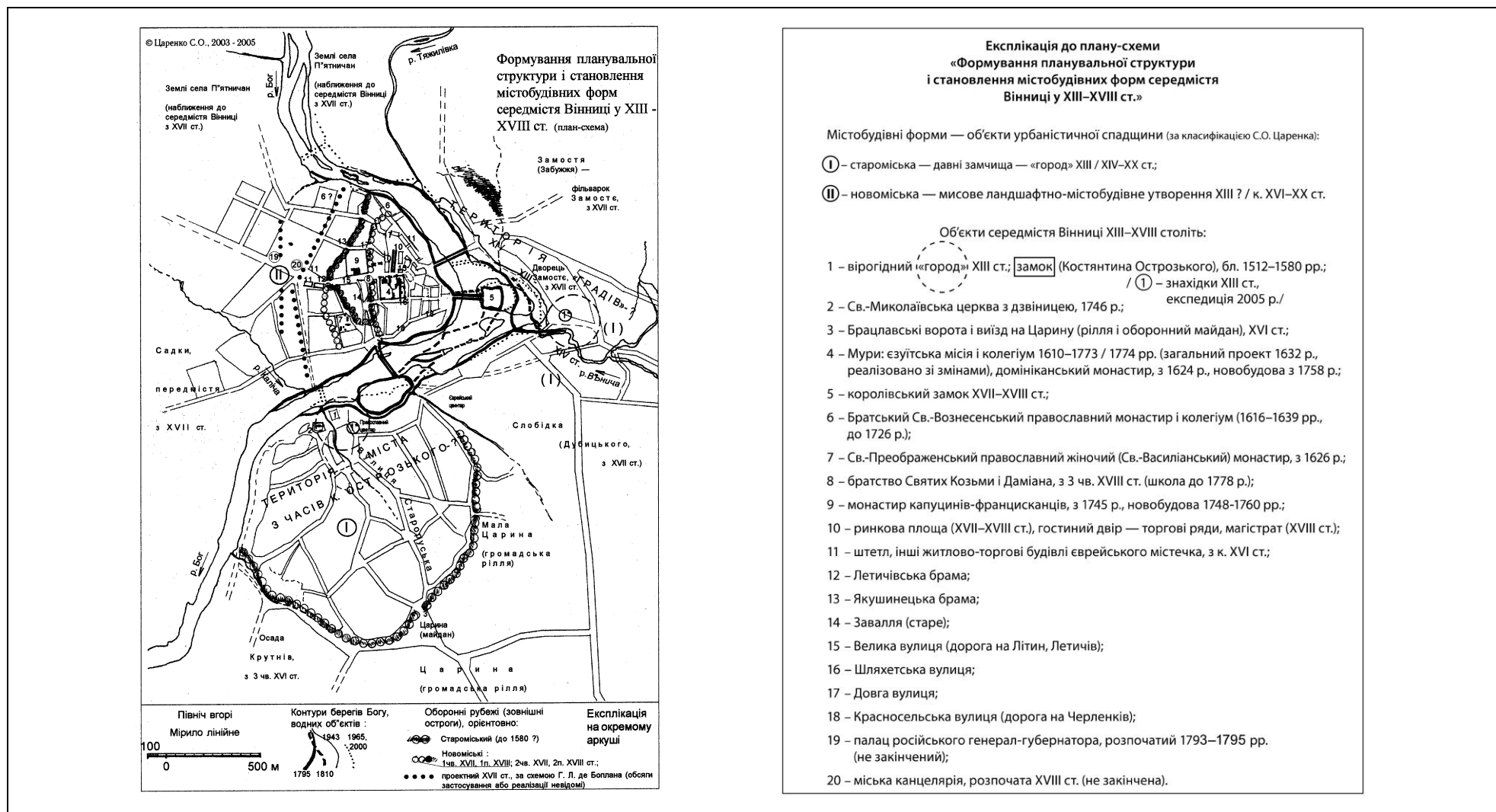
Вінниця у 1920-1960-х рр. Ілюстративний матеріал

1. Вул. Леніна, 1932 (ВОКМ, Ф. 3303, Кв. 12912); 2. Вежа, 1932 (ВОКМ, Ф. 3299, Кв. 12901); 3. Кінотеатр ім. М. Коцюбинського (ВОКМ, Ф. 3303, Кв. 12901); 4. Залізничний вокзал, 1944 (ВОКМ, Ф. 2115, Кв. 9774); 5. Готель „Україна“, д.п. XX ст. (ВОКМ, Ф. 1298, Кв. 10567); 6. Будинок офіцерів, 1944 (ВОКМ, Ф. 5385, Кв. 32297); 7. Реконструкція кінотеатру ім. Коцюбинського, 1960 (ДАВіО. Оп. 7247); 8. Школа №2, 1956 (ВОКМ, Ф. 2945, Кв. 11836); 9. Будинок вчителів, д. п. XX ст. (ВОКМ, Ф. 1297, Кв. 10566)

Таблиця 2.1

Формування планувальної структури і становлення містобудівних форм середмістя Вінниці у XIII – XVIII ст. (план-схема) (Царенко, 2005)

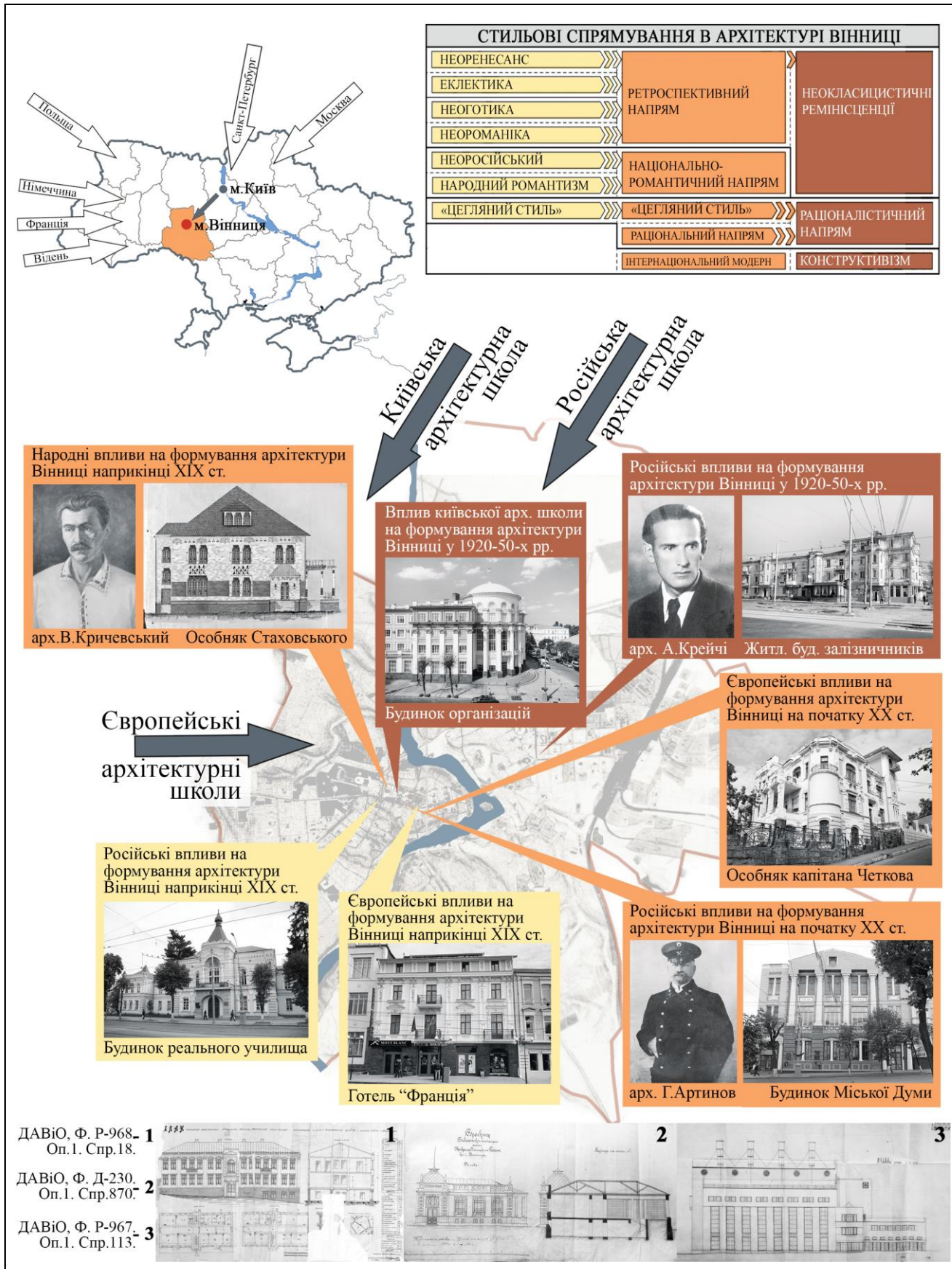

Аналіз природно-ландшафтного та комунікаційного факторів у формуванні розпланувальної структури

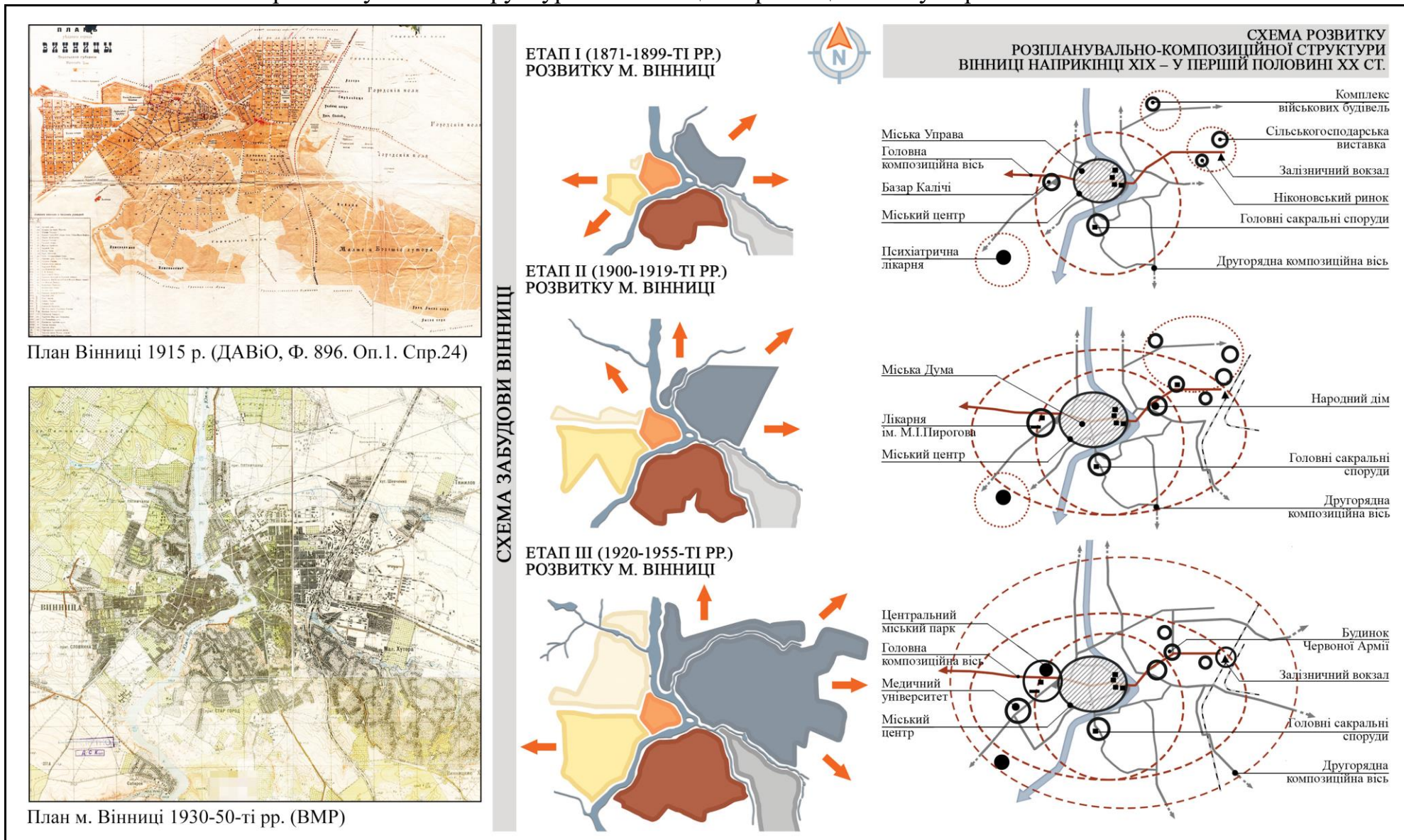

Творчі впливи європейських та російських архітектурних шкіл

Зміни розпланувальної структури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Архітектура м. Вінниці наприкінці XIX ст. Приклади

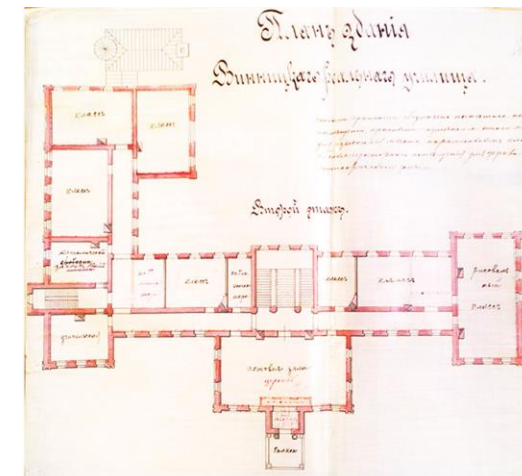
Будівля Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (будівля Реального училища), вул. Соборна, 87/17. Фото автора, 2018 р. Пам'ятка місцевого значення. Рішення виконкому облради нар. деп. від 14.01.1991 р. № 43.

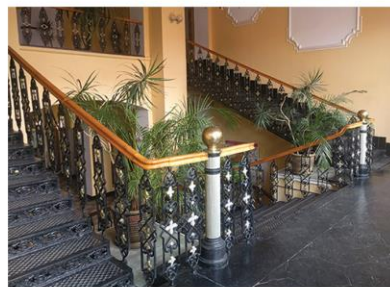
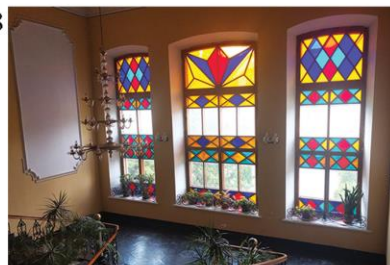
Фасад по вул. Театральній. Фото автора 2018 р.

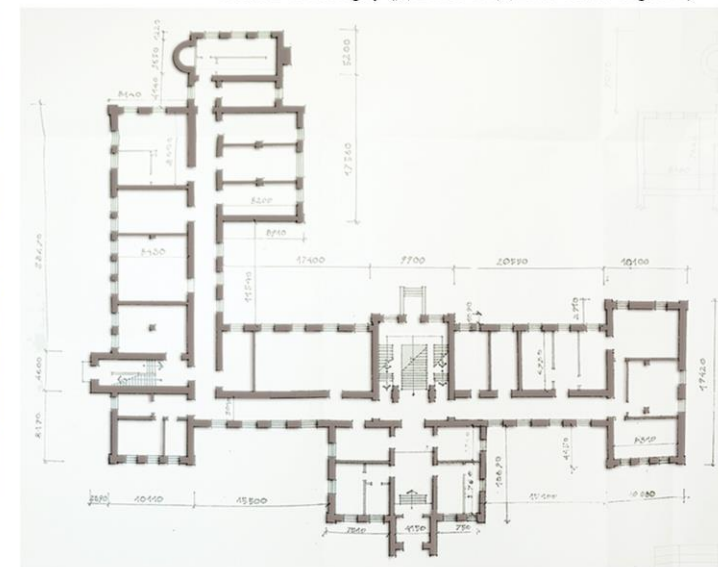
Реальне училище. Листівка поч. XX ст. (Кароева, 1998. Срібна мить (поштові листівки та фотографії з музейної колекції))

План 2-го поверху (ДАВіО. Ф. Д-230. Оп.1. Спр.870)

Внутрішній простір. Фото автора.

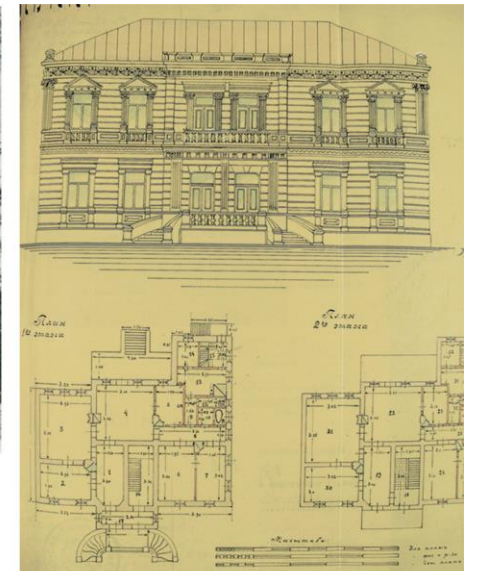

План 1-го поверху (ДАВіО. Ф. Р-4510. Оп.1. Спр.767)

Будинок Топчевського, поч. XX ст. ВОКМ. Ф.1231. Кв.3307.

ДАВіО. Ф. Р-968. Оп.1. Спр. 186

Будівля музичної школи №1, вул. Архітектора Артинова, 21 (будинок Топчевського). Фото автора, 2017 р.

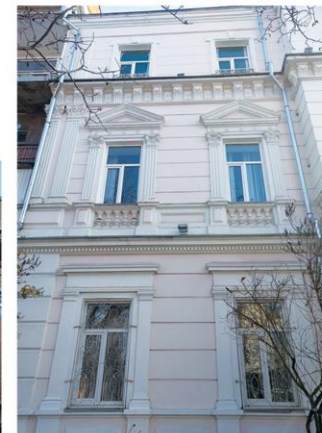
Пам'ятка місцевого значення. Рішення воєнкомуні облради нар. деп. від 14.01.1991 р. № 43

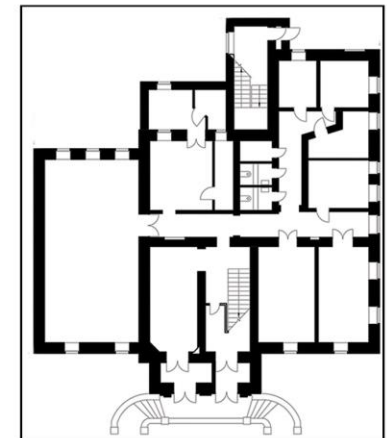
Оздоблення головного залу. Фото автора, 2017 р.

Дворовий фасад (фрагмент)

Оздоблення площини стіни

План 1-го поверху. Графічна реконструкція автора (ДАВіО. Ф. Р-968. Оп.1. Спр. 186)

Архітектура м. Вінниці на початку ХХ ст. Приклади

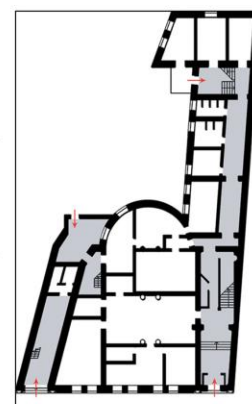
Будівля Вінницької торгово-промислової палати (будівля Міської думи), вул. Соборна, 81. Фото автора, 2017 р.
Пам'ятка місцевого значення, охоронний номер 28-М

Фасад по вул. Соборній (графічна реконструкція автора)

Міська геральдика в екстер'єрі. Фото автора

План 1-го поверху. (графічна реконструкція автора, ДАВіО. Ф. Д-230. Оп.1. Спр. 1270)

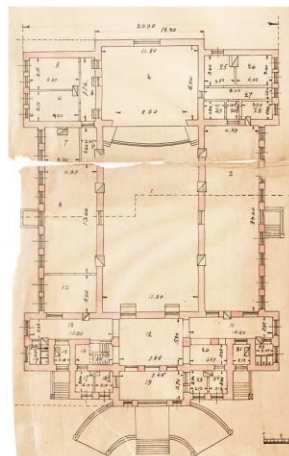
Міська геральдика в інтер'єрі. Фото автора

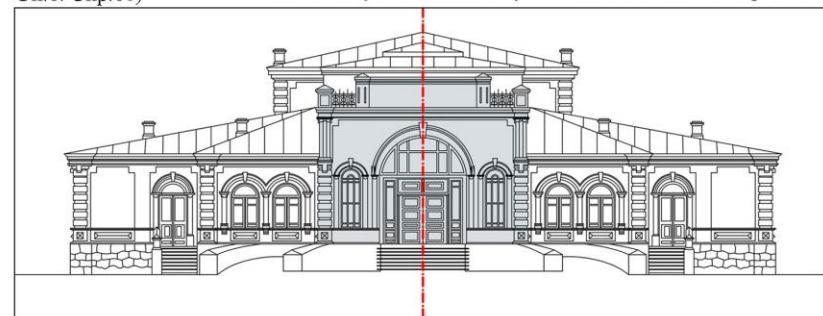
Колишня будівля Міської думи. Біла Зала. Фото автора, 2017

Народний дім (не збережено), Тюремна площа, поч. ХХ ст. (Кароєва, 1998. Срібна мить (поштові листівки та фотографії з музейної колекції))

Будівля Народного дому, план 1-го поверху. (ДАВіО. Ф. Р-968. Оп.1. Спр.18)

Будівля Народного дому, головний фасад (графічна реконструкція автора, ДАВіО. Ф. Р-968. Оп.1. Спр.18)

Будівля Департаменту архітектури та містобудування (особняк Четкова), вул. Пушкіна, 38. Фото автора, 2018 р.
Пам'ятка місцевого значення, охоронний номер 24-М

Дворовий фасад (фрагмент). Фото автора, 2018 р.

Головний фасад
(ДП «Укрзахідпроектреставрація»)

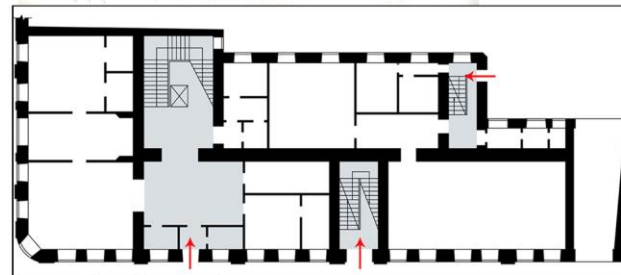
Особняк Четкова, поч. XX ст. (Кароєва, 1998. Срібна мить (поштові листівки та фотографії з музейної колекції)

Проект реставрації ДП «Укрзахідпроектреставрація», 1991 р.

Сьомий апеляційний адміністративний суд (готель «Савой»), вул. Миколи Оводова, 36. Фото автора, 2019 р.
Пам'ятка місцевого значення, охоронний номер 3-Вн

Готель «Савой», план 1-го поверху
(графічна реконструкція автора, ДНАББ ім. В. Г. Заболотного, 1952)

Готель «Савой», поч. XX ст. (Кароєва, 1998. Срібна мить (поштові листівки та фотографії з музейної колекції)

Архітектура м. Вінниці у 1920-1930-х рр. Приклади

КП «Вінницякартсервіс» (будівля відділення «Держбанку»), вул. Соборна, 36. Фото автора, 2018 р. Не включено до Державного реєстру

Відділення «Держбанку», головний фасад по пр. Леніна (графічна реконструкція автора, ДАВіО. Ф. Р-595. Оп.1. Спр.223)

Перспектива пр. Леніна (вул. Соборна), 1965 р. (ВОКМ. Ф.4621. Кв.27611)

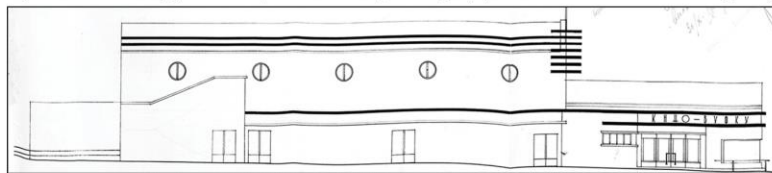

Проект будівлі відділення «Держбанку» у Вінниці, 1930 р. Дворовий фасад. (ДАВіО. Ф. Р-595. Оп.1. Спр.223)

Кінотеатр ім. Коцюбинського (реконструкція 1958 р.), вул. Соборна, 68, 1931 р. (ДАВіО. Оп. 9616). Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)

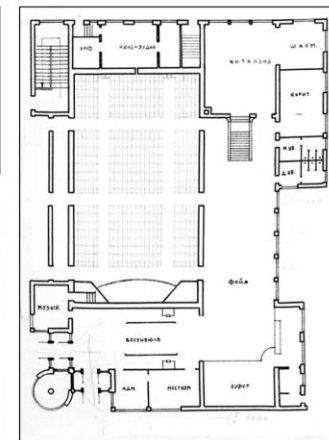
Проект кінотеатру ім. Коцюбинського, 1929 р. (ДАВіО. Ф. Р-968. Оп.1. Спр. 18)

Фасад по вул. 9 січня (ДАВіО. Ф. Р-968. Оп.1. Спр. 18)

Кінотеатр ім. Коцюбинського (реконструкція 1958 р.), на розі вул. Соборної та Архітектора Аргінова. Фото автора, 2018 р.

План 1-го поверху (ДАВіО. Ф. Р-968. Оп.1. Спр. 18)

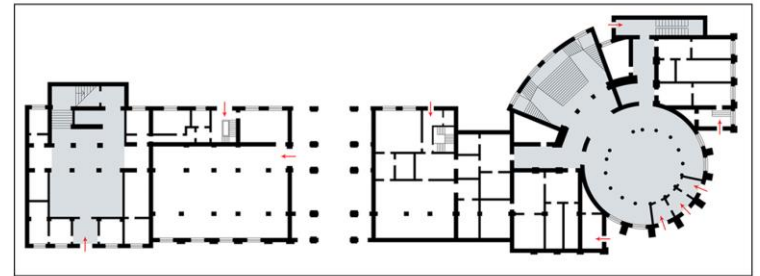

Будівля Вінницької обласної ради (будівля організацій), вул. Соборна, 70/18. Фото автора, 2018 р. Пам'ятка місцевого значення, охоронний номер 292-Вн

Проспект Леніна. Фото 1984 р. (ВОКМ. Ф.5162. Кв.43512)

Будівля організацій. План 1-го поверху (графічна реконструкція автора, ТОВ «Діпроцивільпробуд»)

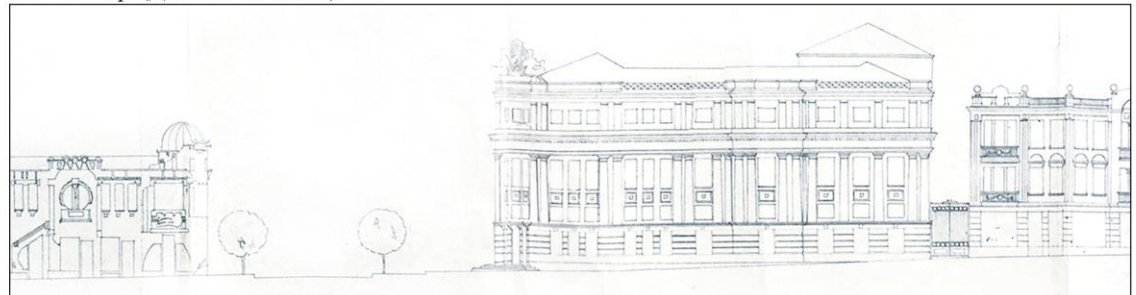
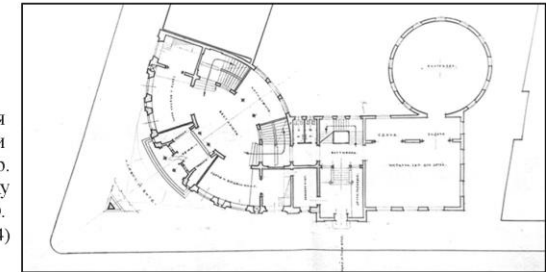

Будівля ВОУНБ ім. К. А. Тимірязєва (гоголівська читальня), вул. Соборна, 73. Фото автора, 2018 р. Пам'ятка місцевого значення, охоронний номер 373-Вн

Бібліотека ім. К. А. Тимірязєва. Фото 1988 р. (ДАВіО. Оп. 24624)

Проект розширення бібліотеки ім. Тимірязєва, 1933 р. План 1-го поверху (ДАВіО. Ф. Р-967. Оп.1. Спр.114)

Проект відновлення та добудови будівлі бібліотеки, 1952 р. («ОБЛПРОЕКТ») Розгортка по пр. Леніна (вул.Соборна)

Архітектура м. Вінниці у 1945 –1955-х рр. Приклади

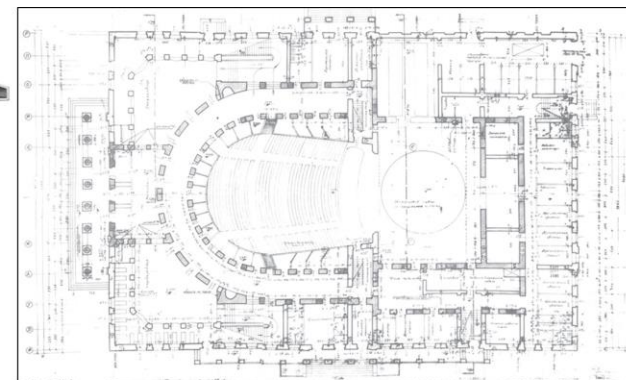
Вінницький Академічний музично-драматичний театр ім.М.Садовського (міський театр), вул. Театральна, 13. Фото автора, 2017 р.
Пам'ятка місцевого значення, охоронний номер 1-Вн

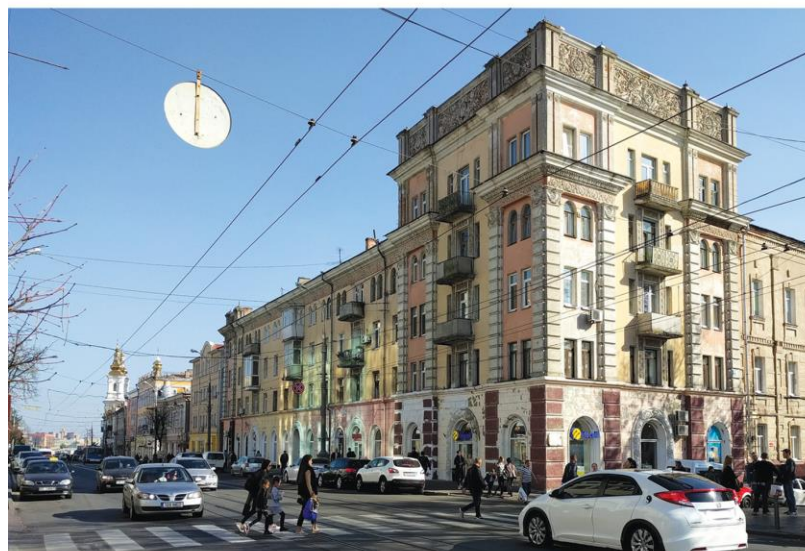
Барельєф «Народна творчість», авт. Я. Ряжба (ДНАББ ім. В.Г. Заболотного, 1949).

8-ми колонний портик головного фасаду (арх.Черновол Д., Ражба Я.) (Фото автора, 2016 р.)

Проект реконструкції Вінницького театру, 1945 р.
План 1-го поверху. (ДНАББ ім. В. Г. Заболотного)

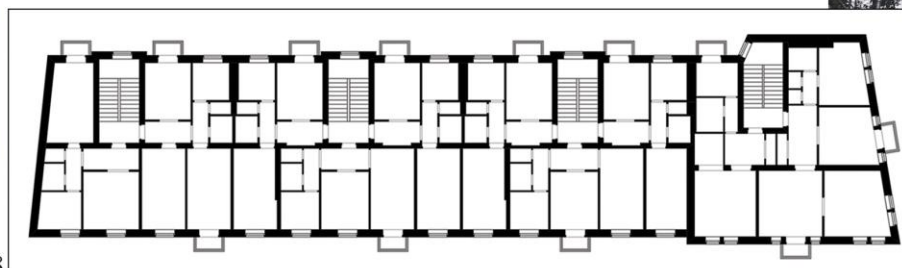
Житловий будинок (будинок вчителів), вул. Соборна, 43. Фото автора, 2018
Пам'ятка місцевого значення, охоронний номер 375-Вн.

Проект 32-х кв. житлового будинку. Фасад по вул. Соборній та вул. О. Соловйова, 1951 р. (ДНАББ ім. В. Г. Заболотного)

Фасад по вул. Соловйова, 1951 р. (ДНАББ ім. В.Г. Заболотного)

Житловий будинок, план 3-4-го поверхів (графічна реконструкція автора, ДНАББ ім. В. Г. Заболотного)

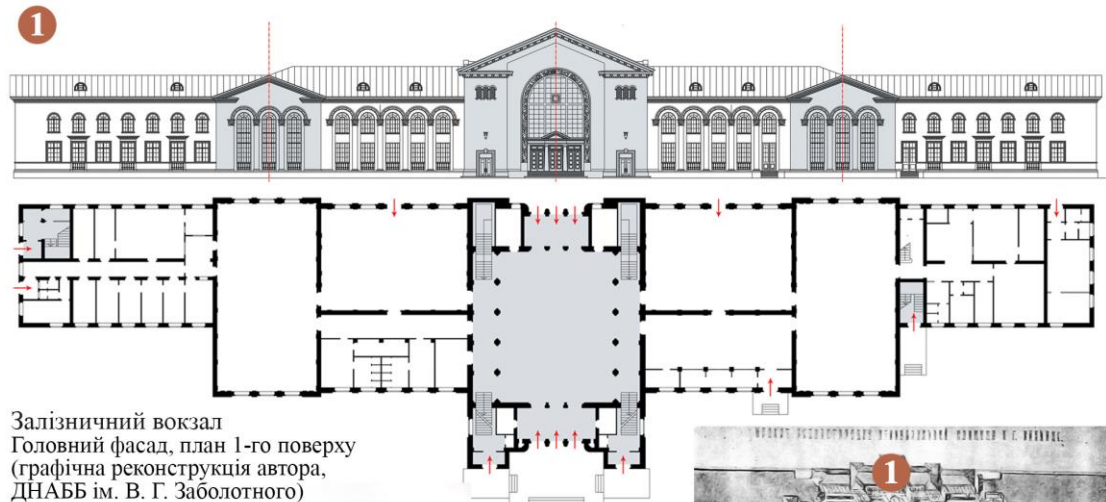

Будівля залізничного вокзалу, вул. Привокзальна, 1. Фото автора, 2019 р. Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)

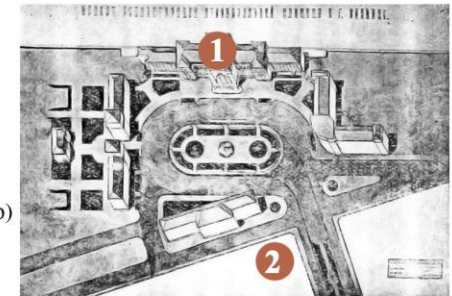
Адмінбудинок агрегатного заводу, вул. Коцюбинського, 4/16. Фото автора, 2019 р. Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)

Залізничний вокзал
Головний фасад, план 1-го поверху
(графічна реконструкція автора,
ДНАББ ім. В. Г. Заболотного)

Фасад зі сторони
колій. Фото 1951 р.
(ДНАББ
ім. В.Г. Заболотного)

Площа привокзальна. Копія кресленника,
1934 р. (архів арх. Л. Денисової)

Адмінбудинок агрегатного заводу.
Фото 1950-х рр. (архів арх. Л. Денисової)

Кресленник головного кутового рішення та генплану адмін.
будинку агрегатного заводу, 1946 р. (архів арх. Л. Денисової)

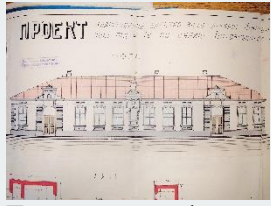

Таблиця 4.3

Матрична таблиця характеристик об'єктів дослідження

№ п/п	Фото об'єкта ^{***} , функціональне призначення, власник	Ідентифікаційна характеристика			Стильова характеристика	Архітектурна характеристика					Джерело інформ.	Охорон. номер та статус
		Рік проектування/побудови, автори	Адреса	Сучасна функція		Характеристика плану [*]	Тип композиції ^{**}	Число поверхів	Характер поверхні	Архітектурні елементи		
Етап I (1871-1899-ті рр.) розвитку архітектури м. Вінниці												
1	 Особняк Топчевського	кін. XIX ст.	вул. Архітектора Артинова, 21	Дитяча музична школа №1	Класичний напрям історизму	А 2	Тип II	2 (3)	Тиньк, дворовий фасад нетинькований	Вхідний тамбур з терасою, пілястри коринфськ. і доричного ордерів	ДАВіО, Ф. Р-968. Оп. 1. Спр.186.	212-М Пам'ятка місцевого значення
2	 Житловий будинок	кін. XIX ст.	вул. Архітектора Артинова, 37	Житловий будинок	Класичний напрям історизму	А 1	Тип II	2	Тиньк, дворовий фасад нетинькований	Подвоєні вікна центрального ризаліту	Науково-технічний архів «УкрНДІ проектрест аврація», Ш-705	368-М Пам'ятка місцевого значення

- * Розташування та планувальні рішення: А. Будівлі, що формують фронт вулиці; Б. Будівлі на перехресті вулиць; В. Будівлі в глибині ділянки; 1. Плани, наближені до прямокутної форми; 2. «Г» та «Т» – подібні плани; 3. «П» та «Ш» – подібні плани; 4. Плани складної форми.
- ** Тип композиції фасаду: Тип I – рівноакцентна композиція фасаду; Тип II – симетричний одноосьовий фасад; Тип III – симетричний двохосьовий фасад; Тип IV – симетричний трьохосьовий фасад; Тип V – асиметричний фасад.
- *** – фото автора, 2017-2019 рр.

Продовження таблиці 4.3

3	 Житловий будинок	1899 р.	вул. Грушевського, 6	Житловий будинок	Раціональний напрямок історизму	A 1	Тип I	1	Нетинько- ваний	Цегляний декор (горизонталь- ні тяги, колони, пілястри)	Науково- технічний архів «УкрНДІ проектрест аврація», Ш-705	338-М Пам'ятка місцевого значення
4	 Житловий будинок	1899 р.	вул. Грушевського, 10	Житловий будинок	Раціональний напрямок історизму	A 2	Тип V	2	Нетинько- ваний	Цегляний декор (горизонталь- ні тяги, колони, пілястри)	Науково- технічний архів «УкрНДІ проектрест аврація», Ш-705	337-М Пам'ятка місцевого значення
5	 Поштово-телеграфна контора	кін. XIX – п. XX ст.	вул. Грушевського, 16	Обласна стомато- логічна поліклі- ніка	Класичний напрямок історизму	A 1	Тип III	1	Тиньк	Ризаліти завершені складними фронтами з нішами	ДАВіО, Ф. Р-595. Оп. 1. Спр. 223	–
6	 Житловий будинок	кін. XIX – п. XX ст.	провулок Князів Коріатовичів, 5	Житловий будинок	Класичний напрямок історизму	B 1	Тип I	2	Нетинько- ваний	Цегляний декор, циркульні вікна	Науково- технічний архів «УкрНДІ проектрест аврація», Ш-705	355-М Пам'ятка місцевого значення
7	 Особняк	кін. XIX – п. XX ст.	вул. Князів Коріатовичів, 44	Житловий будинок	Романтичний напрямок історизму	A 1	Тип I	1	Нетинько- ваний	Декор. різьблення кронштейнів даху, карнизів, сандриків	Науково- технічний архів «УкрНДІ проектрест аврація», Ш-705	355-М Пам'ятка місцевого значення

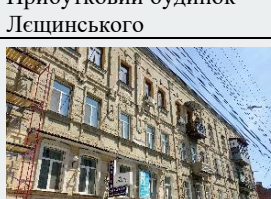

Продовження таблиці 4.3

8	 Особняк	кін. XIX – п. XX ст.	вул. Князів Коріатовичів, 102	Житловий будинок	Класичний напрям історизму	В 4	Тип V	2	Нетинькований	Декор. різьблення кронштейнів даху,	Науково-технічний архів «УкрНДІ проєктрест аврація», Ш-705	356-М Пам'ятка місцевого значення
9	 Особняк Кумбарі	1985-99-ті рр.	вул. Магістратська, 44	ЦМСД №2	Класичний напрям історизму	Б 2	Тип V	2	Нетинькований	Кутовий циркульний еркер, центральний ризаліт з терасою над входом	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	383-М Пам'ятка місцевого значення
10	 Особняк Оводова	кін. XIX ст.	вул. Магістратська, 64	Житловий будинок з магазином	Романтичний напрям історизму	А 3	Тип IV	2	Тиньк	Ризаліти мають готичне завершення, стрілчасті віка	Науково-технічний архів «УкрНДІ проєктрест аврація», Ш-705	215-М Пам'ятка місцевого значення
11	 Житловий будинок Недельського	кін. XIX – п. XX ст. (добуд. 1910 р.)	вул. Миколи Оводова, 41	Житловий будинок з магазином	Класичний напрям історизму	А 1	Тип V	3 (4)	Нетинькований	Цегляний декор, тамбур вхідної групи з балконом	ДАВіО, Ф. Р-230. Оп. 1. Спр. 1267	218-М Пам'ятка місцевого значення
12	 Прибутковий будинок	кін. XIX – п. XX ст.	вул. Миколи Оводова, 57	Не використований	Класичний напрям історизму	В 1	Тип V	3	Нетинькований	Цегляний декор, фронтон, міжповерхові тяги	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	–

Продовження таблиці 4.3

13	 Житловий будинок	д. п. XIX ст.	вул. Миколи Оводова, 64	Будинок змішаної функції	Раціональний напрям історизму	A 1	Тип I	2	Нетинькований	Цегляний декор	Науково-технічний архів «УкрНДІ проєктрест аврація», Ш-705	–
14	 Особняк	кін. XIX – п. XX ст.	вул. Миколи Оводова, 83	Житловий будинок	Романтичний напрям історизму	B 4	Тип V	2	Тиньк	Декор. різьблення кронштейнів даху, карнизів, сандриків	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	348-М Пам'ятка місцевого значення
15	 Особняк Лещинського	кін. XIX ст.	вул. Миколи Оводова, 87	Житловий будинок	Романтичний напрям історизму	B 4	Тип V	2 (вежа)	Нетинькований	Вежа, лаконічний цегляний декор	Науково-технічний архів «УкрНДІ проєктрест аврація», Ш-705	26-М Пам'ятка місцевого значення
16	 Прибутковий будинок Лещинського	кін. XIX ст.	вул. Миколи Оводова, 91	Житловий будинок	Романтичний напрям історизму	A 1	Тип V	2	Нетинькований	Грубий камінь, лаконічний цегляний декор	Науково-технічний архів «УкрНДІ проєктрест аврація», Ш-705	26-М Пам'ятка місцевого значення
17	 Прибут. будинок	1898 р.	вул. Олександра Соловйова, 3	Житловий будинок з магазином	Раціональний напрям історизму	A 1	Тип I	3 (цок.)	Нетинькований	Цегляний декор, лопатки, міжповерхові тяги	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	–

Продовження таблиці 4.3

18	 Психіатрична лікарня	1897 р. арх. Д. Прусаск	вул. Пирогова, 109	Обласна психоневро логічна лікарня ім. академіка О.Ющенка	Романтичний напрямок історизму	В 4	Тип IV	2	Нетинько- ваний	Цегляний декор, шатрове покриття, трикутні сандрики, балюстради	ДАВіО, Ф. 3300. Оп. 1. Спр. 60	20-М/1 Пам'ятка місцевого значення
19	 Готель «Франція»	1897 р. Землемір О.Волков	вул. Соборна, 34	Готель «Франція»	Класичний напрямок історизму	А 1	Тип I	3	Тиньк	Картуші, маскарони, гірлянди	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	219-М Пам'ятка місцевого значення
20	 Прибут. будинок	кін. XIX ст.	вул. Соборна, 35	Будинок змішаної функції	Класичний напрямок історизму	Б 2	Тип I	2 (3)	Тиньк (дворові не тиньковані)	Прямокутні вікна, обрамлені лиштвами з «вужками»	Науково- технічний архів «УкрНДІ проектрест аврація», Ш-705	220-М Пам'ятка місцевого значення
21	 Прибут. будинок Шабанова	1890 р., арх. В. Краузе (?)	вул. Соборна, 37/2	Будинок змішаної функції	Класичний напрямок історизму	Б 1	Тип V	2	Тиньк (дворові не тиньковані)	Циліндрични й еркер з овальним куполом та люкарнями, поясок з ліпними гірляндами	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	30-М Пам'ятка місцевого значення
22	 Прибут. будинок	кін. XIX – п. XX ст.	вул. Соборна, 53	Будинок змішаної функції	Класичний напрямок історизму	А 1	Тип I	2 (3)	Тиньк (дворові не тиньковані)	Лучкові та трикутні санрики	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)

Продовження таблиці 4.3

23	 Житловий будинок Поплавського	1896 р.	вул. Соборна, 66	Будинок змішаної функції	Класичний напрямок історизму	А 2	Тип I	2 (3)	Тиньк	Трикутний сандрик, лиштви з «вушками»	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	224-М Пам'ятка місцевого значення
24	 Буд. реального училища	1888-89-ті рр. арх. М. Чекмарьов, арх. В. Краузе	вул. Соборна, 87	Торгово- еконо- мічний університет	Романтичний напрямок історизму	Б 2	Тип IV	2	Тиньк	Три ризаліти завершених шатровим покриттям	ДАВіО, Ф. Р-4510. Оп. 1. Спр. 768	27-М Пам'ятка місцевого значення
25	 Адміністративний буд.	1889 р. арх. В. Краузе	вул. Соборна, 85	Будинок змішаної функції	Класичний напрямок історизму	Б 2	Тип I	2 (3)	Тиньк	Центральний ризаліт, спарені циркульні вікна	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	373-М Пам'ятка місцевого значення
26	 Житловий буд. (компл. військових будівель)	1887-90-ті рр., арх. К. Прусак	вул. Стрілецька, 19	Житловий будинок	Раціональний напрямок історизму	А 1	Тип V	2	Нетинько- ваний	Цегляний декор,	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)
27	 Житловий буд. (компл. військових будівель)	1887-90-ті рр., арх. К. Прусак	вул. Стрілецька, 25	Житловий будинок	Раціональний напрямок історизму	А 1	Тип III	3	Нетинько- ваний	Цегляний декор	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)

28	 Житловий буд. (комплекс військових будівель)	1887-90-ті рр., арх. К. Прусак	вул. Стрілецька, 27	Житловий будинок	Раціональний напрямок історизму	A 1	Тип III	2	Нетинько- ваний	Цегляний декор	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)
29	 Житловий буд. (комплекс військових будівель)	1887-90-ті рр., арх. К. Прусак	вул. Стрілецька, 29	Житловий будинок	Раціональний напрямок історизму	A 1	Тип III	3	Нетинько- ваний	Цегляний декор	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)
Етап II (1900-1919-ті рр.) розвитку архітектури м. Вінниці												
30	 Особняк	1900-10-ті рр. арх. Г.Артинов	вул. Архітектора Артинова, 26	Житловий будинок	Раціональний напрямок архітектури доби модерну	A 2	Тип II	1	Нетинько- ваний	Рожева цегла, високий трикутний аттик	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	366-М Пам'ятка місцевого значення
31	 Особняк Лазовських	1913 р.	вул. Архітектора Артинова, 39	Житловий будинок	Національно- романтичний напрямок архітектури доби модерну	B 2	Тип V	1(2)	Нетинько- ваний	Високий трикутний щипець, ліпний декор	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	210-М Пам'ятка місцевого значення

Продовження таблиці 4.3

32	 Особняк Р. Гофман	1909 р. арх. Г.Артинов	вул. Архітектора Артинова, 45	Кав'ярня	Раціональний напрямок архітектури доби модерну	A 2	Тип V	1	Нетинькова ний (силікатна цегла)	Цегляний декор, трикутний фронтон ризаліту з аттиком	ДАВіО, Ф. Р-230. Оп. 1. Спр. 1267	293-М Пам'ятка місцевого значення
33	 Особняк	1911р. арх. Г.Артинов	вул. Архітектора Артинова, 75	Житловий будинок	У формах модерну	A 2	Тип I	1	Тиньк	Пластичний декор	ДАВіО, Ф. Р-4510. Оп. 1. Спр. 768	269-М Пам'ятка місцевого значення
34	 Особняк Стаховського	1914-1915- ті рр. арх. В. Кричевський	вул. Ф. Верещагіна, 6	Медичний заклад	УАМ	B 1	Тип V	2	Оздобленн я	Трапецієвидн і вікна, український орнамент	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	–
35	 Прибутковий будинок	1911р. арх. Г.Артинов	вул. Визволення, 10 – вул. Михайличенко, 10	Житловий будинок з магазинами	Раціональний напрямок архітектури доби модерну	A 1	Тип V	2	Нетинько- ваний	Цегляний декор	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	–
36	 Особняк	1900-1910- ті рр.	вул. Владислава Городецького, 20	Житловий будинок	Раціональний напрямок архітектури доби модерну	A 1	Тип II	1	Нетинько- ваний (силікатна цегла)	Цегляний декор, високий аттик з люнетою	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1255	391-М Пам'ятка місцевого значення

Продовження таблиці 4.3

37		п XX ст.	вул. Владислава Городецького, 21	Школа- лицей №7	Ретроспектив- ний напрям архітектури доби модерну	А 1	Тип II	2	Нетинько- ваний	Трикутні сандрики над вікнами, пілястри	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1255	–
	Приватна гімназія											
38		п XX ст.	вул. Грушевського, 2	Навчаль- ний заклад	Ретроспектив- ний напрям архітектури доби модерну	Б 2	Тип I	3	Тиньк	Рустування першого поверху та декор у вигляді бальєсин	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	393-М Пам'ятка місцевого значення
	Будинок міської управи											
39		Добуд. 1910-1912- ті рр. арх. В.Прусак арх. Г.Артинов	вул. Грушевського, 17	Вінницький міський суд Вінницької області	Ретроспектив- ний напрям архітектури доби модерну	Б 4	Тип II	2 (3)	Тиньк	Ризаліт з круглими подвійними колонами	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1255	22-М Пам'ятка місцевого значення
	Буд. окружного суду											
40		кін. XIX – п. XX ст.	вул. Грушевського, 30	Будинок змішаної функції	У формах модерну	А 2	Тип V	2	Тиньк	Металеві решітки, орнаменталь- ний рельєф, керамічні панно	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	21-М Пам'ятка місцевого значення
	Особняк Вілінського											
41		1902 р. арх. Г.Артинов	Тюремна площа	Не збере- жено	Ретроспектив- ний напрям архітектури доби модерну	Б 1	Тип II	1 (2)	Нетинько- ваний	Аркові вікна різних пропорцій, центральный високий портик	ДАВіО, Ф. Р-968. Оп. 1. Спр.18	–
	Народний дім											

42	 Вознесенський храм	1911 р. арх. Г.Артинов	вул. Олександрійська	Не збережено	Національно-романтичний напрям архітектури доби модерну	Б 4	Тип II	1	Нетинькований	П'ятиглавий храм	ДАВіО, Ф. Р-968. Оп. 1. Спр.18	–
43	 Будинок графа Гейдена (дворянська опіка)	1912 р. арх. Г.Артинов	вул. Льва Толстого, 2	Фінансова установа	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	Б 1	Тип I	2(3)	Нетинькований	Аттики, пілястри	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниця	295-М Пам'ятка місцевого значення
44	 Особняк П.Гогленкова	1909 р. арх. Г.Артинов	вул. Льва Толстого, 4	Житловий будинок	У формах модерну	А 1	Тип II	1	Тиньк	Мансардний поверх з балконом	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1267	387-М Пам'ятка місцевого значення
45	 Особняк родини Грохольських	1903 р.	вул. Льва Толстого, 11	Обласна наукова бібліотека	Раціональний напрям архітектури доби модерну	А 1	Тип III	1	Нетинькований (силікатна цегла)	Два русти, завершені декоративними фронтонами з глухими аттиками	Науково-технічний архів Вінницький філіал ДП «НДІпроектреконструкція»	388-М Пам'ятка місцевого значення
46	 Особняк Длуголендського	1906 р. арх. Лехтман	вул. Магістратська, 66	Дитяча художня школа	У формах модерну	В4	Тип V	1	Фактурний тиньк, керам. плитка	Еліпсоподібне вікно, еркер, пергола	Науково-технічний архів Вінницький філіал ДП «НДІпроектреконструкція»	23-М Пам'ятка місцевого значення

Продовження таблиці 4.3

47	 Особняк	п. XX ст.	Міліційна, 5	Житловий будинок	Раціональний напрям архітектури доби модерну	A 1	Тип III	1	Нетинькований	Цегляний декор, ліпний декор	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	353-М Пам'ятка місцевого значення
48	 Особняк-лікарня Новінського	1907-1912-ті рр.	вул. Миколи Оводова, 1	ЖКХ	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	A 4	Тип V	2 (3)	Нетинькований, силікатна цегла	Ризаліти, шпилі, тераси, дерев'яні кронштейни	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	2-Вн Пам'ятка місцевого значення
49	 Будинок Оксенгорна	1906 р. арх. Г.Артинов	вул. Миколи Оводова, 6	Житловий будинок	Раціональний напрям архітектури доби модерну	Б 1	Тип V	3	Тиньк	Пластичний декор	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1217	340-М Пам'ятка місцевого значення
50	 Водонапірна вежа	1912 р. арх. Г.Артинов	вул. Миколи Оводова, 20	Музей пам'яті воїнів Вінниччини	Раціональний напрям архітектури доби модерну	В 1	Тип II	6	Нетинькований	Арочні ніші, «ліхтарик» з годинником	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1063	4-Вн Пам'ятка місцевого значення
51	 Прибутковий будинок Мар'янчика	1912 р. арх. Г.Артинов	вул. Миколи Оводова, 22	Будинок змішаної функції	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	Б 2	Тип V	3	Фактурний тиньк (дворові нетиньковані)	Кутова башта, трикутні сандрики	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	217-М Пам'ятка місцевого значення

Продовження таблиці 4.3

52	 Готель «Савой»	1913 р. арх. Г. Артинов (?)	вул. Миколи Оводова, 36	Сьомий апеляційни й адміністрат ивний суд	Ретроспектив- ний напрям архітектури доби модерну	Б 1	Тип V	5 (6)	Тиньк	Прямокутні та циркульні еркери, багатий ліпний декор	Державна наукова арх.-буд. бібліотека імені В.Г. Заболоного м. Київ	3-Вн Пам'ятка місцевого значення
53	 Особняк А.Кармазіна	1902-03-ті рр. арх. Г.Артинов	вул. Митрополита Петра Могили, 12	Будинок змішаної функції	У формах модерну	Б 1	Тип V	3	Фактурний тиньк	Кутовий еркер з куполлом, пластичний декор	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	216-М Пам'ятка місцевого значення
54	 Будинок гімназії (в "Мурах")	1912 р. арх. Г.Артинов	вул. Монастирська, 4	Вінницький технічний ліцей	Ретроспектив- ний напрям архітектури доби модерну	А 1	Тип III	3	Тиньк	Бокові ризаліти, високий цокольний поверх	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р)
55	 Будівля позичково- ощадного товариства	1913 р. арх. Г.Артинов	вул. Монастирська, 47	Адміністра тивна будівля	Ретроспектив- ний напрям архітектури доби модерну	А 3	Тип II	1	Тиньк	Вхід оформлено портиком	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р)
56	 Прибут. буд. Співака	1911 р. арх. Г.Артинов	вул. Олександра Соловйова, 2	Фізико- математичн а гімназія №17	Раціональний напря м архітектури доби модерну	А 1	Тип IV	3	Тиньк	Широкий карниз, вишукані аттики,	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1413	339-М Пам'ятка місцевого значення

Продовження таблиці 4.3

57	 Прибутковий будинок	поч. XX ст.	вул. Олександра Соловйова, 13	Житловий будинок з магазином	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	A 3	Тип I	3	Нетинькований	Цегляний декор	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)
58	 Житл. буд. Шенфера	1910 р. арх. Г.Артинов	вул. Пушкіна, 19	Житловий будинок	Раціональний напрям архітектури доби модерну	A 1	Тип II	2 (3)	Нетинькований	Цегляний декор	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1413	–
59	 Особняк Четкова	1908 р. арх. В. Листовничий	вул.Пушкіна,38	Департамент архітектури	Модерн	A 4	Тип V	2 (3)	Тиньк	Великі арокні та круглі вікна, фітоморфний декор; живописні рельєфи	Науково-технічний архів ДП «Укрзахідпроектрестраврація» м. Львів	24-М Пам'ятка місцевого значення
60	 Особняк Б. Львовича	1903 р.	вул. Симона Петлюри, 15	Будівля обласного радіо	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	A 4	Тип V	1	Тиньк	Едикули порталів, термальні вікна, фітоморфний фриз	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	6-Вн Пам'ятка місцевого значення
61	 Прибут. буд. Барера	1905 р. арх. Г.Артинов	вул. Симона Петлюри, 17	Житловий будинок з кав'ярнею	Раціональний напрям архітектури доби модерну	A 1	Тип II	2	Нетинькований	Цегляний декор, дрібні деталі	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1072	393-М Пам'ятка місцевого значення

Продовження таблиці 4.3

62	 Житловий буд. (Пошта)	1914-15-ті рр.	вул. Симона Петлюри, 24	Не використовується	Раціональний напрям архітектури доби модерну	A 4	Тип V	3	Тиньк	Кутовий ризаліт, пластичні деталі	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	25-М Пам'ятка місцевого значення
63	 Прибутковий будинок	1908 р. арх. Г.Артинов	вул. Соборна, 28	Будинок змішаної функції	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	A 1	Тип I	3	Тиньк (дворові не тиньковані)	Трикутні сандрики вікон, металеві огорожі	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1180	-
64	 Прибут. буд. Шерра	1901 р. арх. Г.Артинов	вул. Соборна, 38	Будинок змішаної функції	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	A 3	Тип II	3	Фактурний тиньк (дворові не тиньковані)	Еркер на консолях з чотирьох граням купол видним дахом.	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	31-М Пам'ятка місцевого значення
65	 Прибут. буд. Райхера	1910 р. арх. Г.Артинов	вул. Соборна, 44	Будинок змішаної функції	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	A 1	Тип V	3	Фактурний тиньк (дворові не тиньковані)	Кут акцент. чотиригранним купольним об'ємом з великим круглим вікном	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1180	221-М Пам'ятка місцевого значення
66	 Прибут. буд. Співака	1906 р. арх. Г.Артинов	вул. Соборна, 49	Не збережено	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	A 1	Тип II	3	Фактурний тиньк (дворові не тиньковані)	Руст першого поверху, центральний ризаліт акцентовано куполом	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1180	-

Продовження таблиці 4.3

67	 Будинок товариства споживачів	1910 р. арх. Г.Артинов	вул. Соборна, 52	Будинок змішаної функції	Раціональний напрям архітектури доби модерну	A 2	Тип I	2	Фактурний тиньк (дворові не тиньковані)	Витончені аттики, металеві огорожі	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	–
68	 Прибутковий будинок Вергіліса	1900 р., 1910 р.	вул. Соборна, 56	Будинок змішаної функції	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	A 1	Тип I	3	Фактурний тиньк (дворові не тиньковані)	Лучкові сандрики, гірлянди, маскарони	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	223-М Пам'ятка місцевого значення
69	 Прибутковий будинок	1910-ті рр.	вул. Соборна, 58	Будинок змішаної функції	Раціональний напрям архітектури доби модерну	A 1	Тип V	3	Нетинькований	Біла та рожева цегла, циркульні аттики	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	224-М Пам'ятка місцевого значення
70	 Будинок Міської Думи	1911 р. арх. Г.Артинов	вул. Соборна, 67	Вінницька торгово-промислова палата	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	A 3	Тип II	3	Фактурний тиньк (дворові не тиньковані)	Портик великого ордеру, ліпний геральдичний декор	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1180	28-М Пам'ятка місцевого значення
71	 Гоголівська читальня	1907 р. арх. Г.Артинов	вул. Соборна, 73	Бібліотека ім. Тімірязєва	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	A 4	Тип V	1	Нетинькований	Аттик з обелісками, купол зі шпилем	ДАВіО, Ф. Д-262. Оп. 1. Спр.14	373-М Пам'ятка місцевого значення

Продовження таблиці 4.3

72	 Жіноча гімназія	1901 р. арх. Г.Артинов	вул. Соборна, 94	Школа-гімназія №2	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	В 2	Тип II	2 (3)	Нетинькований	Модернізовані деталі класицизму, велике циркульне вікно	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1180	225-М Пам'ятка місцевого значення
73	 Прибутковий будинок	1901 р. арх. Г.Артинов	вул. Соборна, 95	Будинок змішаної функції	Раціональний напрям архітектури доби модерну	В 2	Тип V	2	Тиньк	Фігурні аттики	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	376-М Пам'ятка місцевого значення
74	 Міський театр	1910 р. арх. Г.Артинов	вул. Театральна, 13	Перебудовано (Музично-драматичний театр ім.М.К.Садовського)	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	Б 1	Тип IV	2	Тиньк	Ліпний декор на портику, купольне завершення	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1255	1-Вн Пам'ятка місцевого значення
75	 Житловий будинок Верьовіна	1910 р. арх. Г.Артинов	вул. Театральна, 37	Будинок змішаної функції	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	А 1	Тип II	2	Тиньк	Зубчастий фронтон, пінаклі, стрілчасті вікна	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1267	384-Вн Пам'ятка місцевого значення
76	 Житловий будинок Верьовіна	1910 р. арх. Г.Артинов	вул. Театральна, 41	Будинок змішаної функції	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	А 1	Тип II	2	Нетинькований (силікатна цегла по головному фасаду)	Зубчастий фронтон, пінаклі, стрілчасті вікна	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1267	384-Вн Пам'ятка місцевого значення

77	 Церква Воскресіння Христового	1910 р. арх. Г.Артинов	Хмельницьке шосе, 5	Церква Воскресіння Христового	Національно-романтичний напрям архітектури доби модерну	В 4	Тип II	1	Нетинькований	Однобанний храм	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1180	296-Вн Пам'ятка місцевого значення
78	 Будівля синагоги	1903 р. арх. Г.Артинов	вул. Червонохрестівська, 11	Центр спорту вищих досягнень	Ретроспективний напрям архітектури доби модерну	А 1	Тип I	1	Нетинькований	Стрілчасті вікна, цегляний декор	ДАВіО, Ф. Д-230. Оп. 1. Спр.1180	350-Вн Пам'ятка місцевого значення
Етап III (1920-1950-ті рр.) розвитку архітектури м. Вінниці												
79	 Житловий будинок	1930-ті рр.	вул. Архітектора Артинова, 41	Житловий будинок	Рационалістичний напрям	А 4	Тип V	3	Тиньк	Кутовий об'єм	Науково-технічний архів «УкрНДІ проєктрест аврація», Ш-705	—
80	 Дез-банно-пральний корпусу Дезстанції	1934-36-ті рр. арх. Торубаров, інж. Доброворський,	вул. І. Бевза, 34	Будинок змішаної функції	У форма конструктивізму	В 4	Тип III	3	Фактурний тиньк	Геометризм об'ємів, суцільне застосування сходових кліток	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	372-Вн Пам'ятка місцевого значення
81	 Житл. буд. коопрацівн.	1929 р. інж. Бодунген	вул. Владислава Городецького, 2	Житловий будинок	У форма конструктивізму	Б 2	Тип V	3	Нетинькований	Вертикалі вікон сходових кліток	ДАВіО, Ф. Р-968. Оп. 1. Спр.28	—

82	 Житловий будинок обласного виконкому	1934 р. інж. А. Пирог	вул. Владислава Городецького, 7	Житловий будинок	Раціоналістич- ний напрям	В 1	Тип IV	4	Тиньк	Ритмічний ряд вікон сходових кліток підкреслено пілястрами	ДАВіО, Ф. Р-3872. Оп. 1. Спр.119	–
83	 Житл. буд. «Єднання»	1929 р. арх. Біндер	вул. Грушевського, 28	Будинок змішаної функції	Неокласи- цистичні ремнісценції	А 1	Тип II	2	Тиньк	Спрощені форми, трикутний аттик ризаліту	ДАВіО, Ф. Р-230. Оп. 1. Спр.1711	–
84	 Житловий будинок	1929 р. інж.-арх. Морамонов	вул. Грушевського, 50/Архітектора Артинова, 9	Будинок змішаної функції	Раціоналістич- ний напрям	Б 2	Тип II	3	Нетинькова ний, пілястри та карнизи тиньк.	Бетонні перемички вікон, фланкуючі пілястри	ДАВіО, Ф. Р-968. Оп. 1. Спр.33	–
85	 Гуртожиток для студентів	1930 р. інж.-арх. Осінський	вул. Замостянська, 23	Житловий будинок	У форма конструкти- візму	А 3	Тип IV	4	Фактурний тиньк	Вертикалі вікон сходових кліток	ДАВіО, Ф. Р-968. Оп. 1. Спр.47	–
86	 Житловий будинок залізничників	1946-1947- ті рр. А. Крейчі.	вул. Замостянська, 27	Житловий будинок із магаз.	Неокласи- цистичні ремнісценції	Б 2	Тип V	3 (4)		Акцент. 4-х поверхова кутова частина	Науково- технічний архів Депарг. арх. та містобуд. м. Вінниці	392-Вн Пам'ятка місцевого значення

Продовження таблиці 4.3

87	 Адмінбудинок агрегатного заводу	1954 р. арх. Калініченко	вул. Коцюбинського, 4/16	Будинок змішаної функції	Неокласи- цистичні ремнісценції	Б 2	Тип V	3 (4)	Тиньк	4-5-ти поверхова кутова вежа	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)
88	 Будинок Червоної Армії	1935 р. арх. Й. Каракіс	проспект Коцюбинського, 37	Будинок офіцерів	Неокласи- цистичні ремнісценції	Б 3	Тип II	2	Тиньк	Чотирьох колонний портик головного входу	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	362-Вн Пам'ятка місцевого значення
89	 Житловий будинок	1930-ті рр. арх. С. Рабін	просп. Коцюбинського, 37\28	Житловий будинок з магаз.	Неокласи- цистичні ремнісценції	Б 2	Тип V	4 (5)	Тиньк	Симетрія акцентована портиком центр. об'єму	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)
90	 Електростанція	1932 рр. арх. О.Кобелєв	вул. Магістратська, 1	ПАТ «Вінницяоб- ленерго»	У форма конструкти- візму	А 4	Тип V	4	Фактурний тиньк	Вертикалі вікон, ряд круглих вікон	ДАВіО, Ф. Р-967. Оп. 1. Спр.113	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)
91	 Житловий будинок «Спиртотрест»	1934 р. арх. Біндер	вул. Магістратська, 59	Житловий будинок з магазином	Раціоналістич- ний напрям	А 3	Тип III	3	Фактурний тиньк	Подвосні стрункі вікна, багато- щипцевий дах торцевих ризалітів	ДАВіО, Ф. Р-3872. Оп. 1. Спр.93	—

Продовження таблиці 4.3

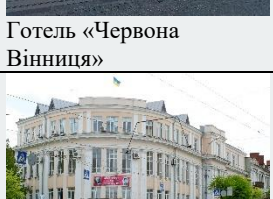
92	 Житл. буд. «Цукровик»	1928 р.	вул. Магістратська, 42	Житловий будинок	Раціоналістич- ний напрям	А 1	Тип IV	2 (3)	Нетинькова ний	Симетрія кутових об'ємів	ДАВіО, Ф. Р-968. Оп. 1. Спр.186	—
93	 Житловий будинок	1930-ті рр.	вул. Миколи Оводова, 18	Житловий будинок з магаз.	У форма конструкти- візму	Б 1	Тип V	3 (4)	Фактурний тиньк	Виділено кутовий об'єм, сходові клітки зі скошеним аттиком	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	346-Вн Пам'ятка місцевого значення
94	 Житл. Буд. спілки мисливців та рибалів	1928 р. арх. Бодунген	вул. Миколи Оводова, 27	Житловий будинок	Раціоналістич- ний напрям	А 1	Тип II	2 (3)	Нетинькова ний	Суцільне засклення сходової клітки, наличники вікон	ДАВіО, Ф. Р-968. Оп. 1. Спр.18	—
95	 Будинок управління Південно-західної залізниці	1936р. арх. І. Слободянок	вул. Острозького, 32/24	ВДПУ ім. Коцюбинсь кого	Неокласи- цистичні ремінісценції	Б 4	Тип V	3 (4)	Тиньк	Кутова напівкругла частина оформлена рядом доричних колон	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)
96	 Медуніверситет (Головний корпус)	1930-50-ті рр.	вул. Пирогова, 56	Медичний університет ім. М. І. Пирогова	Неокласи- цистичні ремінісценції	В 4	Тип IV	3	Тиньк	Шестиколон ний портик коринфськог о ордеру	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)

Продовження таблиці 4.3

97	 Будівля залізничного вокзалу	1934 р. арх. М. Шехонін	вул. Привокзальна, 1	Незбережений	Раціоналістичний напрям	А 4	Тип IV	2 (3)	Тиньк	Центральний ризаліт прикрашали шість безордерних колон квадратного перетину	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	–
98	 Будівля залізничного вокзалу	1949 р. арх. В. Сідамонідзе	вул. Привокзальна, 1	Залізничний вокзал	Неокласицистичні ремінісценції	А 4	Тип IV	2 (3)	Тиньк	Акцент центральних об'ємів монументальним фронтоном	Державна наукова архіт.-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного м. Київ	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)
99	 Житловий будинок ІТР	1935 р. арх. М.Біндер	вул. Пушкіна, 25	Житловий будинок	Неокласицистичні ремінісценції	В 1	Тип IV	3	Тиньк	Рустовані пілястри, трикутні сандрики над вікнами	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	–
100	 Житловий будинок	1950-ті рр.	вул. Соборна, 25	Житловий будинок з магаз.	Неокласицистичні ремінісценції	Б 2	Тип V	3	Фактурний тиньк	Радянська символіка в оформленні фасадів	Науково-технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	–
101	 Державного банку	1930 р. інж. Бодунген	вул. Соборна, 36	КП «Вінницька ртсервіс»	У форма конструктивізму	А 2	Тип I	3	Тиньк	Лаконічні форми, підкреслена вертикаль віконним рядом	ДАВіО, Ф. Р-595. Оп. 1. Спр.1171	–

Продовження таблиці 4.3

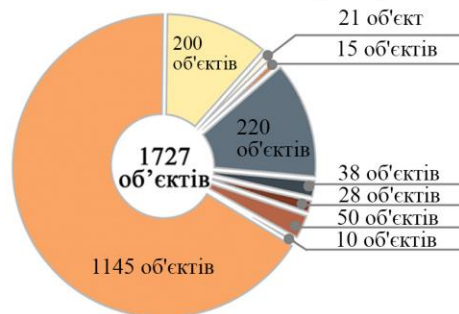
102	 Жит. буд. вчителів	1951 р. арх. Бірюков	вул. Соборна, 43	Житловий будинок з магаз.	Неокласи- цистичні ремінісценції	Б 1	Тип V	4 (5)	Тиньк	Аттик з рослинним орнаментом радянська символіка	Державна наукова архіт.- будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотног о м. Київ	375-Вн Пам'ятка місцевого значення
103	 Будинок організації	1935-1941- ті рр. арх. П.Альошин арх. С.Рабін	вул.Соборна, 70/18	Вінницька обласна рада	Неокласи- цистичні ремінісценції	Б 4	Тип V	4 (5)	Тиньк, камінь	Кутове вирішення з купольним завершенням, колонада та ордерні пілястри	Науково- технічний архів ТОВ «Діпроциві льпромбуд » м. Вінниці	292-Вн Пам'ятка місцевого значення
104	 Кінотеатр ім. Коцюбинського	1929 р. арх. Риков	вул. Соборна, 68	Перебудо- вано (Кінотеатр ім. Коцю- бинського)	У форма конструкти- візму	Б 1	Тип V	1	Фактурний тиньк	Лаконічні геометричні форми, круглі форми вікон другого рівня	ДАВіО, Ф. Р-968. Оп. 1. Спр.39	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)
105	 Готель «Червона Вінниця»	1940-50-ті рр. арх. С.Рабін	вул. Соборна, 69	Готель «Вінниця»	Неокласи- цистичні ремінісценції	А 2	Тип I	4	Тиньк (дворовий фасад нетинькова ний)	Чотири групи вертик. розташовани х балконів	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	Щойно виявлені об'єкти (2007 р.)
106	 Будинок бібліотеки ім.Тімірязєва	1933 р. арх. Л. Черлеоніов ський	вул. Соборна, 73	Будинок бібліотеки ім.Тімірязє ва	Неокласи- цистичні ремінісценції	Б 4	Тип V	3 (4)	Тиньк	Напівколони доричного ордену, виступаючий карниз з рядом кронштейнів	ДАВіО, Ф. Р-3872. Оп. 1. Спр. 94	373-Вн Пам'ятка місцевого значення

Продовження таблиці 4.3

107	 Житловий будинок Облвиконкому	1936 р. арх. Л. Черленіов ський	вул. Соборна, 81	Житловий будинок з магазином	Неокласи- цистичні ремнісценції	A 1	Тип IV	4	Тиньк	Високі арочні вікна, колони з капітелями доричного ордеру	Науково- технічний архів Він. філіал ДП «НДІпроект треконстру кція»	354-Вн Пам'ятка місцевого значення
108	 Житловий будинок	1930-ті рр.	вул. Театральна, 7	Житловий будинок з магаз.	У форма конструкти- візму	A 1	Тип II	5(4)	Фактурний тиньк	Сходова клітка напів- циркульної форми із суцільним заскленням	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	382-Вн Пам'ятка місцевого значення
109	 Музично-драматичний театр ім. М.К. Садовського	1949 р. арх. Д. Чорновол	вул. Театральна, 13	Музично- драматични й театр ім. М.К. Садовського	Неокласи- цистичні ремнісценції	Б 1	Тип II	4(5)	Тиньк	Восьми колонний портик іонічного ордеру	Державна наукова архіт.-буд. бібліотека імені В. Г. Заболотног о м. Київ	1-Вн Пам'ятка місцевого значення
110	 Літній театр	1946-1947- ті рр. арх. Бірюков	вул. Хлібна, 1	Не використо- вується	Неокласи- цистичні ремнісценції	В 2	Тип II	2	Тиньк	Ордерна аркада вхідної групи	Науково- технічний архів Департ. арх. та містобуд. м. Вінниці	352-Вн Пам'ятка місцевого значення

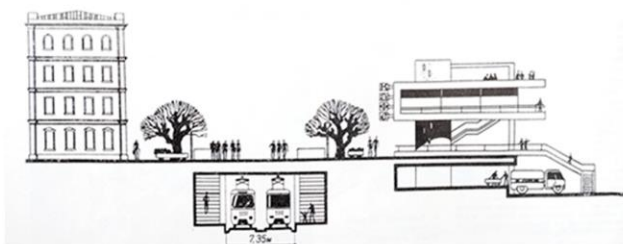
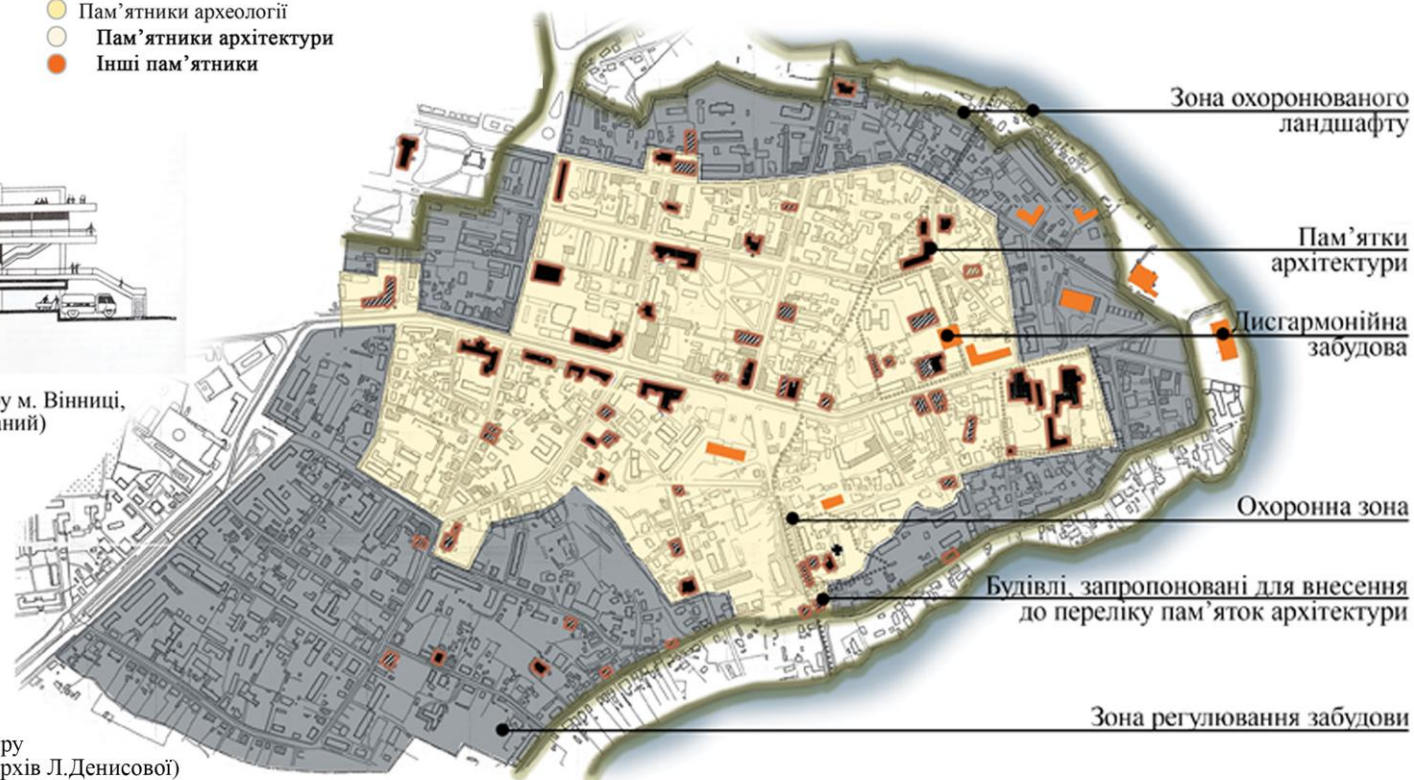
Пам'яткоохоронна діяльність у Вінниці у другій половині ХХ ст.

Кількість пам'яток на території Вінницької області у 1975 р.

- Пам'ятники мистецтва**
- Пам'ятники В.І. Леніну
  - Видатним діячам комуністичної партії та радянської держави
  - Видатним діячам науки і культури
- Пам'ятники історії**
- Періоду Великої Жовтневої соціалістичної революції
  - Соціалістичного будівництва і трудової слави
  - Великої Вітчизняної війни
  - Пам'ятники археології
  - Пам'ятники архітектури
  - Інші пам'ятники

Схема-план історичної частини міста з охоронними зонами, обстеження планування і забудови ("УкрНДІпроектреставрація", 1991)

Проект реконструкції загальноміського центру м. Вінниці, поперечний профіль вул. Леніна (не реалізований) (Строительство и архитектура, 1969).

Проект реконструкції загальноміського центру м. Вінниці (не реалізований), фото макету (архів Л.Денисової)

Трансформації центральної частини м. Вінниці у другій половині ХХ ст.

1 Реконструкція окремих вулиць середмістя

2 Реконструкція історичних міських площ, розбудова нових площ

Реконструкція бульвару Оводова, вул. Пушкіна. Облаштування площі ім. Леніна. Фото п. ХХ ст. (Каросва, Лиса, Філін, 1998). Фото 1978 р. (www.vezha.ua/)

Реконструкція частини нижньої Єрусалимки, кінотеатр «Росія». Фото 1980 р. (www.vinbazar.com)

3 Післявоєнна відбудова та подальша перебудова історичних будівель

4 Втрата пам'яткової забудови

Реконструкція (1958 р.) кінотеатру ім. Коцюбинського. Фото 1930-х рр. (ДАВіО. Оп. 9616) Фото автора, 2018 р.

Втрачена будівля, готель «Бель-Вю». Фото п. ХХ ст. (Каросва, Лиса, Філін, 1998)

Колишній кляштор ордену капуцинів у д.п. ХХ ст. - лекторій. Фото п. ХХ ст. (Каросва, Лиса, Філін, 1998) Фото 1966 р. (www.vinnitsa.info)

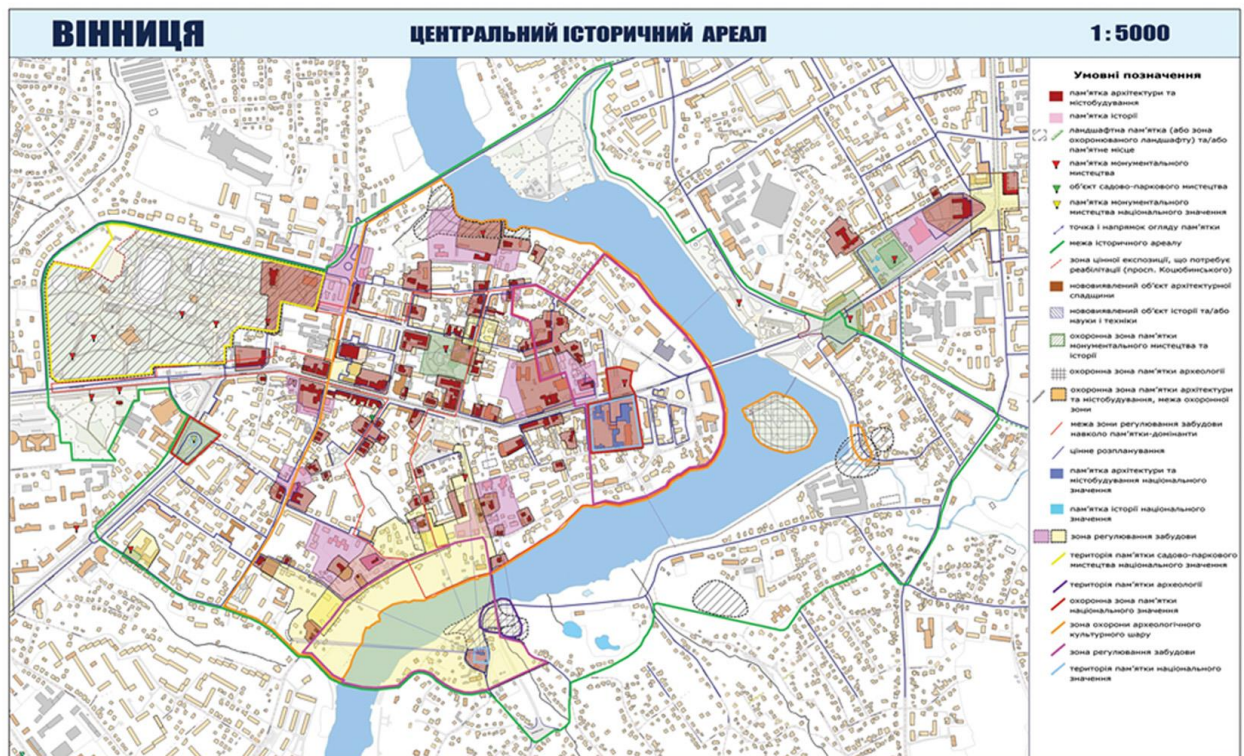
5 Зміна призначення сакральних споруд

6 Нова великогабаритна забудова середмістя

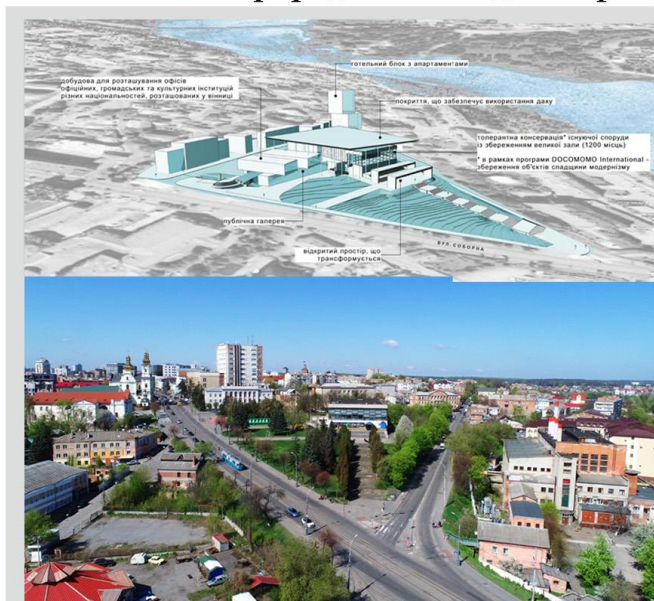
Силует історичного центру Вінниці - дисгармонійні елементи в забудові міста. Фото автора, 2018 р.

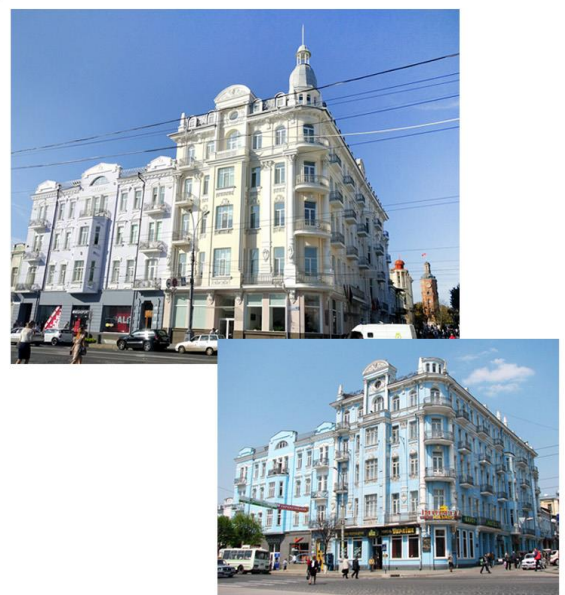
Пам'яткоохоронна діяльність у Вінниці на сучасному етапі

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ІСТОРИЧНИЙ АРЕАЛ М. ВІННИЦІ
З ЗОНАМИ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК (ВЕЧЕРСЬКИЙ, 2011)

На державному обліку перебуває 178 об'єктів культурної спадщини м. Вінниці:
 5 – археології,
 120 – архітектури та містобудування (10 об'єктів національного значення),
 44 – історії, 9 – монументального мистецтва,
 12 об'єктів природно-заповідного фонду.

Концептуальна пропозиція регенерації кінотеатру «Росія», автори: «Агенція просторового розвитку», 2018.
 [online] Доступно: <https://www.facebook.com/0432sda>
 Фото автора, 2018

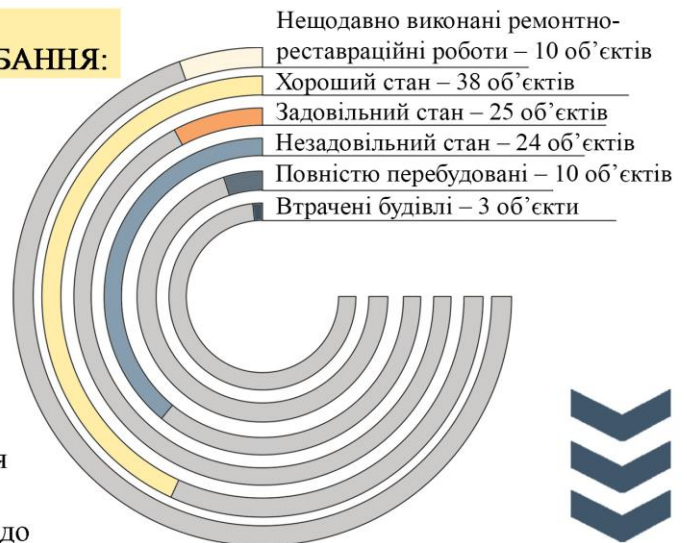
Ремонтно-реставраційні роботи на пам'ятках архітектури місцевого значення готель «Савой» і готель «Франсуа», 2016-2019 рр. Фото автора, 2018
 Фото 2009 р. [online] Доступно: www.vezha.ua

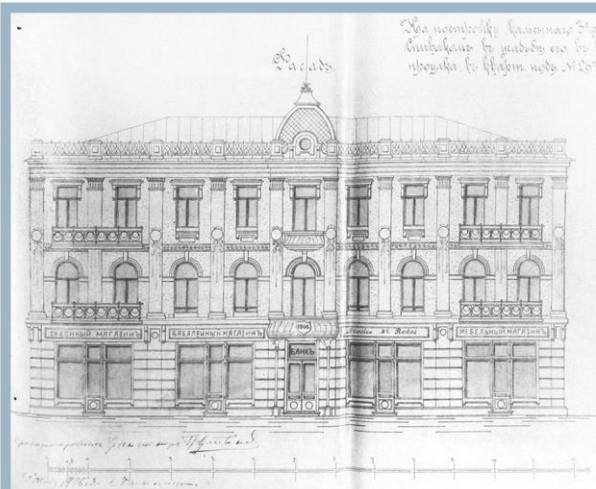
Проблеми збереження архітектурно-містобудівної спадщини Вінниці кінця XIX – першої половини XX ст.

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ:

1. Відсутність сформованої програми збереження та відродження культурної спадщини.
2. Недостатнє фінансування пам'ятко-охоронної діяльності.
3. Недостатня регуляторна діяльність та неналежний контроль з боку органів державної влади.
4. Несприятливий інвестиційний клімат.
5. Непродумана нова забудова.
6. Високий ступінь фізичного руйнування пам'яток.
7. Проблема залучення місцевої громади до пам'яткоохоронної діяльності.

КЛАСИФІКАЦІЯ БУДІВЕЛЬ ЗА СТУПЕНЕМ ЗБЕРЕЖЕНОСТІ. ПРИКЛАДИ

ВТРАЧЕНІ ПАМ'ЯТКИ

Прибутковий будинок Співака,
вул. Поштова (вул. Соборна).
Головний фасад
(ДАВіО. Д-230. Оп. 1. Спр. 1143)

ПОВНІСТЮ ПЕРЕБУДОВАНІ ПАМ'ЯТКИ

Кінотеатр ім. М. Коцюбинського,
вул. Соборна, 68. Фото 1932 р.
(ДАВіО, Оп. 9616)

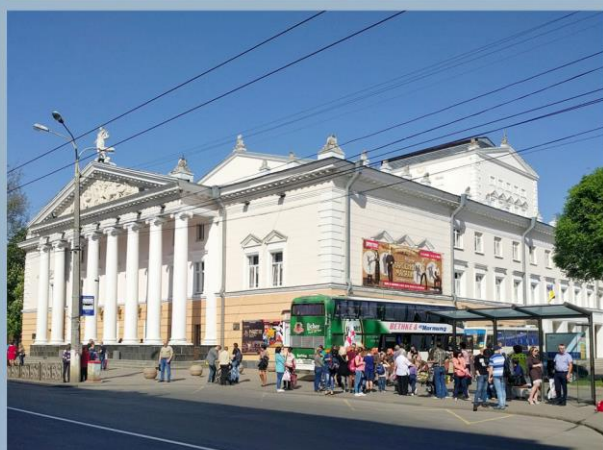
НЕЗАДОВІЛЬНИЙ СТАН ПАМ'ЯТКИ

Житловий будинок (Пошта),
вул. С. Петлюри, 24
Фото автора, 2018 р.

ЗАДОВІЛЬНИЙ СТАН ПАМ'ЯТКИ

Будинок Міської Думи,
вул. Соборна, 67.
Фото автора, 2018 р.

ХОРОШИЙ СТАН ПАМ'ЯТКИ

Музично-драматичний театр
ім. М. К. Садовського, вул. Соборна, 67
Фото автора, 2018 р.

**НЕЩОДАВНО ВИКОНАНІ
РЕМОНТНО-РЕСТАВРАЦІЙНІ
РОБОТИ**

Прибутковий будинок Співака,
вул. О. Соловйова, 2.
Фото автора, 2019 р.

Приклади деструкції будівель в наслідок дії руйнівного характеру

**САМОВІЛЬНА ДОБУДОВА ЧИ
ПЕРЕБУДОВА БУДІВЛІ**

Особняк,
вул. М. Оводова, 83
Фото 1990 р.*
Фото автора, 2018 р.

НЕНАЛЕЖНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ БУДІВЛІ

Особняк А. Кармазіна,
вул. Митрополита Петра Могили, 12
Фото 1990 р.*
Фото автора, 2018 р.

**ФУНКЦІОНАЛЬНА АДАПТАЦІЯ БЕЗ
ВРАХУВАННЯ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОЇ
ЦІННОСТІ БУДІВЛІ**

Особняк Вілінського,
вул. Грушевського, 30
Фото 1990 р.*
Фото автора, 2019 р.

**ЗНИЩЕННЯ АВТЕНТИЧНИХ
АРХІТЕКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ**

Особняк,
вул. Архітектора Аргінова, 75
Фото 1990 р.*
Фото автора, 2018 р.

**ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ ДЕТАЛЕЙ, ЩО
НЕ ВІДПОВІДАЮТЬ ІСТОРИЧНОМУ
ОБРАЗУ БУДІВЛІ**

Прибутковий будинок
вул. Соборна, 95
Фото 1990 р.*
Фото автора, 2018 р.

* – за матеріалами Інституту «УкрНДІпроектреставрація», м. Київ.

ДОДАТОК Г. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Архітектура (лат. architecture від гр. architekhton – головний будівничий) – мистецтво проектувати та будувати будівлі та споруди, а також їхні комплекси, які створюють матеріально організоване середовище, необхідне для життєдіяльності людини і співвідносне із сучасними технічними можливостями та естетичними поглядами суспільства (Криворучко, 2008).

Архітектурна деталь – елемент просторової організації будинку, споруди, конструкції тощо, а також архітектурного задуму, проектного вирішення, креслення. З точки зору композиції до архітектурної деталі зараховують всі порівняно малі, композиційно значущі пластині елементи споруди (Бойко, 2015).

Архітектурне середовище – сукупність архітектурних об'єктів і споруд та створена цими об'єктами система відкритих міських просторів (Посацький, Король, Кознарська, 2019).

Архітектурний образ міста – образ, що формується в процесі сприйняття мешканцями і гостями міста об'єктивних характеристик міського і архітектурного середовища (Посацький, Король, Кознарська, 2019).

Асиметрія – невідповідне розташування архітектурних об'ємів щодо середньої осі, що використовується при переході від метричних, статичних структур до ритмічних динамічних (Криворучко, 2008).

Будівлі – це споруди, що складаються з несучих та огорожувальних або сполучених (несуче-огорожувальних) конструкцій, які утворюють наземні або підземні приміщення, призначені для проживання або перебування людей, розміщення устаткування, тварин, рослин, а також предметів (Державний класифікатор будівель та споруд, ДК 018-2000).

Забудова – сукупність споруд на певній території (Бойко, 2015).

Міське середовище – матеріальне предметно-просторове довкілля життєдіяльності городян, сукупність безлічі об'єктів (об'єктів природнього ландшафту, забудови, малих архітектурних форм та інших елементів міського дизайну, інженерно-технічного оснащення, транспортних і людських потоків

тощо), які формують простір міста і всі види взаємодії та взаємовідношень у межах нього (Посацький, Король, Кознарська, 2019).

Напрямок архітектури – те саме, що і течія в архітектурному процесі. Охоплює ідейно чи змістовно близькі явища, сукупність архітектурних творів, споріднених за манерою чи стилем митців (Криворучко, 2008).

Об'єкти культурної спадщини (архітектури) - окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів (Закон України «Про охорону культурної спадщини», 2019).

Об'єкти культурної спадщини (містобудування) - історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) із збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, у тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей; (Закон України «Про охорону культурної спадщини», 2019).

Опорядження (фасаду) – оброблення поверхні стіни для надавання готового, закінченого вигляду (Бойко, 2015).

Ордер – стала система стояково-балкових конструкцій, підпорядкована закономірностям певної образної доктрини, згідно з якою розміри визначаються залежно від модуля, набуваючи конкретних пропорцій (Бойко, 2015).

Орнамент – ліпні та живописні дрібномасштабні зображення, які використовуються для прикрашування будинків (Бойко, 2015).

Охорона культурної спадщини – система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів

культурної спадщини (Закон України «Про охорону культурної спадщини», 2019).

Ремонт – сукупність проектних, вишукувальних і виробничих робіт, спрямованих на покращення технічного стану та підтримання в експлуатаційному стані об'єкта культурної спадщини без зміни властивостей, які є предметом охорони об'єкта культурної спадщини (Закон України «Про охорону культурної спадщини», 2019).

Реставрація – сукупність науково обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів об'єктів культурної спадщини із забезпеченням збереження їхньої автентичності (Закон України «Про охорону культурної спадщини», 2019).

Симетрія – адекватність розташування елементів твору щодо прямої лінії чи площини, яка сприймається як особливий вид упорядкованості форми (Криворучко, 2008).

Стиль архітектурний – регіональна або інтернаціональна, типова для певних архітекторів, архітектурних шкіл чи історичних епох формальна мова (Криворучко, 2008).

Традиційний характер середовища – історично успадкований вигляд та об'ємно-просторова структура історичного населеного місця (Закон України «Про охорону культурної спадщини», 2019).

Урбанізація – це зростання ролі міст у розвитку суспільства, яке супроводжується територіальним ростом міста, зростанням кількості населення та поширенням міського способу життя у країні, регіоні (Петришин, Посацький, Ідак, 2016).